

Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva: nove serije sveska VII. 1903/4.

Other document types / Ostale vrste dokumenata

Publication year / Godina izdavanja: **1904**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:300:074830>

<https://doi.org/https://doi.org/10.52064/vamz>

Rights / Prava: [Public Domain Mark 1.0/Javno dobro. Autorsko pravo je isteklo.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-31**

Repository / Repozitorij:

[AMZdepo - Repository of the Archaeological
Museum in Zagreb](#)

VJESNIK

HRVATSKOGA

ARHEOLOŠKOGA DRUŠTVA.

ORGAN ARHEOLOŠKOGA ODJELA NARODNOGA MUZEJA U ZAGREBU.

NOVE SERIJE SVESKA VII. 1903/4.

UREDNIK

DR JOSIP BRUNŠMID.

ZAGREB.

TISKARA I LITOGRAFIJA C. ALBRECHTA (JOS. WITTASEK).

1903/4.

Pisci za sadržaj svojih članaka sami odgovaraju.

15.592
1980
Kasa

SADRŽAJ „VJESNIKA“

NOVE SERIJE SVESKE VII.

	Strana
Brunšmid Dr. Josip: Hrvatske sredovječne starine. I—V.	30
— — — Kameni spomenici hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu	209
— — — Najstariji hrvatski novci	182
Celestin Vjekoslav: Grčki i rimski kolonijalni novci nađeni u Osijeku	15
Gundrum Dr. Fran: Tobožnja kruna iz Malina	124
Hoffiller Dr. Viktor: Antikne bronsane posude iz Hrvatske i Slavonije u narodnom muzeju u Zagrebu	98
— — — Otkriće rimskoga groba u Dolnjoj Lomnici kod Velike Gorice	207
— — — Predmeti iz rimskoga groblja u Stenjevcu	166
Klaić Vjekoslav: »Castrum antiquum Paganorum« kod Kašine u gori zagrebačkoj	10
— — Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku (Konac).	129
— — »Indagines« i »Portae« u Hrvatskoj i Slavoniji	1
Koch Ferdo: Mikroskopsko istraživanje nekih neolitičkih kamenih predmeta	179
Laszowski Emilije: Povjesne crtice o gradu Beli u županiji varaždinskoj	191
— — Povjesni podaci o obitelji Vragovića maruševačkih	203
Šišić Dr. Ferdo: O podrijetlu i zaslužjenju hrvatskoga kralja Slavića (1074—1075). Istorijska studija	145
—————	
Glavna skupština hrvatskoga arheološkoga društva držana dne 7. veljače 1904.	241
Izlet bečkoga antropološkoga društva u Zagreb, Krapinu i Dolnju Dolinu u Bosni (22. do 24. svibnja 1904).	248
† Theodor Mommsen	128
Književne vijesti	126, 250
Inhalt des »Vjesnik« der kroatischen archaeologischen Gesellschaft in Zagreb (Agram). Neue Serie. Band VII. 1903/4.	255
Verzeichnis der Abbildungen	255
Članovi utemeljitelji hrvatskoga arheološkoga društva u Zagrebu	258

IMENA SURADNIKA I DOPISNIKA „VJESNIKA“

NOVE SERIJE SVESKE VII.

Brunšmid Dr. Josip, sveučilišni profesor i ravnatelj arheološkoga odjela narodnoga muzeja u Zagrebu.

Celestin Vjekoslav, gimnazijski profesor i kustos gradskoga muzeja u Osijeku.

Gundrum Dr. Fran, gradski fizik u Križevcima.

Hoffiller Dr. Viktor, čuvar arheološkoga odjela narodnoga muzeja u Zagrebu.

Jiroušek Antun, namjesni učitelj realne gimnazije u Zagrebu.

Klaić Vjekoslav, sveučilišni profesor u Zagrebu.

Koch Ferdo, čuvar geološko-paleontološkoga odjela narodnoga muzeja u Zagrebu.

Laszowski Emilije, pristav kr. zemaljskoga arkiva u Zagrebu.

Šišić Dr. Ferdo, gimnazijski profesor i docenat na sveučilištu u Zagrebu.

„INDAGINES“ I „PORTAE“ U HRVATSKOJ I SLAVONIJI.

U ispravama 13. i 14. stoljeća nalazimo često, naročito kad se međaši opisuju, riječ »indagines«, ili u jednobroju »indago«. Indagines jesu nekakove ograde, većinom od drya, kojima se omeđuju budi pojedine oblasti, budi čitave zemlje. Madžarski učenjak Bartal A. tumači u svojem rječniku sredovječne i nove latinštine¹ riječ indagines ovako: »Indagines (Du Cange) clausurae seu sepes, quae vel fossatis vel arborum incisione construuntur, ut hostes vel animalia arceantur. (Ita appellabantur saeculo XI—XIV. regni limites); gyepű; germ(anice) Verhack. Batty. Leg. Tom. II. 342. an 1233: ad incidendas indagines id est gyepű Száz(adok) XXII. 450. Sze(kely) Okl(eveltar) I. 2. Tör(tenelmi) Tár 1893. p. 27. Schläg. Cod. Dip. And. III. 221 Indagines vulgo Gepew vocatas. Endl. p. 432. (Decr. Andreae II an. 1232)«.

U novije vrijeme bavio se je pitanjem o tim ogradama madžarski povjesničar Antun Hodinka. Kako Ljudevit pl Tháloczy u svojoj monografiji »Die Geschichte der Grafen von Blagay« piše, rezultat je Hodinkovih istraživanja po prilici ovo:

»Das (ungarische) Land wurde an der Grenze (limites regni, bei den Polen granities) zur Zeit des Arpadischen Hauses durch indagines (ungarisch gyepű) vertheidigt, welche systematisch angebracht waren, insoferne die Grenze mit einer indago, gyepű — einem mit Zaun versehenen Graben — umfassen war, und zwar, wie es scheint, im ihrem ganzen Umkreise. Dort, wo sich in diesem Zaungraben ein Weg nach dem Auslande öffnete, wurde ein Thor (porta, custodia) eingeschnitten und der Verkehr bewegte sich lediglich durch diese Thore. Diese Thore waren durch eine besondere Truppe (spiculatores) vertheidigt. Als Linie der Landesvertheidigung hatte der Zaungraben eine grosse Bedeutung. Zu seiner Aufwerfung war das Burggesinde verpflichtet, in Polen aber bezahlte die steuerpflichtige Bevölkerung zu diesem Zwecke (straža) eine besondere Steuer. Für uns ist die genaue Feststellung dieser Zaungrabenlinie sehr wichtig, da wir auf dieser Grundlage die einstige Grenze des Landes näher bestimmen und die innerhalb des Zaungrabens stattgefundenen Colonisierungen: Locationen, unmittelbar verfolgen können. Anonymus Belae regis notarius erwähnt die Zaungräben, sowie das russische und das Meszes-Thor (ad portam Mezesinam). Aus den Urkunden aber lernen wir das Press-

---

¹ Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae. Budapestini 1901.

burger Thor kennen. Aus den Grenzbegehungsbriefen lässt sich dann der Zaungraben selbst ziemlich genau bestimmen; im Norden, gegen Polen hin, ist er auch schon bestimmt. Da stand eine besondere Besatzung unter einem eigenen »Major«. Der von Pressburg südwärts gehende Zaungraben hatte gleichfalls eine besondere Besatzung, auch unter einem eigenen Major. Diese »Besatzung« jenseits der Donau behielt ihre Organisation lange Zeit«. Thälloczy dodaje: »Gegen Siebenbürgen kennen wir ihn (den Zaungraben) noch nicht vollständig, und auch an der Südgrenze, längs der Save und Donau, haben wir dafür nur eine einzige Angabe! . . .«¹

Po mnijenju novijih mađarskih istraživalaca bila je dakle ugarska država u XI—XIV. stoljeću svuda naokolo na granici ograđena nekom ogradom (indagines, mađarski gyepű) za obranu od vanjskih neprijatelja. Mjestimice imala je ta ograda dveri (porta), kojima se izlazilo iz ugarske države u susjedne zemlje i države. I ograde i dveri čuvali su posebni stražari, zvani »spiculatores«²; a dužnost gradjenja tih ograda i vrata zapadala je podanike županijskih gradova. No ipak su mnogi bili oprošteni od gradjenja tih ograda. Tako se čita u dekretu kralja Andrije II. od god. 1231. ovako: »XXVIII. Ad secundas indagines et fossata facienda, ad hortos et quecumque regia edificia, uel officinas, seruiencium et ecclesiarum populos non cogemus«.³

Mađarski historičari sude, da su »indagines« ili »obstacula«, kako ih anonimni notar kralja Bele zove, osobito znameniti za stariju povjest ugarsku, jer da se s pomoću tih ograda može ustanoviti opseg zemalja, koje su Mađžari pri svome dolasku u prednje Podunavlje zauzeli. Oni misle, da su već prvi hercezi mađarski, kao Arpad i Zoltan, pokorenu Ugarsku ogradili takovom ogradom, pak da se onda imade prvotno ugarskom zemljom smatrati sve ono, gdje se nalaze slične ograde i dveri u njima. Takovo je umovanje međutim posve neispravno. Ono predmnijeva, da je ugarska zemlja u jedan mah osječena i zaokružena, pak posve isključuje postepeni razvitak i razmicanje zemlje i države. No što je još odlučnije: indagines ili obstacula, kao i portae u njima, spominju se tek u ispravama i piscima XIII. i XIV. stoljeća, te je s toga skroz nedozvoljeno, po tim poznijim podacima odrediti granice ugarske zemlje u X. i XI. stoljeću. Napokon je vrlo zamašno pitanje, da li je podizanje ograda i dveri u njima izvorno mađarski izum; nije li davno prije dolaska Mađžara u srednje Podunavlje opstojalo nešto slično ili još savršenije. Ako ne drugi, jamačno su Rimljani utvrđivali »limes imperii«; s toga se nameće drugo pitanje, nijesu li »indagines« i »portae« starijega porijetla, nego li sami Mađžari u Panoniji i Daciji? Ta poznato je općenito, da one »viae antiquae« i »viae exercitiales«, koje se toliko spominju u ispravama XIII. stoljeća, nijesu ništa drugo, nego kukavni ostaci starih drumova, koje su još Rimljani u Panoniji i drugim pokrajinama podizali.

¹ Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft »Adler« VIII. Band, 1898. p. 17.

Gallice lancier. Germanice Drabant. Bartal, Glossarium sub voce spiculatores.

² Spiculatores = spicula instructus armatus.

³ Endlicher, Mon. Arpad. pag. 432.

Jamačno nijesu »via antiqua, cementerio opere superfusa« ili »murata via«¹ građene u X. ili XI. stoljeću, nego kud i kamo prije, svakako u vrijeme, kada je rimska kultura cvjetala u ovim krajevima.

Mnogo spominjani anonimni notar kralja Bele poglavito se doima mađarskih historičara, kad posve neispravno tvrde, da se po tragovima indaginâ i portâ XIII i XIV. stoljeća mogu odrediti prvotne mede ugarske države u X. i XI. stoljeću. Anonimni notar, u kojega vjerodostojnost danas već nitko ne vjeruje, umije na široko pričati, kako su već prvi mađarski hercezi gradili takove ograde, pače i vrata, a ča i gradove uz njih. Već za hercega Arpada, piše on, poslan bi »Borsu, filius Bunger, cum ualida manu uersus terram Polonorum, qui confinia regni conspiceret, et obstaculis confirmaret usque ad montem Tatur, et in loco conuenienti castrum construeret, causa custodie regni«.² Dok je Bors, po kojemu je prozvan grad Borsod, utvrđivao među na sjeveru, pošao je Tuhutum na istok »in partes Mezezinâ« gdje je onda s drugima odredio, »ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesina. Tunc incole terre iussu eorum portas lapideas edificauerunt, et clausuram magnam ab arboribus per confinium regni fecerunt«.³

Po pričanju anonimnog notara osvojene biše za hercega Arpada također Bugarska, Raška, čitava Hrvatska od Spljeta do Gvozda, kao i gradovi Zagreb, Požega i Vukovo. Vojvode Arpadovi udarili su prema njegovu kazivanju najprije na Beograd, na sutoku Save i Dunava, gdje se je njima pokorio bugarski knez; zatim »egressi usque ad portam Wazil iuerunt, et ex hinc egressi terram Racy subiugauerunt, et ducem eius captum diu ferro ligatum tenuerunt«. Osvojivši Rašu (staru Srbiju) prodrli su do mora, pokorili grad Spljet i čitavu Hrvatsku (totam Crouaciam), zatim su prešli preko Gvozda (Peturgoz), utaborili se kod rijeke Kupe, prebacili Savu i zauzeli grad Zagreb (castrum Zabrag), te su jašeći uz put pokorili još gradove Požegu i Vukovo, pak se napokon povratili u dvore hercega Arpada⁴. Ali ni to nije bilo dosta. Drugi vojvode Arpadove navalili su malo zatim opet preko donjega Dunava, te su osvojili Braničevo (castrum Borons) i Smederevo (castrum Scereducy); odatle »ceperunt equitare ultra portam Wazil et castrum Phillippi regis (Filipolje, Plovdiv) ceperunt . . .⁵ Što je za hercega Arpada osvojeno, bude napokon za hercega Zoltana državi konačno privaljeno i medaši određeni. Anonimni notar priča, kako knez Zoltan »fixit metas regni Hungariae, ex parte Grecorum usque ad portam Wazil et usque ad terram Racy, ab occidente usque ad mare, ubi est Spalatina civitas . . .«⁶

Da bi se moglo ustanoviti, kako si anonimni notar pomišlja južne mede ugarske države za hercega Arpada i Zoltana, treba nam najprije odrediti, gdje je stajala »porta Wazil«, kroz koju su Mađari udarali i na Rašku i na

¹ Tkalčić, Mon. epis. Zagrâb. I. p. 22, 62, 82, 102, 104, 133, 205 i dalje.

² Endlicher, Mon. Arpad p. 20.

³ Endlicher o. c. p. 24.

⁴ Endlicher, o. c. p. 37—38.

⁵ Endlicher, o. c. p. 41.

⁶ Endlicher, o. c. p. 53.

Plovdiv? Nema sumnje, da je »porta Wazil« isto, što su utvrđeni klanci »Succorum claustra«, »Succorum angustiae« ili naprosto »Succi« između Sredca i Plovdiva na starorimskoj vojničkoj cesti, koja je vodila iz Beograda u Carigrad. Izvor—pisci o križarskim vojnama XII. stoljeća zovu te klance »claustra (clausurae, clusae) sancti Basilii«¹. K. Jireček piše o postanju toga naziva: »Dabei ist weder an ein Kloster, noch an Eremiten zu denken. Der auffallende Name entstand durch ein Missverständniss aus der griechischen »Βασιλική κλεισούρα, Vasiliki Klisura, »Kaiserpass« . . . Bei den Bulgaren hiess nämlich die ganze Passgegend Vasilica . . . »Klanci na cesti između Sredca i Plovdiva, zvani u staro-rimsko doba »Succorum claustra«, u srednjem vijeku »claustra s. Basilii (»ad portas s. Basilii«), bili su najznatnija točka na cesti beogradsko-carigradskoj, »deren Erstürmung oder Behauptung im Alterthum, Mittelalter und Neuzeit so oft das Schicksal weiterer Länder entschied«.

Baš to mjesto u anonimnoga notara Belinoga, gdje no priča, da je ugarska država već za prvih hercega Arpada i Zoltana dopirala na jugu do vrata sv. Vasilija, najbolje pokazuje, koliko nam je vjerovati njegovu kazivanju, da je Ugarska već na početku X. stoljeća bila ograđena ogradom (indagines, obstacula), zatim da je kod tih ograda bilo dveri (portae), pače i utvrda (castra). Prema svemu tomu posve je umjesna opazka Emerika Krajnera², kad piše: »Der Anonymus erzählt uns, dass die Ungarn bei der Eroberung des Landes viele Burgen einnahmen und besetzten, manche auch selbst bauten. Auch diese Erzählung ist gerechten Zweifeln unterworfen, denn König Bela der Vierte sagt uns, dass, als die Tartaren zu seiner Zeit ins Land eindringen, dieses fast ohne Burgen war. Fejér T. 4. V. 2. p. 222. regno nostro tunc fere penitus fortalitiis et defensoribus immunito, schreibt der König, also weder Burgen noch Vertheidiger derselben gab es. Und wer hätte denn die vielen Burgen besetzt gehalten, die der Anonymus erwähnt, da die Ungarn nicht gewohnt waren Burgdienste zu leisten, wie uns König Bela ebenda erzählt »partim vero eosdem in medio regni collocavimus ad defensionem castrorum, quae circa Danubium aedificari fecimus, cum gens nostra ad hoc exstiterit insueta«. Man sehe auch § I. Note 43. Es hätten also nur die unterjochten Einwohner und die Knechte der Ungarn dazu verwendet werden müssen. So wankt die Glaubwürdigkeit der Erzählung des Anonymus überall «

Ne stoji nikako, da su Madžari, kako to neki noviji povjesničari njihovi pod dojmom pričanja anonimnoga notara hoće, već u X. stoljeću ograđivali mede svoje države ogradama (indagines, obstacula), te da se po tim ogradama može ustanoviti prvotni opseg ugarske zemlje. »Indagines« i »portae« spominju se tek u spomenicima XIII. stoljeća, naročito za Andrije II. i Bele IV., pak stoga nema sumnje, da su u to doba ili koji decenij prije podignute. Možda su ih po-

¹ Jiriček Konst. dr., »Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel u. die Balkanpässe, p. 30 & 92. — Vidi još dra. Matkovića P., Putovanja po balkanskom poluotoku za srednjega vijeka, p. 73—75.

² Die ursprüngliche Staatsverfassung Ungarns bis zum Jahre 1382. Wien. 1872, p. 34. Nota 23.

čeli podizati već Bela III. i Emerik na koncu XII. stoljeća. Prvi put naime spominju se »indagines« — koliko je nama poznato — u jednoj povelji kralja Andrije II. od g. 1209. (Fejér T. 3. V. I. p. 73.) gdje čitamo: »nec etiam ad parandas indagines, ulla fossata, seu vero ad aliquod negotium castrenses ire constringantur.«¹ Najviše se govori o njima u polovici XIII. stoljeća, prije provala Tatara i poslije nje. Tako čitamo u djelu nadbiskupa Rogerija »Carmen miserabile«, u kojem je opisana provala Tatara u Ugarsku, kako je palatin javio kralju Beli IV., »quod iam ad portam Ruscie pervenerant (Tartari), et indagines destruebant.«²

Treba međutim još napomenuti, da se u XIII. stoljeću ne spominju indagines jedino na medama Ugarske; ima nekih primjera, po kojima sudimo, da su nekakve ograde ili nasipi opstojali i u nutarnjoj zemlji, gdje su jamačno drugu svrhu imali, nego da štite mede državne. Već Krajner upozorio je na ovo mjesto: »Fejér T. 3. V. 2. p. 333. ist zu lesen: Deinde flectitur versus occidentem, iuxta quoddam signum, quod nuncupatur Nogus-ii; quod tenet metas cum indaginibus regis, infra quas indagines currit fluvius nomine Rabycha; — hier bedeutet das Wort Dämme, also hat es eine ähnliche Bedeutung; die Stelle besagt: der Fluss fließt zwischen zwei Dämmen.«³

* * *

Izloživši ovako u kratko, šta su to »indagines«, »portae« i »spiculatores« u XIII. stoljeću, istražiti nam je, imade li sličnih ograda, vrata i stražara u to vrijeme na tlu hrvatskom?

1. Već Thallóczy upozorio je na jednu ogradu i vrata na medu hrvatsko-kranjskoj kod Samobora i Bregane. On piše: »Folgen wir dieser Linie (des von Pressburg südwärts gehenden Zaungrabens) in südlicher Richtung, so finden wir den slawonischen Zaungraben. In einer Urkunde vom Jahre 1280 (Tkalčić, Mon. eccl. Zag I. p. 206) schenkt Ivan, Sohn des Irislaw, Gespan von Oklič, der in der Umgebung von Samobor liegenden Cistercienserkirche der hl. Maria zu Brezovica sein um die Kirche der hl. Helena gelegenes Besitzthum, bei dessen Grenzbeschreibung er die indago und eine »Teluk« genannte »porta indaginis« erwähnt. Die Kirche der hl. Helena ist heute ein kleines Dorf oberhalb von Samobor am Wege nach Bregana. Zwischen St. Helena und Bregana liegt die Ortschaft Lug. Die Urkunde spricht allerdings nicht von einer porta regni, sondern nur von einer porta indaginis, allein es kann doch kaum ein Zweifel bestehen, dass vom benachbarten Krain her, von der Gurker Ebene, längs der zwischen zwei Berge eingezwängten Save, dies der einzige Eingang war, der schon vermöge der Terrainverhältnisse ein geschlossener sein musste. Die heutige Grenze aber zieht thatsächlich oberhalb von Lug längs der Bregana hin. Über die Bregana aber bezeugt unser Diplomatarium (Codex com. Blagay, No. XXI.), dass sie im Jahre 1283 »condam cadebat in Zawa prope ecclesiam beatae Elenae.« Diese Thatsache wird übrigens durch eine Schenkungsurkunde Belas IV. vom 3. April

¹ Krajner, o. c. p. 692–693.

³ O. c. p. 693.

² Endlicher, Mon. Arp. p. 265.

1251. bekräftigt. In dieser erhält der genannte Gespan von Oklič, comes Ivan Sohn Jaroslavs, den Berg Lipouch (Lipovac) zum Geschenk, um darauf eine Festung anzulegen. Die Grenzen dieses königlichen Besitzes giengen hart an den Grenzgräben vom Gradna-Bache aus bis zur Save »wo die Deutschen die Nachbarn sind.«¹

Za točniju oznaku hrvatsko-kranjske ograde kod Samobora i Bregane inzosimo doslovce dotična mjesta iz isprava:

— 1251. Kralj Bela IV. bijaše knezu Ivanu, sinu Irislavovu, poklonio neko brdo Lipouch (Lipovec), da na njemu sagradi grad. Budući da je zaista knez Ivan o svomu trošku taj grad Lipovac sazidao »ad honorem et confortationem regni,« dariva mu kralj opet neku zemlju ispod toga grada, po imenu Bregana, bez koje ne bi mogao rečeni grad uzdržavati. Za granicu te zemlje kaže se, da ide »ad montem Ostruz (Oštrc), inde descendit ad fluvium, qui cadit in Gradna, de eadem exit ad Indagines, et cadit ad fluvium Zavae, ubi commetanei sunt Theutonici« (Kukuljević, Regesta saeculi XIII. p. 176).

— 1280. Knez Ivan sin Irislavov, knez okički, daje samostanu Cisterčana u Brezovici »terram nostram prope Zamobor sitam et existentem, ecclesiam sancte Elene circumdantem.« Granica toga zemljišta teče »sub montem Strazniwerh, . . . cadit in unam viam, que procedit in montem Strazniwerh nuncupatum, . . . per eandem viam tendit ad septemtrionem, abhinc procedendo circuit duas valles et pervenit ad indaginem, et iuxta eandem procedit usquequo pervenit ad Teluk, porte indaginis, inde vergit se ad levam manum versus septemtrionem et girat eundem Teluk per metas terras ordine suo distinctas et exit extra et descendit usque ad antiquam piscinam, que pertinet ad ecclesiam sancte Elene supradictam, et in fine dicte piscine intrat iterum in indaginem ad metam terream et inde procedit iuxta indagines, et pervenit ad unum angulum indaginis, et ibi est meta terrea, inde vero tendit versus meridiem per metas terreas et venit ad locum, Mlak vocatum, inde pervenit . . . et sic terminatur« (Tkalić, Mon. episc. Zagrab. I. p. 206).

— 1284. Kralj Ladislav IV. Kumanac poklanja knezu Ivanu, sinu Iroslavljevu, za njegove velike zasluge u ratu s Tartarima i s češkim kraljem Otakarom II. »villam regiam in Sclavonia existentem Zamobor nuncupatam« . . . »cum tributo portae prope ipsam villam (Zamobor) in confinio regni existentis« (Kukuljević Regesta saec. XIII. p. 400).

Po ovim podacima posve je izvjesno, da su se »indagines« prostirali oko Bregane prema selu sv. Jeleni, a svakako između Save i ceste, koja vodi iz Samobora u Breganu. Kakve su te ograde bile, da li nasipi s jarcima, ili hrpe posječenoga stabalja, ne može se razabrati. U samoj ogradi bile su dveri, kroz koje je vodio put u Kranjsku, i na kojima se je plaćala daća (tributum), jamačno za robu, koja se je dovažala iz tudine. Potanjim pretraživanjem okoliša sv. Je-

¹ Die Geschichte der Grafen von Blagay.
(Jahrbuch der k. k. her. Gesellschaft »Adler«
VIII., 1898. p. 17—18.

lene, brda Stražnika i današnjih granica kod Bregane mogli bi se možda naći tragovi te sredovječne ograde.

2. Dosada nije nam poznata nijedna isprava, po kojoj bi mogli naslutiti, da je opstojala kakova ogradna uz rijeku Sutlu između stare Slavonije i Štajerske. Nema ipak sumnje, da je također međa slavonsko-štajerska bila zaštićena. God. 1248. dariva kralj Bela IV. magistru Androniku, sinu Andrijinu »quasdam terras castris de Zaghuria, videlicet Pocoy et Prizlom prope confinium regni designatas pro terra descensuali, ut idem in custodia confinii regni vigilando providam haberet diligentiam.« Kralja bijaše ban uvjerio, »quod idem Andronicus propter tuitionem confinii illius plurimum fructuosus, immo neccessarius habeatur.«¹ Zagorje je dakle imalo svoju obranu i branitelje. Iz jedne isprave od god. 1239. doznajemo, kako se je »Puchuna comes« pravdao »cum Salamone pugili de Zagaria« poradi neke zemlje, »que dicitur caput Welicha subtus portam.«² Po opisu međaša te zemlje doznajemo, da se je sterala na južnom obronku Ivančice, u okolišu gradova Lobora i Belca. Loboru na zapadu teče smjerom sjevero-južnim potok Velika, koja izvire u gori Očuri na Ivančici. Ako dobro razumijemo rečeno mjesto, te prevedemo »caput Welicha subtus portam« na hrvatski: »izvor Velike ispod dveri,« tražiti nam je pomenute dveri između gore Očure i gore Veternice u gorskom sedlu, kojim vodi cesta iz Zagorja u dolinu Bednje (Lepoglavu, Ivanec, Bednju). To je sedlo veterničko od davnine znamenit prelaz preko gore Ivančice, te nije nemoguće, da su ta prirodna vrata bila nekad utvrđena i stražom zaštićena.

3. »Porta lapidea« u Kalničkoj gori. U povelji kralja Andrije II. od god. 1217., kojom potvrđuje darovanja crkvi zagrebačkoj, spominje se i neka zemlja u gori Kalniku, koju je poklonio neki Totar rečenoj crkvi. Mede te zemlje bijahu: »prima meta incipit a porta lapidea, deinde tendit versus occidentem ad rivulum, qui vocatur Bogactua, et inde per viam ad montem, qui vocatur Pessenic, et inde ultra silvam ad rivulum qui vocatur Lubesiza, et per viam sub monte, qui vocatur Lubel, et tendit super eundem montem, deinde ad montem, qui vocatur dorsum capre (u povelji od g. 1225. Coziherbet), et per viam redeundo ad locum, qui vocatur Pethce, et ibi terminatur cum priori meta.«³ U jednoj drugoj povelji od god. 1225. spominje se »ad viam magnam Coziherbet, que de Cris ducit ad Worosd.«⁴ Sravnivši oba podatka, vidimo, da je »porta lapidea« stajala blizu brda Kozji hrbet, a na cesti, koja je iz Križevaca vodila preko toga brda u Varaždin. Prema tomu ne može »porta lapidea« biti drugo, nego onaj prodor u Kalničkoj gori, koji se i danas još zove u narodu »Vratno«, i kojim prolazi stara cesta iz Križevaca u Podravinu.

4. »Indago Budina.« Ova ogradna ili nasip stajaše negdje između Save i Kupe u Podgorju (u staroj župi Podgorskoj). U jednoj povelji slavonskoga bana Stjepana od god. 1249, u kojoj opisuje zemlje, što no pripadaju gradu Podgorskomu (terras castris de Podgorya) čitamo ovo: »Item prima meta terre inda-

¹ Kukuljević, Regesta saec. XIII. p. 165.

³ Tkalčić, Mon. epis. Zagrab. I. p. 40.

² Cod. dipl. patrius, VIII. p. 34-35.

⁴ Ibidem p. 53.

ginis Budina, que est Racie, incipit ab oriente, ubi fons nomine Brebrouch cadit ad aquam Cupchyna, . . . et pervenit ad indaginem Budyna.«¹ Laszovski E. u svojoj studiji »Stara hrvatska županija Podgorska« piše ovako »Budina-Budyna (terra indaginis Budina-indago Budyna) g. 1249. Posjed roda Pribića. Ležao je na sjeveru od ušća potoka Brebrovca u Kupčinu. Danas se zove tim imenom »Budina« zemlja kod Slavetića pod šumom zvanom Stiska.«²

5. »Porta Chykoga.« Ove dveri ili vrata stajala su negdje u nekadanjoj Modruškoj županiji ispod sjevernoga obronka planine Gvozda. U jednoj ispravi od god. 1292, u kojoj se potanko opisuju medaši Drežničke županije, spominju se kao mede rečene županije: »pervenit (meta) ad caput aque Merezniche (Mrežnice) vocate et descendit per ipsam aquam in bono spatio similiter in parte occidentali, (et) pervenit ad molendinum Gerthetin filii Ozrina de comitatu de Modros, et ibi exit de aqua prefata, et pervenit ad villam Vlina vocatam de Modros, et de ipsa villa tendit usque ad portam Chykoga vocatam superius ad montem, et in ipso monte procedendo parumper descendit ad quandam planitiem et cadit in unam magnam viam, que ducit ad aquam Corana (Korana) direte superius nominatam, ubi cadit in eandem aquam Corana . . . . . (i napokon dopire) ad montem Ozlicha superius annotatam.«³ Po ovome opisu sudeći bila je »porta Chykoga« negdje između izvora rijeke Mrežnice i rijeke Korane niže Slunja; »villa Vlina« bit će možda današnje seoce Ulemek kod Primišlja. Brdo »Ozlicha« spominje se također god. 1224. uz rijeku Koranu (in rivum dictum Koranna, per quem descendit ad pedem montis, qui dicitur Ozlyche) kao meda zemlji plemena Klokočkoga.⁴ Prema tomu sudimo da je »porta Chykoga« bila blizu Primišlja, valjda uza staru cestu, koja i danas još vodi iz Otočca preko Škara, Male Kapele, Primišlja, Klanca i Belaja u Karlovac.

6. Indago kod sutoka Kupe i Save. U jednoj povelji od godine 1229., kojom plemić Vlačeta dariva knezu Robertu neku zemlju »Culpatuu« kod Kupe blizu utoka njezina u Savu, nalazi se pri opisu medaša rečene zemlje i ovo mjesto: »et in eodem fluvio Culpa descendit (meta) et pervenit ubi aqua Zaue prefate et aqua Culpe coniunguntur seu commiscentur, inde procedit versus septemtrionem per aquam Zaue per magnum spacium, de quo exiens pervenit ad quandam indaginem ad metam terream versus orientem flectendo, procedit per eandem indaginem et pervenit ad unum lacum in fine eiusdem indaginis qui Locou nominatur.«⁵ Po ovome opisu bila je »indago« na sjeveru Siska i Capraga blizu Save; ne može se međutim odrediti, da li je ta »indago« bila ograda za obranu ili naprosto nasip u onom močvarnom kraju. Potonje se čini vjerojatnije, premda se znade, da je okolica Siska još za Rimljana, a i poslije za kneza Ljudevita (818—823) bila utvrđivana.

7. »Speculatores regis de Wolcov.« U povelji kralja Bele IV. od 15. siječnja 1246., kojom nagraduje vjerne službe magistra Ivana i brata mu Li-

¹ Wenzel, Cod. dipl. Arpadianus VII., 298 - 299.

⁴ Kukuljević, Jura regni Croat. Dalm. et. Slav.

² Rad jug. akademije CXXXVIII. p. 5. —

I. p. 50.

³ Tkallóczy et Barabas, Codex comitum de Blagay, p. 58.

⁵ Tkalčić, Mon. epis. Zagrab. I p. 62.

tera, čitamo, da kralj poklanja rečenoj braći »medietatem terrae speculatorum regis de Wolcov, quae Mihali appellatur«, te određuje, neka ih u darovani posjed uvede vukovski župan Eduard.¹ Doznajemo po tome, da je kralj u vukovskoj županiji imao zasebnu pograničnu stražu, zvanu speculatores. Da li je ta straža bila prema Bosni (Solima) ili prema Mačvi, ne može se ustanoviti. Ali se znade, da je Vukovska županija kroz više stoljeća bila »izhodište za bojeve s Patarenima u Bosni, pošto su iz te županije vodili putovi dolinama rijeke Bosne i Drine u oblasti Usoru i Soli, a onda u pravu Bosnu sve do grada Vrhbosne (današnjega Sarajeva).«²

Ovoliko o ogradama i dverima sredovječnim, koja sam dosada našao u spomenicima na tlu Hrvatske i Slavonije. Uzgredice spominjem još »Željezna vrata« više Grobničkoga polja u starorimskom zidu od Rijeke do Prezida, koji se podudara s današnjom političkom granicom kraljevine Hrvatske prema Istri i Kranjskoj;³ zatim »Željezna vrata« kod Čađavice u slavonskoj Podravini;⁴ i napokon »Kraljičina vrata (972 m.) u gori Velebitu na medi hrvatsko-dalmatinskoj, između Velikoga Halana i Praga, kojima vodi cesta iz sv. Roka u Lici u Dalmaciju do Zadra. Za Kraljičina vrata priča narod, da ih je podigla Crna kraljica. Fras piše o tim vratima: »Hier sieht man noch die Spuren der alten Strasse, welche die Gemahlin des Königs Bela IV. bei ihrer Flucht nach Dalmatien errichten liess. Diese alte Strasse hat zwar einen andern Zug (nego sadanja), doch kommt sie mit der neuen bloss auf dem Punkte Kraliczina Vrata (d. i. eine Felse, welche eine Thür von der Königin vorstellt) zusammen, und geht sodann rechts über die Berge gegen Novi hin, doch unfahrbar und ganz verlassen.«⁵

Vj. Klaić.

¹ Kukuljević Regesta saec. XIII. p. 151.—152.

⁴ Ibid. p. 176.

² Črtice o Vukovskoj županiji i Đakovu. Vjestnik kr. hrv.-slav. dalm. zemaljskog arkiva, II. pag. 98.

⁵ Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze. Agram 1835., p. 70.

³ Vjesnik hrv. arheol. društva, V. 1901., p. 169. - 179.

„CASTRUM ANTIQUUM PAGANORUM“

kod Kašine u gori zagrebačkoj.

U jednoj povelji kralja Karla Roberta od god. 1328., kojom potvrđuje posjedovanja zagrebačkoga kaptola, spominje se kod opisivanja medaša kaptolskoga posjeda u Kašini neki »castrum antiquum Paganorum.« U 14. stoljeću dakle opstojao je u kotaru mjesta Kašine neki stari grad, koji su nazivali »poganskim gradom.« Svakako je po tom već onda taj grad bio vrlo star; a budući da su ga zvali »poganskim gradom,« nije nemoguće, da je bio ostatak još iz rimskoga doba. Stoga nije posve suvišno, da istražimo, gdje je taj »castrum Paganorum« stajao, ne bi li se tim dalo povoda tačnijemu lokalnomu pretraživanju, a možda i sistematičnomu iskapanju u onome kraju Nema bo sumnje, da je stara rimska cesta vodila iz Andautonije (danas Šćitarjevo) preko Save (na kojoj je još g. 1217. bila skela ili brod »transitus leprosorum«), u današnji Resnik, pak odanle »židovskom cestom« u Vugrovec i Kašinu, i dalje preko Planine i Laza u Bisticu, i napokon današnjim Zagorjem (Batina, Veternica, Lepoglava) do Optuja na Dravi. »Castrum Paganorum« stajao je jamačno uz tu staru rimsku cestu ili blizu nje, te bi po tome istraživanje i iskapanje u njegovoj okolici moglo iznijeti na vidjelo neočekivanih rezultata.

* * *

U rečenoj povelji od god. 1328. opisuju se medaši kaptolskoga posjeda u Kašini ovim riječima: »Item prima meta possessionis Casna(a) ex parte Vgre(b) incipit a rivo inferius et vadit ad monticulum ubi est meta terrea in cacumine posita Lyseu(c) vocatum, ubi eciam meta terrea Zepniche(d) Andree filii Marculini finitur, et per cacumen montis vadit ad partem septemprionalem, et pervenit ad aliam metam terream, abhinc iterum ad metam terream, et per cacumen montis procedendo ad partem septemprionalem pervenit usque terram Ladochuech(e), que est capituli, et pervenit ad metam terream, abhinc ad occidentem per semitam in eodem cacumine ad metam terream, terra dicti Andree ad sinistram remanente semper, dehinc iterum ad metam terream, dehinc ascendendo ad montem venit at arborem harazt crucesignatam, meta terrea circumfusam, abhinc per dorsum montis adhuc ad occidentem per metam terream, abhinc per semitam ad metam terream, dehinc ad septemprionem ad metas Cruciferorum de Planina(f), ubi est meta terrea, dehinc ad viam, et per eam sursum, et pervenit ad metam terream, dehinc per viam ad occidentem ad metam terream in descensu ad septemprionem, et pervenit ad metam terream, deinde inferius ad vallem iuxta locum castri Blagusa(g) et cadit in rivum, et per rivum usque ad lapidem magnum, dehinc sursum per vallem ascendit ad

castrum antiquum Paganorum, dehinc ad viam, et per viam parvum ad occidentem, abhinc directe infra ad terram arabilem Wlko(h), que est capituli, dehinc sursum ad montem ubi est rakytia, abhinc ultro bukovya, dehinc ad rivum Cassina ad septemptrionem ubi rivi coniunguntur.«¹

Da se bolje razumije ovaj opis međa, treba najprije da se označe točnije neka mjesta u samome opisu.

a) Casna, danas Kašina (gornja i doljna) na potoku istoga imena, koji primivši više manjih potoka (Vukovdol, Belek s desna, a Blagušu s lijeva) utječe u Zelinu, piše se u sredovječnim ispravama također Cassina. Prvi se put spominje u povelji kralja Andrije II. od god. 1217., kojom se potvrđuju starija darovanja crkvi Zagrebačkoj. Tada (god. 1217.) imala je crkva zagrebačka dva posjedovanja ili zemljišta u Kašini, te su međaši svakoga posjeda posebice opisani. Prvi posjed, što ga je crkvi poklonio neki »Wtha« sa svojom braćom, sterao se je uz veliku cestu (magna strata, via exercitulis), uz potoke Kašinu, Johan i Sepnicu (Zepnica, Sepnicha = Sopnica), te se je prostirao nekako između današnjih sela Vugrovca i Planine; drugi posjed sterao se je u okolišu današnjih sela Blaguše i Jasenovca (fluvius Jasenoviz, Blagusa), pak sve do blizu crkve sv. Petra (supra ecclesiam sancti Petri). Po tome je prvi posjed bio u današnjoj doljnoj Kašini, a drugi u gornjoj; prvi se je sterao uz desni brijeg potoka Kašine, a drugi uz lijevi toga potoka, te je također na jednome mjestu dopirao do velike ceste (ad magnam viam ubi est pons.)²

Tijekom 13. stoljeća zaokruživao je zagrebački kaptol svoje posjede u Kašini koje darovima, a koje kupnjom. Godine 1277. poklonio je kralj Ladislav IV. Kumanac crkvi zagrebačkoj zemlju nekoga Vuka, službenika grada zagrebačkoga (Wlk, filius Dobrolych iobagio castri zagrabiensis), koji je umro bez potomaka. Vukova je zemlja međasila s kaptolskim posjedom u Kašini (terram eiusdem contiguam et conterminam terris capituli zagrabiensis de sancto Petro, Casna vocatis), te je uz ino dopirala i do samoga mjesta Kašine.³ Malo zatim, g. 1279. kupio je kaptol od Petra sina Borićeva od plemena Agha za 26 maraka dinara zagrebačkih zemlju Kozolin (Cozolyn, Kozolyn), koja se je prostirala u gorama više Kašine (in montibus supra Casna capituli),⁴ svakako ondje, gdje je danas brdo Kozelin (507 met.) Napokon je god. 1295. neki bivši službenik zagrebačkoga grada, po imenu »Stephanus, filius Mladuchuech,« a brat Vukov, oporukom ostavio kaptolu svoju zemlju u Kašini, koja se prostirala u sredini kaptolskih posjedovanja (terram suam Casnam vocatam, in medio terrarum capituli zagrabiensis, similiter Casna vocatarum existentem.)⁵ Tim je načinom zaokružio zagrebački kaptol u 13. stoljeću svoj posjed u Kašini onako, kako ga nalazimo omedena u povelji od god. 1328.

¹ Tkalčić J. Monumenta episcopatus Zagrabiensis, II. p. 120.

² Tkalčić, Mon. episc. Zagrab. I. p. 41 i 43; II. p. 107—108 i 110. God. 1334. spominje se župa i crkva »ecclesia sancti Petri de Casna.« Tkalčić, op. cit. II. 90.

³ Tkalčić, o. c. I. p. 182, 184—185.

⁴ Tkalčić, o. c. I. p. 199—201, II. p. 132.

⁵ Tkalčić, o. c. I. p. 236.

b) Predij »Ugra« spominje se već god. 1201. kao posjed crkve zagrebačke. Pod konac 13. stoljeća pripada Ugra zagrebačkomu biskupu (in comitatu nostro de Ugra, iuxta Sepnizam, god. 1297.)¹ U 14. stoljeću spominju se »castrenses de Ugra,« zatim »castrenses et prediales de Ugra.«² God. 1343. spominje se »ecclesia s. Michaelis de Ugra.«³ Sredovječna Ugra je današnji Vugrovac; na brdu Gradina (351 m.), istočno od Vugrovca, bio je možda grad (castrum).

c) »Monticulus Lyseu« ne spominje se ni u jednom drugom spomeniku; ali se zato više puta nalazi »fluvius Liseu« i portus Lixeu rivi« između Vugrovca i Kašine.⁴ Čini se, da je »Liseu fluvius« današnji potok Goranec na zapadu Vugrovca, a »monticulus Lyseu« Goranci brijeg na sjeverozapadu Vugrovca.

d) »Zepnichā (Sepnica, Zepnica, Sepnichā.) Rječica ili potok Sepnica spominje se 1201.—1217. blizu Vugrovca (fluvius Sepnica, rivulus Zepnica);⁵ a godine 1252. blizu današnjega sela Planine.⁶ Prema tomu morao je potok Sepnica biti nekako između Vugrovca i Planine. Potoka toga imena u tom kraju danas nema, ali imade selo Sopnica i Sopnica brijeg, ispod kojih teče potok od Planine prema Vugrovcu. Nije nevjerojatno, da se je baš taj potok u srednjemu vijeku zvao Sepnica ili po današnjemu Sopnica.

e) »Terra Ladochuech.« Zemljište ovoga imena ne spominje se inače nigdje u spomenicima; po tome nagadamo, da je ime krivo zapisano. Vrlo je vjerojatno, pače izvjesno, da je to ona zemlja, koju je 1295. »Stephanus, filius Mladuchuech« oporukom ostavio zagrebačkomu kaptolu. »Terra filiorum Mladochuet« spominje se u ostalom već 1277. u blizini potoka Kašine i sela istoga imena,⁷ a prostirala se je, kako je već prije rečeno, »u sredini kaptolskih posjedovanja u Kašini.«

f) »Cruciferi de Planina« Već 1209. spominje se »locus qui dicitur Planina«; god. 1252. čitamo: ad metas cruciferorum sancti sepulcri«; god. 1277. »terra cruciferorum sancti sepulchri de sancto Georgio,« a god. 1279 terra cruciferorum de Planyna.«⁸ Po tome doznajemo, da je viteški red sv. Ivana ili red Ivanovaca (cruciferi sancti sepulcri) u polovici 13. stoljeća držao jedan dio današnje Planine na podnožju gore Lipe, i da je ondje podigao samostan i crkvu sv. Jurja. Kukuljević u monografiji »Priorat Vranski« piše na strani 42: »Samostan sv. Jurja (Hospitalaca ili Ivanovaca) ležaše kod Planine blizu Kašine. Od tuda nosio je kasnije ime (monasterium s. Georgii de Planina.) Još do danas stoji u kašinskoj župi kod Planine kapela sv. Jurja. Kako su došli hospitalci do posjeda Planine, nijesam mogao pronaći.«

g) »Castrum Blaguša.« Taj grad stajao je jamačno negdje u okolišu današnjega sela i potoka Blaguše (potoka Blagušine). Ime »Blagusa« nalazimo

¹ Tkalčić, o. c. I. p. 12, 238.

Tkalčić, o. c. II. p. 47, 80.

³ Theiner, Mon. Hung. I. p. 653.

⁴ Tkalčić, o. c. I. pag. 12, 43.

⁵ Tkalčić, o. c. I. p. 12, 41.

⁶ Ibid. I. 95.

⁷ Tkalčić, o. c. I. 185, 236.

⁸ Tkalčić, o. c. I. p. 19, 95, 185, 200.

prvi put god. 1217; god. 1261. dosudio je ban Roland »terram, nomine Blagusa« službeniku zagrebačkoga grada Martinu; god. 1287. spominje se valjda isti Martin kao »comes Martinus, castellanus de Blagusa«; a malo zatim već je Blaguša u vlasti zagrebačkoga biskupa, te se 1290. spominje »comes Gardun, castellanus venerabilis patris domini Johannis, dei gracia episcopi zagrabiensis, de castro Meduey et Blagosa.«¹ Možda je već i knez Martin upravljao gradom Blagušom kao kastelan zagrebačke biskupije. U 14. stoljeću postoji Blaguša i kao »villa« i kao »castrum.«

h) »Terra arabilis Wlko.« Bit će to jamačno ona zemlja, koju je kralj Ladislav IV. Kumanac god. 1277. poklonio zagrebačkoj crkvi.² Tu je zemlju prije kao baštinu svoju držao neki »Wlk, iobagio castri zagrabiensis,« kojega je rod izumro; nema sumnje, da je po posljednjemu gospodaru ostalo ime samoj zemlji. Danas teče od gornje Planine prema potoku Kašini maleni potočić Vukovdol; gotovo je izvjesno, da se je »terra arabilis Wlko« prostirala negdje blizu utoka potočića Vukovdola u potok Kašinu.

Objasnivši topografska imena u povelji od god. 1328. pokušat ćemo, da prema podacima te povelje ustanovimo, gdje je stajao »castrum antiquum Paganorum«? Najprije znademo, da je svakako bio u kotaru mjesta Kašine i na posjedu zagrebačkoga kaptola. Nadalje razabiramo, da je stajao između samostana Ivanovaca sv. Jurja u Planini i biskupskoga grada Blaguše, napokon blizu potoka Vukovdola i njegova ušća u potok Kašinu, jer se je s toga grada moglo ravno silaziti u dolinu potoka Vukovdola i do Vukove oranice.

Nagađanje naše utvrđuje i popunjuje još bolje neki opis medaša od god. 1680., što ga je I. Tkalčić našao u arhivu zagrebačkoga kaptola. U tom se opisu čita:

»Ac inprimis perventum est ad confluum duorum rivulorum in fluvium versus Cassinam fluentem infra Kosiam siam, inde processum per vallem contra decursum rivuli penes eandem Kosiam siam ad fontem infra extirpaturam Stephani Trupeliak, coloni alias Planinensis, ex quo fonte originatur pretactus rivulus ad praescriptum rivum seu fluvium versus Cassinam fluentem . . . . . per vallem directe, qua torrens tempore pluvioso descendere solet versus vallem Wkoudol prope viam, ubi est arbor graber et infra jauor, inde parum per viam Wkoudol versus Cassinam ad orientem in Chernam mlakam per medium, ubi est fagus alba et castanea, hinc treuseundo per fluvium Wlkoudol ascendit directe per Gradecz et certam semitam, per quam ligna dimituntur, vulgo Szmiczalka dictam, versus Castrum Paganorum ad viam, quae est inter duas castaneas, cruce tunc signatas, deinde per viam parum eundo versus orientem ad viginti circiter passus ex via versus descendentem ad vallem penes dictum castrum Paganorum ad quercum antiquam, cruce antiqua priori in termino excavatam et nova in postremo termino signatam, inde ad vallem, per quam descendit torrens tempore pluvioso usque ad vallem, ubi est fluvius Belek dictus, inde ascen-

¹ Tkalčić, o. c. I. p. 43, 126, 137—138, 218 227.   ² Tkalčić, o. c. I. p. 182, 183—185.

dendo directe per metas antiquas crucibus signatas, non controversas usque ad collem Gradische in Jazvina, qui collis pro meta utriusque partis habetur.«¹

»Castrum Paganorum« stajao je dakle na brdu između doline potoka Vukovdola i doline potoka Beleka, koji se danas zove Bielek. Iz doline Vukovdola uspinjalo se brdom Gradcem i »smicaljkom«, kojom su se drva spuštala, do grada »castrum Paganorum«, a od njega silazilo se koritom gorskoga potoka u dolinu, kojom teče potok Belek ili Bielek. Ako pogledamo na kartu generalnoga štopa, vidimo jasno, da se »castrum Paganorum« imade tražiti na brdu, koje se uzdiže istočno od kapele sv. Jurja u Planini, i koje je na karti označeno brojkom 4II (metara). To je brdo na sjeveru opasano potokom Vukovdolom, na zapadu potokom Kašinom i cestom kašinsko-bistričkom, na jugu pak potokom Belekom. Nema ni najmanje sumnje, da bi se na tom brdu mogli naći tragovi, koji se od 14—17. stoljeća zovu »castrum antiquum Paganorum.«

Vj. Klaić.

¹ Arkiv zagreb. kaptola, fasc. 18. No. 50.

GRČKI I RIMSKI KOLONIJALNI NOVCI NAĐENI U OSIJEKU.¹

Na temelju arheoloških nalaza razabire se, da su produkti grčke kulture dopirali veoma rano, u V. st. prije Krista, u zemlje današnje Dalmacije, Hercegovine i Bosne.² S jedne su strane fenički i grčki trgovci ploveći uz obale jadranskoga mora neprekidno stajali u trgovačkom dodiru sa ilirskim plemenom, koje je predavalo robu od ruke do ruke i prenosilo je u nutrinu sjevernobalkanskih zemalja, kamo su i sami grčki trgovci zalazili. S druge je strane kolonijama Crnoga mora bio u nutrinu zemlje put uz Dunav otvoren. Po arheološkim nalazima i nalazima novaca dao bi se označiti i put, kojim su trgovci zalazili, pa još više, kako su daleko na sjever dospjeli. Kod nalaza novaca mora se to uzeti u obzir, da su narodi, koji sami nisu imali novaca, rado primali lijep i čist novac svojih susjeda i rabili ga kao svoj. Ako se tračkih novaca našlo u Sedmogradskoj, to s toga ne slijedi, da su ondje bili Thračani, jer su i drugi narodi, koji su ondje sjedili, rado primali lijepi i vrijedni novac Lysimacha i dr. Ako se ilirskih novaca našlo u Mursi ili rimskih iz doba republike, to ipak jedino na temelju toga ne smijemo kazati, da su ovdje bili Iliri kao domaće pleme ili čak Rimljani, nego je ispravnije reći, da je do dolaska Rimljana ovdje sjedio drugi neki narod, koji nije morao biti ni s Ilirima ni s Thračanima ni u kakvom srodstvu. Ovdje je u to doba za cijelo stanovao narod, koji se samo više od nužde nazivlje keltskim.

Najstariji novac, koji je za sigurno naden u okolici Murse, jest ilirskoga grada Dyrrhachija. Ali ni ovaj nije iz ranijega doba kovanja, to jest sistema koryrskih novaca IV. stoljeća, niti sistema korintskih III. stoljeća, nego iz doba sistema rimskih novaca, kada su bili prisiljeni kovati novac po težini viktorigata, koji je g. 228. prije Kr. bio uveden za $\frac{3}{4}$ težine denara sa poprječno 3.41 gr. Kada je g. 217. bio denar reduciran, onda je tu istu sudbinu slijedio i viktorigat, koji je tada izilazio na $\frac{1}{112}$ rimske funte ili na 2.92 gr. Novci, što se po našim stranama nalaze, idu u doba redukcije te od 3 gr. padaju do 2 gr., pa spadaju u opće u II. stoljeće. U Bosni i Hercegovini ih imade dosta, koji prelaze težinu od 3 gr.

¹ Kod popisa pojedinih zbiraka slabo se pazilo na nalazište, pa su stoga ovakovi popisi od slabe koristi za arheološke podatke. Osječku provenijenciju bilježi P. Katančić de columna milliaria p. 100 itd., Stef. Schönwisner No-

titia hungaricae rei numariae. Budae 1801., Vinko I. Žanić: opis antiknih novaca, nadenih malo ne isključivo na hrvatskom tlu. Program kr. male realne gimnazije u Senju 1889.

² Sr. Dr. Truhelka. Glasnik XIII. str. II. i d.

te spadaju u starije doba,¹ ali su za to ove zemlje bile i pristupnije i bliže kolonistima na obalama jadranskoga mora.

Što se oko Osijeka ne nalazi novaca drugih grčkih kovnica iz doba prije Kr., to bi se dalo time protumačiti, što je balkansko gorje bilo dosta neprohodno, a narodi manje pristupni, te se grčka kultura širila više na zapad i na jug nego li na sjever.

Kada su jednoć rimske legije zaposjele ilirske zemlje i zauzele zemlju između Save i Drave, onda su bila grčkim i rimskim trgovcima i njihovoj kulturi vrata otvorena. Ovaj je saobraćaj porasao i pravo oživio, kada su izgrađene velike ceste od Byzanta na Perint, a iz Perinta preko Hadrianopola, Philippopola, Serdike, Naissa, Viminacija, Singiduna, Sirmija na Mursu. S druge je strane opet bila Thessalonika spojena cestom sa Naissom, a iz Hadrianopola preko Nikopola dolazilo se do Dunava (Oescus). Osim ovih bila je sva sila cesta, koje su spajale Mursu sa gradovima balkanskoga poluotoka. Ovomu je saobraćaju podavalo mnogo života, kada su rimske legije morale kretati sad u Daciju pod Domicijanom i Trajanom, sad opet na obranu međe protiv Gota, ali se u Mursi i za građanske ratove kao i za ratove protiv Parta moralo znati, jer su se legije često iz veoma daleka morale primicati onoj točki, gdje je planuo rat.

Ovaj saobraćaj, napredak i život tumače nam i nahodaje novaca u našim krajevima. Iz okolice Murse poznato je rimskih novaca, koji spadaju u doba između g. 129. pr. Kr. do 2 g. p. Kr.² Ovi su ovamo donešeni sa prvim pojavom rimskih legija. Što je među njima novaca iz čitavoga I. stoljeća pr. Kr., to odatle slijedi, da su se stariji novci kao čišći i vrijedniji dugo u prometu održali, a valjda i više tražili, nego li mladi, koji su bili rdaviji. Od toga je doba rimski i grčki novac upravo poplavio okoliš Murse. U našem ćemo popisu naći mnogih kovnica na Balkanu, ali i neke maloazijske, koje su u to doba kovale. Tako u drugom stoljeću Pautaliju, Philippopolis, Hadrianopolis, Odessus, Nicopolis, Byzant, Stobi, Tabu i Thyateiru, u trećem Daciju, Viminacium, Istropolis, Marcianopolis, Deultum, Hadriani, Tripolis, Nicaeju. — Može tek slučajno biti, da se novac još koje kovnice nije našao, a što se od nekih kovnica nalazi mnogo, a od nekih manje, to leži razlog u tome, što su nekoje manje kovale, a neke mnogo, ali i što je novac nekih bio vrijedniji, a drugih rdaviji, ako već ne ćemo izravno zaključivati, da je koji grad bio sa svojom robom u većem ili manjem saobraćaju. Dakako da su i vojnici ovamo mogli donijeti sa sobom novaca dotičnih krajeva, kroz koje su prolazili ili iz kojih su bili rodom.

Provincia Dacia. Novci označeni sa Provincia Dacia bilježe g. I—XI. od Philippa starijega do Gallijena. Aera provincije počimlje negdje u srpnju ili kolovozu g. 246., a prestalo se kovati g. 256. ili 257.

Philippus pater.

I. IMP M IVL PHILIPPVS AVG Lovorvijencem ovjenčana glava na d.

PROV-INC-IA DACIA. Dole AN·III. Dacia sa frigijskom kapom drži u svakoj ruci vexillum; do nje orao i lav.

Ae, 30 mm, 15·80 gr. — Pick Die ant. Münzen Nord-Griechenlands I i p. II, 16.

¹ Dr. Patsch u Glasniku 1894. str. 169. i d.

² Dr. J. Brunšmid: Viestnik VIII. (1886.) str. 105 i d. i Vjesnik n. s. I. str. 108 i d.

2. Kao gore. PROVIN-CIA-DACIA. Kao gore; na vexil-
lima V i XIII.
Ae, 29 mm, 15.25 gr. — Pick o. c. I i p. II, 16.
Philippus filius.
3. M IVL PHILIPPVS CAES Lovor-vijen- PROVIN-CIA DACIA; dolje AN-I.
cem ovjenčana glava na d.
Ae, 28 mm, 15.50 gr. — Pick o. c. I i p. 13, 29.
Decius.
4. IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG PROVIN-IA DACIA Dole AN V Dacia
Kao gore. drži u d. grančicu, u l. žezlo; dolje orao i lav.
Ae, 28 mm, 16.50 gr. — Pick o. c. I i p. 15, 41.
5. Slično br. 4.
Ae, 27 mm, 13.25 gr. — Pick o. c. I i p. 15, 41.
6. IMP TRAIANVS DECIVS AVG Kao PROVIN-CIA DACIA Dole AN V Dacia
gore. drži u d. grančicu; dolje orao s vijencem i lav.
Ae, 17 mm, 14.80 gr. — Pick o. c. I i p. 14, 40.
7. Kao gore. PROVIN-IA DACIA Dole AN VII Dacia
između orla i lava drži u d. mač, u l. vexil-
lum; pred njom stoji drugi vexillum.
Ae, 30 mm, 13.50 gr. — Pick o. c. I i p. 14, 36.
Herennia Etruscilla, žena Decijeve.
8. HER ETRVSCILLA AVG. Glava na d. Kao gore. AN III Dacia drži u svakoj ruci
vexillum.
Ae, 29 mm, 12.45 gr. — Pick o. c. I i p. 15, 42.
Hostilianus.
9. C VAL HOST M QVINTVS C. Glava PROVIN-CIA DACIA AN V Dacia drži u
na d. d. grančicu, u l. žezlo; dolje orao i lav.
Ae, 27 mm, 16.35 gr. — Pick o. c. I i p. 16, 48.
10. Isto. Isto. AN V. Dacia drži u svakoj ruci vexillum.
Ae, 26 mm, 13.60 gr. — Pick o. c. I i p. 16, 47.
Gallus.
11. IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG PROVIN-CIA DACIA AN V Dacia drži u
Lovor-vijencem ovjenčana glava na d. d. grančicu, u l. žezlo; dolje orao i lav.
Ae, 24 mm, 10 gr. — Pick o. c. I i, 16, 51.
12. Isto. Isto.
Ae, 25 mm, 9.65 gr. — Pick o. c. I i, 16, 51.
Volusianus.
13. IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG PROVIN-IA DACIA AN V
Lovor-vijencem ovjenčana glava na d.
Ae, 25 mm, 11.7 gr. — Pick o. c. I i p. 17, 54.
Aemilianus.
14. IMP C M AEMIL AEMILIANVS AVG PROVIN-IA DACIA AN VIII Dacia drži
Kao gore. u d. grančicu, u l. žezlo.
Ae, 25 mm, 6.9 gr. — Pick o. c. I i p. 18, 58.
Gallienus.
15. IMP GALLIENVS PIV AVG Kao gore. Kao gore. AN X. Dacia drži u d. grančicu,
u l. žezlo.
Ae, 26 mm, 9.65 gr. — Pick o. c. I i p. 20, 67.

Viminacium. Grad na desnoj obali Dunava u Gornjoj Moesiji a na ušću rijeke Margus; danas Kostolac u Srbiji. Ovdje je bila postaja legije VII. Claudije. Odatle je vodila cesta u Sirmij, u Daciju i na jug u Naissus (Niš). Kovnica novaca od Gordijana III. do Gallijena bilježi godine I.—XVI. od jeseni 239. do 254./5. kriticom P M S COL VIM = Provinciae Moesiae Superioris Colonia Viminacium.

Gordianus III. (238—244).

1. IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG P M S CO-L VIM Dolje AN·I· Moesia između
Lovor-vijencem ovjenčano poprsje na d. među bika i lava.
a) Ae, 29 mm, 17·70 gr. b) Ae, 28 mm, 14·45 gr. c) Ae, 28 mm, 13·50 gr. — Pick o. c.
I I p. 32, 71.
2. IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG P M S CO-L VIM. Kao gore.
Zračnom krunom okrunjeno poprsje na d.
Ae, 23 mm, 5·65 gr. — Pick o. c. I I p. 32, 72.
3. Kao br. 1. P M S CO-L VIM
a) Ae, 20 mm, 4·5 gr. b) Ae, 20 mm, 4·30 gr. c) Ae, 20 mm, 4·20 gr. d) Ae, 20 mm
4·20 gr. — Pick o. c. I I p. 32, 73.
4. IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG P M S CO-L VIM AN·I·I· Kao gore.
Kao gore.
a) Ae, 30 mm, 18 gr. b) Ae, 29 mm, 18·40 gr. — Pick o. c. I I p. 33, 76.
5. Kao gore. Zračnom krunom okrunjeno Kao gore.
poprsje na d.
Ae, 20 mm, 6·85 gr. — Pick o. c. I I p. 33, 77.
6. IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG P M S CO-L VIM AN·I·I·I·
Kao gore.
a) Ae, 30 mm, 16·40 gr. b) Ae, 28 mm, 15·50 gr. — Pick o. c. I I p. 34, 79.
7. Kao gore. P M S C-OL VIM Kao gore
a) Ae, 30 mm, 17·50 gr. b) Ae, 30 mm, 15·50 gr. — Pick o. c. I I p. 34, 79.
8. IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG Kao gore.
Kao gore.
a) Ae, 30 mm, 19·20 gr. b) Ae, 30 mm, 18·70 gr. c) Ae, 30 mm, 18·65 gr. d) Ae, 30 mm,
18·50 gr.; jedan komad spominje i P. Katančić p. 104. — Pick o. c. I I p. 34, 81.
9. Kao gore. P M S C-OL VIM AN IIII
a) Ae, 30 mm, 18·90 gr. b) Ae, 30 mm, 18·50 gr. c) Ae, 29 mm, 17·20 gr. — Pick o.
c. I I p. 35, 83.
10. Kao gore. Zračnom krunom okrunjeno Kao gore.
poprsje na d.
a) Ae, 26 mm, 10 gr. b) Ae, 23 mm, 8·40 gr. c) Ae, 23 mm, 7·50 gr. d) Ae, 24 mm,
6·70 gr. — Pick o. c. I I p. 35, 84.
11. Kao br. 10. P M S CO-L VIM AN IIII
Ae, 22 mm, 8·10 gr. — Pick o. c. I I p. 35, 84
12. Kao gore. Lovor-vijencem ovjenčana P M S C-OL VIM Moesia između bika i
glava na d. lava drži u svakoj ruci po jedan vexillum.
Ae, 29 mm, 16·90 gr. — Pick o. c. I I p. 35, 85.
13. Kao gore. P M S CO-L VIM Kao br. 1.
Ae, 29 mm, 15·50 gr. — Pick o. c. I I p. 35, 85.
14. Kao gore. Zračnom krunom okrunjeno Kao gore. Moesia između bika i lava drži
poprsje na d. u svakoj ruci po jedan vexillum.
a) Ae, 22 mm, 7·40 gr. b) Ae, 23 mm, 6·15 gr. — Pick o. c. I I p. 36, 86.
15. Kao gore. Lovor-vijencem ovjenčana P M S C-OL VIM AN V
glava na d.
Ae, 29 mm, 16·65 gr. — Pick o. c. I I p. 37, 92.
Philippus pater (244—249).
16. IMP IVL PHILIPPVS PIVS FEL AVG P M S C-OL VIM AN V Moesia između
P M Lovor-vijencem ovjenčana glava na d. bika i lava.
Ae, 20 mm, 17·60 gr. — Pick o. c. I I p. 38, 96.
17. IMP IVL PHILIPPVS PIVS FEL AVG Kao gore.
Zračnom krunom okrunjeno poprsje na d.
a) Ae, 24 mm, 9·30 gr. b) Ae, 23 mm, 8·30 gr. c) Ae, 22 mm, 6·70 gr. — Pick o. c.
I I p. 39, 97.

18. Kao gore. P M S-C-O-L VIM Moesia između bika i lava drži u svakoj ruci po jedan vexillum sa brojevima VII i III
Ae, 28 mm, 19·10 gr. — Pick o. c. I i p. 39, 98.
19. IMP M IVL PHILIPPVS AVG Lovor- Kao br. 16.
vijencem ovjenčano poprsje na d.
a) Ae, 29 mm, 18·50 gr. b) Ae, 28 mm, 16·20 gr. c) Ae, 27 mm, 16·10 gr. d) Ae, 28 mm, 16 gr. e) Ae, 28 mm, 15·60 gr. — Pick o. c. I i p. 39, 100.
20. IMP M IVL PHILIPPVS AVG Lovor- Kao gore. AN VI
vijencem ovjenčano poprsje na d.
a) Ae, 29 mm, 19·50 gr. b) Ae, 28 mm, 19·30 gr. c) Ae, 29 mm, 19 gr. d) Ae, 29 mm, 14·20 gr. — Pick o. c. I i p. 40, 102
21. Kao gore, Kao gore. AN VII.
a) Ae, 29 mm, 18·60 gr. b) Ae, 28 mm, 18 gr. c) Ae, 28 mm, 17·50 gr. — Pick o. c. I i p. 40, 103.
22. Kao gore. Kao gore. AN VIII
a) Ae, 29 mm, 17 gr. b) Ae, 23 mm, 16·80 gr. c) Ae, 28 mm, 15 gr. d) Ae, 28 mm, 14·20 gr. e) Ae, 26 mm, 12·20 gr. — Pick o. c. I i p. 40, 104.
23. Kao gore. Kao gore. AN VIII
Ae, 27 mm, 13·80 gr. — Pick o. c. I i p. 40, 105.
Philippus filius (244 - 249).
24. IMP M IVL PHILIPPVS AVG Zrač- P M S C-OL VIM AN VIII Moesia između
nom krunom okrunjeno poprsje na d. bika i lava.
a) Ae, 23 mm, 6·70 gr. b) Ae, 22 mm, 4·60 gr. — Pick o. c. I i p. 43, 118.
Traianus Decius (249—251).
25. IMP CAES C MES Q DECIVS P F P M S C-OL VIM AN XI Moesia između
AVG Lovor-vijencem ovjenčano poprsje na d. bika i lava drži u d. grančicu, u l. žezlo.
Ae, 27 mm, 14·90 gr. — Pick o. c. I i p. 44, 123.
26. Kao gore. Kao gore. Moesia između bika i lava.
Ae, 18 mm, 12 gr. — Pick o. c. I i p. 45, 124.
27. IMP TRAIANVS DECIVS AVG Kao Kao br. 26.
gore.
a) Ae, 30 mm, 15·10 gr. b) Ae, 27 mm, 11·50 gr. — Pick o. c. I i p. 45, 125.
28. Kao gore. Zračnom krunom okrunjeno Kao br. 25.
poprsje na d.
a) Ae, 21 mm, 6·20 gr. b) Ae, 19 mm, 4·20 gr. — Pick o. c. I i p. 45, 126.
29. Kao br. 27. P M S CO-L VIM AN XII Moesia između
bika i lava.
Ae, 28 mm, 16·60 gr. — Pick o. c. I i p. 45, 127.
30. Kao br. 25. Kao gore.
Ae, 27 mm, 13·10 gr. — Pick o. c. I i p. 46, 128.
31. Kao br. 27. Kao gore. Moesia sa grančicom u d. i
krugljom u l. ruci.
Ae, 26 mm, 13·70 gr. — Pick o. c. I i p. 46, 132.
Herennia Etruscilla, žena Trajana Decija.
32. HER ETRVSCILLA AVG Poprsje na d. P M S C-OL VIM AN XI Moesia između
bika i lava.
Ae, 27 mm, 14·80 gr. — Pick o. c. I i p. 47, 136.
33. Kao gore. Kao gore. AN XII.
a) Ae, 27 mm, 13·60 gr. b) Ae, 26 mm, 13·20 gr. c) Ae, 26 mm, 11 gr. — Pick o. c. I i p. 47, 137.

- Herennius Etruscus, sin Trajana Decija.
34. Q H ETR MES DEC CAES Poprsje P M S C-OL VIM AN XII Kao gore.
na d.
a) Ae, 26 mm, 10·10 gr. b) Ae, 26 mm, 9·50 gr. — Pick o. c. I I p. 49, 142.
Hostilianus, sin Trajana Decija.
35. C VAL HOST M QVINTVS CAE Po- Kao gore. AN XII
prsje na d.
a) Ae, 27 mm, 14·50 gr. b) Ae, 26 mm, 12·60 gr. c) Ae, 26 mm, 11·20 gr. — Pick o. c. I I
p. 50, 148.
36. C VAL HOST M QVINTVS C Kao Kao gore.
gore.
a) Ae, 26 mm, 13·20 gr. b) Ae, 25 mm, 12·30 gr. c) Ae, 26 mm, 10·70 gr. — Sr. Pick
o. c. I I p. 50, 148.
37. Kao gore. Kao gore. Moesia drži u 1' rog obilja.
a) Ae, 26 mm, 15 gr. b) Ae, 26 mm, 9 gr. — Jedan komad sa AN XX-? navodi P.
Katančić p. 104. — Pick o. c. I I p. 51, 152.
Trebsonianus Gallus (251—253).
38. IMP C VIBIO TREBON GALLO AVG P M S C-OL VIM AN XII Moesia između
Lovor-vijencem ovjenčano poprsje na d. bika i lava.
Ae, 25 mm, 9·80 gr. — Pick o. c. I I p. 52, 160.
39. IMP C VIBIO TREBON GALLO AV Kao gore. AN XII
Kao gore.
a) Ae, 24 mm, 11·50 gr. b) Ae, 25 mm, 10 gr. — Jedan komad navodi P. Katančić p. 104.
— Pick o. c. I I p. 52, 160.
40. IMP C VIBIO TREBON GALLO AVG Kao gore. AN XIII
Kao gore.
Ae, 28 mm, 11·50 gr. — Jedan komad navodi P. Katančić p. 104. — Pick o. c. I I p. 53, 161.
41. IMP C C VIB TRIB (sic!) GALLVS Kao gore.
AVG Kao gore.
a) Ae, 26 mm, 13·20 gr. b) sa AV Ae, 28 mm, 13 gr. — Pick o. c. I I p. 53, 164.
42. IMP CAES C VIB TREB GALLVS Kao gore.
AVG Kao gore.
Ae, 26 mm, 11·50 gr.
43. IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG Kao gore.
Kao gore.
Ae, 27 mm, 11 gr.
44. IMP C GALLVS P FELIX AVG Kao Kao gore.
gore.
a) Ae, 27 mm, 11 gr. b) Ae, 27 mm, 10·90 gr. c) Ae, 26 mm, 10·10 gr. d) Ae, 25 mm,
9 gr. e) Ae, 26 mm, 8·90 gr. f) Ae, 28 mm, 8·40 gr. g) Ae, 25 mm, 7·80 gr. — Pick o. c. I I
p. 54, 165.
45. Kao gore. Kao gore. AN XIV
Ae, 24 mm, 8·30 gr. — Pick o. c. I I p. 54, 168.
Volusianus (251—253).
46. IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG Kao gore. AN XII
Lovor-vijencem ovjenčano poprsje na d.
Ae, 26 mm, 10·50. Pick o. c. I I p. 55, 172.
47. IMP C C VIB VOLVSINVS (sic!) AVG Kao gore. AN XIII
Kao gore.
Ae, 27 mm, 12·80 gr. — Sr. Pick o. c. I I p. 56, 174.
48. IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG Kao gore.
Ovjenčana glava na d.
a) Ae, 26 mm, 12·50 gr. b) Ae, 26 mm, 11·30 gr. c) Ae, 27 mm, 10·30 gr. — Pick o. c.
I I p. 56, 175.

49. IMP C VOLVSIANVS AVG Kao gore. Kao gore.
a) Ae, 27 mm, 1150 gr. b) Ae, 25 mm, 870 gr. — Pick o. c. I I p. 56, 176.
Aemilianus (253).
50. IMP C M AEMIL AEMILIANVS AV P M S C-OL VIM AN XIV Kao gore.
Lovor-vijencem ovjenčano poprsje na d.
Ae, 26 mm, 850 gr. — Pick o. c. I I p. 57, 179.
51. IMP C EMIL EMILIANO AVG Kao P M S-COL VIM AN XIII Kao gore.
gore.
Ae, 24 mm, 650 gr. — Pick o. c. I I p. 57, 180.
52. IMP CAES AEMILIANVS P F AVG. Kao gore.
a) Ae, 24 mm, 890 gr. b) Ae, 27 mm, 870 gr. — Pick o. c. I I p. 58, 182.
Valerianus (253–259).
53. IMP VALERINIVS (sic!) P F AVG P M S COL VIM AN XVI(?) Kao gore.
Lovor-vijencem ovjenčano poprsje na d.
Ae, 26 mm, 1060 gr. Veoma izlizan.
Gallienus (253–268).
54. IMP GALLIENVS P AVG Lovor-vijen- P M S C-OL VIM; valjda AN XVI Kao
cem ovjenčano poprsje na d. gore.
Ae, 28 mm, 9 gr. Veoma izlizan.
Istros u Doljnoj Moesiji nedaleko ušća Dunava.
Julia Mamaea.
- IOVAIA MAM-AIA ΣΕΒΑ Poprsje na d. ICTP-I(HNΩN) Orao na delfinu na l.
Ae, 24 mm, 851 gr. — Pick o. c. I I p. 178, 520.
Markianopolis u Doljnoj Moesiji.
Elagabal (218–222).
- AVT K M AVPH-ANTΩNEINOC Lovor- VII ΞΑ ANT ΟΕΛΕΥΚΩ ΜΑΡΚΙΑΝΟ-
vijencem ovjenčana glava na d. ΠΟΛΙΤΩΝ Nika na l. sa vijencem u desnici
i palmom u ljevici.
Ae, 27 mm, 1085 gr. — Pick o. c. I I p. 255, 825.
Severus Alexander (222–235).
- AVT K M AVP ΟΕΥΗ—ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC [Υπ Τε]Β ΙΟΥΑ ΦΙCΤΟV ΜΑΡΚΙΑ-
Lovor-vijencem ovjenčana glava na d. ΝΟΠΟΛΙΤ] u polju ΩΝ Hygieia na d. drži u
l. zdjelicu, u d. zmiju.
Ae, 25 mm, 953 gr. — Pick o. c. I I p. 284, 1000.
Severus Alexander i Julia Mamaea.
- AVT K M AVP ΟΕΥΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC VII ΤΙΒ ΙΟΥΑ ΦΙCΤΟV ΜΑΡΚΙΑΝΟ-
ΙΟΥΑΙΑ ΜΑΜΑΙΑ Poprsja jedno spram dru- ΠΟΛΙ-ΤΩΝ u polju gore d. E.
goga.
Ae, 27 mm, 1223 gr. — Pick o. c. I I p. 298, 1074.
Nikopolis u Doljnoj Moesiji.
Septimius Severus.
- AV ΚΑΙC Α ΟΕΥΗΠΟC Lovor-vijencem ΝΙΚΟΠΟΛΙΤΩΝ ΗΠΟC ΙCΤ Mlad-mjesec
ovjenčano poprsje na d. sa tri zvijezde.
Ae, 16 mm, 354 gr. — Pick o. c. I I p. 387, 1435.
Caracalla.
- AVT K M AVP—ΑΝΤΩΝΙΝΟC Lovor- VIIA ΟΟV ΤΕΡΤΥΛΛΟV ΝΙΚΟΗΟ-
vijencem ovjenčano poprsje na d. ΡΟC ΙCΤΡΟ Asklepios sa zmijskim štapom;
l. u polju Δ
Ae, 26 mm, 1170 gr. — Pick o. c. I I p. 401, 1523.
Byzantion u Thrakiji.
- BVZANZ Glava utemeljitelja grada sa ka- . . . . . BVZAN TINΩN Prova lađe.
cigom, okrenuta na d.
Ae, 23 mm, 706 gr.; nađen na putu iz Osijeka u Sarvaš.

- Deultum** u Thrakiji na Crnom moru.
 1. Macrinus (217—218).
 . . . OPEL SEV MAC . . . Lovor-vijencem
 ovjenčana glava na d. COL FL P . . . DEVL Athena na d. s ka-
 cigom na glavi, štitom i kopljem u l., a žezlom,
 uz koje se propinje zmija, u desnoj ruci.
- Ae, 23 mm, 8 gr.
 2. Gordianus III. (238—244).
 IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG Zrač- CO-L . . . AC dolje DEVL T Pročelje hrama
 nom krunom okrunjena glava na d. sa božanskim kipom u nutrini.
 Ae, 22 mm, 5·7 gr.
 3. Tranquillina, supruga Gordijanova.
 SAB TRANQVILLINA AVG Glava na d. COL-FLPA-C D-EVLT Slično.
 Ae, 23 mm, 6·2 gr.
- Hadrianopolis** u Thrakiji na Hebru (danas Drinopolje).
 1. Caracalla (198—217).
 AVT K M AVP-ANTΩNЄINOC Lovor- ΔΑΡΙΑΝΟ-ΠΟΛΕΙΤΩΝ Zmija se penje
 vijencem ovjenčana glava na d. uz tronog.
 Ae, 18 mm, 2·8 gr.
 2. Gordianus III. (238—244).
 . . . . ΓΟΡΔΙΑΝΟC AVT Lovor-vijen- ΔΑΡΙΑ . . . ΠΟΛΕΙΤΩΝ Grad sa dva
 cem ovječana glava na d. tornja.
 Ae, 25 mm, 11·6 gr.
 3. AVT K M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC AVG ΔΑΡΙΑΝΟ - ΠΟΛΕΙΤΩΝ Asklepios.
 Kao gore. Ae, 24 mm, 9·8 gr.
- Odessus** u Thrakiji na Crnom moru.
 1. Sept. Severus (193—211).
 AV KA CE . . . Lovor-vijencem ovjen- ΟΑΗCCE - ITΩΝ Serapis stoji okrenut
 čana glava nad. na l., u d. ruci drži zdjelicu, u l. rog obilja;
 pred njim gorući žrtvenik.
 Ae, 27 mm, 85 gr.
 2. Gordianus III. (238—244).
 AVT M ANT . . . . Lovor-vijencem Slično.
 ovjenčana glava na d., dolje AVT
 Ae, 26 mm, 10·2 gr.
- Pautalia** u Thrakiji nedaleko od rijeke Strymona.
 1. Septimius Severus (193—211).
 A CEITTE-CEVIIPOC CEB Lovor-vijen- ΟΥΑΠΗΑC ΠΑΥΤΑΛΙΑC Zmija se pre-
 cem ovjenčano poprsje na d. vija i uzdiše.
 Ae, 30 mm, 14·85 gr. Nalazi se u zbirci Vase Gojkovića.
- Philippopolis** u Thrakiji na rijeci Strymonu.
 1. Antoninus Pius. (138—161).
 AVT AI ΔΑΡΙΑ-ΝΤΩΝЄINOC Lovor- . . . . AI ANTIKON ΦΙΛΙΠΠΟΠΟ-
 vijencem ovjenčana glava na d. ΛЄITΩΝ Zeus sjedi okrenut na l.; u d. drži
 razkriljenoga orla.
 Ae, 31 mm, 21·6 gr.
 2. AVT AI ΔΑΡ-ΑΝΤΩΝЄIN . . . Kao gore. ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛЄIT . . . Ares okrenut
 na l.; u d. drži zdjelicu, u l. koplje.
 Ae, 18 mm, 3·7 gr.
 Novce cara Caracalle sa napisom: KOINON ΘΡΑΚΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΕΝ spominje
 Katančić p. 103.

Stobi u Makedoniji.

1. Sept. Severus.

IMP C P SEPTI -CE . . . Lovor-vijen- MVNICIPI - STOBENSi Viktorija na l,
cem ovjenčana glava na d.
Ae, 24 mm, 7·6 gr.

2. Julia Domna.

IVLIA (Augusta) Glava na d. (Municipi) STOBE . . Viktorija na l.
Ae, 22 mm, 6·3.

3 i 4 Caracalla.

M AVRE - ANTONINVS Lovor-vijencem MVNICIPI - STOBEN Kao gore.
ovjenčana glava na d.

a) Ae, 25 mm, 8·1 gr. b) Ae, 22 mm, 5·8 gr.

5. . . . . ANTONIN . . Kao gore municipi - STO - BENSIV Kao gore.
Ae, 22 mm, 6 gr.

6. Geta.

IM C P SE - PT - GETA Lovor-vijen- MVNICI - STOBEI Kao gore.
cem ovjenčana glava na d.
Ae, 25 mm. 7·7 gr.

Dyrrhachium Illyrici, nekoć Epidamnos, danas Durazzo, sjeverno od Apollonije. Odatle je vodila via Egnatia u Byzant.

1. EVKTHM . . . Krava s teletom na d. ΔVP ΔAMA-TE-OΣ Kvadrat.
Ar, 17 mm, 3·2 gr., izlizan.

2. ΜΕΝΙΣΚΟΣ Slično. ΔVP-ΔV-KIΣ-KOV Kao gore.
Ar, 18 mm, 3 gr.

3. ΦΙΑΩΝ Kao gore; glava Helija. ΔVP-ME-NI-ΣKOV Kao gore.
Ar, 16 mm, 2·6 gr.

4. ΔΕΥΚΙΟΣ Kao gore ΔVP-NE-³φi-σzoy Kao gore.
Ar, 17 mm, 3·3 gr.

5. Orao na d., ΞΕΝΩΝ Krava s teletom QVΔ-IΦ-A . . . . . Kvadrat.
na d.

Ar, 16 mm, 3 gr.

6. . . . . Krava s teletom na l. QVΔ . . . . . Kvadrat.
Ae, 15 mm, 2·4 gr.

7. . . . . ΡΩΝ Krava s teletom na d. Nejasno.
Ae, 18 mm, 2·1 gr.

8. Kao gore. Nejasno.
Ae, platiran, 18 mm, 2·5 gr.

Thyateira u Lydiji.

1. Septimius Severus. (193—211).

AVT K A . . CEIΠ-CCOVHPOC ΠEP ^{ἐπι}CTPA (nečitljivo) ACIATIKOV Atena,
Lovor-vijencem ovjenčana glava na d. car i Ares; dolje ΘVATEIPHNΩN
Ae, 44 mm, 39 gr, gornji grad Osiek.

Hadriani u Mysiji.

1. Geta.

Π CEΠTI . . . . . Golobrada glava Gete ΔAPI-ANΩΩN Jupiter sjedi okrenut na
na d l, u d. drži žezlo, u l. munju.

Ae, 22 mm, 6·40 gr. U zbirci g. Hüge Bartholovića.

Pet. Katančić u navedenom djelu p. 104. spominje još novac grada

Nikomedije u Bithyniji.

M AVP CEV ΔAEZANΔPOC capite laureato i NIKO-MHEΩΩN circa templum octo
in medio positum infra ΔIC ΝΕΩΚΟ . . . . . Aer.

Nicaea u Bithyniji.

1. Caracalla.

(ΑΥΤΟΝΙΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ) Lovor-vijencem ovjenčana glava na d.

2. Elagabal.

Μ ΑΥΣ ΑΥΤΩΝΙΟΣ ΑΥ Kao gore.

Ae, 21 mm, 4 gr.

3. Kao gore.

Ae, 19 mm, 3·7 gr.

4. Severus Alexander.

Μ ΑΥΡ ΟΕΥ ΑΛΕ ΪΑΝΔΡΟΕ ΑΥ Lovor vijencem ovjenčana glava na d.

Ae, 21 mm, 4·5 gr.

5. Isto kao gore.

Ae, 20 mm 4·5 gr.

6 i 7. Isto kao gore

α) Ae, 20 mm, 5·40 gr.

β) Ae, 20 mm. 4·20 gr.

8. Isto kao gore.

Ae, 20 mm, 4·1 gr.

9 i 10. Isto kao gore.

Ae, 20 mm, 4·2 gr.

Ae, 20 mm, 3·7 gr.

11. Isto kao gore.

Ae, 20 mm, 4·1 gr.

12. Isto kao gore.

Ae, 19 mm, 4·8 gr.

13. Napis kao gore. Zračnom krunom okrunjena glava na d.

Ae, 20 mm, 3·9 gr.

14. Isto.

Ae, 20 mm, 3·6 gr.

Novac S. Aleksandra iste kovnice spominje i P. Katančić o. c. p. 103., a i V. J. Žanić, cit., navodi nalaze nicejske kovnice.

15. Julia Mamaea.

ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΜΑΙΑ · · Glava na d.

Ae, 19 mm, 3 gr.

16. Gordianus III.

Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟΓ ΑΥ. Zračnom krunom okrunjena glava na d.

Ae, 18 mm, 2·5 gr.

Sličan komad (capite radiato) navodi P. Katančić p. 105.

17. Kao gore.

Ae, 18 mm, 3·1 gr

18. Kao gore.

Ae, 20 mm, 3·3 gr.,

Tabae u Kariji.

1. ΤΑΒΗ-ΝΩΝ Glava mladoga Dionyza na d.

Ae, 22 mm, 6·5 gr.

N-IK-AI-E/ΩΝ Legijski orao i 2 vojnička znaka.

NI-KAI-E ΩΝ naokolo. Fortuna žrtvuje okrenuta na l.

N-IK-A-I/EΩΝ Kao br. 1.

NI-KA-IE-/ΩΝ 3 vojnička znaka.

NI-K-A-IE/ΩΝ 3 vojnička znaka.

NI-KAI-E/ΩΝ Kao gore.

NI-K-AI-E/ΩΝ Kao gore.

NI-KA-IE/ΩΝ Kao gore.

NI-K-AI/εων Kao gore.

N-IK-AI-E/ΩΝ Kao gore.

N-IK · · · I/EΩΝ Legijski orao i 2 vojnička znaka.

NI-K-AI-E/ΩΝ 3 vojnička znaka.

NI-K-AI-E/ΩΝ 3 vojnička znaka.

N-IK-AI-E/ΩΝ Legijski orao i 2 vojnička znaka.

N-IK-AI-E/ΩΝ Kao gore.

N-IK-A-I/EΩΝ 2 legijska orla i 2 vojnička znaka.

TABH-ΝΩΝ Poseidon na l., d. nogom stupa na lađu, u d. ruci drži delfina, a u l. trozub; dolje €

2. Traianus (98—117).

AV KAI TPAI-ANOC APIC Γ P ΔA
Lovor-vijencem ovjenčana glava na d.

Ae, 23 mm, 61 gr.

Tripolis u Siriji.

I. Julia Soaemias.

IOVAIA-ΣΘ . . . . Glava na d.

Ae, 28 mm, 148 gr.

TABH-NQN Žena stoji okrenuta na l.

TRH Hram.

V. Celestin.

* * *

Dodatak uredništva. Narodni muzej u Zagrebu posjeduje također veći broj grčkih novaca i rimskih kolonijalnih, koji su se u Osijeku našli, a koji većim dijelom potječu iz velike muzeju darovane zbirke dra. J. Brunšmida. Ovdje se pripućuje samo popis onih komada, za koje se za stalno znade, da su iz Osijeka, ali će ih u muzejskoj numizmatičkoj zbirci odanle biti sigurno još i mnogo više, kod kojih se provenijencija nije zabilježila, jer se je negda žalibože držalo, da je to suvišno. Druga serija ovakovih novaca osječke provenijencije nalazi se u zbirci dr. Adolfa Müllera, lječnika zubi i usta u Zagrebu, koji ih je još dakom u Osijeku sabrao.

Među svim ovim novcima ima iz republikanskoga doba novaca grada Apollonije u Illyriji, kojih osječki gradski muzej iz osječkoga gradskoga područja dosele samo slučajno nema, jer se po Slavoniji u opće veoma često nadu. Iz carskoga doba ima novaca Makedonije, Korinta, Thelpuse u Arkadiji, Nikomedije u Bithyniji, Mylase u Kariji, Doryleja u Phrygiji i Antiochije u Siriji, koji također nisu u osječkoj muzejskoj zbirci zastupani.

Odnosni novci narodnoga muzeja u Zagrebu i gospodina dra Müllera,¹ koji su iz Osijeka, jesu slijedeći:

1. **Provincia Dacia.** Philippus pater.

Ae, 27 mm, 1440 gr. — Zbirka dra. Müllera. — IMP M IVL PHILIPPVS AVG. Ovjenčano poprse sa oklopmo i plaštom na d.

PROVINCIA DACIA dolje AN-III. Između orla i lava stojeća ženska figura (Dacia) sa frigijskom kapom na glavi i svinutim mačem u d.; pred njom stoji bojni znak sa napisom V, a u l. ruci drži drugi bojni znak sa napisom XIII.

Pick Die ant. Münzen Nordgriechenlands I. i p. 11, 16.

2. — — Decius.

Ae, 29—27 mm, 1450 gr. — Zbirka Müllera. — IMP TRAIANVS DECIVS AVG. Ovjenčano poprse sa oklopmo i plaštom na d.

PROVINCIA DACIA, dolje AN IIII. Između orla i lava stojeća Dacia (bez kape) sa grančicom u podignutoj d. i žezlom u l. ruci.

Pick o. c. I. i p. 14, 38.

3. Ae, 27 mm, 1140 gr. — Zbirka Müller. — IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG. Kao br. 2.

Kao br. 2., ali sa AN V

— Pick o. c. I i p. 15, 41.

¹ Gdje nije posebno zabilježeno, razumijeva se, da se novac nalazi u zbirci narodnoga muzeja; novci dra Müllera uvijek su posebno označeni.

4. — — Volusianus.
Ae, 26 mm, 14.9 gr. (Br. inv. 1227). — IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG. Ovjenčano poprsje sa oklopom i plaštom na d. Kao br. 3.
Pick o. c. I I p. 17, 54.
5. Ae, 25 mm, 11.95 gr. — Zbirka Müller. — Drugi primjerak istoga novca.
6. **Moesia superior.** Viminacium. Gordianus III.
Ae, 30×28 mm, 16.7 gr. (Br. inv. 1243). P M S CO L VIM dolje AN·I. Ženska IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG Ovjenčano poprsje sa oklopom i plaštom na d. figura (Moesia) između bika i lava.
Pick o. c. p. 32, 71.
7. Ae, 29 mm, 14.85 gr. — Zbirka Müller. — Drugi primjerak istoga novca.
8. Ae, 21—20 mm, 3.35 gr. — Zbirka Müller. — Kao br. 6.
Pick o. c. p. 32, 73.
- 9 i 10. Ae, 30 mm. i 15.95 gr.: 29 mm. i 14.40 gr. — Zbirka Müller. — Kao br. 6. Kao br. 6., ali sa AN·I·I.
Pick o. c. p. 33, 76.
11. Ae, 22 mm. 4.57 gr. — Zbirka Müller. — Kao br. 6., ali poprsje okrunjeno zračnom krunom. Kao br. 9.
Pick o. c. p. 33, 77.
12. Ae, 30 mm, 20.45 gr. — Zbirka Müller. — Kao br. 6. ali sa AN·III·i razdijeljeno C—OL.
Pick o. c. p. 34, 80.
13. Ae, 29 mm., 18.2 gr. (Br. inv. 1297). Kao br. 12
IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG Kao br. 6.
Pick o. c. p. 34, 81.
14. Ae, 31—30 mm, 20.20 gr. — Zbirka Müller. — Drugi primjerak istoga novca.
15. Ae, 23 mm, 6.43 gr. — Zbirka Müller. Kao br. 12.
— Kao br. 11.
Pick o. c. p. 34, 82.
16. Ae, 30 mm, 23.5 gr. (Br. inv. 1300). Kao Kao br. 12 ali sa AN III
broj 13
Pick o. c. p. 35, 83
17. Ae, 29 mm, 20.12 gr. (Br. inv. 1314). — Drugi primjerak istoga novca.
18. Ae, 30 mm, 22.10 gr. — Zbirka Müller. — Treći primjerak.
19. Ae, 29 mm, 14.60 gr. — Zbirka Müller. — Četvrti primjerak.
20. Ae, 22 mm, 5.35 gr. (Br. inv. 1320). Kao br. 16.
Napis kao br. 13. Poprsje sa krunom.
Pick o. c. p. 35, 84.
21. Ae, 30 mm, 17.05 gr. — Zbirka Müller. Kao br. 12, ali sa AN V
— Kao br. 13.
Pick o. c. p. 37, 92.
22. — — Philippus pater. Kao br. 21.
Ae, 28 mm, 20.6 gr. (Br. inv. 1349). IMP M IVL PHILIPPVS AVG Ovjenčano poprsje sa oklopom i plaštom na d.
Pick o. c. p. 39, 100
- 23—25. Ae, 29 mm, 18.35, 17.12 i 16.20 gr. — Zbirka Müller. — Tri daljnja komada istoga novca.
26. Ae, 28 mm, 19.80 gr. — Zbirka Müller. Slično, ali sa AN VI
— Kao br. 22.
Pick o. c. p. 40, 102.

27. Ae, 28 mm, 19.35 gr. (Br. inv. 1373). Slično, ali sa AN VII
Slično.
Pick o. c. p. 40, 103.
28–29. Ae, 31 mm, i 15.85 gr.; 29 mm, i 17.30 gr. — Zbirka Müller. — Dva daljnja komada istoga novca.
30. Ae, 28 mm, 20.8 gr. (Br. inv. 1382). Slično, ali sa AN VIII
Slično.
Pick o. c. p. 40, 104.
31–32. Ae, 30 mm, i 17.55 gr.; 27 mm, i 18 gr. — Zbirka Müller. — Dva daljnja komada istoga novca.
33. — — Otacilia.
Ae, 26 mm, 14.50 gr. — Zbirka Müller. — Slično; sa AN VI
MARCIA OTACIL SEVERA AVG Odjeveno
poprsje sa dijamantom na d.
Sr. Pick o. c. p. 42, 110, koji je različan u napisu.
34. — — Philippus filius.
Ae, 28 mm, 15.2 gr. (Br. inv. 1396). M IVL Slično, ali sa AN VII
PHILIPPVS CAES Poprsje sa oklopom i plaštom na d.
Pick o. c. p. 43, 116.
- 35–36. — — Decius.
Ae, 27 mm i 14 gr.; 29 mm i 13.60 gr. — Slično; sa AN XI
Zbirka Müller, 2 kom. — IMP CAES C MES Q
DECIVS P F AVG Ovjenčano poprsje sa oklopom i plaštom na d
Pick o. c. p. 45, 124.
37. Ae, 28 mm, 14.35 gr. (Br. inv. 1414). Kao br. 35.
IMP TRAIANVS DECIVS AVG Slično.
Pick o. c. p. 45, 125.
38. Ae, 27 mm, 13.55 gr. — Zbirka Müller. — Slično; sa AN XII
IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG Slično.
Pick o. c. p. 46, 128.
39. — — Etruscilla.
Ae, 27 mm, 12.05 gr. — Zbirka Müller. — Slično; sa AN XI
HER ETRVSCILLA AVG Odjeveno poprsje
na d.
Pick o. c. p. 47, 136.
40. Ae, 26 mm, 12.7 gr. (Br. inv. 1446). Kao Slično; sa AN XII
br. 39.
Pick o. c. p. 47, 137. — I dr. Müller ima ulomak (polovicu) ovoga novca iz Osijeka.
- 41.–43. — — Hostilianus.
Ae, 26 mm, 11.85, 11.45 i 10.60 gr. Zbirka Slično; sa AN XII
Müller, 3 kom. — C VAL HOST M QVINTVS
CAE Poprsje sa oklopom i plaštom na d
Pick o. c. p. 50, 148.
44. Ae, 25 mm, 11.92 gr. (Br. inv. 1471). P M S C—O L VIM dolje AN XII Slično,
Slično. ali Moesia ima u lijevoj ruci rog obilja.
Pick o. c. p. 51, 152.
45. Ae, 26 mm, 11.10 gr. — Zbirka Müller. Slično br. 41; sa AN XIII
Slično.
Pick o. c. p. 52, 158.

- 46—47 — Gallus.
Ae, 25 mm, 10.18 i 9.85 gr. — Zbirka Müller. — IMP C VIBIO TREBON GALLO AVG Ovjenčano poprsje sa oklopom i plaštom na d.
Pick o. c. p. 52, 160. Slično; sa AN XII
- 48—49. Ae, 28 mm, 9.05 gr. (Br. inv. 1492). i 26 mm, 9.18 gr. (Br. inv. 1499). IMP C GALLVS P FELIX AVG Ovjenčano poprsje sa oklopom i plaštom na d.
Pick o. c. p. 54, 165. Slično; sa AN XIII
- 50 Ae, 26—25 mm, 8.48 gr. Zbirka Müller. — IMP C GALLVS PIVS FELIX AVG Ovjenčano poprsje sa oklopom i plaštom na d.
Sr. Pick o. c. p. 54, 167. Varijanta. P M S C OL VIM, dolje AN XIII Između bika i lava stojeća Moesia sa rogom obilja u l. ruci.
51. — — Aemilianus.
Ae, 25 mm, 9.50 gr. — Zbirka Müller. — IMP C M AEMIL AEMILIANVS AVG Ovjenčano poprsje sa oklopom i plaštom na d.
Sr. Pick o. c. p. 57, 179. P M S COL VIM, dolje AN XIV Kao br. 6.
52. Ae, 26 mm, 8.90 gr. — Zbirka Müller. — Kao br. 51, ali na koncu A mjesto AVG. Kao br. 51 ali razdijeljeno C—OL
Sr. Pick o. c. p. 57, 179.
53. Ae, 27 mm, 6.95 gr. (Br. inv. 1529). IMP C EMIL EMILIANO AVG Ovjenčano poprsje sa oklopom i plaštom na d.
Pick o. c. p. 58, 181. Slično sa AN XIII, ali Moesia drži u ispruženoj desnici graničicu
54. — — Valerianus.
Ae, 28×25 mm, 10.22 gr. (Br. inv. 1532). IMP VALERIANVS P AVG Ovjenčano poprsje sa oklopom i plaštom na d.
Pick o. c. p. 59, 190. Kao br. 2, ali sa AN XVI
55. Macedonia. Stobi. Julia Domna.
Ae, 25 mm, 7.80 gr. — Zbirka Müller. — IVLIA AVGVSTA Odjeveno poprsje na d. MVNICI—STOBENS Na l. stupajuća Nika sa vijencem u d. i palmom u l. ruci; pred nogama kotač.
56. — — Caracalla.
Ae, 26—25 mm, 10.82 gr. — Zbirka Müller. IM C M AV—ANTONINVS Ovjenčano poprsje sa oklopom i plaštom na l. . . . . — STOBEN Slično br. 55.
57. Macedonia Alexander III. (Kovano u doba Severa Aleksandra).
Ae, 21 mm, 8.40 gr. — ΑΛΞΑΝΔΡΟΥ KOI MAK EΔONΩN B N Lav na d. Glava sa kacigom na d.
58. Illyricum. Apollonia.
Ar, 18—19 mm, 2.65 gr. — ΑΠΙΣΤΩΝ Na lijevo okrenuta krava doji tele. ΑΠΟΛΑ ΑΙ ΝΕ Α oko sferičkoga kvadrata sa ornamentom.
59. — — Ar, 17 mm, 3.11 gr. — ΝΙΚΗΝ Na crti kao br. 58. ΑΠΟΛΑ ΑΥΤΟ—ΒΟΥ—ΛΟΥ Na crti kao br. 58.
60. Peloponnesus. Corinthus. Septimius Severus.
Ae, 28 mm, 11.11 gr. — [L SEPT] — SEVPERT AVG Ovjenčano poprsje na d. C.L.I.—COR. Muška figura na d. sa veslima u jednoj i drugoj ruci.

61. **Arcadia. Thelpusa.** Julia Maesa.
Ae, 24 mm, 5.55 gr. — IOYAI A MAICA
 CEBACTH Odjeveno poprsje na d.

62. **Bithynia. Nicaea.** Severus Alexander.
Ae, 20–19 mm, 4.25 gr. — M AVP ΓEVH
 AAEZ ANΔPOΓ AV Ovjenčano poprsje na d.

63. Ae, 17 mm, 4.15 gr. — Kao br. 62, ali poprsje sa zračnom krunom.

64. Ae, 21–18 mm, 4.03 gr. — Zbirka Müller. — Slično br. 62.

65. Ae, 21 mm, 3.99 gr. — M AVP CEV
 AAEZ ANΔPOΓ AVI Ovjenčano poprsje na d.

66. Ae, 20 mm, 3.91 gr. — Zbirka Müller. — $\text{M AV CE AAEZ ANΔPOC AVI}$ Poprsje sa zračnom krunom na d.

67. — — Julia Mamaea.

Ae, 20 mm, 3.92 gr. — IOVAIA MA-
 MAIA AVI Odjeveno poprsje na d.

68. — — Gordianus III.

Ae, 20 mm, 3.73 gr. — M ANT ΓOPΔIA
 NOΓ AVI Okrunjeno poprsje na d.

69. **Caria. Mylasa.** Geta

Ae, 38 mm, 28.41 gr. — HO CEITI —
 MIOC ΓETAC Poprsje sa oklopom i plaštom na d.

70. **Phrygia. Dorylaeum.** Severus Alexander.

Ae, 18 mm, 3.05 gr. — Zbirka Müller — M
 $\text{AVP CE AAE ZANΔPOC}$ Ovjenčano poprsje na d.

71. **Syria. Antiochia ad Orontem.**

Ae, 14–15 mm, 3.93 gr. — ANTIOXEQN
 MHTRO Glava gradske Tyche sa koprenom i turnjanom krunom na d.

72. **Neopredijeljeni grčki kolonijalni.** Antoninus Pius et M. Aurelius.
Ae, 24 mm, 8.98 gr. — Nečitljiv napis. Ovjenčana glava Antonina Pija na d. Pred njom 6 mm. široka okrugla kontrmarka sa nekom carskom glavom na d. (Severus Alexander?)

73. **Aegyptus. Alexandria.** Car ili carević III. vijeka.
Ae, 19 mm, 4.81 gr. — Nečitljiv napis. Poprsje na d. (Probus?)

ΘEAII—O YCIQN Herakles na l. uprt l. rukom o buzdovan, bere desnicom hesperidske jabuke.

NI—KA—IE—QN Tri bojna znaka sa vijencima i po jednom pločom (na srednjem dvije ploče).

N—IK—AI—E
 QN Lik kao br. 62.

Napis kao br. 63. Tri bojna znaka sa po dvije ploče; na vanjskima vijenci, a na srednjem orao.

NI—K—AI—E
 QN Tri bojna znaka sa vijencima i po jednom pločom

Napis kao br. 65. Tri bojna znaka sa vijencima i po dvije ploče

Kao br. 65, ali na srednjem bojnom znaku dvije ploče.

N—I—K—A—I
 EQN Dva bojna znaka (1. i 4.)

sa vijencima i dva sa kozorozima; na sva četiri po tri ploče.

MVAA—CEQN Pročelje hrama sa četiri stupa; u njem kulni kip Zeusa labrandskoga sa polom na glavi, dvosjekom sjekirom u desnoj, kopljem u lijevoj, te vrpcama preko oba dvije ruke.

ΔOPYA—AEQN Dvije se ruke rukuju

Žrtvenik urešen cvijetnom guirlandom; na njem orao; na desno Z C (god. 207 gradske ere, koja počima god. 49 pr. Kr.)

Antoninus Pius et M. Aurelius.

Nečitljiv napis. Glava Marka Aurelija na d.

Nerazlučiva figura (Orao?).

HRVATSKE SREDOVJEČNE STARINE.

Ovdje se priopćuju članci o sredovječnim starinama, koje su se zadnjih tridesetak godina u Hrvatskoj i Slavoniji našle i većim dijelom dospjele u narodni muzeju Zagrebu. Sve su to spomenici umjetnoga obrta, koji naravno da ne podaju nikakvih činjenica za političku prošlost hrvatskoga naroda, ali ipak mogu da prikažu koju crtu o općim kulturnim prilikama, što su u stanovito doba u hrvatskim zemljama vladale.

Velik dio ovdje opisanih predmeta potječe iz onoga vremena, kada su na hrvatskom prijestolju još sjedili kraljevi narodne krvi, i to iz zadnjega stoljeća hrvatske samostalnosti. Ne može se pravo ni očekivati, da bi nahodaji iz toga davnoga vremena mogli biti osobito obilni i bogati. Zemlja između Save i Drave bila je hrvatskim vladarima, kojima je prijestolnica bila u dalmatinskoj Hrvatskoj, dosta izvan ruke, a sigurno je i poradi ratnih prilika prošlih vijekova bila slabo nastavana i dosta siromašna. To postaje tim vjerojatnije, ako se još uvaži, da je Hrvatska s onu stranu Drave imala jakoga i ratobornoga susjeda, koji se je još u X stoljeću neprestano zaletavao i u mnoge udaljenije zemlje, pa sigurno nije pošteđio ni svoga najbližega susjeda, do kojega je mogao doći bez velikih poteškoća. O prošlosti Hrvatske i Slavonije prije provale kralja Ladislava i osnivanja zagrebačke biskupije u XI. vijeku nema gotovo nikakova pismena izvora, ali je veoma vjerojatno, da su manje konjaničke čete madžarske kroz cijelo vrijeme, od kako su se Madžari u Podunavlju nastanili, pohađale hrvatske pogranične krajeve, da ih plijene, zalazeći katkada i malo dalje u unutrašnjost zemlje. Uza sve to ne može biti govora o tome, da bi madžarski vladari prije kralja Ladislava u Hrvatskoj vršili kakovih vladarskih prava. Za takovu tvrdnju nema nikakvih podataka, koji bi mogli da podnesu ozbiljnu objektivnu kritiku.

Ovdje opisane hrvatske starine u mnogo koječem pružaju analogija sa sličnim predmetima susjednih zemalja. Ima tu dosta dodirnih točaka sa nakitima u dalmatinskoj Hrvatskoj, ali još je veća srodnost sa predmetima, što su ih rabili Slaveni s onu stranu Drave. Neka sličnost postoji i sa suvremenim predmetima češkim, poljskim i polabsko-slavenskim.

U prva četiri članka predočuju se ovdje predmeti iz četiri starohrvatska groblja na red (Reihenfriedhöfe). Jedno u Bijelom brdu kod Osijeka, koje je prilično dobro pretraženo, približno se može datirati, a spada u sredinu XI. vijeka, dok se drugo u Svinjarevcima upravo tako sigurno može metnuti u zadnje decenije XI. vijeka. Nešto starija su druga dva groblja kod Kloštra i Velikoga Bukovca, ali i ona valjda neće biti starija od početka XI. vijeka. Jedan opet

članak govori o srebrnim nakitima, koji su za više stoljeća mladi, a izoralo ih prije više godina u Slakovcima kod Vinkovaca.

Ovi će se članci nastaviti, a u jednom od budućih biti će govora o ostancima nekih sredovječnih građevina iz Hrvatske i Slavonije.

I. Groblje XI. stoljeća u Bijelom brdu kod Osijeka.

Koncem godine 1895. doznao je Osječanin Karlo Nuber, da se u sjeverozapadnome dijelu sela Bijeloga brda kod Osijeka, u ulici Veneciji kod raznih poslova češće našlo čovječjih kostiju, a uz nje kojekakovih priloga. On se odmah dade na posao, da vidi, kakovo je to groblje, te je 29. studenoga i. g. otvorio sedam grobova, a kašnje kroz zimu do konca ožujka u više navrataka prekopao još daljuja dvadeset i dva groba. Po karakterističnim nakitima nije mu bilo teško, da konstatuje, da su to grobovi srednjega vijeka, ako i nije — kako je to uz pomanjkanje kasnije utvrđenih podataka i sasma naravno — odmah pogodilo, u koje li doba spadaju, držec ih za više stoljeća starijima, nego što su zaista.¹

Kako se je Nuber tečajem svoga iskopavanja uvjerio, da bi za sustavno iskapanje i za plaćanje odšteta morao prilično mnogo novaca potrošiti, a nije bilo izgleda, da bi ih u Osijeku mogao namaknuti, to se on obrati na hrvatsko arheološko društvo u Zagrebu, ne bi li mu ono većom svotom priskočilo u pomoć, da započeto iskapanje nastavi i sretno do kraja provede. Društvo je tu Nuberovu molbu uvažilo i s njime se sporazumjelo uz uvjete, koji su po njega veoma povoljni bili: Društvo će nositi sve troškove oko kopanja, platiti će Nuberu dnevnicu i efektivne izdatke za njegova redovita dnevna putovanja između Osijeka i Bijeloga brda; Nuber će opet uložiti svoj trud i odstupati će društvu prava, koja je navodno stekao na zemljišta, na kojima se grobovi nalaze.² Predmeti, što se budu povodom iskopavanja našli, podijeliti će se po polak: jednu će polovicu dobiti narodni muzej u Zagrebu, a drugu Nuber, koji ju je obećao predati osječkomu gradskome muzeju. On je s prvoga kraja htio, da dobije za sebe (dotično za osječki gradski muzej) u opće sve predmete, što bi se na trošak hrvatskoga arheološkoga društva u Bijelom brdu iskopali, ali na takov zahtjev društvo naravno nije moglo pristati, jer je držalo, da mu je u prvom redu zadaća, da radi u korist narodnoga muzeja u Zagrebu.

Pod Nuberovim nadzorom izvodilo se je sada iskapanje od 13. travnja do 13. svibnja 1896, ali se je češće poradi zla vremena na više dana moralo prekidati. Za to vrijeme bio je u Bijelom brdu na par dana i prof. Purić, tajnik hrvatskoga arheološkoga društva, a u svibnju došao sam i ja, koje da na licu mjesta sâm proučim zanimivo ovo iskapanje, koje da uklonim neke zaprjeke, što ih Nuber sâm nije mogao da ukloni. Uz to mi se je valjalo s Nuberom sporazumjeti glede razdiobe

¹ Sr. Slavonische Presse od 21. travnja 1896

² Ovaj navod se je kasnije iskazao neispravnim, pa je faktično društvo moralo vlasnicima pla-

ćati odštete zato, što su dozvolili, da se u njihovim dvorištima i vrtovima kopa.

predmeta, pa preuzeti ono, što bi se za narodni muzej odredilo. Ali ovo je bilo veoma težak posao, pa sam se osvjedočio, da sam pravo imao, kada sam odmah od prvoga kraja u društvenom odboru bio protiv ovakova ortakluka kod iskapanja. Nuber je naime htio sve, što god je karakteristično ili u opće bolje bilo za sebe imati, ne uvažujući, da je hrvatsko arheološko društvo nosilo sve troškove i njegov trud plaćalo, pa da stoga ima veće pravo da traži, da se polovica boljih grobova narodnomu muzeju u Zagrebu odstupi, a ne samo ono, što se je više puta pojavilo, što je dakle u neku ruku bilo samo duplikat onih stvari, koje je Nuber već imao. Ovo moje shvaćanje bilo je tim više opravdano, što nije bio ispravan ni njegov navod, da je on na zemljišta, gdje se je imalo kopati, ma kakovo pravo stekao bio, kako je on to kod ugovaranja sa društvenim odborom bio izjavio. Uza sve to, da je kod razdiobe ipak konačno nekako ustanovljeno bilo, što na čiji dio spada, nije Nuber htio nekih predmeta da izruči, dok se ne bi našlo i za njega sličnih komada. U toj je stvari dapače morao intervenirati i obranički sud, koji je, sudeći posvema objektivno, dao pravo onoj stranci, koja je zaista pravo imala. Na koncu konca Nuber ipak nije podnio nikakova izvještaja o iskapanju, a kako sam ja imao samo sumarne bilješke o njegovu kopanju i kako mi nisu pristupni bili predmeti, koji su njemu pripali bili, to se na publikaciju o uspjehu bjelobrdsčkoga iskapanja nije moglo misliti sve dotle, dok se prilike ne promijene.¹ Nuber je svega raskopao 141 grob, od kojih je nekoliko bilo iz prehistorijskoga doba.

Zlo iskustvo, koje se polučilo kod udružnoga iskapanja, imalo je tu dobru posljedicu, da je hrvatsko arheološko društvo odlučilo, da će posao samo nastaviti. Najprije ga je izvodio prof. Josip Purić, koji je od 21.—27. listopada 1896 u jednom vrtu otvorio 30 sredovječnih grobova sa okosnicom i 2 prehistorijska sa paljevinom. Od 30. ožujka do 1. travnja 1897. prekopao sam ja dva dvorišta i u njima našao 36 grobova sa okosnicom i 1 prehistorijski sa paljevinom.

Kada je Nuber svoje obećanje zaista ispunio, te bjelobrdske iskopine, u koliko ih je on dobio, poklonio osječčkome gradskome muzeju, obratio sam se na kustosa g. prof. Celestina, koji mi je poznatom svojom ljubeznošću te predmete na proučavanje poslao. Tako mi je bilo moguće, da sastavim kakov takov izvještaj i o Nuberovu iskapanju, u koju sam svrhu osim svojih sumarnih bilježaka i samih predmeta mogao upotrijebiti i neke Nuberove bilješke. Žalibože nisam mogao njegovih nacрта tako rekonstruisati, da bi se mogao barem donekle vijeran plan groblja načiniti. Jedino u dvorištu i vrtu Vase Bojanića mogao sam, na temelju vlastita nacрта, od Nubera tamo raskopane grobove naznačiti, ali bez oznake broja, koji kojemu u opisu pripada. S toga odustajem od toga, da priopćim nacrt groblja sa položajem grobova, jer bi isti morao biti nepotpun.

¹ Kratke izvještaje o bjelobrdskim predmetima objelodaniše: po Nuberovoj uputi i po autop-siji P. Reinecke (Slavische Gräberfunde im kroatischen und slovenischen Gebiete u berlinskom Zeitschrift für Ethnologie 1897 Verhandlungen str. 362—367) i po mojoj uputi

M. Hoernes (Funde verschiedener Altersstufen aus dem westlichen Syrmien u Mittheilungen der prähistorischen Commission der kais. Akademie der Wissenschaften Bd. I. No. 5.—1901 str. 284—289).

Za Purićevo i moje iskapanje bile su mi naravno pri ruci točne bilješke i nacrti, pa svi predmeti, koji su se tim prilikama našli.

Starohrvatsko groblje u Bijelom brdu nalazi se u tamošnjoj ulici Veneciji na parcelama br. 801 (vrt Davida Lukića), 803 (vrt Srete Lukića), 804 i 805 (dvorište i vrt Miloša Miletića), 807 (dvorište Koje Bertića), 808 (dvorište Steve Miletića) na zapadnoj, br. 846/2 (dvorište Stevana Ostojića), 847 i 848 (dvorište i vrt Koje Bojanića), 849/1 i 2 i 850/1 i 2 (vrt i dvorište Vase Bojanića), 851 (vrt Luke Miletića) i 854 (vrt Koste Čivića) na istočnoj strani, te na samoj ulici između ta dva reda kuća. Nuber je prekopao cijelu ulicu i parcele 804, 805, 807, 808, 849 i 850, Purić parcelu 803, a ja parcele 846/2 i 847. Još neprekopane ostadoše parcele 851, 854 i 801, gdje bi se valjda samo na prvoj imali nadati nekome uspjehu, dočim će na ostale dvije samo malo grobova biti. Na tim se zemljištima nije moglo kopati, jer su vlasnici stavljali pretjerane zahtjeve.

Svuda je iskapanju bilo kojekakovih zaprjeka. Jedan dio grobova leži pod kućama i zgradama, gdje se naravno nije moglo kopati, a na više se mjesta nije moglo raditi s drugih razloga. Tako se n. pr. kod Koje Bojanića (parc. 847 i 848) nije moglo kopati na južnoj strani dvorišta, jer se tamo nalazi drveće, velika rupa (gdje su se okosnice već davno povadile), hambar i suša. Na istočnoj su opet strani, zalazeći i u vrt, rupe i gnojišta, a tamo je bio zakopan i veći broj žrtava svinjske kuge, tako da se u to mjesto nije smjelo dirati sa sanitarnih razloga. Na ulici velik je dio grobova tečajem vremena kiša isprala i iznijela okosnice na površinu, a pripomogle su i svinje, koje su mnogo kostiju izrovale. Što se je ovuda moglo naći, to je iskopao Nuber, koji je od prilike polovicu svojih grobova na ulici našao. Ja sam našao samo dva groba (br. 172 i 177) pred kućom Koje Bojanića, a naknadno ih je dva našao i moj radnik Vaso Bojanić, koji je iz njih izvađene predmete muzeju na otkup poslao (br. 211 i 212).

Starohrvatsko groblje u Bijelom brdu ima od prilike oblik pačetvorine, kojoj su stranice približno 80 odnosno 100 m duge; cijeli mu opseg iznosi dakle oko 8000 m² ili do 1¹/₄ katastralnoga jutra. Situirano je duljinom od prilike od zapada prema istoka, a tako su nekako, pa i od jugozapada prema sjeveroistoku bili poredani i grobovi, u kojima su glave ležale na zapadnoj, a noge na istočnoj strani. Lice mrtvacu, koji su bili položeni na leđa, gledalo je dakle prema ishodu sunca. Kod kopanja grobova, koji su se dosta na plitko izdubili, pazilo se barem donekle na neki red. Naknadno zakopavanje kojega mrtvacu u stariju grobnicu nije se ni u jednom slučaju moglo konstatovati

Staro groblje u Bijelom brdu bilo je dva puta u porabi: najprije u prethistorijsko bronsano doba ili ranije razdoblje prvoga željeznoga (halštatskoga). Mrtvacu bi se u to doba spaljivali, a pepeo pohranio u zemljanim posudama, kojih se je na više mjesta našlo (grobovi br. 37, 71, 84, 85, 96, 100, 102, 108, 109, 121, 157, 171 i 204). Da se je cijelo zemljište prerigolovalo, mjesto što su se samo na razmake kopali jarci, tih bi se prethistorijskih grobova bilo našlo mnogo više, akoprem su mnogi bili uništeni, kada su se zakopavali sredovječni mrtvacu. Jasnno to dokazuju hrbine prethistorijskih posuda, što su se uz potonje — bez sumnje samo slučajno, a ne namjerice u grobove položeni — našli. U grobu br. 121 našlo se je nedvojbeno prethistorijskih predmeta i posuda, ali i čovječja okos-

nica, na kojoj su neki prehistorijski nakiti bili. Naročito to vrijedi za bronsanu narukvicu, koja je na desnoj ruci okosnice nađena. Pod običnim prilikama ne bi se o tom moglo podvojiti, da li su okosnica i predmeti iz istoga vremena, akoprem bi upalo u oči, što se u istom groblju i u isto doba nailazi i na spaljivanje i na zakopavanje. Ovako, kako je okosnica nađena u redu sredovječnih grobova sa okosnicama, nije pitanje posvema neumjesno, nije li ova okosnica ipak sredovječna, a kod zakopavanja da ju se samo nakitilo prehistorijskim nakitima, što su se u kopanju groba našli bili. Svakako ovaj osamljeni slučaj ostaje ponešto nejasan.

Drugi put rabilo je ovo staro groblje u srednjem vijeku, i to, kako to u nekim grobovima nađeni novci mađžarskih kraljeva Petra (1038—1041, 1044—1046; jedan komad u grobu br. 141; sl. 1, 1), Andrije I. (1046—1061; pet komada u grobovima br. 107, 113 [sl. 1, 3], 153 [sl. 1, 2] i 165 [dva komada, sl. 1, 4 i 5]) i Bele I. (kao kralj 1060—1063; dva komada u grobovima br. 107 i 199 [sl. 1, 6]) dokazuju, bez sumnje u drugoj trećini XI. stoljeća. Našlo se je

Sl. 1. Arpadovski novci XI. vijeka iz staro-hrvatskih grobova u Bijelom brdu. Nar. vel.

nje, ili u ustima ili u lubanji (kamo su dospjeli utjecanjem crvi), imadu posvema obilježje kurantnoga novca, koji se je s mrtvacem u grob mećao s posebnih razloga, koji su možda u savezu sa pogrebnim običajima ili kakovim sujevjerjem onoga vremena.

Što su se u bjelobrdskom groblju našli novci mađžarskih kraljeva XI vijeka, to ne dokazuje ništa više, nego jedino to, da su u ono doba ti novci u Slavoniji u prometu bili. Hrvatski kraljevi narodne krvi nisu sami novca kovali, kao što to nisu činili ni vladari ostalih južnih Slavena onoga vremena, pa je po njihovoj državi morao kolati novac susjednih zemalja. U Dalmaciji se stoga u to doba kao i u Bugarskoj može očekivati samo bizantinski novac i

doduše i starijih, naime rimskih novaca II.¹, III.² i IV.³ stoljeća, ali pod takovim uslovima, da se za datiranje dotičnoga groba ne mogu upotrijebiti. Ti su naime novci svi probušeni i porabom izlizani, a nalazili su se kao amuleti ili privjesci u nizovima sitnih staklenih zrnaca, što bi ih pokojnice onoga vremena za svoga života rado nosile i dapače sobom u grob ponijele. Istu svrhu, da služe kao nakit, vršili su i drugi neki predmeti starijega vremena, koji su se kao prilozima u grobovima našli.⁴ Nasuprot mađžarski novci, koji su se našli ili u kojoj ruci ili blizu

¹ Izlizan probušen rimski novac II. stoljeća u grobu br. 46 (sl. 2, 8).

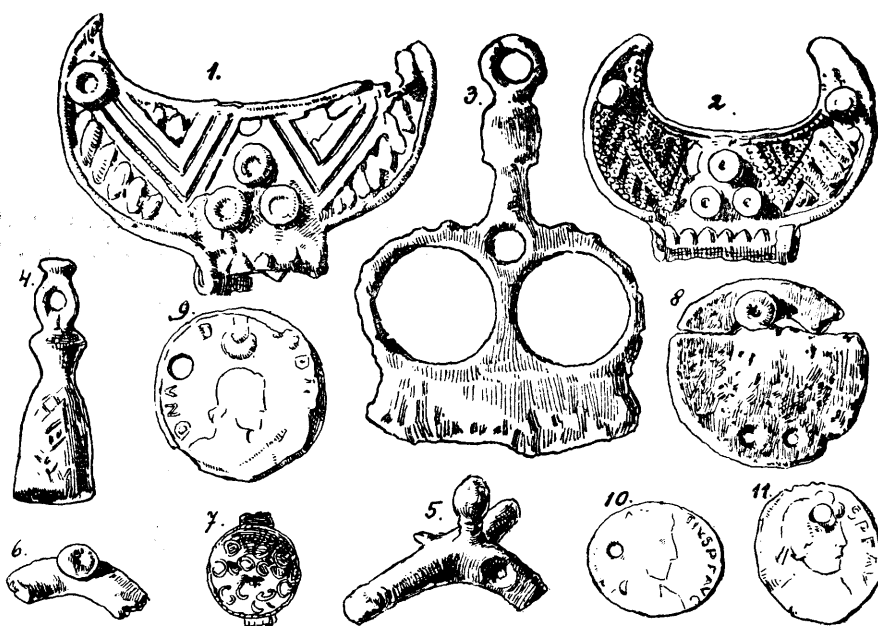
² Probušeni novci Philippa starijega u grobu br. 80 i dva od Aurelijana u grobu br. 183.

³ Probušeni novci Constantina u grobu br. 183,

Crispa u br. 129, Constancija II. u br. 81 (sl. 2, 10), Valensa u br. 148 (sl. 2, 11), Arcadija u br. 63 (sl. 2, 9).

⁴ Dva probušena ulomka rimske bronsane fibule III—IV. vijeka u grobu br. 46 (sl. 2, 5 i 6).

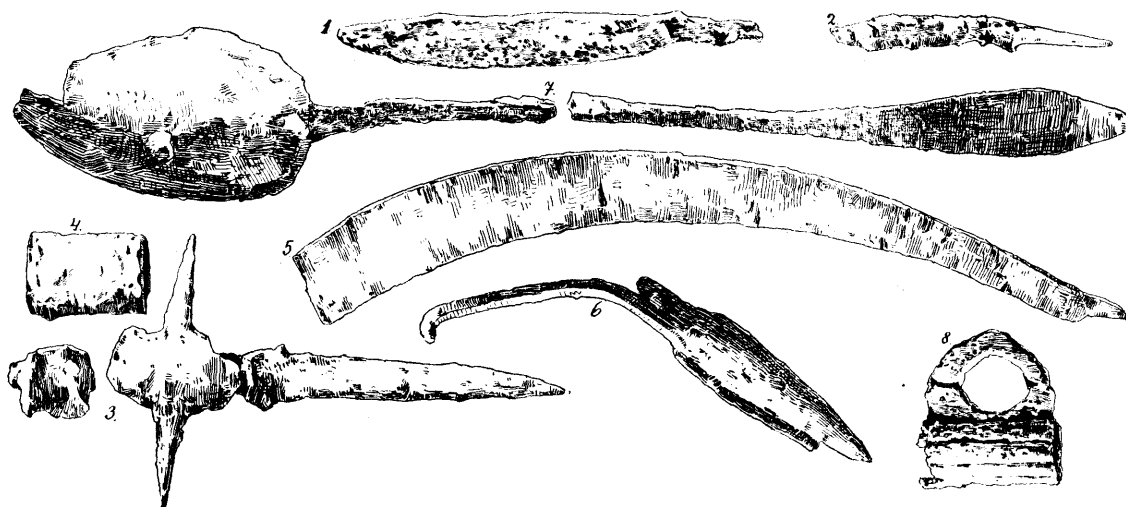
možda koji iz talijanskih carskih kovnica. Ista mletačka republika, koja nas je kašnje svojim novcem upravo poplavila, prije druge polovice XII. stoljeća nije imala svoje vlastite kovnice, nego se je tamo, a i to samo u manjem opsegu, kovao carski novac. U Hrvatskoj i Slavoniji osim bizantskoga u prvom se redu u XI. stoljeću može očekivati novac mađarske države, gdje se je kovalo počam od sv. Stjepana, pa njemački (carski, bavorskih vojvoda, regensburških biskupa i salcburških nadbiskupa), ali potonjega sigurno samo malo. Koliko za sada znamo, bile su naime Hrvatska i Slavonija u ovo doba slabo nastavane, pa poradi toga u međunarodnom prometu samo od veoma podređene važnosti, tako da strani novac osim iz najbližega susjedstva u zemlju nije mnogo ni dolazio.

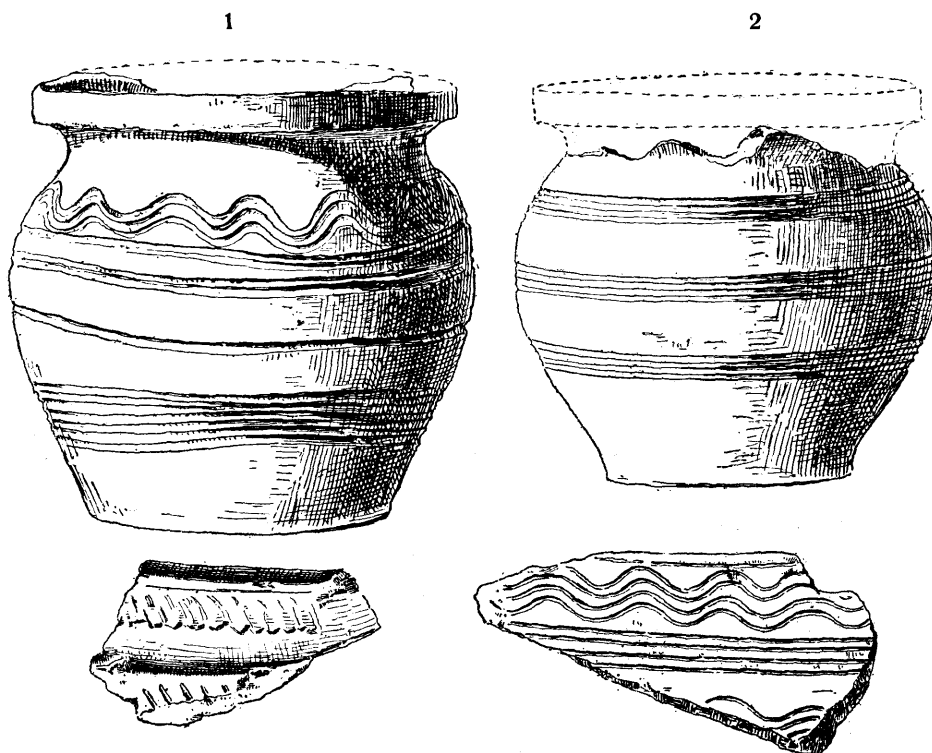
Sl. 2. Razni predmeti iz starohrvatskih grobova u Bijelom brdu. Nar. vel. 1 i 2. Polumjesečasti privjesci. 3. Držak neke željezne sprave. 4. Koštan privjesak. 5 i 6. Ulomci rimske fibule. 7. Ulomak sredovječnoga prstena (rabljen kao privjesak). 8—11. Probušeni rimski novci.

Novci mađarskih kraljeva u bjelobrdskim grobovima nipošto ne ovlaštaju na zaključak, kao da je tobože Hrvatska i Slavonija prije sv. Ladislava i Kolomana bila sastavni dio mađarske države. Po samim predmetima, što su se u tim grobovima našli, posve se sigurno može reći, da je svijet, što se je tamo zakopavao, bio slavenskoga roda, t. j. da su to bili Hrvati. Najglavniji predmeti, koji na tu pomisao navode, jesu stanovite karičice od tanje ili deblje žice, kojima je jedan kraj svinut u nastavak, koji naliči slovu S. Tih se karičica našlo i na drugim mjestima po Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Srbiji, a našlo ih se veoma mnogo u češko-slovenskim i poljačkim krajevima, pa u zemljama, gdje su negda prebivali polabski Slaveni, naročito dosta često u Meklenburškoj. Što ih se je veoma mnogo našlo i po cijeloj Mađarskoj, to potvrđuje samo ono,

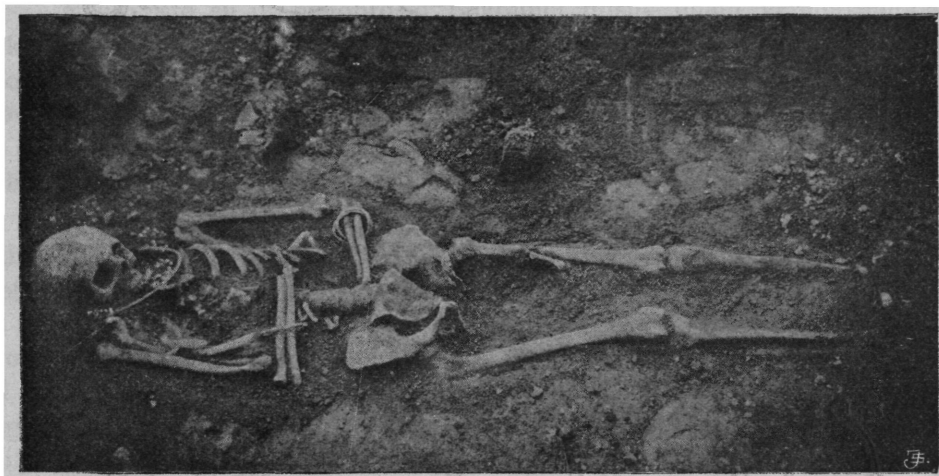

Sl. 3. Željezne sprave iz starohrvatskih grobova u Bijelom brdu. $\frac{1}{2}$ nar. vel. 1—3. Noževi.
4. Okov od noževa toka. 5. Ulomak srpa. 6. Škare. 7. Žlica. 8. Čilit. $\frac{1}{2}$ nar. vel.

Sl. 4. Zemljane posudice i ornamentovano crjepovlje iz starohrvatskih grobova u Bijelom brdu.
 $\frac{2}{3}$ nar. vel. 1—3 sredovječno, 4 rimsko doba.

što se i onako znade, da je po cijeloj Madžarskoj živilo slavensko žiteljstvo, koje se je sličnim nakitima kitilo, kao što su to činili njegovi slavenski srodnici u susjednim krajevima. Uza to je naravno vjerojatno, da su i Madžari od svojih slavenskih podložnika poprimili štogod od njihovih nakita i nošnje, pa i obratno. Ali ako se ovo i pretpostavi, to kod starih bjelobrdskih mrtvaca ne može biti dvojbe o njihovoj slavenskoj narodnosti. U staromadžarskim muškaračkim grobovima naime veoma se često nađu prilozci, koji napućuju na ratoboran konjanički narod, a u ovo više nego 200 otvaranih grobova u Bijelome brdu nije se našlo niti jedno ratničko oružje, niti jedan komad od konjske opreme. Našlo se je dođuše u Bijelome brdu — ali izvan svakoga saveza sa pojedinim grobovima — i životinjskih okosnica, dapače i od konja, ali to su ostanci parnulih domaćih životinja iz novijega vremena, koje su se u Bijelom brdu još i u najnovije doba po domaćim vrtovima i dvorištima zakopavale.

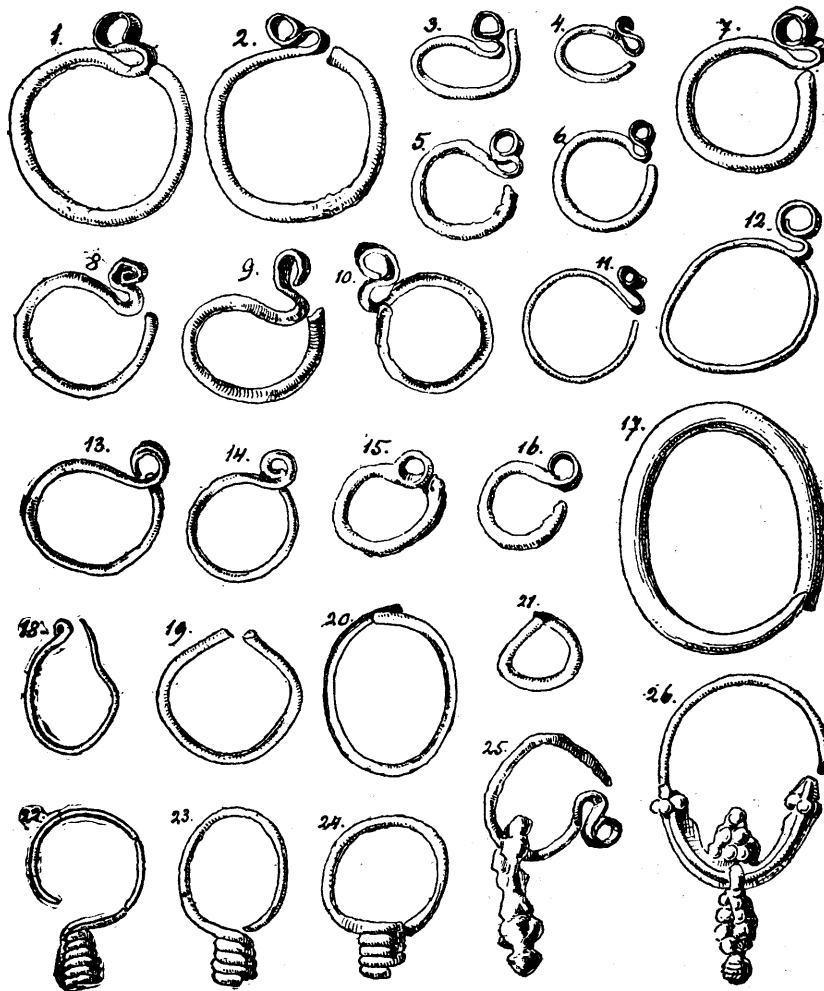
Sl. 5. Starohrvatski grob br. 78 iz Bijeloga brda kod Osijeka.

Starohrvatsko groblje u Bijelome brdu na koncu XI. stoljeća kao da nije više bilo u porabi, jer se ni jedan grob ne da datirati iza vremena kralja Bele I. (1061—1063). Ako se tu može nagađanjem doći do kakova zaključka, to bi se iz negativnoga svjedočanstva bjelobrdskih grobova moglo doći do zaključka, da je tamošnja naselbina u drugoj polovici XI. stoljeća napuštena bila, a takovo se je raselenje moglo dogoditi povodom provale sv. Ladislava u Slavoniju, koji je zemlju privremeno zaposjeo i u njoj postavio za vladara svoga sinovca Alma.

Ne može se točno ustanoviti, kolika je od prilike bila starohrvatska naselbina u Bijelome brdu. Na prekopanom zemljištu našle su se, odbiv prehistorijske, kakove dvije stotine sredovječnih grobova sa okosnicama. Vjerojatno je, da ih je pod kućama i zgradama, pod drvećem i po rupama, pa na samoj ulici bilo još do 200, a u još neprekopane tri parcele biti će možebiti također još 100. Ako je ovaj moj račun ispravan, to bi ovo groblje sadržavalo kakovih 500 okosnica. To je dosta malen broj, tako da se mora uzeti, da je starohrvatska

naselbina u Bijelome brdu morala biti veoma maleno selo. Uzme li se, da je groblje, kako je to vjerojatno, bilo 80--100 godina u porabi, to stanovništvo ove naselbine na međi hrvatske države sigurno nije iznosilo ni 200 duša

O životnim i kulturnim prilikama starih Bjelobrđana po sačuvanim se ostancima može od prilike ovo reći: Starohrvatsko seljačko žiteljstvo blizu Dravina ušća u Dunav imalo je dosta male potrebe, kojima je lako moglo da udovolji ratarskim¹ i stočarskim proizvodnjem, lovom i ribarstvom. Od sprava, što su

Sl. 6. Karičice sljepočničarke i minduše iz starohrvatskih grobova u Bijelom brdu. Nar. vel.

u svagdanjem životu rabile, našlo se je veoma malo, med ostalim nekoliko željeznih noževa (sl. 3, 1—3), koji su valjda proizvod domaćega obrta. Osim kovača bilo je i kujundžija, koji su načinjali one mnogobrojne nakite od bronsa i srebra, što

¹ Dokazuje to poraba željeznih srpova, od kojih se jedan ulomak našao (sl. 3, 5).

su se po mnogim grobovima na samim okosnicama našli, jer je bio običaj da se mrtvaci zakopavaju sa nakitima, što su ih za života nosili. U nekim grobovima našlo se i čitavih zemljanih posuda (sl. 4), urešenih ravnim i valovitim potezima, koje su, sudeći po dosta surovoj radnji, sigurno također bile domaći proizvod. Neke od tih posuda imaju dolje nekakove biljege. Možda su te posudice sadržavale hrane ili pića, a postupalo se tako valjda stoga, da pokojnicima u njihovu novu stanu i u tom pogledu ništa ne pomanjka. Za svaki slučaj potrebe u neke se je grobove metnuo i po koji komad novca, što je baš onda u tečaju bio, a da se taj novac ne izgubi, metnuo bi se pokojniku u ruku ili u usta. Mrtvaci bi se bez škrinje ispruženo u grob položili tako, da bi glava ležala na zapadnoj, a noge na istočnoj strani groba. U nekim grobovima nakiti su se tek naknadno priložili, kada je mrtvac već u grobu ležao. Kako je ovakov grob iza pomnoga otkopavanja izgledao, prikazuje slika 5, koja nam prikazuje okosnicu groba br. 78 zajedno sa njezinim nakitima i priložima.

Nakiti, što su ih bjelobrdski pokojnici nosili, imaju veoma jednostavne oblike, pa se iz njih može zaključivati, da taj svijet seljačkoga stališa nije stajao na osobito visokom stepenu kulture. Ponajglavniji nakiti, što ih u većem broju iz ovih grobova upoznajemo, jesu neke karičice, koje su donekle služile od prilike u istu svrhu kao danas minduše, zatim prstenje, nizovi od staklena zrnja, pa ogrlice i narukvice od bronsa.

Karičice (sljepočničarke, Schläfenringe) i minduše. Najkarakterističniji nakit staroslavenski jesu karičice (sl. 6), a na tu činjenicu prvi je upozorio Danac Sophus Müller.¹ Karičica od tanje ili deblje žice u glavnom ima dvije vrste, naime bez nastavka i sa nastavcima. Karičice bez nastavka (sl. 6, 19—21) najjednostavniji su oblik. Odrezao se komad obične žice i svinuo od prilike na oblik kruga. Krajevi bi ostali rastavljeni, pa su se ili doticali ili bi se sjekli prelazeć jedan preko drugoga; oni su bili ili iste debljine kao što je ostala žica, ili bi se jedan ili oba zašiljilo, ili bi se oba otupila, dotično nabila. Ovakove karičice mogle su se ili direktno kroz rupicu na ušnoj ušici provući, te nositi kao minduše, ili bi se — katkada i u prilično velikom broju — prišile na vrpcu, koja bi se u visini sljepočnica oko glave svezala. Velika mnogoličnost bi se postigla, ako bi se jedan kraj karičice ili oba jedan ili više puta previjao. Tako bi nastale karičice sa nastavcima, od kojih u Bijelome brdu imademo tri vrste. Kod jedne, koja kao da representira stariji oblik, žica je na jednom kraju više puta smotana u čunjastu ili valjkastu špiralu (sl. 6, 22—24). Kod druge dvije vrste jedan je kraj žice plosnato iskovan, te van svinut, i to ili u obliku petlje (sl. 6, 13—16 i 18, ili još češće u obliku slova S (sl. 6, 1—12 i 25). Bjelobrdske karičice velikom su većinom ili

¹ S. Müller: Ueber slawische Schläfenringe (Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Breslau 1877 (str. 189—197). — Ostala glavnija literatura: Dr. Lissauer Über den Formenkreis der slavischen Schläfenringe (u Correspondenzblatt der deutschen anthropologischen Gesellschaft XXII. 1891 str. 138 i ma-

džarskim jezikom u Archaeologiai Értesítő. N. s. XI 1891 str. 333). Dr. L. Niederle Příspěvky k antropologii zemi českých I. Prag 1891 i Bemerkungen zu einigen Charakteristiken der altslawischen Gräber (Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien XXIV 1894 str. 194 i sl.)

malene ili dapače veoma malene. Pravile su se velikom većinom od bronsa, ali ih se je našlo i od loše srebrne smjese, pa kako se čini i od kositra i željeza.

Ovih karičica našlo se je dosele svagdje, gdje god je kada u srednjem vijeku bilo Slavena, tako da se njihova pojava u kojem nahodaju može smatrati karakterističnim obilježjem za slavenski karakter njegov. U Hrvatskoj i Slavoniji našlo se je dosele, u koliko je to poznato, takovih nakita u Novim Banovcima kod Zemuna (u nar. muzeju 34 kom. sa nastavkom), Šaregradu (1 kom.), Sotinu (1 kom.), Svinjarevcima kod Vukovara (6 kom.), Bijelombrdu (veoma mnogo), Veri (1 kom.), Kloštru kod Đurđevca (105 kom.), Velikom Bukovcu kod Ludbrjega (7 kom.), Sisku 6 kom.) i Gradusi kod Petrinje (1 kom.). U Dalmaciji¹ ih se je našlo, a nalazi se sada u kninskom muzeju: u starohrvatskom groblju u Podgrađu (2 kom.), u Plavnu kod Knina (8 kom.), u rimokatoličkom groblju u Biskupiji (14 kom.), u Biočinu selu kod Kistanja (1 kom.), u starohrvatskom groblju u Burnumu (2 kom.), u Biskupiji na podvornicama Bračića (2 kom.), u Devrsaku na Ležajica glavici (opć. Skradin; 2 kom.), u Smrdeljima (opć. Skradin; 1 kom.).

Iz Male Mitrovice u Srbiji ima u narodnome muzeju u Zagrebu 7 komada karičica sa nastavcima raznolika oblika. Na veoma mnogo mjesta ih se je našlo u Mađarskoj², pa u Češkoj, gdje se već god. 1894 znade za 124 nalazišta.³ Manje ih je u Moravskoj (na 18 mjesta), Šlezkoj (na 4 mjesta), Doringiji, Bavarskoj, Braniborskoj, Mecklenburgu, Pomoraciji i Zapadnoj Pruskoj, sve dakle u zemljama, gdje je bilo Čeha i polabskih Slavena. U poljskim zemljama kao n. pr. u Poznanjskoj, ruskoj Poljskoj i Galiciji ima ih također, ali za čudo ih je malo u krajevima ruske carevine, premda i tamo ne manjkaju baš posvema.

Istaknula se razna mnijenja, gdje je ovaj oblik nakita nastao, pa se pomišljalo na istok, odakle bi te karičice donosili arapski trgovci (Virchowova teorija), zatim na Češku, pa na Ugarsku, gdje bi nastale bile među Slavenima. Uzimalo se, da u Ugarskoj ima takovih predmeta već u IV i V. vijeku,⁴ ali mi se to čini sasvim nevjerojatno, kao što će i datiranje čeških nahodaja u VIII. ili dapače VII. stoljeće biti veoma dvojbeno. Nije mi poznato, da li se je u opće moglo posve sigurno ustanoviti suvremenost tih karičica sa S-nastavkom sa kojim predmetom, koji bi bio stariji od IX. vijeka. Uza sve to mi se čini veoma vjerojatno, da je tip naših karičica nastao kod panonskih Slavena, a odavle da se je radijalno širio po istočnoj polovici srednje Evrope, pa na balkanski poluotok i u istočnu Evropu.

Što se tiče porabe ovih nakita to nema sumnje, da su karičice bez nastavka, pa one sa čunjastom i valjkastom špiralom u mnogo slučajeva služile i

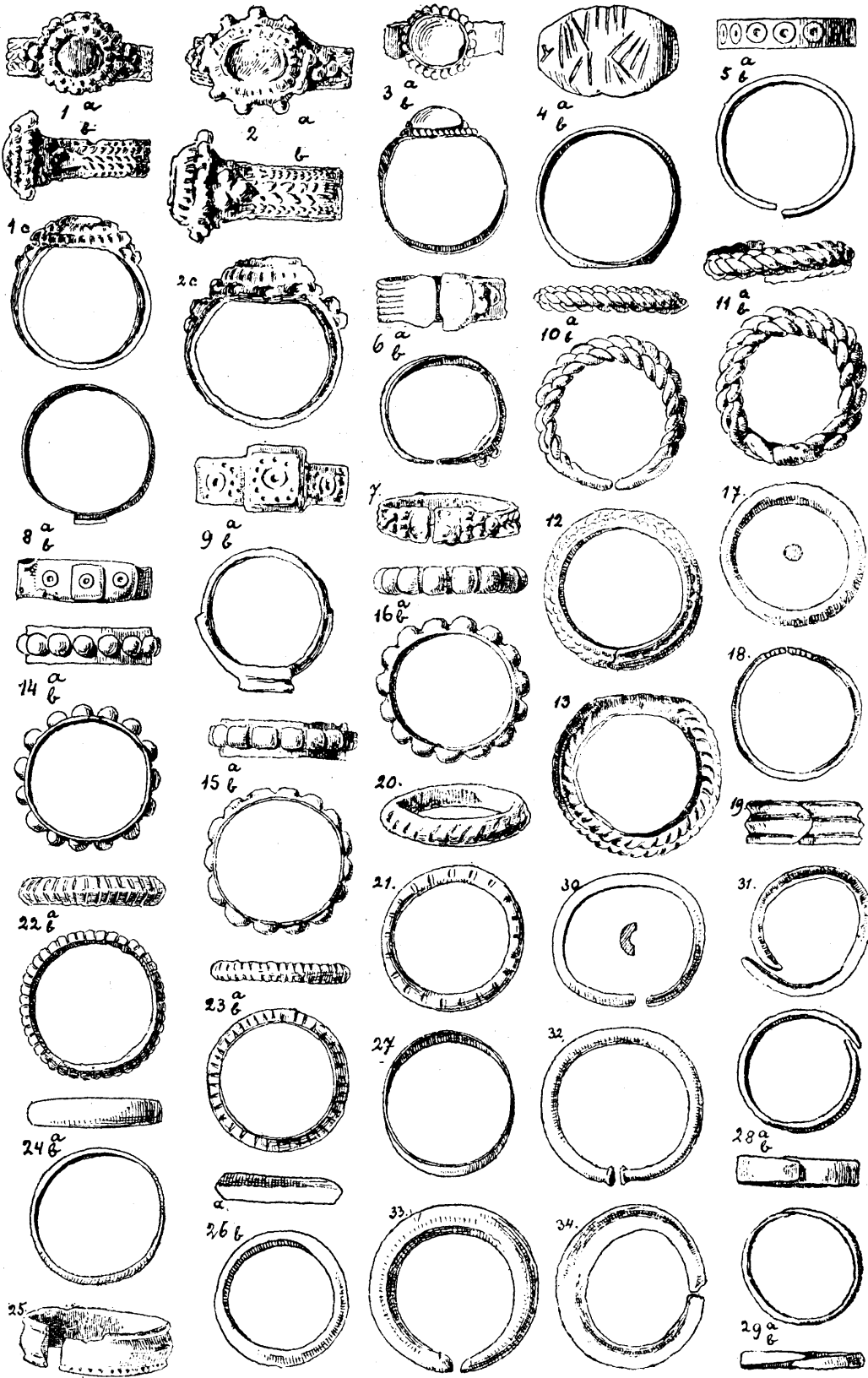
¹ Po pismenoj obavijesti od o. Luigja Maruna u Kninu.

² Sr. Hampel u djelu A magyar honfoglalás kútfoi. Budapest 1900.

³ Niederle u Mitth. der anthropolog. Gesellsch. in Wien. XXIV (1884) str. 196 i sl.

⁴ Što se je u Sós-Hartyánu našao jedan zlatan novac Theodozija II. sa jednom karičicom, još ništa neodlučuje. U Bijelom brdu našlo

se uz karičice i rimskih novaca II., III i IV. stoljeća, ali zato bjelobrdsko groblje svejedno nije starije od XI. vijeka, kako to dokazuju tamo nađeni arpadovski novci. I nahodaji iz grobova u Keszthélyu kod Blatnoga jezera mogu u pojedinim dijelovima biti mnogo mlađi od V. vijeka, u koje se bitni dijelovi pravom uvrštaju.

Sl. 7. Prstenje iz starohrvatskoga groblja u Bijelom brdu. Nar. vel.

kao minduše. Manje vjerojatno bi to bilo kod karičica sa petljastim ili S-nastavkom, koje se obično smatra sljepočničarkama, t. j. nakitom, što bi se prišio na vrpcu, koja bi se omotala oko čela i glave tako, da bi one karičice došle od prilike u visinu jednoga i drugoga slijepoga oka. Ali baš u bjelobrdskom grobištu javlja se jedna zanimiva pojava, koja dokazuje, da su se i karičice sa S-nastavkom već dosta rano upotrebljavale i kao prave minduše. To je jedna takova karičica (sl. 6, 25), na koju je nanizan grozdolik privjesak jedne minduše, koja je dosta obična u X. i na početku XI. vijeka Pravih minduša u Bijelom brdu u opće je bilo malo. Ovamo spada jedna otvorena ovalna karika iz groba br. 154 (sl. 6, 17) i jedan primjerak iz groba br. 174 (sl. 6, 26), koji prikazuje oblik, što se je našao u više varijantnih primjeraka u groblju kod Kloštra i u Velikom Bukovcu. Privjesak u obliku grozda srodan je onomu, što se malo prije spomenuo kao nanizan na jednu karičicu sa S-nastavkom, ali je potonji veoma surovo izrađen.

Iskapanje u Bijelom brdu iznijelo je i tu činjenicu, da su karičice bez nastavka služile u troju svrhu, naime kao minduše, kao sljepočničarke i kao prstenje. Za karičice sa čunjastim ili valjkastim špiralnim nastavkom primijetio je Reinecke (n. n. m.) protiv Niederlea, da su to bile minduše, ali s tim se ne slaže činjenica, da je takovih karičica u grobu br. 70 bilo tri, dakle jedna više nego što bi trebalo, da ovaj nazor uzmogne biti isključivo vjerojatan. I te su dakle karičice bile i minduše i sljepočničarke.

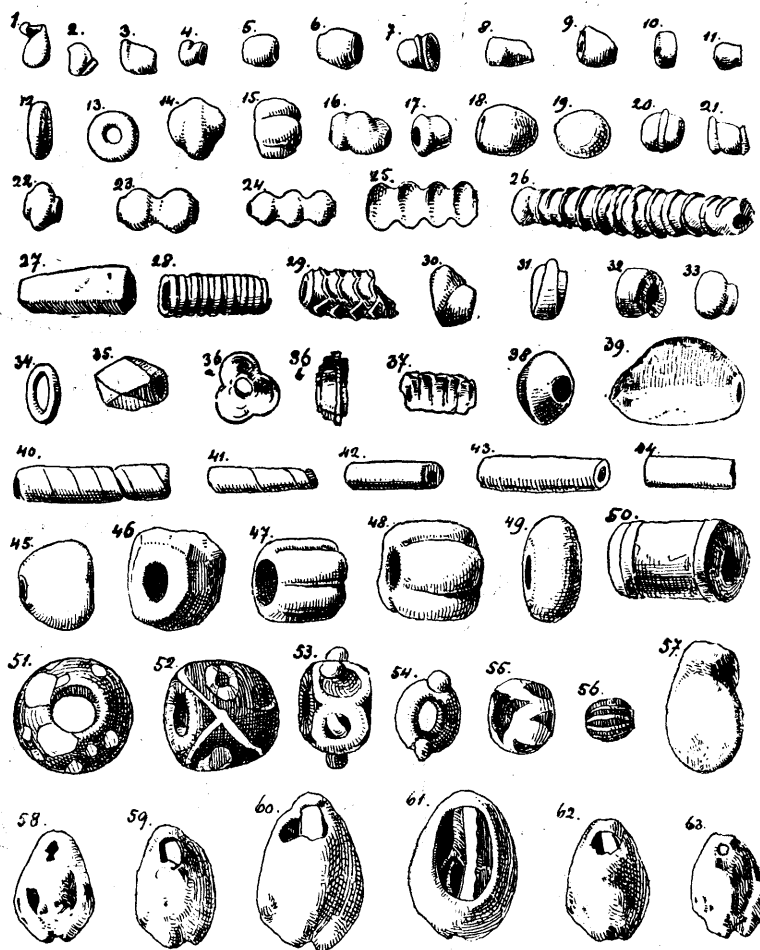
Prstenje. Veoma različno se je postupalo kod proizvodjenja prstenja (sl. 7), koje se je velikom većinom načinjalo ljevanjem, i to na dva načina. Sastavljeno prstenje (sl. 7, br. 12—18, 20—24, 26 i 27), očesto i ponešto masivnije, saljevalo bi se u dvije forme, koje bi se u tu svrhu sastavile; t. zv. šav (Gussnat), koji je morao nastati tamo, gdje bi se forme doticale, u više se slučajeva, naročito na nutarnjoj strani, nije ni uklanjao. Neki su komadi ovakova prstenja neurešeni, a drugi imaju vertikalne ili kose zarezze.

Druga jedna vrsta prstenja (sl. 7 br., 5, 19, 25) saljevala bi se u jednostranim otvorenim formama, u kojima su bili izraženi ornamenti vanjske strane, pa bi se onda naknadno savijanjem dobivao primjereni oblik. Kod treće vrste (Sl. 7 br. 3, 6 i 7) neki su komadi načinjeni od tanka bronsana lima, a na sastavu obijuh krajeva prilotale bi se od slična lima načinjene kapice, u koje se ukovalo stakleno zrno. Urešenih takovih kapica proizvodilo se je u ostalom i ljevanjem (sl. 7, br. 1, 2). Ima prstenja i sa graviranom četverouglastom pločom (sl. 7, br. 8 i 9), a jedan napred široki komad (sl. 7, br. 4) ima graviran nacrt, koji prikazuje otvorenu ruku na krstu. Veoma rijetko se je našla jedna četvrta vrsta prstenja (sl. 7 br. 10 i 11), koja se je splela iz tri žice, koje bi se zavijale na jednu stranu. Ima i ljevna prstenja, kod kojega se ova torzija oponašala (sl. 7 br. 12 i 13).

U više slučajeva našlo se je na prstima nesastavljenih karika od tanke bronsane šipke ili deblje žice, koja se prema krajevima tanje iskovala (sl. 7 br. 29—34). Sasma jednaki komadi u drugim su se opet grobovima našli uz glavu i to u takovu položaju, da su nedvojbeno morali služiti bilo kao minduše bilo poput karika-sljepočničarki prišiveni na kakovu vrpcu.

Staklena zrna. Veoma mnogo mrtvaca i to valjda većinom ženski

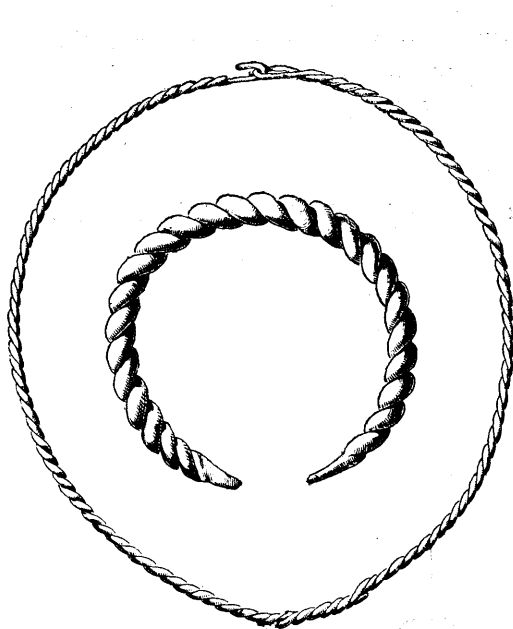
svijet, u bjelobrdskim je grobovima imalo oko vrata nizove sa sitnim staklenim zrcima žućkasto-smeđe ili bjelkaste boje. Velikom većinom to je zrnje prostije kakvoće, te se dobivalo tako, da bi se dulje staklene šipke na sitno rasjekle. Prema tomu, jesu li te šipke bile ravne ili da li je na njima bila oblina za okrugla zrna izražena, ravna se oblik tih zrnaca. Često puta ostadoše po dva, tri i četiri takova zrna zajedno, a da nisu prosječena, a katkada su se kod sječenja tako okrhala, da je na cijelom zrcnetu ostao još i ulomak od drugoga.

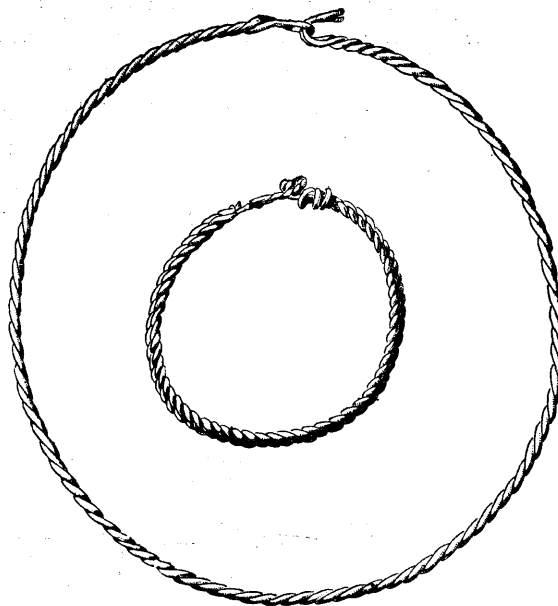
Sl. 8. Staklena zrna i probušeni Kauri-puževi iz starohrvatskih grobova u Bijelom brdu. Nar. vel.

Samo staklo, kako je bilo loše sastavine, tečajem vremena u zemlji je tako sprhnuo, da se je kod vadenja kidalo ili krunilo. Mnogo su se rede našla staklena zrna sa uloženim emajlom (sl. 8, br. 51–55), a ima ih glatkih, narovašenih (na oblik dinje; sl. 8, br. 47 i 48) i sa nastavljenim kvržicama (sl. 8, br. 53 i 54). Orijetko se pojavio i bolja jedno-bojna (n. pr. modra) zrna polyedrična oblika (sl. 8, br. 35) i t. d. Sva su se ta staklena zrna sigurno dobivala gdje god iz

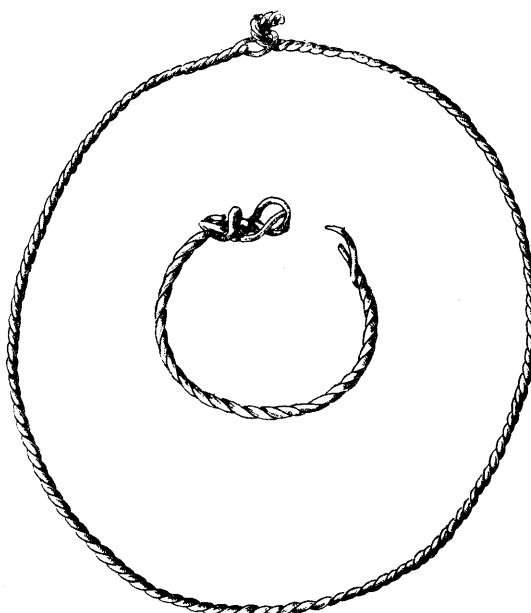
Slika 9.

Slika 10.

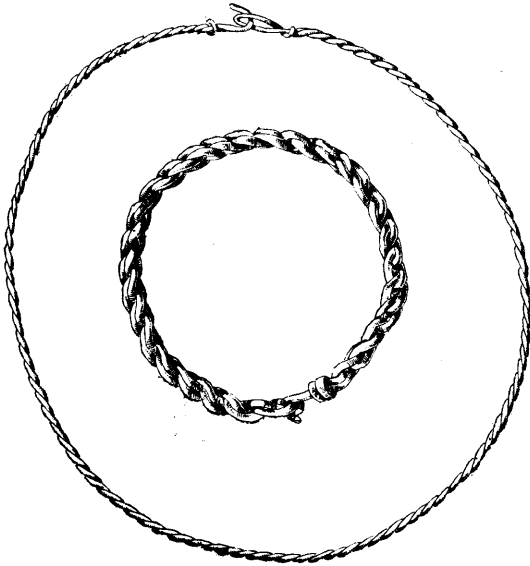

Slika 11.

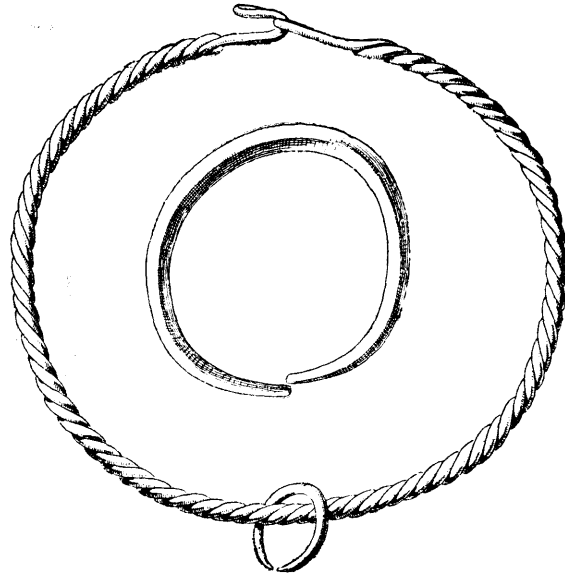

Slika 12.

Slika 9—12. Ogrlice i narukvice iz starohrvatskoga groblja u Bijelom brdu. $\frac{1}{2}$ nar vel. —
 9. Ogrlica iz groba br. 55, narukvica iz br. 163. 10. Ogrlica iz br. 188, narukvica iz br. 55.
 11. Ogrlica iz br. 93, narukvica iz br. 78. 12. Ogrlica i narukvica iz groba br. 5.

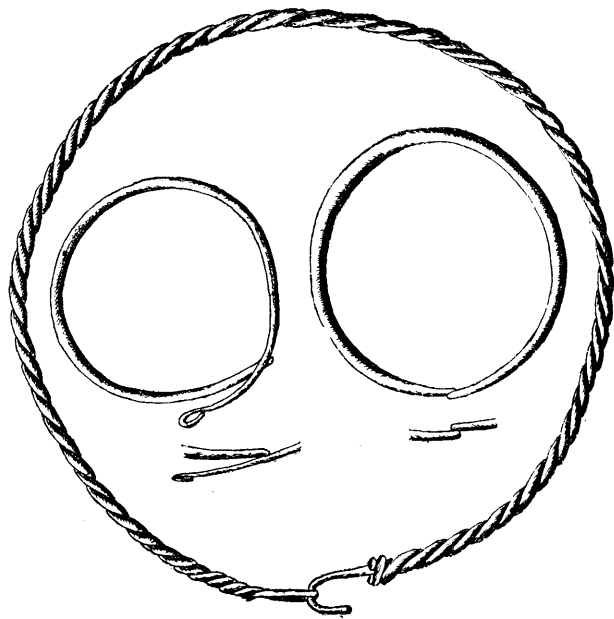
Slika 13.

Slika 14.

Slika 15.

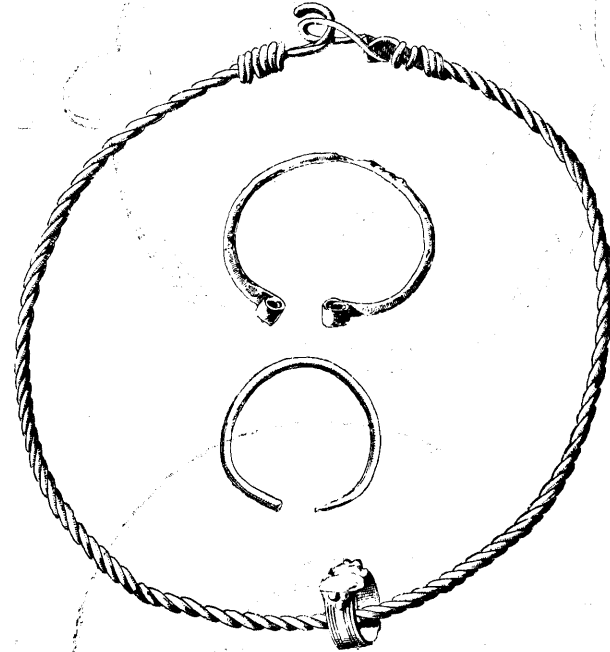

Slika 16.

Slika 13—16. Ogrlice i narukvice iz starohrvatskoga groblja u Bijelom brdu. $\frac{1}{2}$ nar. vel. —
13. Ogrlica iz groba br. 70, narukvica iz br. 80. 14. Ogrlica iz br. 192, narukvica iz br. 156.
15. Ogrlica iz br. 156, narukvice iz br. 154 i 174. 16. Ogrlica i narukvice iz br. 183.

Slika 18.

Slika 17.

Slika 17. i 18. Ogrlice i narukvice iz starohrvatskoga groblja u Bijelom brdu. $\frac{1}{4}$ nar. vel. 17. Ogrlica iz groba br. 182, doljnja narukvica iz br. 175. 18. Ogrlica iz br. 174, narukvica iz br. 210.

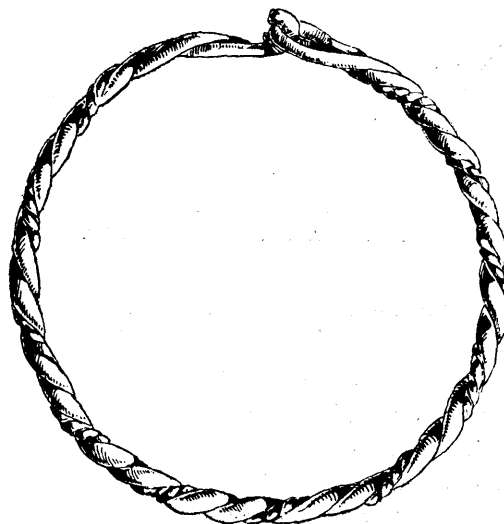
daljih krajeva, odakle su dolazili i probušeni Kauri-puževi (*Cypraea moneta*; sl. 8, br. 58–63), koji su se zajedno s njima u nizovima nosili.

Ogrlice i narukvice. Najveći nakitni predmet iz bjelobrdskih grobova jesu ogrlice (sl. 9–18), kojih se je svega našlo 22 komada. Velike su to nesastavljene karike, spletene od tro- ili četverostruko uzete deblje ili tanje bronsane žice. Splelo ih se je valjda pomoću dviju klješta tako, da su se žice neprestano na jednu stranu zavijale (torzija). Pri tome se je poslu pazilo, da se na svakom kraju od samo jedne u dvije struke savinute žice dobije po jedna petlja, koja se je na jednoj strani svinula u kvačicu. Ako bi iza torzije od ostalih žica štogod preostalo, to bi se ili ispod petlje i kvačice jednostavno odrezalo ili bi se ispod njih oko ogrlice obmotalo (sl. 11, 13, 16, 17, 18). Pokidani primjerci popravili bi se na taj način, da bi se na dotičnim mjestima primjeran komad žice u više zavoja obmotao (sl. 18). Jedna od bjelobrdskih ogrlica razlikuje se od ostalih komada po tome, što je spletena od tri deblje i tri puta po tri upletene sasna tanke žice (sl. 18).

Slično kao ove ogrlice načinjene su i neke narukvice iz Bijeloga brda (sl. 9–13 i 18 do 20), samo što su kod onih od četiri struke u petlji i kvačici mjesto jedne po dvije žice isprepletene. Ukrasa radi ima i kod narukvica katkada upletenih tanjih struka (sl. 20). U jednom slučaju narukvica je savijena iz dvije debele šipke (sl. 9 unutra).

Slika 19.

Slika 20.

Slika 19. i 20. Pletene narukvice iz starohrvatskoga groblja u Bijelom brdu. Nar. vel. — Iz grobova br. 87 i 65.

U opće ove su pletene narukvice mnogo rjeđe od ogrlica, pa se je u Bijelom brdu našlo samo 9 komada. Nasuprot su veoma obične jednostavne neurešene narukvice (30 komada), koje bi se savile iz deblje ili tanje bronsane šipke okrugloga, tro- ili četverouglasta prereza (sl. 14—17 unutra). Prema krajevima, koji se obično nisu ni doticali, bili su ti komadi sve to tanje iskovani. Kod jedne narukvice (sl. 17 unutra gore) krajevi su plosnato iskovani i špiralno van smotani. Jedna jedina narukvica iz Bijeloga brda direktno je iz dvije forme saljevena (sl. 21). Krajevi su joj urešeni nekim životinjskim obličjima, koja donekle sjećaju na zmije ili zmajeve, koji su otvorenim raljama jedan na drugoga zinuli. Ovaj se oblik pojavljuje na više mjesta u slavenskim grobovima i u Mađarskoj, pa se je možda preuzeo iz starijega vremena, gdje ima koješta srodnoga.

Domovina pletenih ogrlica, narukvica i slično izvedena prstenja izvan svake su sumnje slavenski predjeli u Mađarskoj, gdje su, kako je već rečeno,

Sl. 21. Narukvica iz starohrvatskoga groblja u Bijelom brdu. Nar. vel. — Iz groba br. 188.

po svoj prilici nastale i karičice sa S-nastavkom, što se s ovakovim nakitima obično zajedno našu. Doba, kada su se ti predmeti počeli praviti, valjda je negdje IX. ili X. stoljeće, dakle valjda od prilike isto vrijeme, kada su došle u porabu i S-karičice. U isto doba pojavljuju se u Mađarskoj i u Hrvatskoj i Slavoniji i otvorene narukvice savijene od bronsane šipke okrugla, trouglasta ili četverouglasta prereza i one zatvorene narukvice, na kojima su sučelice dvije životinjske (možda zmajske) glave. Neki od tih komada su glatki, dočim su drugi tordirani ili inače urešeni. Konačno ima tamo još i jedan treći oblik narukvica, načinjenih od tankih bronsanih letvica, kojima su ili nešto širi krajevi zaobljeni, ili su van sa-

vijeni i smotani. Ovakovih se narukvica u Hrvatskoj i Slavoniji našao samo jedan komad u Bijelom brdu, koji se od najobičnijega oblika bitno razlikuje.

U krasnoj Hampelovoj radnji u djelu, što ga je mađarska akademija izdala povodom milenija,¹ navedena su sada sasvim pregledno sva dosele poznata nalazišta ovakovih nakita u Mađarskoj, a karakteristični oblici u obilnoj su mjeri u slikama priopćeni. Glavna nalazišta² u Mađarskoj jesu:

Arad Földvár.³ Grobovi sa novcima Bele I. i Ladislava II. Pletene ogr-

¹ Hampel A honfoglalási kor hazai emlékei u akademijskoj publikaciji A magyar honfoglalás kútffői. Budapest 1900.

² U ovom popisu ne ide se za potpunost.

³ Hampel n. d. str 583—585.

lice, narukvice glatke, letvičaste i one sa životinjskim glavama, prstenje pleteno i tordirano, S-karičice, okrugli i sroliki privjesci, bronsan krstić, stakleno zrnje itd.

Bács Keresztúr.¹ Narukvice sa životinjskim glavama, urešeno i neurešeno prstenje trouglasta prereza, S-karičice.

Berettyó-Ujfalu² u Biharskoj županiji. Pletene ogrlice, narukvice glatke, letvičaste i sa životinjskim glavama, S-karičice i karičice bez nastavka.

Bogojeva,³ županija Bačka; u neposrednoj blizini Bijeloga brda. Narukvice pletene, od bronsane letvice i od bronsane šipke, prstenje, karičice bez nastavka, sa čunjastim špiralnim, sa petljastim i sa S-nastavkom, privjesci u obliku dugmeta, željezni noževi.

Csorna, majur Csatar.⁴ Pletena ogrlica, gladak i tordiran prsten.

Horgos⁵ u Csongradskoj županiji. Narukvica pletena, od okrugle i četverouglaste šipke, pleten prsten, S-karičice, velike valjkaste perle.

Kaba⁶ u županiji Hajdu. Pletena ogrlica, narukvice od šipke, S-karičica, okrugli i sroliki privjesci.

Kecskemet.⁷ Uz grobove madžarske sa željeznim spravama, oružjem i konjskom opremom više grobova sa čisto slavenskim sadržajem, kao pletene ogrlice, narukvice pletene i od šipke, urešeno i neurešeno prstenje, S-karičice i karičice bez nastavka, okrugli i sroliki privjesci, privjesci u obliku dugmeta, staklene perle, željezni noževi i zemljane posude sa ravnim i valovitim potezima.

Kis Dobra⁸ u Zemplenskoj županiji. Uz mačeve, željezne sprave i konjsku opremu pletena ogrlica, narukvice od šipke i letvice, karičice bez nastavka, okrugli sroliki privjesci.

Muszka⁹ u Aradskoj županiji. Uz konjsku opremu dvije narukvice sa životinjskim glavama, od kojih je jedna potpuno tordirana.

Nagyvárad.¹⁰ Pletene ogrlice, narukvice od šipke i sa životinjskim glavama, S-karičice i karičice bez nastavka, okrugli i sroliki privjesci, minđuša sa grozdolikim privjeskom

Nemes Ócsa¹¹ Pletena ogrlica, narukvica od šipke, S-karika i karika bez nastavka.

Oroszlámos¹² u Csongradskoj županiji Karičice bez nastavka i sa S-nastavkom, okrugli i sroliki privjesci, privjesci u obliku dugmeta, konjska oprema.

Pásztó¹³ u Heveskoj županiji. Narukvica sa životinjskim glavama i S-karičice.

Pilin¹⁴ u županiji Nogradskoj Pletene ogrlice, narukvice pletene, sa životinjskim glavama, od bronsane šipke i od bronsane letvice, prstenje, karičice bez nastavka, sa petljastim i S-nastavkom, minđuše sa grozdolikim privjeskom, pra-

¹ Hampel n. d. str. 587.

² Hampel n. d. str. 590.

³ Cziráky u Arch. Ért. XX 1900 str. 266; XXI 1901 str. 424 i 425; XXIII 1903 str. 60.

⁴ Hampel n. d. str. 615.

⁵ Hampel n. d. str. 625.

⁶ Hampel n. d. str. 628.

⁷ Hampel n. d. str. 633–646.

⁸ Hampel n. d. str. 648–649.

⁹ Hampel n. d. str. 657–659.

¹⁰ Hampel n. d. str. 665–666.

¹¹ Hampel n. d. str. 671–673.

¹² Hampel n. d. str. 674–676.

¹³ Hampel n. d. str. 676.

¹⁴ Nyári u Arch. Ért. XXII 1902 str. 210–241.

porci, privjesci u obliku dugmeta, polumjeseca i okrugle pločice, staklene perle i probušeni kauri-puževi. Željezno oružje i konjska oprema. 13 arpadovskih novaca počam od sv. Stjepana do Ladislava I.

Székesfejérvár¹, Demkóhegy. Pletene ogrlice, narukvice pletene, od letvice i od šipke, S-karičice i karičice bez nastavka, mala okrugla fibula, praporci, okrugli i srcoliki privjesci, privjesci u obliku dugmeta, stakleno zrnje.

Székesfejérvár², Maroshegy. Ogrlica, prstenje, karičice, okrugli i srcoliki privjesci, stakleno zrnje

Tolna-Szántó.³ Narukvica od široke letvice, prstenje, S-karičice, minduša sa grozdolikim nastavkom, okrugli i srcoliki privjesci.

Vác,⁴ okolica. Pletena ogrlica, pletena narukvica, S-karičice i karičice bez nastavka, minduše sa grozdolikim privjeskom, polumjesečasti privjesci, stakleno zrnje.

U Hrvatskoj i Slavoniji našli su se ovakovi pleteni nakiti dosele samo u Bijelom brdu, Svinjarevcima, Kloštru i Sisku. Južno od Save postaju sve to rijedi, tako da iz Dalmacije dosele nije niti jedna ogrlica, niti jedna takova narukvica poznata. Porabu ogrlica kod sredovječnih Hrvata u Dalmaciji dokazuje u ostalom masivan srebrn ornamentovan primjerak iz Biskupije, gdje se je g. 1903. u vrtu Jovana Popovića našao na mrtvacu u grobu VIII. vijeka, lijepo u klak ozidanu i posvodenu. U grobu su bile još i tri veoma krasne zlatne naušnice.⁵ I narukvice u dalmatinskoj Hrvatskoj nisu u srednjem vijeku bile jako obične. U kninskom muzeju se nalaze samo dvije, i to jedna iz Biskupije, a druga iz Plavna, ali ove s našima nisu ni najmarje slične. Pletenoga prstenja od srebra našlo se i u Dalmaciji, n. pr. u rimokatoličkom groblju u Biskupiji (4 kom.), u groblju na Kapitolu u Kninu (1 kom.), u starohrvatskom groblju u Gjevrskama (kotar Skradin; 1 kom.) i u Podgrađu kod Benkovca (1 kom.) Ako se dosele i nisu u Dalmaciji još našle pletene ogrlice i narukvice naših starohrvatskih i mađarskih staroslavenskih grobova, a ono tamo ipak ima nakita, koji pokazuju veoma srodan uresni motiv, tako da je moguće i vjerojatno, da jedni s drugima stoje u nekom snošaju. To su neke pletene minduše, od kojih kninski muzej ima primjeraka iz rimokatoličkoga groblja u Biskupiji (12 kom.), iz starohrvatskoga groblja kod bazilike u Koljanima (1 kom.) i iz groblja u Podgrađu kod Benkovca (2 kom.).

I pleteni nakiti raširiše se daleko na sjever, pa ih ima po svim zemljama, gdje su bile u porabi S-karičice, dapače i dalje sve do Finske⁶ i do švedskoga otoka Gothlanda.⁷

Praporci i drugi privjesci. Drugih predmeta među nakitima u Bijelom se je brdu veoma malo našlo. U nizovima bio je katkada po jedan ili

¹ Hampel n. d. str. 689 - 698.

² Hampel n. d. str. 699 - 700.

³ Hampel n. d. str. 723 - 725.

⁴ Hampel n. d. str. 730 - 731.

Ovo i ostalo vadim iz lista, koji mi je u tom

predmetu na moju molbu pisao o. Luigj Marun iz Knina.

⁶ Aspelin, Ant. du Nord finno-ougr. str. 308 sl. 1667.

⁷ Montelius Temps préhist. en Suède str. 254 sl. 355.

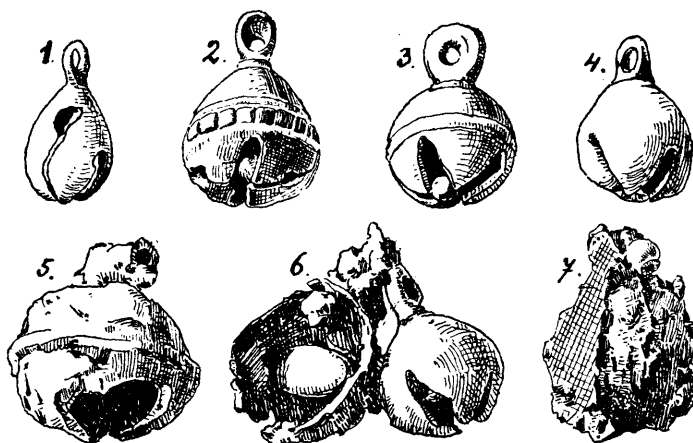
više praporaca (sl 22) od posrebrana bronsa ili željeza. Oni bi se saljevali ili u cjelini ili u polovicama, koje bi se kasnije ili slotovale ili samo svezale; za proizvođenje zvuka umetnuo bi se malen komad šljunka. Praporci imaju oblik, koji donekle sjeća na krušku, a katkada sa sasma okrugli. Obično su na donjoj strani unakrst prorezani, na površini jednostavnim ornamentom urešeni, a redovito imaju na gornjem kraju petlju za privješanje.

Osim praporaca ima i iz Bijelog brda, kao što i iz drugih starohrvatskih grobišta iz Hrvatske nekoliko malih privjesaka, koji imaju oblik masivnih krugljica sa petljom za privješanje (sl. 23 br. 6 i 7), samo ih je ovdje bilo raz-

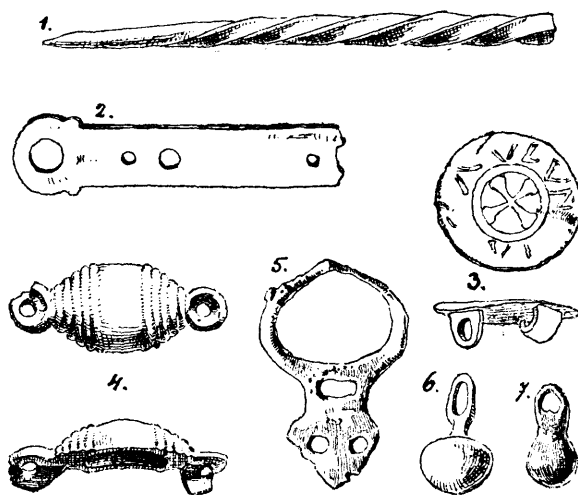
mjerno malo. Kao privjesci služile su i dvije ornamentovane polumjesečaste ploče (sl. 2, br. 1 i 2), a i jedan predmet (sl. 2, br. 3), koji na donjem kraju ima mnogo željezne hrđe, tako da je moguće, da je negda služio kao držak neke željezne sprave. Jedan jedini privjesak (sl. 2, br. 4) nije od kovine, nego od kosti, a prikazuje se kao čunj, koji prema vrhu ima luknju za privješanje.

Ostali predmeti. Samo u pojedinim primjercima našli su se još i neki drugi predmeti, koji kao da kod Hrvata i susjednih im Slavena onoga vremena nisu općenito u porabi bili. Ovamo spadaju dvije male bronsane fibule. Jedna iz groba br. 192 (sl. 23 br. 3) ima oblik novca,

a urešena je na licu istokračnim krstom i nekim nečitljivim latinskim napisom. Na donjoj strani nalazi se petlja i kvačica za iglu, koja se nije sačuvala; možda

Sl. 22. Bronsani i željezni praporci iz starohrvatskih grobova u Bijelom brdu. Nar. vel.

Sl. 23. Razni bronsani predmeti iz starohrvatskih grobova u Bijelom brdu. Nar. vel. 1. Ulomak igle ukosnice. 2. Ulomak zaponca. 3. i 4. Fibule. 5. Predica. 6. i 7. Privjesci.

je bila od željeza. Druga fibula iz groba br. 183 (sl. 23 br. 4) ovalna oblika sprovedena je na kraju ušicama, a dolje petljom i kvačicom za iglu.

Samo u jednom primjerku iskopala se u grobu br. 76 jedna predica sa remena (sl. 23 br. 5), na kojoj manjka trn. Na doljnoj strani ima trouglast nastavak sa dvije rupice za čavle, kojima se je na kožu pričvrstila. Srodnoj je svrsi služila i jedna tanka dugoljasta bronsana letvica iz groba br. 78 (sl. 23 br. 2), na kojoj je nekoliko luknjica, da ju se može na kajišu pričvrstiti, a završuje većom rupicom, u koju bi se zakvačila jedna kvačica.

Jedna veća igla (sl. 23 br. 1) iz groba br. 172, od koje se je našao samo tordirani šiljak, služila je sigurno kao ukosnica.

Iz slijedećih bilježaka može se viditi, kako su predmeti po grobovima porazdijeljeni bili:

Grob 1. Grob sa okosnicom. Prilozi: Dva neurešena bronsana prstena: jedan (sl. 7 br. 26) trouglasta prereza (promjer 21 mm), drugi konkavno-ravna prereza (promjer 20 mm). Jedna nesastavljena bronsana karičica (sljepočničarka), koja na jednom kraju završuje nastavkom poput slova ω (promjeri 19×16 mm, debljina žice 1.5 mm). Osječki muzej.

Grob 2. Grob sa okosnicom. Prilozi: Neurešen bronsan prsten, od šipke trouglasta prereza, sastavljen (promjer 22 mm). Nesastavljena bronsana karičica sa S-nastavkom (promjeri 16×13 mm).

Grob 3. Grob sa okosnicom. Prilog: Bronsan prsten od tanka plosnata prutića, urešena sa dva reda paromice poredanih listića i reljefnim potezom po srijedi. Tamo, gdje se oba kraja sastaju, bilo je u okrugloj kapici stakleno zrno (oboje fali), a s jednoga i drugoga su kraja kapice po tri u trokut stavljene kvržice. Promjer prstena 21 mm.

Grob 4. Grob sa okosnicom. Bez priloga.

Grob 5. Grob sa okosnicom. Prilozi: Bronsana ogrlica (sl. 12), spletena od 1 mm debele trostruko uzete žice. Jedan se kraj presavinuo u kvačicu, što bi se zakvačila u petlju, kojom završuje drugi. Promjeri 160×138 mm, debljina 3 mm. — Bronsana narukvica (sl. 12 iznutra), spletena od dvije 1 mm debele žice. Petlja je naknadno načinjena ili popravljana, pa su se tom prilikom obje žice dosta nespretno savijale i obavile; kvačica se je otkinula, pa fali. Promjeri 59×58 mm; debljina 3 mm. — Bronsan prsten od nesastavljene 7.5 mm široke i 0.5 mm debele pružice; slomljen. Osječki muzej.

Grob 6. Grob sa okosnicom. Prilog: Bronsana ogrlica, spletena od 1 mm debele trostruko uzete žice. Kvačica i petlja načinjene su svaka od jedne struke, a oba se okrajka treće špiralno savila oko spletene narukvice. Kraj kvačice nije sastavljen nego prosječen. Promjeri 164×147 mm; debljina 4 mm. Osječki muzej.

Grob 7. Grob sa okosnicom. Prilog: Srebrn prsten (sl. 7 br. 28) od nesastavljene 5 mm široke i 0.5 mm debele pružice. Promjer 19 mm. Osječki muzej.

Grob 8. Grob sa okosnicom. Bez priloga.

Grob 9. Grob sa okosnicom. Desna ruka bila je ravno uz tijelo polo-

žena, a lijeva, u laktu previnuta, počivala je na trbuhu. Bez priloga. U grobu se našlo nešto životinjskih kostiju.

Grob 10. Grob sa okosnicom. Ruke su bile na trbuhu prekrštene. Bez priloga.

Grob 11. Dječji grob sa okosnicom. Bez priloga.

Grob 12. Grob sa okosnicom. Prstne kosti bile su pozelenile od prstena, ali se isti nije našao.

Grob 13. Dječji grob sa okosnicom Bez priloga.

Grob 14. Grob sa okosnicom. Prilog: Bronsana sljepočničarka sa S-nastavkom, od debele žice; promjer 20—21 mm.

Grob 15. Grob sa okosnicom. Prilozi: Srebrna sljepočničarka sa S-nastavkom (14—12 mm), od 1 mm debele žice i ulomak takova nastavka; dvije 0.5 mm debele karičice bez takova nastavka. Oko vrata bio je niz, koji je sastojao od 6 komada probušenih Kauri-pužića (*Cypraea moneta*; sačuvalo ih se 5), 2 sječena oveća zelenkasta zrna i 7 modrih tripud narovašenih (sl. 8 br. 36). Nekoliko daljnjih zelenkastih zrna, od kojih se jedno našlo u ustima, kod vadenja se zdrobilo. Kost od prsta bila je od prstena pozelenila, ali se isti nije našao. Osječki muzej.

Grob 16. Grob sa okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva ravno uz tijelo. Prilog: Bronsan prsten trouglasta prereza, promjer 23 mm.

Grob 17. Grob sa okosnicom. Bez priloga.

Grob 18. Grob sa okosnicom u 0.50 m dubljine. Bez priloga.

Grob 19. Grob sa okosnicom. Desna ruka položena na prsa, lijeva na trbuh. Na lijevom slijepom oku pet srebrnih karičica sa S-nastavkom; promjer 17×12 mm. Na desnoj ruci dva bronsana prstena trouglasta prereza; promjeri 23×23 mm i 21×19 mm. Osječki muzej.

Grob 20. Grob sa okosnicom. Desna ruka položena na prsa, lijeva na trbuh. Prilozi: dvije bronsane karičice sa S-nastavkom (promjer 19×17 mm), a na desnoj ruci nesastavljen zašiljeno završujući prsten (sl. 7 br. 29) od 3 mm široke pružice (promjer 18 mm). Osječki muzej.

Grob 21. Grob sa okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva ravno uz tijelo. Prilozi: tri bronsane i tri srebrne karičice sa S-nastavkom uz glavu; na desnoj ruci dva bronsana prstena, od kojih jedan trouglasta prereza (promjer 24 mm); drugi se je pomiješao, pa se ne može konstatovati; na lijevoj ruci srebrn prsten od tanke i ravne 3 mm široke pružice (promjer 20 mm). Osječki muzej.

Grob 22. Grob sa okosnicom. Bez priloga.

Grob 23. Dječji grob sa okosnicom. Bez priloga.

Grob 24. Grob sa okosnicom. U njem se je našao hrb zemljane posude.

Grob 25. Grob sa okosnicom. Prilozi: oko vrata ogrlica, spletena od 15 mm debele trostruko uzete žice; kvačica i petlja načinjene su svaka samo od jedne struke žice, a treća je na kraju odsječena; promjer 136×137 mm (naliči ogrlici groba br. 192 [sl. 14], ali je tanja). Na desnoj ruci četiri bronsana prstena jedan trouglasta prereza (promjer 22 mm); drugi neurešen trouglasta prereza, vertikalno narovašen (promjer 22 mm), na kojem se iznutra vidi šav od ljevanja;

treći sa gustim nizom četverouglastih kvržica po srijedi (promjer 24 mm), a četvrti sa sličnim kvržicama cijelom širinom prstenove pružice (promjer 25 mm). Na lijevoj ruci jedan srebrn i jedan bronsan prsten: prvi nesastavljen od 25 mm debele prema krajevima sve to tanje žice (promjer 22 mm); drugi od zatvorena 45 mm široka prutića (promjer 22 × 20 mm) sa tragovima šava od ljevanja na nutarnjoj strani. Osječki muzej.

Grob 26. Grob sa okosnicom. Dubljina 0 60 m Prilozi: dvije veće (22×17, 20×19 mm) i dvije manje karičice sa S-nastavkom (17×16, 13×12 mm; sl. 7 br. 8); na prsima niz od sitnih sječenih staklenih zrna iz niza, od kojih se sakupilo 218 komada. Osječki muzej

Grob 27. Grob sa okosnicom; jaka lubanja. Bez priloga.

Grob 28 Grob sa okosnicom. Bez priloga.

Grob 29. Grob sa okosnicom. Bez priloga.

Grob 30. U dubljini od 0 15 m grob sa 1 45 m dugom okosnicom. Smijer I. Lubanja zdrobljena, jer je gornji kraj groba izilazio iz zemlje. Prilog: bronsan nesastavljen prsten trouglasta prereza (promjer 20 mm), navodno na desnoj ruci; na prstima lijeve ruke bilo je tragova zelene boje od patine.

Grob 31. Dječji grob sa 0 92 m dugom okosnicom. Lubanja zdrobljena. Priložen bronsan prsten, koji se neda konstatovati. Osječki muzej.

Grob 32. Grob sa okosnicom. Lubanja zdrobljena. Bez priloga

Grob 33. Grob sa okosnicom. Smijer I. Lubanja se nije našla, jer je gornji dio tijela već prije izvađen bio. Desna ruka na trbuhu, lijeva na prsima Na lijevoj ruci nesastavljen bakren prsten, tanak i uzak (promjer 19×18 mm). Osječki muzej.

Grob 34. Dječji grob sa okosnicom. Smijer ISI. Lubanja zdrobljena.

Grob 35. Grob sa 1 70 m dugom okosnicom. Smijer I Desna ruka na trbuhu, lijeva na želudcu. Kod lijeve noge željezni nož za sklapanje (sl. 3 br. 1), III mm dug, od čega na lit otpada 90 mm; najveća širina liti 14 mm. Osječki muzej

Grob 36. Grob sa okosnicom Smijer I. Bez priloga. Pokojnik je bio kljast.

*Grob 37. Prehistorijski grob sa paljevinom. Bez priloga.

Grob 38. Grob sa okosnicom. Smijer I. Na srednjem prstu desne ruke bronsan prsten konveksno-ravna prereza (promjer 20 mm).

Grob 39. Dječji grob sa 1 05 m dugom okosnicom. Smijer I. Desna ruka na želudcu, lijeva na prsima. Bez priloga.

Grob 40. Grob sa okosnicom. Smijer I. Glava zdrobljena, noge rastavne na način slova O. Bez priloga.

Grob 41. Grob sa 1 75 m dugom okosnicom. Smijer I. Desna ruka na trbuhu, lijeva uz tijelo. Bez priloga.

Grob 42 Grob sa 1 65 m dugom okosnicom. Smijer I. Desna ruka na prsima, lijeva u laktu gore previjena. Bez priloga.

Grob 43. Grob sa 1 60 m dugom okosnicom. Smijer I. Desna ruka na želudcu, lijeva na prsima. Bez priloga.

Grob 44. Dječji grob sa okosnicom. Smijer I. Bez priloga.

Grob 45 Dječji grob sa 0 91 m dugom okosnicom. Bez priloga.

Grob 46. Dječji grob sa okosnicom. Prilozi: dvije bronsane karičice sa S-nastavkom (promjer 20×15 mm i 18×17 mm); na potonjoj visi 22 mm dug krugljicama urešen grozdolik privjesak od mindušice (sl. 6 br. 25). Oko vrata bio je niz od jedno 130 komada prilično sprhnulih staklenih zrna, a među njima tri puta probušeni i slomljeni sasmi izlizan bronsani novac rimski II. stoljeća (sl. 2 br. 8) i dva probušena ulomka od provesla rimske bronsane fibule na šarnir (sl. 2 br. 5 i 6) sa prečkom i pupoljastim nastavkom na glavi (III—IV. stoljeće). Osječki muzej.

Grob 47. Dječji grob sa 0,95 m dugom okosnicom. Prilozi: S-nastavak od jedne karičice (izgubio se) i mala zemljana posudica. Osječki muzej.

Grob 48. Dječji grob sa okosnicom. Oko vrata niz sitnih veoma sprhnutih staklenih zrna, od kojih se moglo sabrati 48 komada.

Grob 49. Grob sa 1,60 m dugom okosnicom. Prilozi: Ulomak nesastavljena bronsana prstena; zemljana rukom građena posudica (sl. 4 br. 1), 0,96 mm visoka, urešena nepravilnim valovitim (tri poteza) i vodoravnim potezima (devet poteza); ulomak ruba od druge slične zemljane posude.

Grob 50. Grob sa okosnicom. Priložene dvije karičice sa S-nastavkom (promjer 21×19 , 18×17 mm).

Grob 51. Dječji grob sa okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva uz tijelo. Uz lijevu nogu zemljana rukom građena posudica (sl. 4 br. 2), kojoj manjka rub (ovakova 78 mm visoka), urešena nepravilnim vodoravnim potezima; na dnu marka $\boxtimes$

Grob 52. Grob sa okosnicom. Glava ležala na lijevoj strani. Desna ruka uz tijelo, lijeva na trbuhu. Na desnoj ruci nesastavljen prsten (slomljen), a do nje željezni nož za sklapanje, slomljen i nepotpun. Kraj lijeve noge suvremena zemljana rukom građena posudica sa biljegom na dnu. Osječki muzej.

Grob 53. Dječji grob sa okosnicom. Bez priloga.

Grob 54. Ženski grob sa okosnicom. Prilozi: bronsana karičica sa S-nastavkom (promjer 18×14 mm) i množina sitnih zrna iz niza (25 se sačuvalo; sl. 8 br. 1—3).

Grob 55. Ženski grob sa okosnicom. Desna ruka na želudcu, lijeva na trbuhu. Prilozi: Oko vrata 3 mm debela ogrlica (sl. 9), spletena od 1 mm debele trostruko uzete bronsane žice; karičicu i petlju sačinjavaju samo dvije struke, a treća je odsječena; 147×131 mm. Niz od raznolikih staklenih zrnaca (46 kom.; sl. 8 br. 4, 20, 21, 24, 25): jedno veće valjkasto (sl. 8 br. 50; 14×10 mm) od nekakove paste, bilo je na površini lisnim zlatom pozlačeno, drugo jedno manje poput dinje je narovašeno, treće maleno crno (sl. 8 br. 56) ima duljinom bijele pruge, jedno četvrto nešto veće crno (sl. 8 br. 55) ima bjelkaste kolobare; ostala smeđa jesu sječena, ali tako da ih je više puta ostalo 2, 3 i 4 nerastavljeno. Tri bronsane karičice (20×18 , 18×17 , 20×20 mm; sl. 6 br. 12) sa S-nastavkom (jedna slomljena, na kojoj nastavak fali). Na desnoj ruci 3,5 mm debela bronsana narukvica (sl. 10 iznutra) spletena od četverostruko uzete tanke žice, koja se na petlji duplo uzela, a ispod kvačice omotala; promjeri 71×68 mm; tanak nesastavljen bronsani prsten trouglasta prereza (promjer 21×19 mm). Na lijevoj ruci ne-

sastavljena bronsana narukvica od 3,5 mm debele prema krajevima sve to tanje šipke okrugla prereza; promjer 66 mm.

Grob 56. Dječji grob sa okosnicom. Prilozi: Oko vrata 2 mm debela bronsana ogrlica, spletena od trostruko uzete žice; petlja i kvačica kao obično od jedne struke, koja prelazi u drugu; na jednom mjestu omotan je oko ogrlice komadić žice; slomljena je na osam komada; promjeri 150×142 mm. Niz od sitnih sprhnulih zrna (34 kom se sačuvalo), a u njem kruškolik bakren praporac (21 mm vis.; sa petljom, dolje poprijeko prorezan, sastojeći od dvije jednake pole) i ulomak bronsana prstena (sl. 2 br. 7) sa čunjastim, filigranom urešenim zrnom (promjer 11 mm) Na jednoj ruci nesastavljen prsten trouglasta prereza (promjer 21 mm). Povrh glave bakrena nesastavljena narukvica od 3 mm debele prema krajevima sve to tanje žice (promjeri 60—59 mm). U ovom grobu našli su se, ali u nešto višem sloju, neki željezni predmeti (sl. 3 br. 3—7), koji po svojoj prilici spadaju u isto vrijeme: komad srpa (d. 220 mm); bodež sa krstolikom dočekaljkom, slomljen na troje (d. 143 mm); gornji okov od korica istoga noža (d. 28 mm, š. 24 mm); škare (d. 122 mm); žlica, slomljena na dvoje (d. 144×150 mm); pločast komad okova (d. 95 mm; možda držak onoga srpa) i dva kovana čavla.

Grob 57. Grob sa okosnicom Desna ruka na trbuhu, lijeva ravno uz tijelo Lijevo povrh glave mala zemljana posuda i hrbina od druge. Na desnoj ruci i kraj nje: bronsana glatka narukvica (nestala kod iskapanja), dva bronsana prstena (pomiješali se, te se ne mogu konstatovati), ulomak bronsana prstena konveksno-konkavna prereza i sitniji iverak neolitičkoga oruđa od kamena. Osječki muzej

Grob 58. Dječji grob sa 0,94 m dugom okosnicom. Bez priloga.

Grob 59. Malen dječji grob sa okosnicom. Bez priloga

Grob 60 Malen dječji grob sa okosnicom. Bez priloga.

Grob 61. Grob sa 1,67 m dugom okosnicom. Obije ruke ravno uz tijelo. Bez priloga.

Grob 62 Grob sa okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva na želudcu. Na lijevoj strani prsiju mala bronsana karičica sa S-nastavkom (odlomio se i izgubio; 14×12 mm), bronsana karičica sa čunjastim špiralnim nastavkom (19×14 mm) i ulomak žice od treće jedne karičice Na lijevoj ruci tri bronsana prstena: Jedan od plošnata prutića sa pet redova reljefnih listića i dvaput po tri kvržice; okrugla kapica sa staklenim zrnom bila je negda pričvršćena tamo, gdje se oba kraja prutića sastaju (promjer 21 mm). Drugi (sl. 7 br. 8) ima napred četverouglast nastavak, u koji je urezana karičica sa točkom po srijedi; sličan ornament nalazi se i s jedne i druge strane toga nastavka (23×21 mm). Treći nesastavljen (sl. 7 br. 25) od konveksno-ravna prutića urešen je na oba ruba sa narezuckanim reljefnim potezima (22×21 mm).

Grob 63. Dječji grob sa okosnicom. Priložena bronsana karičica sa S-nastavkom (18×12 mm) i probušen bakren novac cara Arkadija (395—408): D N ARCAD ruka s vijencem IVS P F AVG. Ovjenčano poprsje sa kopljem na d.) (GLORIA RO-MANORVM. Car sa labarom i štitom na desno; iza njega klečeći zarobljenik. Dolje ASISC•; Æ; 21 mm (sl. 2. br. 9).

Grob 64. Grob sa okosnicom odrasle osobe. Desna ruka na prsima, lijeva na trbuhu. Bez priloga.

Grob 65. Grob sa 150 m dugom okosnicom mlade osobe Desna ruka na trbuhu, lijeva uz tijelo. Oko vrata na troje slomljena bronsana ogrlica (134×122 mm), spletena od trostruko uzete žice; u kvačicu su svinute sve tri struke, a u petlju samo dvije, dočim je treća 1 cm niže odrezana. U nizu od 102 sačuvana sitna sprhnula staklena zrna bilo je i jedno crno špiralno narezuckano (sl. 8. br. 37; 85 mm d., 5 mm u promjeru). Na glavi tri karičice, od kojih dvije sa S-nastavkom (22×16 i 19×16 mm), a treća ovalna bez toga nastavka. Na desnoj podlaktici bronsana narukvica (sl. 20.; 68×65 mm), spletena od dvije struke debele i dvije posve tanke žice; za kvačicu i petlju upotrijebila se samo debela žica. Do desne ruke ležao je bronsan prsten (sl. 7. br. 7) od tanke nesastavljene letvice, urešen sa dva reda ovalnih zrnaca i sa dvaput po šest u trokut stavljenih kvržica na oba kraja; kapica sa staklenim zrnom nije se našla (promjer 21 mm). Osječki muzej.

Grob 66. Grob sa okosnicom. Objije ruke na trbuhu. Prilozi: Desno do glave tri karičice sa S-nastavkom (19 mm), a pod glavom dvije sa čunjastim špiralnim nastavkom (26×19 mm). Oko vrata nešto sprhnutih zrna iz niza; među njima jedno pokidano valjkasto (24 mm d., 10 mm u promjeru; kao 55). Na desnoj ruci prsten, koji se pomiješao, te se ne može konstatovati. Osječki muzej.

Grob 67. Prekopan grob sa okosnicom; kosti porazbacane. Prilog: Bronsan prsten od tanke nesastavljene letvice sa dva reda izmjeničnih listića i dva rubna reljefna poteza; na oba kraja po tri kvržice. Kapica sa staklenim zrnom fali.

Grob 68. Dječji grob sa okosnicom. Desna ruka na prsima, lijeva na trbuhu. Ispod desnoga kuka bronsan prsten od nesastavljene tanke 5 mm široke letvice (17×15 mm). Osječki muzej.

Grob 69. Dječji grob sa 100 m dugom okosnicom. Oko vrata niz sprhnutih staklenih zrnaca, od kojih se sabralo 55 komada. Osječki muzej.

Grob 70. Dječji grob sa 90 m dugom okosnicom. Prilozi: Lijevo do glave jedna bronsana karičica sa S-nastavkom (17 mm) i tri sa čunjastim špiralnim (22×14, 22×14, 20×14 mm; sl. 6. br. 23 i 24). Oko vrata bronsana ogrlica (sl. 13.; 146×134 mm), spletena od trostruko uzete tanke žice; kvačicu i petlju sačinjavaju dvije struke, a treća se jedanput oko narukvice obmotala. Na ogrlici nesastavljen prsten od tanke šipke trouglasta prereza (17×15 mm).

*Grob 71. Grob sa paljevinom desno do groba 61. Ulomci rukom građene zemljane posude u okruglom više centimetara debelom sloju paljevine. Ulomci posude zametnuti. Valjda prehistorijsko.

Grob 72. Grob sa 145 m dugom okosnicom. Desna ruka uz tijelo, lijeva na trbuhu. Desno na glavi kod uha jedna bronsana karičica sa čunjastim špiralnim nastavkom (26×15 mm) i dvije sa S-nastavkom (22×14 i 19×14 mm). Oko vrata bronsana ogrlica (175×149 mm), spletena od trostruko uzete 15 mm debele žice; kvačicu i petlju sačinjavaju dvije struke. Na ogrlici nanizana karičica od tanke nesastavljene žice bez nastavka. Oko 400 sprhnutih staklenih zrna iz niza. Između nogu bronsan nesastavljen prsten od tanke letvice (slomljen). Kovan željezni čavao, 62 mm dug. Osječki muzej.

Grob 73. Grob sa 160 m dugom okosnicom. Desna ruka u laktu gore previnuta, lijeva na trbuhu. Bez priloga

Grob 74. Grob sa 153 m dugom okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva na želudcu. Na desnoj ruci dva bronsana prstena: jedan od konveksno-ravne pružice sa po šest u trokut postavljene kvržice na krajevima, gdje je bila pričvršćena okrugla kapica sa staklenim zrnom (23 mm). Osječki muzej.

Grob 75. Grob sa 160 m dugom okosnicom. Obije ruke na trbuhu. Na desnoj podlaktici nesastavljena bronsana narukvica od 4 mm debele, prema krajevima sve to tanje okrugle šipke (promjeri 70×67 mm). Na lijevoj ruci prsten od nesastavljene tanke letvice, slomljen (20 mm).

Grob 76. Grob sa 154 m dugom okosnicom. Desna ruka uz tijelo, lijeva na trbuhu. Na pojasu bronsano proveslo od kajiševe predice (sl. 23 br. 5) sa trouglastim nastavkom, koji se je sa dva čavlića na kajiš pričvršćivao; trn fali (d. 31 mm). Osječki muzej.

Grob 77 Dječji grob sa 074 m dugom okosnicom. Pod glavom mala nesastavljena bronsana karičica od žice (13×11 mm).

Grob 78 (sl. 5). Grob sa 156 m dugom ženskom okosnicom. Desna ruka na prsima, lijeva na trbuhu. Na glavi kod lijevoga oka tri broncane karičice sa S-nastavkom, a tri daljnje pod glavom (24×21, 24×19, 22×22, 21×20, 21×19, 16×14 mm). Oko vrata: niz sprhnutih staklenih zrnaca (176 se skupilo; sl. 8 br. 5, 6, 12 i 15); među njima jedno nerasječeno četverostruko svjetlo i jedno narebreno crno (sl. 8 br. 29), te pet probušenih komada pužića *Cypraea moneta* (sl. 8 br. 60). Bronsana 35 mm debela ogrlica od trostruko uzete žice sa petljom i kvačicom kao obično. Na svakoj ruci po dvije bronsane narukvice: lijevo jedna (sl. 11 iznutra), spletena od četverostruko uzete žice, kojoj petlju sačinjavaju po dvije, a kvačicu po jedna struka, dočim je ostatak u sedam zavoja oko narukvice obmotan (75×74 mm); druga od 35 mm debele nesastavljene, prema krajevima nešto tanje žice (67×4 mm); desno dvije slične otvorene narukvice od bronsane šipke (69×68, 65×63 mm). Na lijevoj ruci bronsan prsten trouglasta prereza, na gusto vertikalno narebren (promjer 22 mm). Kraj lijevoga bedra bio je okomito u zemlju zaboden malen željezni nož (sl. 3 br. 2) sa trnom za uticanje u držalo (d. 74 mm). Do okosnice drugi bronsan prsten (sl. 7 br. 4), napred plosnato iskovan i urešen urezanom otvorenom rukom na krstu. Bronsana 43 mm d. i 8 mm šir. uresna pločica (sl. 23 br. 2), sprovedena na kraju većom luknjom, u koju se mogla zakvačiti kvačica, i sa 3 manje, kojima se mogla pričvrstiti na kakov kajiš.

Grob 79. Grob sa 156 m dugom okosnicom. Glava nešto na desno sa gnuta. Desna ruka na trbuhu, lijeva na prsima. Kod glave ulomak željezne karičice. Na desnoj ruci prsten od okrugle bronsane žice, koji se pomiješao. Osječki muzej.

Grob 80. Grob sa 156 m dugom okosnicom. Desna ruka na želudcu, lijeva u laktu gore previnuta. Na desnoj strani glave mala karičica sa S-nastavkom, a pod glavom više komada, koji se pomiješao. Na lijevoj strani glave nesastavljen prsten (sl. 7 br. 31) od prutića trouglasta prereza (22×17 mm). Pod glavom probušen srebrn antoninijan rimskoga cara Philippa Arapina (244—249)

sa VIRTVS EXERCITVS (Cohen Monn. imp. V. p. 118 br. 243 ili 244). Oko vrata ogrlica od trostruko uzete 1 mm debele bronsane žice; petlja odlomljena i fali; kvačica kao obično od dvije struke, dočim je treća odrezana; 175×162 mm. Na desnoj ruci narukvica (sl. 13. iznutra), spletena od četverostruke 1 mm debele bronsane žice; petlja je od duplo uzete žice spletena; 79×72 mm. Ulomak slične narukvice našao se kraj lijeve strane glave; kvačica je bila od dvije nesastavljene žice, ispod kojih se treća dva puta obmotala, dočim je četvrta za to bila prekratka. Promjer 78 mm. Kod svih ovih pletenih narukvica od četiri žice prerez je trouglast. Osječki muzej.

Grob 81. Dječji grob sa 101 m dugom okosnicom. Glava nagnuta na desnu stranu. Desna ruka ležala pod vratom, lijeva ravno uz tijelo. Na desnoj strani glave jedna čitava bronsana karičica sa čunjastim špiralnim nastavkom (22×15 mm; sl. 6 br. 22) i ulomci od druge. Oko vrata niz malih sprhnutih staklenih zrna (14 se sačuvalo; sl. 8 br. 7, 16, 17), ovalna nesastavljena karičica od tanke bronsane žice (22×17 mm; sl. 6 br. 20) i probušen bakren novac rimskoga cara Konstancija II. (337—361) sa reverzom FEL TEMP REPARATIO i vojnikom, koji ubija konjanika. A, 17 mm. Cohen n. d. VII p. 447, 48. (sl. 2 br. 10).

Grob 82. Grob sa 174 dugom okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva na želudcu. Bez priloga.

Grob 83. Grob sa skvrčenom okosnicom, kojoj su noge bile uvučene. Duljina od zdjelice do glave 070 m. Bez priloga, ali u blizini našao se ulomak novije posude i željezni (valjda rimski) čilit (sl. 3 br. 8; d. 36 mm, vis. 41 mm), kojemu na prednjoj strani fali pločica, kroz koju se turao ključ. S jedne i druge strane ovoga groba našli su se ulomci prethistorijskih urna sa paljevinom (*84 i *85). Osječki muzej.

*Grob 84. Ulomci zemljane rukom građene velike urne, urešene ornamentima, koji su bili bijelom tvarju ispunjene. U posudi pripaljene kosti ljudske, a nešto dalje hrpa životinjskih kostiju. Prethistorijski grob bronsanoga ili ranijeg halštatskoga doba. Osječki muzej.

*Grob 85. Ulomci slične zemljane urne sa paljevinom kao u grobu *84. Prethistorijski grob. Osječki muzej.

Grob 86. Dječji grob sa 070 m dugom okosnicom. Obije ruke ravno uz tijelo, a do njih ulomci dvijuh karičica sa čunjastim špiralnim nastavkom. Osječki muzej.

Grob 87. Grob sa 155 m dugom okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva uz tijelo. Na desnoj podlaktici narukvica (sl. 19) od trostruko uzete 2 mm debele bronsane žice, koja završuje jednom većom i jednom manjom petljom, načinjenim od dvije struke žice, koje prelaze jedna u drugu; treća struka se odrezala (promjeri 74×72 mm). Na lijevoj ruci dva bronsana prstena: jedan (sl. 7 br. 27) od uske tanke konveksno-ravne pružice (23×19 mm), drugi nesastavljen od nešto šire pružice sa reljefnim kolobarima na oba ruba i po srijedi (19 mm).

Grob 88. Grob sa okosnicom, dugom od ramena do pete 126 m. Glava je bila maknuta iz svoga položaja, pa je ležala na prsima. Desna ruka uz tijelo, lijeva na trbuhu. Na glavi tragovi zelene patine od predmeta, koji su se prije

negda slučajno povadili Na lijevoj ruci prsten od nesastavljene konveksno-ravne bronsane pružice (19 mm)

Grob 89. U dubljini od 0·80 m 1·69 m duga okosnica. Obije ruke uz tijelo. Bez priloga.

Grob 90. Grob sa okosnicom, koja je do koljena bila 1·32 m duga. Obije ruke na trbuhu. Bez priloga. Micano.

Grob 91. Dječji grob sa micanom okosnicom; kosti porazbacane. Oko vrata je bio niz, iz kojega se sačuvaše dva sprhnula staklena zrna, jedno malo crno i jedno modrikasto zeleno bikonično. Od prstena našla se bronsana kapica sa okruglim staklenim zrnom. Osječki muzej.

Grob 92. Grob sa 1·63 m dugom okosnicom. Obije ruke uz tijelo. Na kostima zeleni tragovi, ali se predmeta nije našlo.

Grob 93. Grob sa 1·57 m dugom okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva na želudcu. Na desnoj strani glave tri bronsane karičice sa S-nastavkom (26×20, 23×19, 16×16 mm). Oko vrata: Niz sprhnutih staklenih zrna (32 sačuvanih; sl. 8 br. 8, 9, 18) i 2 probušena komada kauri-puža (*Cypraea moneta*) Bronsana ogrlica (sl. 11), spletena od trostruko uzete 1 mm debele žice; petlju i kvačicu sačinjavaju po dvije struke, koje prelaze jedna u drugu; treća je struka na jednoj i drugoj strani po 4½ puta ispod kvačice i petlje obmotana, 158×138 mm. Na desnoj podlaktici bronsana narukvica od 4 mm debela prema krajevima tanjega nesastavljena prutića; 67×64 mm. Ispod desne ruke bronsan prsten trouglasta prereza (21 mm) i velika bronsana karičica sa S-nastavkom (29×24 mm).

Grob 94. Grob sa 1·55 m dugom okosnicom. Desna ruka na prsima lijeva na želudcu. Bez priloga.

Grob 95. Grob sa 1·16 m dugom okosnicom. Obije ruke na trbuhu. Prilozi: Na desnoj ruci nesastavljena narukvica od 3 mm debele prema krajevima sve to tanje bronsane šipke; 65 mm. Prsten od 3 mm debele nesastavljene bronsane šipke okrugla prereza (premjer 20 mm). Osječki muzej.

*Grob 96. Zdrobljena prethistorijska zemljana posuda sa na pol spaljenim čovječjim kostima. Osječki muzej.

Grob 97. Grob sa 1·54 m dugom okosnicom. Glava nagnuta na desnu stranu; obije ruke na trbuhu. Prilozi: Na lijevoj strani glave mala bronsana karičica sa S-nastavkom (11×9 mm; sl. 6 br. 4) i druga bez nastavka (21×19 mm). Na desnoj strani prsiju dva bronsana prstena, od kojih jedan sa staklenim zrnom (pomiješali se). Na desnoj podlaktici nesastavljena 3·5 mm debela bronsana narukvica (66×64 mm), a na desnoj ruci bronsan prsten trouglasta prereza (premjer 22 m) Osječki muzej.

Grob 98. Grob sa 1·45 m dugom okosnicom Ruke na trbuhu sklopljene; kraj desnoga bedra bronsan prsten (sl. 7 br. 20) trouglasta prereza, koso narebren (premjer 21 mm). Osječki muzej.

Grob 99. Grob sa 1·69 m dugom okosnicom. Glava bez zuba; obije ruke sklopljene na trbuhu. Bez priloga.

*Grob 100. Tri pokidane prethistorijske zemljane posude sa na pola spaljenim čovječjim kostima. Izvan posuda nešto životinjskih kostiju. Osječki muzej.

Grob 101. Grob sa 152 m dugom okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva na želudcu. Pod glavom bronsana karičica sa S-nastavkom (18×14 mm). Oko vrata niz sprhnutih staklenih zrnaca (sabrano se 8 komada; sl. 8 br. 14).

*Grob 102. Prehistorijska zemljana posuda sa mrtvačkom paljevinom. Osječki muzej.

Grob 103. Grob sa 171 m. dugom okosnicom. Desna ruka uz tijelo, lijeva na krilu. Na svakoj ruci po jedan narebren bronsan prsten (pomiješali se). Osječki muzej.

Grob 104. Grob sa 169 m dugom okosnicom. Smijer ISI. Obije ruke na krilu. Bez priloga.

Grob 105. Grob sa okosnicom. Obije ruke na krilu, gdje se je našao 20 mm dug i 14 mm širok ulomak kremenca noža smeđe boje i malen komad hrba od sredovječne zemljane posude. Nešto dalje povrhu glave ove okosnice našlo se životinjskih kostiju. Osječki muzej.

Grob 106. Grob sa 167 m dugom okosnicom. Desna ruka na krilu, lijeva uz tijelo. Na lijevoj strani prsijuh bronsana karičica sa S-nastavkom (19×15 mm).

Grob 107. Grob sa okosnicom. Obije ruke položene na kukove. Prilozi: Kod desnoga uha jedno u drugo zakvačeno pet karičica sa S-nastavkom (20×16, 18×13, 16×13, 16×12, 15×14 mm) i dvije bez nastavka (13×12, 13×9 mm). Oko vrata niz u kojem je bilo više nego 370 komada sječenih staklenih zrna razne veličine i oblika i pet probušenih komada kauri-puža (*Cypraea moneta*). Ogrlica spletena od trostruko uzete 2 mm debele bronsane žice; petlja i kvačica kao obično smotana od dvije struke, od kojih jedna u drugu prelazi, 137×144 mm. Na trbuhu četiri 27 mm duga bronsana praporca, od kojih jedan oštećen bez zrna, te jedan 33 mm dug koštani privjesak (sl. 2 br. 4). Povrh praporca srebrn novac ugarskoga kralja Bele I. (1060—1063): † ÐELĀ REX i po srijedi krst(† PĀIIIIO-IIIĀ Krst; u uglovima trouglaste točke. AR; promjer 14,5 mm. (Réthy Corpus nummorum Hungariae 2. tabla br. 16). Na desnoj ruci dvije, a na lijevoj jedna narukvica od 5 mm debele prema krajevima sve to tanje bronsane šipke, koja je četverouglasto iskovana (74×71, 74×69, 72×71 mm). Na desnoj ruci nesaštavljen prsten od neurešene 55 mm široke bronsane letvice (promjer 18 mm); na lijevoj ruci i kraj desna koljena po dva neurešena bronsana prstena (sva četiri se pomiješala). U desnoj ruci nepotpun denar ugarskoga kralja Andrije I. (1046—1061): † · REX ANDreaS · Krst; u uglovima trouglaste točke(† RE·7IĀ ĆIVITĀS Krst; u uglovima trouglaste točke AR; promjer 17 mm. (Réthy t. I. br. 1:). Osječki muzej.

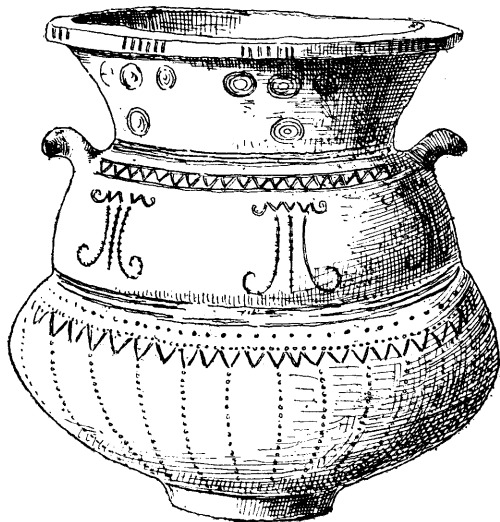
Grob 108. Dječji grob sa okosnicom, od koje se sačuvao samo gornji dio. Dublje dolje našlo se sitnih hrbina od posuda, ugljevlja i pripaljenih kostiju.

Grob 109. Dječji grob sa okosnicom, od koje se sačuvala samo lubanja. Naokolo sloj paljevine sa ulomcima od posuda, pripaljenim kostima, ugljevljem i troskom. Do glave tri karike od debele žice sa S-nastavkom (18×16, 17×14, 17×14 mm).¹

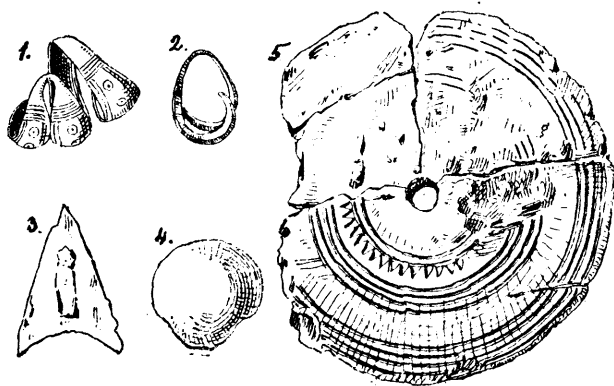
¹ U 108. i 109. grobu bilo je valjda uz sredovječne okosnice i ostanaka od spaljenih prehistorijskih mrtvaca.

Grob 110. Dječji grob sa 1'39 m dugom okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva na prsima. Prilozi: Bronsana karičica bez nastavka (13×12 mm), bronsana krugljica (sl 23 br, 7) sa petljom za privješanje (15 mm) pod desnom nadlakticom, a na desnoj ruci bronsan prsten sa četverouglastim izbočinama po sredini letvice (promjer 22 mm). Osječki muzej.

Grob 111. Grob sa 1'63 m dugom okosnicom. Grob je negda bio djelomice otkopan, jer je doljnja čeljust preokrenuto na prsima ležala. Obije ruke na trbuhu unakrst. Bez priloga.

Sl. 24. Prehistorijska zemljana posudica iz groba br. 121 u Bijelom brdu. 1/2 nar. vel.

Sl. 25. Prehistorijski predmeti iz groba br. 121 u Bijelom brdu. Nar. vel. 1 i 2 od zlata, 3 i 4 od bronsa, 5 od kosti.

Grob 112. Dječji grob sa 1'15 m dugom okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva uz tijelo. Kraj desne strane glave dvije bronsane karičice, jedna sa S-nastavkom (15×14 mm), a druga sa petljastim nastavkom (17×13 mm).

Grob 113. Grob sa 1'50 m dugom okosnicom. Glava okrenuta na lijevu stranu; desna ruka uz tijelo, lijeva na krilu. Na desnoj strani glave dvije srebrne karičice sa S-nastavkom, a druge dvije pod glavom na lijevoj strani (13×15 mm; sl. 6 br. 6). Pod glavom nepotpun srebrn denar ugarskoga kralja Andrije I. Réthy I. tabla, br. 11 (sl. 1 br. 3). Pod vratom niz, u kojem su bila

4 Kauri-puža (Cypraea moneta; sl. 8 br 58, 59, 62 i 63) i 4 modra i jedno smeđe stakleno zrno razna oblika (sl. 8 br. 27, 35, 38, 45 i 13). Na desnoj ruci dva prstena: jedan trouglasta prereza (promjer 22 m), drugi narebren (izgubio se kod iskapanja).

Grob 114. Grob sa okosnicom. Našla se na plitko zdrobljena lubanja, dočim su ostale kosti već davno prije na površinu dospjele i nestale.

Grob 115. Grob sa 1'63 m dugom okosnicom. Desna ruka uz tijelo, lijeva položena na krilo. Bez priloga.

Grob 116. Grob sa 1'63 m dugom okosnicom. Glava nagnuta na lijevu stranu; obije ruke uz tijelo. Na lijevoj strani glave tri karičice, od kojih jedna slomljena sa petljastim nastavkom (16×19 mm), dočim su se ostale dvije pomije-

šale, te se ne mogu konstatovati. Na desnoj podlaktici nesastavljena narukvica od 3 mm debele prema krajevima tanje bronsane šipke; 62×66 mm. Na desnoj ruci bronsan prsten trouglasta prereza, slomljen na troje (premjer 21 mm). Osječki muzej.

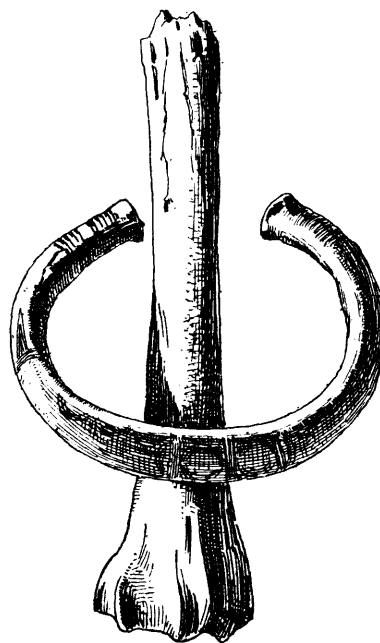
Grob 117. Grob sa 174 dugom okosnicom. Desna ruka na trbuhu, lijeva na krilu. Bez priloga.

Grob 118. Zdrobljena dječja glava, a uz nju dvije karičice sa petljastim nastavkom (sl. 6 br. 14). Ostale kosti izvadile se već prije. Osječki muzej.

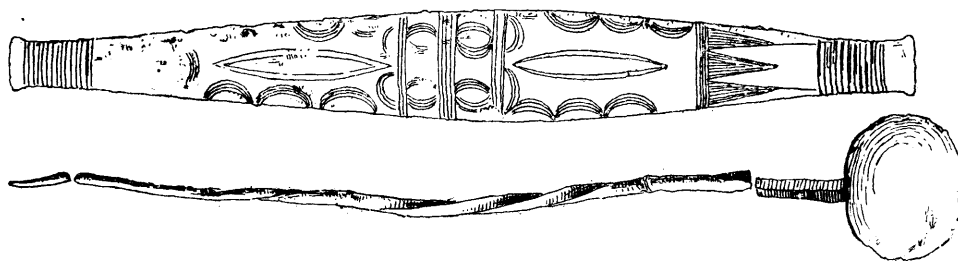
Grob 119. Grob sa okosnicom, kojoj su lubanja i gornje kosti već prije micane; tjemene kosti veoma debele. Prilozi: Srebrn prsten sa izlizanim kvržicama (premjer 21 mm) i bronsan prsten od 2 mm debele nesastavljene šipke, koja prema jednom kraju postaje tanja (premjer 24×21 mm).

Grob 120. Grob sa 150 m dugom okosnicom. Obije ruke položene na želudac. U čeljustima zarasle luknje od zuba. Na svakoj strani glave po jedna bronsana karičica bez nastavka: jedna od tanje žice (premjer 23 mm), druga od deblje (23×22 mm). Osječki muzej.

**Grob 121. Grob prehistorijskoga bronsanoga doba sa 160 m dugom okosnicom, koja je ležala nagnuta na lijevu stranu, a sa ponešto skvrčenim nogama. Iza glave mala zlatna karičica od smotane tanke zlatne žice (sl. 25 br. 2; 8×11 mm), a kod desnoga uha druga od smotane tanke ornamentovane

Sl. 26. Prehistorijska bronsana narukvica iz groba br. 121 u Bijelom brdu. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

Sl. 27. Nacrt na narukvici sl. 26. i bronsana ukosnica iz groba br. 121 u Bijelom brdu. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

pružice (sl. 25 br. 1; kao ornament, potezi i kolobari sa točkom po srijedi; 8×17 mm). Na prsima poprijeko 160 mm duga bronsana igla (sl. 27 dolje) sa 27 mm širokom pločicom na glavici (igla slomljena na troje). Do lijeve ruke tanak plosnat šiljak bronsane strjelice (sl. 25 br. 3; 19×14 mm) i dva limena bronsana

dugmeta (sl. 25 br. 4; promjer 14 mm), od kojih je jedno bilo zdrobljeno. Na desnoj ruci masivna bronsana narukvica (sl. 26 i 27 gore) urešena zaparanim geometrijskim ornamentima (potezi, šrafirani trokuti i lukovi), a sa ponešto nabijenim nesastavljenim krajevima (promjer 68×52). Blizu pete ornamentovana 50 mm široka probušena koštana pločica (sl. 25 br. 5) i komadić drveta. Nešto podalje na lijevoj strani nalazila se manja ornamentovana zemljana urna (sl. 24) i ulomci od više drugih posuda. Urna je bikonična oblika, 122 mm visoka, a ima nastavljen ljevkast obrub, koji je na dva mjesta po dva puta probušen, da se provuču uzica za privješanje. Mjesto ručica na ledima su dva ponešto zavignuta nastavka. Posudica je na tijelu ukusno urešena piknjastim ravnim i cikcak-potezima, te dva puta nekim ornamentom, koji nalici slovima *A* i *M*. Na vratu su šest puta po četiri mala kolobara sa koncentričnim krugovima, a na dnu jedan u drugom tri usporedna trokuta, kojima su potezi nešto zaobljeni. Na samom zjalu nalaze se dvije usporedne linije, načinjene od sitnih točkica. Svi ovi ornamenti bili su nekom bijelom masom ispunjeni, a sama posuda je bila crno bojadisana.

Grob 122. U dublini od 0.70 m 1.61 m duga okosnica. Glava gore okrenuta; desna ruka uz tijelo, lijeva na prsima. Pod glavom pokidana bronsana karičica bez nastavka (14×12 mm).

Grob 123. Dječji grob sa okosnicom. Uz desno slijepo oko bronsana karičica sa S-nastavkom (20×22 mm; sl. 6 br. 9), a uz lijevo ulomci slične željezne karičice (vis. 23 mm).

Grob 124. Dječji grob sa okosnicom. Glava gore okrenuta, a pod njom mala bronsana karičica bez nastavka (12×12 mm).

Grob 125. Grob sa okosnicom. Uz desno slijepo oko dvije karičice bez nastavka (18×19 i 19×18 mm), pod glavom jedna sa petljastim nastavkom (19×20 mm) u glavi i do lijevoga slijepoga oka dvije karičice sa S-nastavkom (ove se pomiješaju). Oko vrata 42 većim dijelom modra sječena staklena zrna, od kojih se još i po četiri skupa drži, jer nisu rasječena; med zrnima ulomci bronsanoga praporca. Na desnoj strani svinut željezan kovan čavao bez glave, 30 mm d. Osječki muzej.

Grob 126. Grob sa 1.42 m dugom okosnicom. Obije ruke na krilu. Na lijevoj strani glave velika bronsana karičica sa S-nastavkom (23×27 mm).

Grob 127. Dječji grob sa okosnicom. Glava gore okrenuta. Bez priloga.

Grob 128. Grob sa okosnicom. Na lijevoj ruci narukvica od 3 mm debele prema krajevima tanje nesastavljene bronsane šipke; 66×73 mm. Na desnoj ruci bronsan prsten (sl. 7 br. 1) od tanke sa tri reda malih kosih poteza urešene letvice i sa dva puta po tri u trokut stavljene kvržice blizu sastava, gdje je pričvršćena sa dva reda kvržica urešena kapica sa staklenim zrnom. Osječki muzej.

Grob 129. Grob sa 0.98 m dugom okosnicom. Glava okrenuta na lijevu stranu; obije ruke uz tijelo. Nad desnim ramenom probušen bakren novac rimskoga carevića Crispa (+326. Av CRISPVS NOB CAES. Ovjenčana glava na desno. Rev. CAESARVM NOSTRORVM oko lovor vijenca u kojem je VOT. V Dolje T A Cohen m. imp VII. 342, 30), koji je bio u nizu sa mnogo staklenih zrna razne boje i oblika, od kojih se sabralo 26 kom. U tom nizu bile su i dvije bronsane pločice, od kojih jedna ornamentovana, uz koje Nuberove bilješke među

»Fibula?«, ali kojih ja nisam našao. Na prsima bila je bronsana karičica bez nastavka, koja se pomiješala Osječki muzej.

Grob 130. Grob sa 173 m dugom okosnicom. Desna ruka na krilu, lijeva na trbuhu. Bez priloga.

Grob 131. Grob sa 155 m dugom okosnicom. Desna ruka na želudcu, lijeva na trbuhu. Na lijevoj strani glave velika bronsana karičica sa S-nastavkom (25×29 mm), a pod glavom slična mala (16×16 mm). Prsti pozelenili od patine, ali se prsten nije mogao naći Osječki muzej.

Grob 132. Grob sa 156 m dugom okosnicom. Ruke uz tijelo. Pod glavom na desnoj strani velika bronsana karičica sa S-nastavkom (sl. 6. br. 1; 24×27 mm) dvije male pokidane bronsane (13×15, 12×15 mm) i jedna mala srebrna (14×17 mm), te jedno dijelom zgnječeno valjkasto zrno iz niza, od neke crnkasto smeđe smjese (promjer 11 mm). Na desnoj su ruci bili prsti zeleni, ali se prsten nije našao.

Grob 133. Grob sa 162 m dugom okosnicom, koja se već prije većim dijelom izvadila, kada se je sadio jedan dud. Dolje na lijevoj strani glave zeleni tragovi od patine, ali se nikakvih predmeta nije našlo.

Grob 134. Grob sa okosnicom. Desna ruka na krilu, lijeva uz tijelo. Na desnoj strani glave nesastavljena karika (sl. 7. br. 32) od 2 mm debele bronsane žice sa raskovanim krajevima (promjer 24 mm). Pod vratom niz sa staklenim zrcima razna oblika i veličine (sačuvalo se 11 kom.; sl. 8. br. 10, 39 i 44). Na svakoj ruci po jedna narukvica od četverouglasto iskovane nesastavljene 6 mm (odnosno 7 mm) debele bronsane šipke, koja prema krajevima postaje tanja (81×65, 76×73 mm). U krilu običan bronsan prsten trouglasta prereza (promjer 21×18 mm).

Grob 135. Grob sa 170 m dugom okosnicom. Desna ruka na krilu, lijeva na želudcu. Bez priloga.

Grob 136. Dječji grob sa 100 m dugom okosnicom. Desna ruka na trbuhu lijeva uz tijelo. Na lijevoj strani glave bronsana karičica sa S-nastavkom (14×15 mm).

Grob 137. Djelomice mican grob sa 173 m dugom okosnicom. Desna ruka na želudcu, lijeva na krilu. Na prsima dva bronsana prstena: jedan konveksno-ravna prereza neurešen, (promjer 20 mm), a drugi urešen sa dva reda reljefnih zrnaca, koja završuju na oba kraja sa šest u trokut stavljene kvržice, izmed kojih je bilo u sada izgubljenoj kapici stakleno zrno (promjer 20 mm).

Grob 138. Grob sa 153 m dugom okosnicom. Obije ruke položene na donju stranu prsijuh. Na lijevoj strani glave, na prsima i na lijevom boku bile su karičice i prstenje, ali se pomiješale. Osječki muzej.

Grob 139. Grob sa 164 m dugom okosnicom. Obije ruke položene na donju stranu prsijuh jedna ispod druge. Bez priloga.

Grob 140. Dubljina 075 m. Grob sa 165 m dugom okosnicom. Smjer od zapada prema istoku (Z—I), kamo je licem okrenuta. Ruke sprijeđa složene. Oko vrata niz krupnijih staklenih zrna (sl. 8. br. 48, 52—54). Sabralo se šest manjih smeđih (promjer 9 mm), od kojih jedno ima nastavljene dvije svjetlije kvržice, i tri veća. Jedno je zrno modro (promjer 16 mm) sa bijelim oblim potezima i sa crvenim okancima, u kojima je modra točka po srijedi, drugo je narovašeno, ze-

lenkasto i smeđe (promjer 14 mm), a treće crveno sa pet reljefnih bijelih okvirića i nastavljenim bijelim kvržicama (promjer 13 mm).

Grob 141. Dubljina 110 m. Grob sa 155 dugom okosnicom. Smjer Z—I. Ruke ispružene. Na desnoj strani glave bronsana karičica sa S- nastavkom (25×23 mm). Na desnoj ruci bronsan prsten trouglasta prereza (promjer 20 mm). Na desnoj strani prsa srebrn novac mađarskoga kralja Petra (1038—1041, 1044—1046; sl. 1. br. 1): † PETRVS REX Krst; u uglovima trouglaste točke.)(† ΡΑΥΙΙΟΝΙΑ Krst; u uglovima trouglaste točke. Ɱ; 16 mm; okrhan (Réthy C. n. 1. tabla br. 8).

Grob 142. Dubljina 105 m. Grob sa 150 m dugom okosnicom. Smjer Z—I. Ruke sprijeda složene. Kod glave sa svake strane po jedna bronsana karičica sa S-nastavkom (21×21, 21×18 mm). Na desnom malom prstu dva bronsana prstena: veći konveksno-ravna prereza koso narovašen (promjer 23 mm), manji od tanke oble šipke neurešen (promjer 20 mm).

Grob 143. Dubljina 060 m. Dječji grob sa 090 m dugom okosnicom. Smjer Z—I. Ruke s prijeda složene. Kod glave sa svake strane po jedna bronsana karičica sa S- nastavkom (22×21, 23×19 mm). Na desnoj ruci dva bronsana prstena: jedan od tanke ravne pružice sa staklenim zrnem u kapici (promjer 21×19 mm), drugi trouglasta prereza neurešen (promjer 21 mm).

Grob 144. Dubljina 110 m. Grob sa 163 m dugom okosnicom. Smjer Z—I. Položen na lijevu stranu. Bez priloga.

Grob 145. Dubljina 100. Dječji grob sa okosnicom. Smjer Z—I. Lubanja zdrobljena. Sa svake strane glave i blizu noguh po jedna srebrna karičica sa S-nastavkom (16×14, 15×13, 14×12 mm; sl. 6, br. 11). Uz noge ulomci ornamentovane posude, zdrobljenih staklenih zrnaca i komadić tanje željezne šipke, smotan na jednom kraju na način petlje (duljina 34 mm) Blizu noguh hrpa konjskih kostiju (možda iz novijega vremena).

Grob 146. Dubljina 085 m. Dječji grob sa 070 m dugom prilično isprhlom okosnicom. Smjer Z—I. Desna ruka ispružena, lijeva sprijeda složena. Bez priloga.

Grob 147. Dubljina 105 m. Grob sa 170 m dugom okosnicom. Smjer Z—I. Glava nakrenuta na lijevo. Bez priloga.

Grob 148. Dubljina 120 m. Grob sa 170 m dugom okosnicom. Smjer Z—I. Ruke sprijeda složene. Na prsima bliže glavi probušen i veoma izlizan bakren novac rimskoga cara Valensa (364—378): D N VALEN—S P F AVG (sl. 2 br. 11). Ovjenčano poprsje na desno.)(SECVRITAS REIPVBLICAE Nika sa vijencem i palmom na lijevo. Ɱ, 16 mm. Cohen monn. imp. VIII. p. 110, 47. U ovom grobu našao se i malen komadić staklene ploče za prozor.

Grob 149. Dubljina 090 m. Dječji grob sa 090 dugom okosnicom. Smjer Z—I. Ruke sprijeda složene. Kod glave na svakoj strani po jedna bronsana karičica sa S-nastavkom (24×19, 23×18 mm; sl. 6 br 7) Na desnoj ruci uzak bronsan prsten konveksno-ravna prereza (promjer 22 mm).

Grob 150. Dubljina 100 m. Dječji grob sa 108 m dugom okosnicom. Smjer Z—I Ruke sprijeda složene. Glava nerazmjerno velika. Bez priloga

Grob 151. Dubljina 0,90 m. Grob sa 1,75 m dugom okosnicom. Smjer Z—I. Desna ruka ispružena, a lijeva sprijeda na trbuhu. U grobu našao se crveno spečen hrb od velike rimske zemljane posude sa izmjenice po četiri ravna i valovita zaparana poteza (sl. 4 br. 4).

Grob 152. Dubljina 0,95 m. Grob sa 1,65 m dugom okosnicom. Smjer Z—I. Ruke sprijeda složene. Bez priloga.

Grob 153. Dubljina 0,75 m. Grob sa 1,45 m dugom okosnicom. Smjer Z—I. Desna ruka ispružena, a lijeva sprijeda na trbuhu. Kod desnoga lakta srebrn denar madžarskoga kralja Andrije I. (1046—1061): + · REX · ANDREĀS · Krst; u uglovima trouglaste točke) (+ RE · 7IA · 4IVITĀS Krst; u uglovima trouglaste točke. A; 17 mm. Réthy C. n. I. 1. tabla br. 11. (sl. 1 br. 2).

Grob 154. Dubljina 0,80 m. Grob sa 1,62 m dugom okosnicom. Smjer Z—I. Desna ruka ispružena, lijeva sprijeda na trbuhu. Na desnoj strani glave jedna veća (27×25 mm) i jedna mala karičica (14×13 mm) bez nastavka, od tanje bronsane žice; na lijevoj strani velika karičica bez nastavka (sl. 6 br. 17) od skoro 3 mm debele žice (32×27 mm); krajevi prelaze ponešto jedan preko drugoga. Na desnoj ruci narukvica (sl. 15 iznutra gore), od 2,5 mm debele, na krajevima zašiljene a nesastavljene bronsane žice; 63×62 mm

Grob 155. Dubljina 1,00 m. Grob sa 1,58 m dugom okosnicom. Smjer Z—I. Glava nakrenuta na lijevu stranu; lijeva ruka ispružena, a desna sprijeda. Bez priloga.

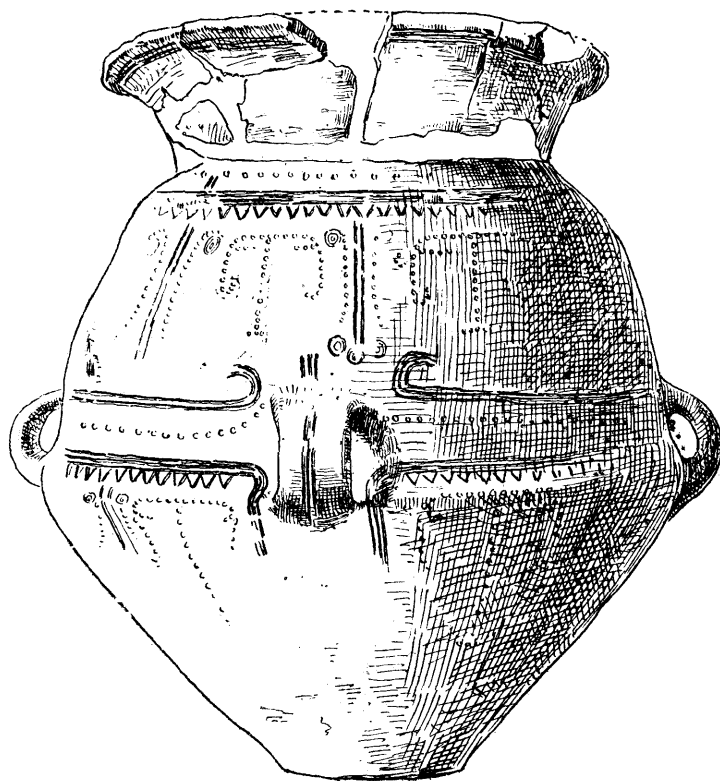
Grob 156. Dubljina 0,90 m. Grob sa 1,55 m dugom okosnicom. Smjer Z—I. Ruke sprijeda složene. Kod glave velika bronsana karičica sa S-nastavkom (sl. 6 br. 2; 28×23 mm) i bronsan privjesak u obliku krugljice sa petljom (d. 15 mm). Oko vrata: Niz oblikih staklenih zrna (43 komada sabrano; sl. 8 br. 11) i srebrna polumjesečasta uresna pločica (sl. 2 br. 2; d. 37, vis. 28 mm). Bronsana ogrlica (sl. 15), spletena od trostruko uzete 2,5 mm debele žice; petlja i kvadratić kao obično od dvije struke žice, koje prelaze jedna u drugu; 154×146 mm. Na toj ogrlici nalazi se pet bronsanih prstenova, od kojih dva neurešena nesastavljena (prvi i treći) od tanke šipke četverouglasta prereza (promjer 24 i 25 mm), jedan sličan sastavljen (drugi) sa kosim zarezima (25 mm), jedan (četvrti) obična je oblika sa trouglastim prerezom (25 mm), a jedan (peti) od tanke letvice sa četverouglastim nastavkom, na kojem je, kao i postrance zarezan jedan kružni potez sa točkom po srijedi (promjer 20 mm). Na svakoj ruci po jedna nesastavljena narukvica (sl. 14 iznutra) od 7 mm debele prema krajevima sve to tanje bronsane šipke (promjer 72×73, 72×71 mm) Na svakoj ruci po dva bronsana prstena, dva sastavljena, a dva nesastavljena: od onih je jedan (sl. 7 br. 22) trouglasta prereza, narebren (promjer 23 mm), drugi (sl. 7 br. 24) konveksno-ravan, neurešen (promjer 21 mm); od ovih jedan konveksno-ravan, neurešen (promjer 23×21 mm), drugi (sl. 7 br. 5) od tanke ravne letvice naokolo urešen sa devet kružnih poteza sa točkom po srijedi, u kojim udubinama kao da je negda bilo emajla

*Grob 157. U dubljini od 0,55 m ostanci spaljenoga mrtvacu prehistorijskoga bronsanoga ili ranijega halštatskoga doba u 0,275 m visokoj zemljanoj urni (sl. 28), u kojoj je bio još i ulomak druge zemljane posude. Bikonična urna

sa visokim nastavljenim ljevkastim zjalom (dijelom okrhano) i sa četiri vertikalno nastavljene ručice na najjačoj izbočini trbuha, rukom je građena i urešena geometrijskim ornamentima (točke, izvučeni i istočkani ravni i cikcak-potezi, mali koncentrični kružni potezi, lukovi), u koje je bila neka bijela tvar uložena. Rub zjala bio je narezuckan.

Grob 158. Dubljina 0·95 m. Grob sa 1·55 m dugom okosnicom. Smjer od jugozapada prama sjeveroistoku (JZ—SI). Ruke sprijeda složene. Na desnoj strani glave nesastavljena karičica od 1·5 mm debele bronsane žice sa ponešto

Sl. 28. Prehistorijska zemljana urna iz groba br. 157 u Bijelom brdu. $\frac{1}{3}$ nar. vel.

nabijenim krajevima (22×23 mm). Pod zdjelicom veće crno stakleno zrno sa žutim i bijelim pjegama (promjer 15 mm; sl. 8. br. 51).

Grob 159. Dubljina 0·75 m. Grob sa 1·58 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava nakrenuta na lijevu stranu; desna ruka sprijeda, a lijeva ispružena. Bez priloga.

Grob 160. Dubljina 0·85 m. Grob sa 1·55 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Ruke s prijeda složene. S desne strane glave bronsana karičica sa S-nastavkom (32×25 mm). Oko vrata niz malih oblih sječenih staklenih zrna (pobrano 50 kom.). Kod noguh bronsan prsten sa nizom većih četverouglastih kvržica po srijedi (promjer 22 mm). Na prsima ugljevlje.

Grob 161. Dubljina 0·85 m. Grob sa 1·50 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Ruke sprijeda složene. Na desnoj strani glave bronsana karičica sa S-nastavkom (23×22 mm). Lijevo blizu glave kruškolik praporac (petlja odlomljena; vis. 18 mm). Oko vrata 8 mm debela bronsana ogrlica, smotana od trostruko uzete debele žice; petlju i kvačicu kao obično sačinjavaju samo dvije struke, a treća je odsječena (152×152 mm). Na svakoj ruci po jedna bronsana nesastavljena narukvica od četverouglasto iskovane 6 mm debele prema krajevima sve to tanje šipke (74×71, 74×73 mm).

Grob 162. Dubljina 1·15 m. Grob sa 1·50 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Desna ruka s prijeda položena, lijeva ispružena. Uz noge nesastavljena bronsana karičica bez nastavka od 1·5 mm debele žice i ulomak surovo rukom građene sredovječne zemljane posude crvenkasto-smeđe boje.

Grob 163. Dubljina 0·80 m. Grob sa 1·55 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Lubanja zdrobljena; desna ruka sprijeda na prsima, lijeva ispružena. Na desnoj ruci nesastavljena 8 mm debela bronsana narukvica (sl. 9 iznutra), smotana od dvije 5 mm debele žice (82×75 mm). Na lijevoj ruci nesastavljen bronsan prsten (sl. 7 br. 11), spleten od četverostruko uzete tanje žice (promjer 24 mm).

Grob 164. Dubljina 0·85 m. Dječji grob sa 0·75 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Ruke ispružene. Na lijevoj strani glave bronsana karičica sa S-nastavkom (dijelom odlomljen, 18×17 mm).

Grob 165. Dubljina 0·80 m. Grob sa 1·56 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Obije ruke na prsima prekrštene. Na lijevoj strani glave bronsana karičica sa S-nastavkom (23×22 mm). U desnoj ruci dva srebrna denara madžarskoga kralja Andrije I. (1046—1061; sl. 1 br. 4 i 5; Réthy C. n. I. 2. tabla br. 13): 1. † REX • ANDREAS Krst, načinjen od po tri poteza, sa karičicom i točkom po srijedi; u sva četiri ugla po jedna karičica († PĀNONEIĀ Krst sa karičicom po srijedi; u uglovima trouglaste točke. Ar, 16 mm. — 2. Slično, samo mjesto karičica u sva četiri ugla averza mali unutra otvoreni polumjeseci, a u reverzu napis † PĀNOHEIĀ. Na srednjem prstu lijeve ruke nesastavljen srebrn prsten (sl. 7 br. 10), spleten od tanje četverostruko uzete žice (promjer 23×22 mm).

Grob 166. Dubljina 0·85 m. Grob sa 1·50 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Ruke sprijeda složene. Bez priloga.

Grob 167. Dubljina 0·75 m. Grob sa 1·55 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Ruke sprijeda složene. Bez priloga.

Grob 168. Dubljina 0·85 m. Grob sa 1·40 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Lijeva ruka sprijeda, a desna ispružena. Bez priloga. U neposrednoj blizini u istom smjeru položen kostur goveda, po svoj prilici iz novijega doba.

Grob 169. Dubljina 0·75 m. Grob sa 1·50 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Lijeva ruka na desnoj strani prsa, a desna na trbuhu. Bez priloga.

Grob 170. Dubljina 0·75 m. Dječji grob sa 0·80 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Ruke ispružene. Na lijevoj strani glave bronsana karičica sa S-nastavkom (21×19 mm).

*Grob 171. U dubljini od 0·90 m ostanci spaljenoga mrtvacu prehistorijskoga bronsanoga ili ranijega halštatskoga doba u zdrobljenoj rukom građenoj i crno bojadisanj zemljanoj posudi, u kojoj su bili još i ulomci druge jedne

zdrobljene posude. Iz donešenih ulomaka dao se je sastaviti gornji dio dubokoj zdjeli nalične posude sa vertikalnim drškom na gornjem kraju, ornamentovan geometrijskim ornamentima (ravni potezi i potezi sastavljeni od kratkih usporrednih crtica, male potezima spojene kružne crte, trokuti), u koje je bila uložena neka bijela tvar. Promjer na zjalu 0·235 m.

Grob 172. Na ulici pred kućom Koje Bojanića kbr. 225 na površini zemlje. Grob starijega muškarca sa okosnicom. Smjer JZ—SI Lubanja, razmrskana, ležala na desnoj strani; ispružene ruke u krilu. Blizu desne strane glave doljnji ulomak bronsane tordirane ukosnice (sl. 23 br. 1; d. 68 mm). Na desnoj ruci neznatni ulomci bronsanoga prstena.

Grob 173. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·64 m. Dječji grob sa 0·85 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Lubanja razmrskana; ispružene ruke u krilu. Na lijevoj strani glave bronsana karičica sa S-nastavkom (20×18 mm). Pod vratom bronsan kruškolik praporac, dolje krstoliko rasječen (vis. 24 mm) i sitna bronsana karičica bez nastavka, kojoj krajevi prelaze jedan preko drugoga (sl. 6 br. 21; 9×10 mm). Na jednom prstu desne ruke bronsana karičica sa (odlomljenim) S-nastavkom (17×17). U lubanji srebrn prsten sa širokim konveksnim rebrom po duljini (promjer 21 mm). Do prsa nekoliko hrba rukom građene posude smeđe boje.

Grob 174. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·54 m. Grob sa 1·20 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI Lubanja oštećena; obije ruke u krilu. Kod lijeve strane glave tri bronsane karičice sa S-nastavkom (20×18, 19×7, 21×15 mm). Oko vrata: Niz od staklenih zrna razna oblika (sl. 8 br. 19, 22, 23, 30—34); većinom ima oblikih svjetlih komada (37) i sličnih modrih (18), pa sasna sitnih valjkastih svjetlih (32), ali i jedno plosnato okruglo bijelo i dva duguljasto-valjkasta zelena (sl. 8 br. 41). Ogrlica (sl. 18), smotana od tri deblje i triput po dvije spletene tanke bronsane žice; kvačicu i petlju sačinjavaju samo po dvije struke, koje jedna u drugu prelaze, a ostatak žice (naročito one tanje) višeput je oko narukvice obmotan; na jednom mjestu u staro se doba obavio jedan popravak tako, da se je oko narukvice devet puta obmotao komad debele žice; 165×155 mm. Ogrlica je bila na zatiljku zakvačena, a napred su na njoj visila na desnoj strani tri bronsana, a na lijevoj jedan srebrni prsten: prvi trouglasta prereza neurešen (promjer 23 mm); drugi od tanke letvice sa dva rubna reljefna uzdužna poteza i jednim po srijedi i sa staklenim polukrugljastim zrnom u kapici (promjer 27×22 mm); treći sa tri reda malih gustih poteza i polukrugljastim nastavkom, koji je oblim kvržicama urešen (promjer 26×23 mm); četvrti od tanke šipke četverouglasta prereza sa kosim potezima (oponašanje pletenja žicom; promjer 27 mm). Na prsima pol karičice sa S-nastavkom, jedan cijeli bronsani kruškolik praporac (vis. 24 mm) i polovica sličnoga željeznoga, u kojem se još vidi mali šljunčić, kojim se proizvodilo zvečanje (sl. 22 br. 6; vis. 30 mm). Na desnoj ruci nesastavljena narukvica (sl. 15 iznutra dolje) od 2 mm debele na krajevima zašiljene bronsane žice (60×52 mm) i bronsan prsten (sl. 7 br. 6) od 6·5 mm široke sa pet narezuckanih poteza urešene letvice, kojoj su na krajevima na jednoj strani tri u trokut stavljene kvržice; kapica sa staklenim zrnom fali (promjer 18×16 mm). Do glave nešto podalje bronsana minđuša ovalna oblika

sa duguljastim krugljicama urešenim grozdolikim nastavkom (sl. 6 broj 26; vis. 39 mm).

G r o b 175. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·20 m. Grob sa okosnicom, koja je već prije iz svoga prvotnoga položaja micana i većim dijelom povadena. Glava omanja; nešto podalje od nje dolje: nesastavljena dječja narukvica (sl. 17 iznutra dolje) od 2·5 mm debele bronsane žice (40×42 mm), hrb rukom građene zemljane posude i dva ugljena.

G r o b 176 U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·43 m. Grob sa okosnicom, koja je negda dijelom micana iz prvotnoga položaja, pri čemu se je glava tjemenom dolje okrenula, a noge ispod koljena sasna povadile. Ostatak od tjemena do koljena je 0·94 m dug. Smjer JZ—SI. Ruke u krilu složene. Na lijevoj ruci srebrn prsten trouglasta prereza (promjer 22 mm).

G r o b 177. Na ulici spram dvorišta Koje Bojanića. Dubljina 0·28 m. Grob sa 1·75 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava zdrobljena; obje ruke uz tijelo ispružene. Na lijevoj strani povrh ramena jedna veća i jedna manja karičica bez nastavka (sl. 6 br 19) od tanke bronsane žice (25×23 i 19×17 mm).

G r o b 178. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·67 m. Grob sa 1·53 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava na desnu stranu nagnuta; obje ruke uz tijelo ispružene. Povrh lubanje i u njoj po jedna srebrna karičica sa S-nastavkom (17×15, 16×14 mm). Na lijevoj ruci nesastavljen bronsan prsten od konveksno-konkavno savijene tanke letvice (sl. 7 br. 30; promjer 23×20 mm).

G r o b 179. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·40 m. Dječji grob sa 0·78 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Ruke ispružene. Bez priloga.

G r o b 180. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·53 m. Grob sa 1·54 m dugom muškom okosnicom. Smjer JZ—SI. Ruke na trbuhu. Na jednom prstu lijeve ruke tragovi zelene boje od prstena, koji se nije mogao naći. U blizini mali hrb crvenkasto-smede rukom građene zemljane posude.

G r o b 181. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·68 m. Grob sa 1·8 m dugom mladom okosnicom. Smjer JZ—SI. Ruke na trbuhu složene. Priložen malen ulomak od ruba crvenkasto-smede zemljane posude (sl. 4 dolje lijevo). Dalje gore blizu desnoga ramena bronsan prsten (promjer 22 mm). Čini se, da je naknadno u grob bačen, kada je mrtvac već unutra ležao.

G r o b 182. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·69 m. Dječji grob sa 0·63 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava nagnuta na desnu stranu; desna ruka ispod leđa, lijeva uz tijelo. Kod desne strane glave dvije bronsane karičice sa S-nastavkom (18×15, 15×16 mm) i jedna bez nastavka (14×14 mm). Oko vrata bronsana 4 mm debela ogrlica (sl. 17), spletena od trostruko uzete žice; petlja i kvačica kao obično od dvije struke, a treća se je po šest puta oko narukvice obmotala; 162×164 mm. Na ogrlici bronsan prsten, ornamentovan i sproveden sa dva put po tri u trokut postavljene kvržice; kapica sa polukrugljastim staklenim zrnem spala i falj; promjer 21×17 mm. Ispod vrata visio je još i ornamentovan srebrn polumjesečast privjesak¹ (sl. 2 br. 1; d. 49, vis. 39 mm) i sasna

¹ Ovakvi polumjesečasti privjesci veoma se često nađu u staroruskim grobovima X. i XI. vijeka.

izlomljena i iskrunjena kositrena (?) karičica bez nastavka (po prilici 19×17 mm). Na desnoj ruci veoma tanak neurešen bronsan prsten (promjer 21 mm). U grobu našao se i malen hrbić od zemljana lonca prehistorijskoga doba i dva ulomka neke bronsane pločice.

G r o b 183. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·63 m. Grob sa 1·64 m dugom ženskom okosnicom.¹ Smjer JZ—SI. Obije ruke uz tijelo. Na desnoj strani glave šest bronsanih karičica sa petljastim nastavkom (sl. 6 br. 15 i 16; četiri po 15×12, po jedna 15×13 i 14×14 mm), a na lijevoj četiri sa S-nastavkom (sl. 6 br. 5; 17×14, 16×15, 15×14, 15×14 mm). Oko vrata: Niz staklenih zrna razne boje i oblika (sakupilo se 153 kom.), a med njima jedan bronsan i jedan željezan kruškolik praporac (sl. 22 br. 2 i 7; vis. 25 i 28 mm) i tri probušena rimska bakrena novca: 1. IMP C AVRELIANVS AVG Okrunjeno poprsje na d.)(CONCORDIA MILITVM Car se rukuje sa caricom. Æ; 21 mm (Cohen Monn. imp. VI. p. 182, 60); 2. IMP AVRELIANVS AVG Okrunjeno poprsje na d.)(IOVI CONSER Car prima kruglju od Jupitra Æ; 23 mm (Cohen o. c. VI p. 187, 105). 3. CONSTANTINVS AVG Poprsje sa kacigom na d.)(BEATA TRANQVILLITAS, dolje PTR Kruglja na žrtveniku sa napisom VOT -- IS — XX Æ; 20 mm (Cohen o. c. VII p. 231, 20). Bronsana 4·5 mm debela ogrlica (sl. 16), spletena od četverostruko uzete debele žice; petlja i kvačica od dvije struke, koje prelaze jedna u drugu; pod kvačicom jedan komadić žice dvaput obmotan; 159×157 mm. Pod vratom bronsana jajolika, ornamentovana fibula sa dvije petljice (sl. 23 br. 4; d. 29 mm). Na svakoj ruci po jedna bronsana narukvica (sl. 16 iznutra) od nesastavljene prema krajevima tanje žice: kod jedne (69×65 mm; deblj. 4 mm) krajevi neznatno prelaze jedan preko drugoga; kod druge (65×63 mm), koja je znatno tanja (3 mm), jedan kraj znatno prelazi preko drugoga, pa je svinut u kvačicu. Na svakoj ruci po jedan bronsan prsten trouglasta prereza, urešen kosim potezima, čime se oponaša pleteno prstenje (sl. 7 br. 12 i 13; promjeri 27 i 25 mm). U grobu se našlo i nekoliko malih hrbina prehistorijskih zemljanih posuda

G r o b 184. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·56 m. Grob sa 1·57 m dugom ženskom okosnicom. Smjer JZ—SI. Desna ruka na krilu, lijeva na trbuhu. Kod lijevoga ramena praporac (sl. 22 br. 3; d. 24 mm). Oko vrata niz manjih staklenih zrna (sabralo se 177 kom.), a med njima (sl. 8 br. 40, 42 i 43) dva duguljasta valjkasta zelena i jedno slično crvenkasto-smede, te jedno crvenkasto veće od kamena (sl. 8 br. 46). Bronsana ogrlica, 4 mm debela, od četverostruko uzete žice; komadić sa petljom manjka; 161×156 mm. Oko desnoga lakta nesastavljena narukvica od 2·5 mm debele bronsane šipke; 63×62 mm. Na jednom prstu desne ruke tragovi zelene boje, ali se prsten nije mogao naći. U grobu mala hrbina od neke zemljane posude.

G r o b 185. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·63 m. Grob sa 1·62 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Desna ruka na krilu, lijeva na trbuhu. Na svakoj strani glave po tri male bronsane karičice sa S-nastavkom (sl. 6 br. 3; 17×13, 14×11, 14×11), jedan sa petljastim (sl. 6 br. 18; 18×12 mm) i dva bez

¹ Kostii ove okosnice izvadile su se i prenijele u narodni muzej.

nastavka (17×11 i 17×10 mm). Na mezimcu desne ruke puknut prsten trouglasta prereza (promjer 22 mm). U grobu veća hrbina debele zemljane posude.

G r o b 186. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·38 m. Dječji grob sa 0·87 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Zgnječena lubanja okrenuta na lijevu stranu; obje ruke uz tijelo. Čelo noguh više zemljanih hrbina. Na čelu sitan ulomak željezne karičice, koji se iskrunio.

G r o b 187. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·42 m. Dječji grob sa okosnicom, od koje se sačuvalo osim lubanje samo ostanaka od rebara. Smjer JZ—SI. Bez priloga.

G r o b 188. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·70 m. Grob sa 1·52 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava okrenuta na desnu stranu, ruke na prsima prekrštene; donja polovica desne noge prije izvadena. Na d. strani glave slomljena željezna karičica bez nastavka (18×16 mm) i tri bronsane sa S-nastavkom (16×15, 15×14, 16×13 mm); na l. strani četiri slične karičice (17×14, 17×14, 16×15, 16×14 mm). Oko vrata: Niz oblikih staklenih zrna (sabrano se 17 kom), malen kruškolik bronsan praporac (sl. 22 br. 1; vis 19 mm) i dva okrugla željezna (sl. 22 br. 5; vis. 27 i 25 mm). Bronsana 3 mm debela ogrlica (sl. 10 od trostruko uzete žice; kvačica prosječna; 153×142 mm. Na desnoj ruci masivna 5 mm debela srebrna narukvica (sl. 21), kojoj nerastavljeni krajevi završuju životinjskim glavama sa otvorenim raljama; 72—71 mm.

G r o b 189. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 1·03 m. Grob sa 1·46 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Desna ruka na trbuhu, lijeva na prsima. Na lijevom slijepom oku lubanja je pozelenila, ali se karičica nije našla, jer se valjda izvadila drugom nekom zgodom, kada se je lubanja vadila i opet natrag u zemlju bacila. U grobu se našao neznatan komadić crijepa od zemljane posude.

G r o b 190. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·43 m. Dječji grob sa 0·87 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Objе ruke uz tijelo. Bez priloga.

G r o b 191. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·73 m. Grob sa 1·53 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava nagnuta na desnu stranu, desna ruka na prsima, lijeva na trbuhu. Bez priloga.

G r o b 192. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·70 m. Grob sa 1·60 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava okrenuta na lijevu stranu, obje ruke u krilu. U lubanji bronsana karičica sa S-nastavkom (26×24 mm). Oko vrata: Niz od sječenih oblikih staklenih zrna (sabrano se 325 kom), među kojima jedno veće (sl. 8 br. 49; promjer 11 mm). Bronsan kruškolik praporac (sl. 22 br. 4; 22 mm). Mala pločasta fibula (sl. 23 br. 3), na kojoj se vidi po srijedi krst u kolobaru, a naokolo napis od jedno dvanaest slova, od kojega se može čitati . . . C M L L S (promjer 20 mm). Ogrlica (sl. 14) od četverostruko uzete debele žice (145×137 mm), a na njoj nesastavljen neurešen bronsan prsten (promjer 22 mm). Na desnoj ruci bronsan prsten trouglasta prereza, narebren (sl. 7 br. 23; promjer 23 mm).

G r o b 193. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·78 m. Grob sa 1·34 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava nagnuta k desnoj strani; desna ruka na prsima, lijeva pod rebrima. Kod desnoga uha i na lijevom slijepom oku po jedna karika bez nastavka od debele ponešto iskovane bronsane žice (promjer 23 mm). Na jednom prstu desne ruke dva bronsana prstena: jedan sa oblim kvrgama (sl.

7 br. 14; promjer 24 mm), drugi od nesastavljene deblje šipke četverouglasta prereza (promjer 26 mm). Kraj groba našla se naknadno bronsana šipka, koja kao da je svinut ulomak igle za špikovanje, a iz sasma novoga vremena.

G r o b 194. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0'62 m. Ostaneci dječjega groba sa okosnicom, od koje se sačuvala samo zdrobljena lubanja i dijelovi od obje nadlaktice, dočim se je ostalo valjda nekom prigodom već prije iskopalo. Smjer JZ—SI. U grobu se našao samo debeo hrb od neke zemljane posude; inače bez priloga.

G r o b 195. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0'71 m. Grob sa 1'53 m dugom mlađom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava nagnuta na lijevu stranu; desna ruka na želudcu, a lijeva na lijevom ramenu. Na desnom slijepom oku jedna bronsana karičica sa S-nastavkom, tri na lijevom, a peta kod doljne čeljusti (25×24, 23×23, 22×21, 18×18, 18×17 mm). Na desnoj ruci prsten od nesastavljene šipke četverouglasta prereza (promjer 23 mm).

G r o b 196. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0'82 m. Grob sa 1'68 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Izvrnuta lubanja ležala na tjemenu; obje ruke pod krstima. Oko vrata: Niz sitnih obliha staklenih zrnaca (sa'bralo se 16 kom.); jedno duguljasto valjkasto i narebreno (sl. 8 br. 28) i jedno veće narebreno poput dinje (sl. 8 br. 47; promjer 12 mm). Bronsana ogrlica, 5 mm debela, smotana od četverostruko uzete žice (148×148 mm). Na lijevoj ruci tri prstena: jedan srebrni narebren (sl. 7 br. 21; promjer 22 mm), jedan bronsan konveksno-ravnoga prereza (promjer 22 mm) i jedan od tanke bronsane letvice sa nastavljenom kapicom, u kojoj je stakleno zrno (sl. 7 br. 3; promjer 21×19 mm). Na desnoj ruci ulomci sličnoga bronsanoga prstena kao ovaj treći; kapica sa zrnom falj. U grobu su bila i dva hrba od zemljanih posuda.

G r o b 197. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0'69 m. Dječji grob sa 1'37 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Razmrskana glava ležala na l. strani; ruke ravno uz tijelo. Bez priloga.

G r o b 198. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0'63 m. Grob sa 1'55 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava nagnuta na d. stranu; ruke u krilu prekrštene. Na l. strani glave bronsana karičica bez nastavka (19×18 mm), druga manja u lubanji (16×14), a četiri sa S-nastavkom na desnoj strani glave (20×19, 20×18, 18×16, 18×16 mm). Jedan nesastavljen prsten od bronsane šipke sa tanjim krajevima i jedan od široke duljinom narebrene letvice sa manjkajućom kapicom i staklenim zrnom. Malen hrb zemljane posude prehistorijske.

G r o b 199. U dvorištu Koje Bojanića. Grob sa 1'66 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava nagnuta na desnu stranu; desna ruka na želudcu, lijeva u krilu. Na desnoj strani pod glavom bronsana karičica sa S-nastavkom, a druga u lubanji (27×24, 26×23 mm). Na desnoj strani pod tijelom blizu kuka srebrn novac mađžarskoga kralja Bele I. (1060—1063; sl. 1 br. 6): † ÐELĀ REX Krst; u 1. i 3. uglu m, u 2. i 4. •)(† PĀIIIIOIIIĀ Krst; u uglovima troglaste točke. AR; 15 mm (Réthy C. n. I. 2. tabla br. 16.)

G r o b 200. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0'84 m. Grob sa 1'38 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava ležala na l. strani; ruke na trbuhu pre-

krštene. U lijevom dijelu zdjelice bronsan prsten s kvržicama (promjer 21 mm); s desne ruke. Kod vrata malen crijep od zemljane posude.

G r o b 201. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·69 m. Grob sa 1·68 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava ležala na d. strani; desna ruka niz tijelo, lijeva povučena preko lijevoga ramena do lubanje. Na lijevoj ruci bronsan prsten konveksno-ravnoga prereza (promjer 22 mm).

G r o b 202. U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·87 m. Grob sa okosnicom, dugom od tjemena do pol cjevanica 1·20 m. Smjer JZ—SI. Glava, malo na desnu stranu nagnuta, bila je već iz prvobitnoga položaja micana, a vadeni su i dijelovi noguh. Obije ruke u krilu. Naden je samo jedan probušen i obrezan Kauri-puž (*Cypraea moneta*; sl. 8 br. 61).

G r o b 203 U dvorištu Koje Bojanića. Dubljina 0·75 m. Grob sa 1·30 m dugom okosnicom Smjer JZ—SI. Obije ruke u krilu. Bez priloga.

*G r o b 204 Hrbine prethistorijske zemljane posude sa ostancima spaljivana mrtvacu.

G r o b 205. U dvorištu Stevana Ostojića. Dubljina 0·79 m. Grob sa 1·67 m dugom okosnicom starije osobe. Smjer JZ—SI. Jaka glava sa zdravim zubima nagnuta na lijevu stranu. Desna ruka na truhu, lijeva podlaktica gore zavinuta. Bez priloga.

G r o b 206. U dvorištu Stevana Ostojića. Dubljina 0·63 m. Grob sa 1·65 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Glava nagnuta na desnu stranu; desna ruka niz tijelo, lijeva na želudcu. Pod vratom sitan ulomak crijepa od zemljane posude; pod lijevom kukom bronsan prsten sa četverouglastim kvržicama (promjer 23 mm).

G r o b 207. U dvorištu Stevana Ostojića. Dubljina 0·55 m. Grob sa 1·58 m dugom okosnicom starije ženske osobe. Smjer JZ—SI. Glava nagnuta na lijevu stranu; obije ruke ravno niz tijelo, desna ležala ispod kuka. Na svakoj strani glave po jedna karičica od nesastavljene bronsane žice bez nastavka (20×19 mm), koje su služile kao minduše.

G r o b 208. U dvorištu Stevana Ostojića. Dubljina 0·82 m. Grob sa 1·60 m dugom okosnicom. Smjer JZ—SI. Desna ruka na prsima ispod vrata, lijeva na prsima do desnoga pazuha. Povisoko povrh prsijuh bronsana karičica sa S-nastavkom (18×15 mm) Na lijevoj ruci nesastavljen bronsan prsten od deblje šipke (sl. 7 br. 33; promjer 26 mm)

G r o b 209. Na ulici ispred kuće Koje Bojanića. Grob sa okosnicom. Prilog: karičica, koja se pomiješala sa drugim predmetima, te se ne može konstatovati. O s j e č k i m u z e j.

G r o b 210. Na ulici ispred kuće Koje Bojanića. Grob sa okosnicom. Na glavi karičica, koja se pomiješala. Na desnoj ruci narukvica (sl. 18 iznutra), spletena od četiri 0·5 mm debele bronsane žice; neobično mala petlja, ispod koje je žica 10½ puta obmotana; slično je bilo i kod kvačice, ali tamo je komad nepotpun; 69×67 mm. Na lijevoj ruci narukvica od 3 mm debele, prema krajevima tanje, nesastavljene bronsane šipke; 65×58 mm. O s j e č k i m u z e j.

G r o b 211. Pred kućom Koje Bojanića. Grob sa ženskom okosnicom. Prilozi: Kod glave na obije strane dvije srebrne (16×13, 15×13 mm) i šest bron-

sanih karičica sa S-nastavkom (22×19, 20×18, 17×16, 17×16, 17×11, 15×14 mm). Oko vrata: Niz od sječenih oblikih staklenih zrnaca (sabrano se 268 kom.) i dva duguljasta zelena zrna; bronsan kruškojlik praporac (vis. 23 mm). Bronsana ogrlica, spletena od tri struke 2 mm debele žice, slomljena; petlju i kvačicu kao obično tvore samo dvije struke prelazeć jedna u drugu; treća je struka odrezana; promjeri 137×135 mm. Na lijevoj ruci tri, a na desnoj četiri bronsana prstena: jedan masivan sa kvržicama (promjer 24 mm) je slomljen, drugi običan trouglasta je prereza (promjer 21 mm), treći sličan tanak je i narebren (promjer 21 mm), četvrti od debele žice sastavljen (sl. 7 br. 17; promjer 22 mm), peti nesastavljen od debele šipke (promjer 26 mm), šesti od tanke letvice sa zelenim staklenim zrnom (25×20 mm), sedmi sličan, ali kapica sa zrnom manjka.

G r o b 212. Pred kućom Stevana Ostojića. Grob sa okosnicom, koju je tečajem vremena kiša na površinu iznijela. Oko vrata niz, iz kojega se našlo sedam 24—30 mm dugih valjkastih zrna sa reljefnim obručima (sl. 8 br. 26), pa jedno cijelo (sl. 8 br. 57) i dva nepotpuna ovalna plosnata zrna sa petljama (visina cijeloga komada 18 mm).

U grobovima 1—139 i 209 i 210 našlo se je osim toga nešto predmeta, kod kojih se više ne može konstatovati iz kojega su groba, bilo stoga, što se to u opće nije zabilježilo (kod tri prstena u zagrebačkom muzeju), bilo stoga, što su se pomiješali. Ti predmeti jesu:

U zagrebačkom muzeju: a) Bronsan prsten (sl. 7 br. 16) sa velikim četverouglastim kvrgama, koje zapremaju cijelu visinu prstenove letvice (promjer 24 mm). b) Bronsan prsten (sl. 7 br. 15) sa pačetvorinastim kvrgama, koje obilaze samo srednjim dijelom prstenove letvice (promjer 23 mm). c) Bronsan prsten od tanke uske letvice (promjer 21 mm). Sva tri prstena valjda potječu iz istoga groba, jer su bila zajedno zamotana.

U osječkom muzeju: a) Četiri bronsana prstena trouglasta prereza, od kojih jedan sa 6 mm širokom letvicom (promjeri 22, 22, 21 i 20 mm). b) Dva bronsana prstena konveksno-ravna prereza (promjer 22 i 22 mm). c) Jedan bronsan prsten sa četverouglastim kvržicama (promjer 24 mm). d) Jedan bronsan prsten sa dvaput po tri u trokut stavljene kvržice; kapica sa zrnom fali (promjer 20 mm). e) Ulomak nesastavljene narukvice od tanke bronsane šipke. f) Bronsan privjesak(?) ili držak od željezna noža za brijanje (sl. 2 br. 3; d. 53, šir. 37 mm). g) Šest srebrnih karičica sa S-nastavkom. h) 15 sličnih bronsanih karičica razne veličine. i) Jedna bronsana karičica sa petljastim nastavkom. j) 2 veće, 1 manja i 1 mala bronsana karičica bez nastavka, kod kojih se krajevi križaju. k) 2 velike i 1 mala karičica od debele žice, kod kojih se krajevi ne sastaju; kod jedne su krajevi sabijeni. l) Nekoliko staklenih zrna.

II. Starohrvatsko groblje kod Kloštra (kotar Đurđevac).

Zagrebački dnevnik »Sloboda« donijela je u br. 178 od g. 1885. vijest, da se je u Pijeskima kod Đurđevca otkrilo prethistorijsko groblje sa okosnicama, uz koje da je bilo mnogo nakita, a od njih neki da su od jantara. Ravnateljstvo

arheološkoga odjela narodnoga muzeja u Zagrebu raspitalo se tim povodom na više strana, pa mu je stigla obavijest, da se je na ono groblje naišlo ne kod Durdevca, nego jedno 2 km sjeverno od Kloštra. Po predmetima, što ih muzeju poslaše gg. Milivoj Vežić i Gustav Fleischer u Bjelovaru¹, konstatovao je muzejski ravnatelj S. Ljubić, da je to groblje sredovječno i slavensko. Na njegov je poziv otišao g. Fleischer koncem listopada 1885. u Kloštar, gdje je iskopao devet grobova, u kojima je na okosnicama bilo raznih nakita. Od kostiju sačuvaše se ponajviše samo glave i noge, ali se je samo jedna glava mogla cijela izvaditi.² Slijedeće godine početkom srpnja otišao je sam Ljubić u Kloštar da kopa. Otvorio je više grobova, a med njima jedan dobro sačuvan sa mnogim predmetima, ali svojih opažanja nije nigdje objelodanio, a nisu se o tom iskapanju sačuvala niti iscrpive bilješke. Uspjeh, što ga je postigao, ipak ga je potaknuo, da dade g. Fleischeru sredstava za daljnje kopanje, koje se izvodilo tečajem kolovoza 1886. Ovaj se je put naišlo na jedan grob sa obilnijim prilozima. Oko vrata je bila ogrlica, spletena od trostruke debele bronsane žice i niz staklenoga zrnja, u kojem su bili nanizani još i bronsani praporci i neki pločasti ornamentovani nakiti, i to paromice po jedan okrugli i po jedan u obliku lista. Na svakoj strani glave bile su po dvije minduše, a na prstima nalazila se dva prstena, od kojih jedan sa zelenim staklenim zrnem.³ Posao se je opet nastavio tekar g. 1890., a đurdevačka imovna općina stavila je u tu svrhu na raspolaganje kao radnike ljude, koji su joj dugovali u ime šumske odštete. Tom je prilikom g. Fleischer većim dijelom radio na drugim mjestima; u starohrvatskom groblju kod Kloštra raskopao je samo dva groba. U jednom od njih je našao jedan par minduša i jedan bronsan križić, a osim toga još je iskopao i jedan prsten i par pokidanih željeznih praporaca.⁴

Istraživanje u starohrvatskom groblju kod Kloštra pribavilo je doduše narodnomu muzeju priličan broj starinskih nakita, ali je slučaj htio, da se nije našao niti jedan novac, po kojem bi se bilo moglo ustanoviti doba, kada su tamošnji pokojnici živjeli. Ljubić ih u jednom listu na Fleischera meće u IV—VII. stoljeće, ali to je svakako pogrešno i prerano. Tako se je u ono doba u ostalom i drugdje mislilo, a kod nas po gotovo se još ili nije ništa ili je veoma malo sličnoga našlo bilo, po čemu bi se ovakovi neispravni nazori ispraviti mogli.

Razgleda li se sadržaj grobova, što su ih Fleischer i Ljubić kod Kloštra raskopali, to se vidi, da oni spadaju od prilike u isto doba i da je razmak u vremenu izmed najstarijih i najmladih mogao iznositi najviše samo nekolike decenije. Šteta, što se nije načinio točan nacrt položaja pojedinih grobova i što se predmeti nisu separirano sačuvali, pa se danas više ne može konstatovati, što je iz pojedinoga kojega groba. Na prvi pogled ipak toliko pada u oči, da je između kloštarskih predmeta i onih iz Bijeloga brda velika srodnost. Ima doduše i znatnijih razlika, koje se mogu protumačiti koje lokalnim prilikama, koje opet

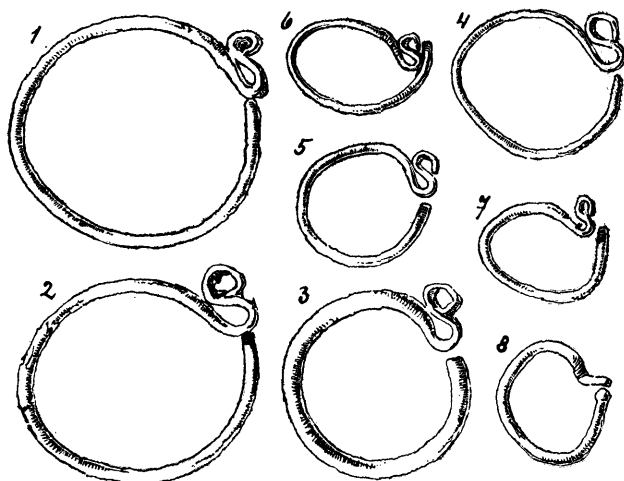
¹ Njihovi listovi su priopćeni u Viestniku VIII 1885 str. 115 i 118 i sl.

³ Fleischer u Viestniku IX 1887 str. 53 i sl.

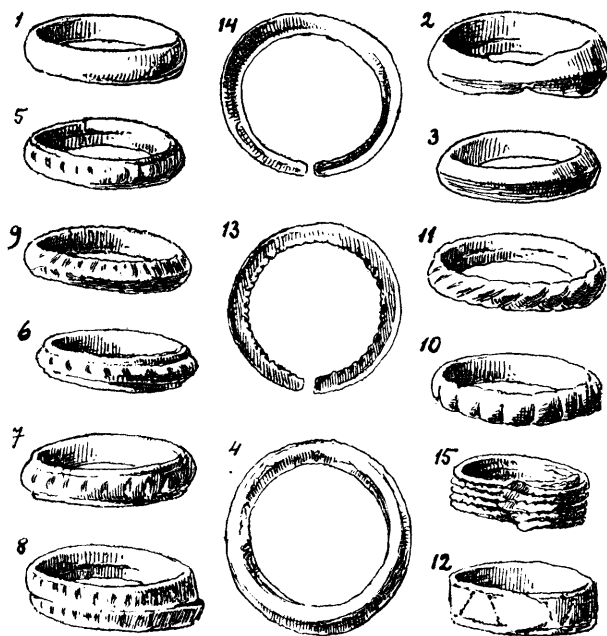
⁴ Fleischer u Vjesniku n. s. I. 1895 str. 203 i sl.

² Fleischerov izvještaj u Viestniku VIII 1886 str. 21 i sl.

time, što dotični predmeti ne spadaju u isto doba, u koje spadaju bjelobrdski. Jednostavnim oblicima, koji su bili daleko rašireni, imati ćemo se naravno u prvom redu nadati. Takovi su predmeti karičice sljepočničarke sa S-nastavkom, od

Sl. 29. Karičice-sljepočničarke i minduša iz starohrvatskoga groblja kod Kloštra. Nar. vel.

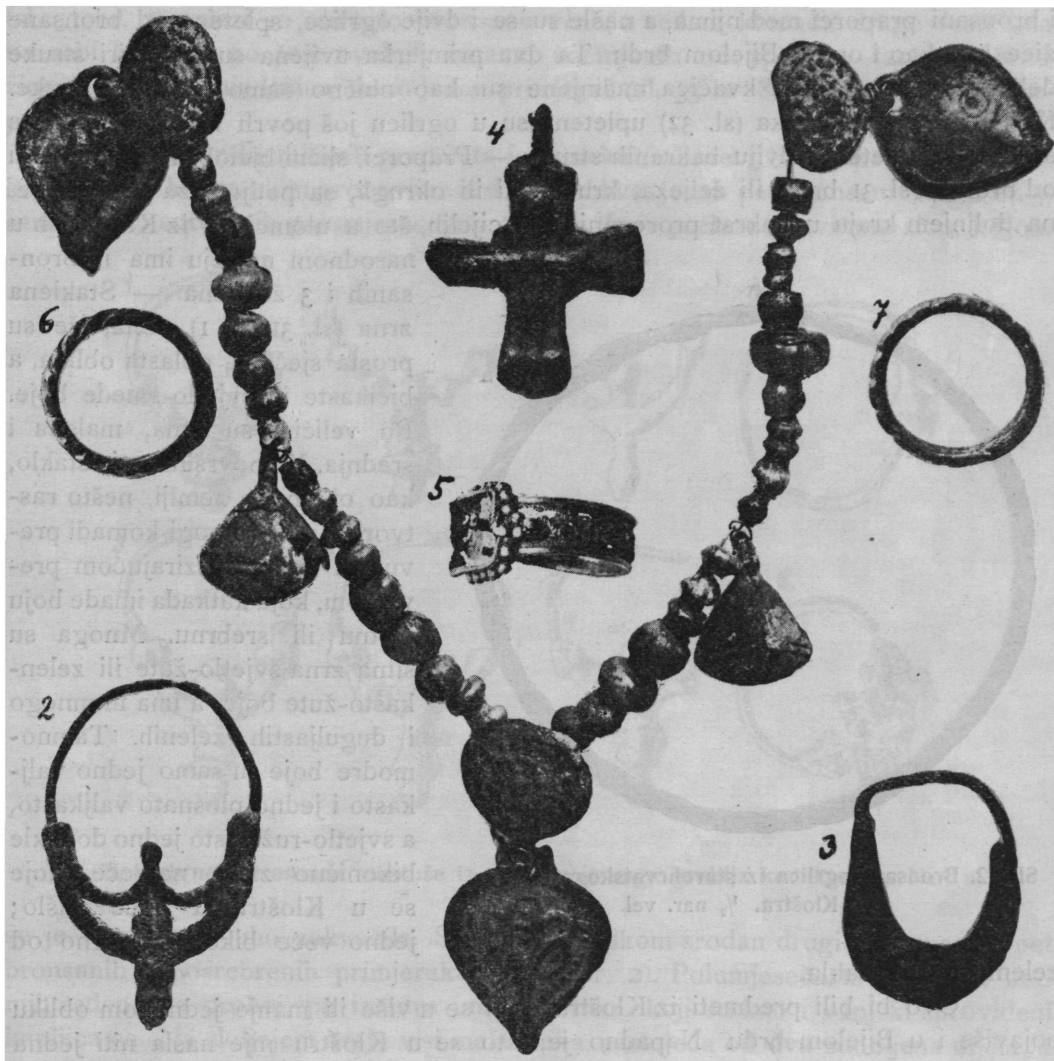
Sl. 30. Prstenje iz starohrvatskoga groblja kod Kloštra. Nar. vel.

uglasta prereza (14 kom.; sl. 30 br. 1—3); jedan srebrni komad je nepravilno četverouglasta prereza (sl. 30 br. 4). Sedam komada je vertikalno, a jedan

kojih je u narodnom muzeju iz Kloštra (uračunav pokidane) svega 105 komada. Od toga su barem dvije petine od srebra, a sve su ostale od bronsa, katkada posrebrene ili prevučene tanjom srebrnom prevlakom (platirane). Najveći komadi imaju 34×34 mm, a najmanji 13×14 mm u promjeru. Nekoliko primjeraka naslikano je na sl. 29. Još jednostavniji oblik tih karičica, naime onaj bez nastavka, našao se samo u dva primjerka razne veličine. Jedna mala otvorena karičica razlikuje se i od jedne i druge vrste, završujući na jednom kraju nešto debljom bobicom, dok je drugi nešto tanji malo van izvijen (sl. 29 br. 8). Za ovaj je komad vjerojatno, da je služio poput prave minduše.

Druga serija jednostavnih nakitnih predmeta iz Kloštra, koji posvema naliče sličnim komadima iz bjelobrdskih grobova, jeste prstenje. U narodnom muzeju ih ima 15 srebrnih i 15 bronsanih (uračunav jedan ulomak). Dvadeset i tri komada jesu jednostavne sastavljene karike, od kojih je veći neurešen dio bilo konveksno-ravna bilo tro-

koso narebren (sl. 30 br. 5—11 i sl. 31 br. 6 i 7). Sedam komada prstenja ima ne-sastavljene krajeve. Od njih je jedan srebrni načinjen od tanke letvice, koja je izvana urešena kosim istočkanim potezima (sl. 30 br. 12), drugi srebrn od tanke četverouglaste šipke iznutra je koso narezuckan (sl. 30 br. 13), treći također srebrn

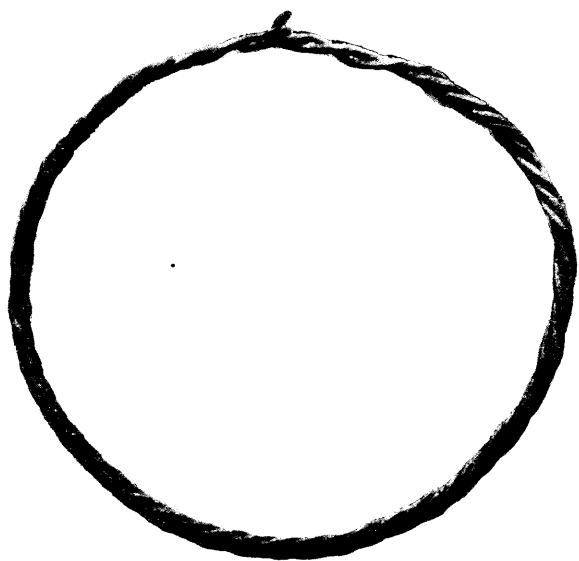

Sl. 31. Nakiti iz starohrvatskoga groblja kod Kloštra. Nar. vel. 1. Niz od staklena zrnja, bronsanih uresnih pločica i praporaca. 2. i 3. Bronsane minduše. 4. Bronsan krstić. 5—7. Srebrno prstenje.

prema krajevima je znatno uži (sl. 30 br. 14) Tri nepotpuna bronsana prstena negda su bila urešena staklenim zrnom, koje se je nalazilo u posebnoj prilotanoj kapici, koja se na nijednom komadu nije sačuvala; kod jednoga komada je letvica neurešena, a na druga dva (jedan naslikan u sl. 34 br. 15), od kojih je jedan samo u ulomku sačuvan, reljefna su rebra, listići i po tri u trokut postavljene

bobice na krajevima Sve je ovo prstenje bilo zastupano i u bjelobrdskim grobovima, ali nije bio srebrni prsten sl. 31 br. 5, koji je na letvici, sprovedenoj granuliranim zavojima, napred u četverouglastom okviru imao neko valjda stakleno zrno, koje se nije sačuvalo

U kloštarskim grobovima našli su se oko vrata nizovi od staklenih zrna i bronsani praporci međ njima, a našle su se i dvije ogrlice, spletene od bronsane žice baš kao i one u Bijelom brdu Ta dva primjerka uvijena su od četiri struke debele žice, a petlja i kvačica načinjene su kao obično samo od dvije struke. Kod jednoga primjerka (sl. 32) upletene su u ogrlicu još povrh toga posve tanke struke od spletenih dviju bakrenih struna. — Praporci, slični bjelobrdsrima, bili su od bronsa (sl. 31 br. 1) ili željeza, kruškoliki ili okrugli, sa petljom za privješanje, na donjem kraju u nakrst prorezani. Što cijelih, što u ulomcima, iz Kloštra ih u

Sl. 32. Bronsana ogrlica iz starohrvatskoga groblja kod Kloštra. $\frac{1}{2}$ nar. vel.

narodnom muzeju ima 15 bronsanih i 3 željezna. — Staklena zrna (sl. 31 br. 1) ponajviše su prosta sječena, oblata oblika, a bjelkaste ili svjetlo-smeđe boje. Po veličini su sitna, malena i srednja. Na površini se je staklo, kao obično u zemlji, nešto rastvorilo, pa su mnogi komadi prevučeni nekom irizirajućom prevlakom, koja katkada imade boju zlatnu ili srebrnu. Mnoga su sitna zrna svjetlo-žute ili zelenkasto-žute boje, a ima ih mnogo i duguljastih zelenih. Tamnomodre boje su samo jedno valjkasto i jedno plosnato valjkasto, a svjetlo-ružičasto jedno donekle bikonično zrno, najveće, koje se u Kloštru u opće našlo; jedno veće bikonično zrno od

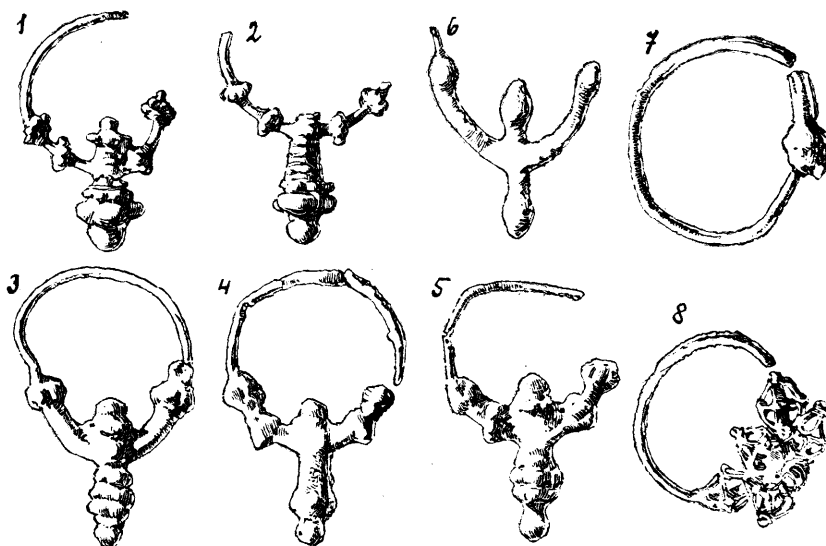
zelenkasta je stakla.

Ovo bi bili predmeti iz Kloštra, koji se u više ili manje jednakom obliku pojaviše i u Bijelom brdu Napadno je, što se u Kloštru nije našla niti jedna narukvica, kojih je u Bijelom brdu tako mnogo bilo, dok se ipak pojaviše dvije ogrlice. Nema ni pletena prstenja ni njegovih oponašanja, proizvedenih ljevanjem otisnutih pletenih komada, nema ni karičica sa petljastim nastavkom, dok se od onih bez nastavka pojaviše jedva 2—3 komada. Veoma je dvojbeno, da li se ovo pomanjkanje smije protumačiti pomjesnim prilikama, gdje od Kloštra do Bijeloga brda nije baš jako daleko, gdje oba mjesta leže u Podravini, pa gdje možemo pretpostavljati, da je tu u XI. vijeku sigurno živio i isti narod. Mora se dakle uzeti, da bjelobrdski i kloštarski grobovi nisu iz posvema istoga vremena, nego da su jedni od drugih možda za 50—100 godina stariji ili mlađi.

Za toliko vremena mogoše nastati veće razlike u nošnji, kako nam se prikazuju u nakitima iz jednih i drugih grobova.

Te razlike sastoje u pojavi nekih nakita ukusnijega oblika, koji se u Kloštru javljaju, a kojih u Bijelom brdu nema. Tu su ponajprije neke urešene otvorene karičice, koje su po svoj prilici služile kao minduše. Na jednom komadu (sl. 33 br. 7) nalazi se okruglo bronsano zrno, a sedam komada druge vrste ima na sebi hrpu od po šest ovalnih zrnaca, načinjenih od spletene tanke srebrne žice. Od tih je mindušica samo jedan primjerak (sl. 33 br. 8) barem približno potpuno sačuvan.¹

Druga vrsta takovih predmeta jesu neke srebrne i bronsane minduše, od kojih su se u kloštarskim grobovima našla tri oblika. Jedan par bronsanih (sl. 31 br. 3) sastoji od neurešenih polumjesečastih pločica, koje prelaze u svinutu žicu, kojom

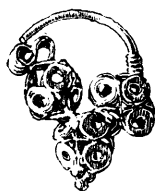
Sl. 33. Srebrne i bronsane minduše iz starohrvatskoga groblja kod Kloštra. Nar. vel.

se je naušnica u uho zakvačila. S ovim je oblikom srodan drugi, zastupan sa pet bronsanih a posrebrnenih primjeraka (sl. 31 br. 2). Polumjesečasta je ploča kod njih radena na proboj, pa iznutra ima dva luka, koji su kao i vanjski sprovedeni kapljicama. Na donjem kraju visi mala šipka, sastojeća od dva zaobljena dijela, a gore se ona nastavlja sličnim člankom, koji spaja vanjski i unutarnje lukove uresne ploče. Treći oblik (sl. 33 br. 3—6) ima mjesto polumjeseca ljeven deblji luk, urešen sa jednim ili sa dva para od kapljica načinjenih nabreklina. I tu dolje visi po

¹ Na ove mindušice donekle sjeća i jedan krasan zlatan primjerak (sl. 34) narodnoga muzeja, koji se je našao u Novim Banovcima na Dunavu kod Zemuna. Zanimivo je kod toga komada, koji neće biti mladi od XII.—

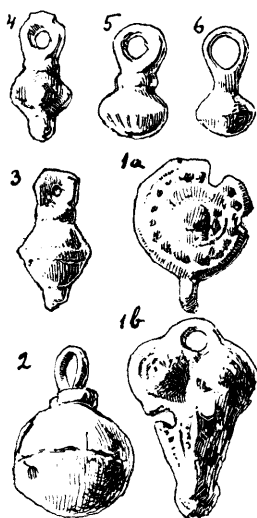
XIII. vijeka, da je to S-karičica, na koju su nanizane kruglje od tanke zlatne niti, a na najnižoj na donjem je kraju hrpica od četiri kapljice ili krugljice. Promjeri 23×21 mm.

jedan grozdolik nastavak od kapljica, a na nutarnjoj se strani minduše nastavlja člankom, koji naliči pupoljku. Takovih se je minduša u Kloštru našlo $4\frac{1}{2}$ para bronsanih a posebrenih, ali su samo tri primjerka potpuna.¹ Veoma su srodne sa ovim oblikom neke srebrne minduše (sl. 33 br. 1 i 2), od kojih se našlo

Sl. 34. Sredovječna zlatna minduša iz Novih Banovaca. Nar. vel.

pet nepotpunih komada. Sastoje od otvorene karičice, koju na četiri mjesta obuhvataju rozete načinjene od kapljica. Na dolnjem dijelu i tu su s obje strane karičice dvije hrpe većih i manjih krugljica, koje spaja tanka tankom žicom obavijena šipka. Ovakovih srebrnih minduša našlo se je u okolini Tokaja² u Mađarskoj zajedno sa bizantinskim zlatnim novcima, koji sižu u drugu polovinu X. vijeka (od prilike do g. 963—964), a našlo se je u istom nahodaju i polumjesečastih minduša, koje barem donekle sjećaju na gore spomenute komade iz Kloštra. Poradi srodnosti obajuh nahodaja stoga je dosta vjerojatno, da je kloštarsko groblje bilo u drugoj polovini X. ili na početku XI. vijeka u porabi, te da je prema tomu nešto starije od bjelobrdsckoga. Velike razlike u vremenu tu u ostalom ne može biti, jer se je i u Bijelom brdu jedna takova minduša našla.

Sl. 35. Privjesci iz starohrvatskoga groblja kod Kloštra. Nar. vel.

U Kloštru iskopale su se i nekakove ornamentovane ukrasne pločice od bronsa, koje bi se uplitale u nizove od staklenih zrna, što su se oko vrata nosili. Redovito spadaju zajedno po jedna manja okrugla ploča i po jedna veća u obliku lista. Ona je manja na stražnjoj strani sprovedena sa dvije petlje, a na dolnjem kraju ima kvačicu, kojom bi se zakvačila u malu luknju na onom komadu u obliku lista. Okrugli komadi (sl. 31 br. 1 i 35 br. 1 a), kojih ima sedam, svi su gotovo sasna jednako urešeni sa dva od točkica sastavljena koncentrična kruga i jednom većom krugljicom po srijedi. Duguljaste uresne ploče urešava reljef, koji donekle naliči ptičjoj glavi: pet komada sjeća na glavu sove, a tu imademo dvije vrste (sl. 31 br. 1), od kojih je jedna samo u jednom primjerku sačuvana (sl. 31 br. 1 dolje). Tri komada imaju drugačiji oblik (sl. 35 br. 1 b). G. Fleischeru se pričinja, kao da sjeća na glavu goluba, pa je njegovo shvaćanje možda i ispravno. U narodnom muzeju ima

takovih nakita i iz drugih mjesta po hrvatskim zemljama. Tako n. pr. po jedan onih sa sovinom glavom (zajedno sa pripadajućom

¹ U kninskom je muzeju jedan srodan par minduša iz Biočina sela (opć Kistanje) i iz groblja u Biskupiji kod Knina. Sr. Marun u Starohrv. prosvjeti VII 1903 str. 45, 219/1 i 2 i VI 1901 str. 29, 212 i 213.

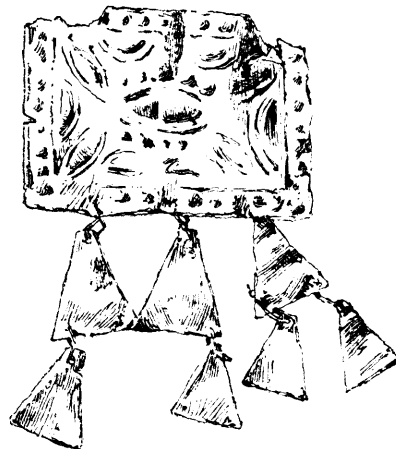
² Hampel A regibb középkor (IV—X század) emlékei Magyarhonban II tabla CCCXXXIX i CCCXL i u djelu A magyar honfoglalás kútfői str. 569 i 571.

okruglom pločicom) iz Dalja u Slavoniji i iz Garduna u Dalmaciji, a za dva se srebrna (bez okrugle pločice) ne zna, gdje su se našli. Tako se ne zna niti za jedan par sa golubovom glavom, odakle je. Iz Solitrove zbirke, dakle iz Dalmacije, i to najvjerojatnije iz spljetske okolice, nalaze se u muzeju i tri okrugle pločice, koje su nešto drugačije urešene. Valjda će k njima spadati dva posebrena listolika komada nepoznate provenijencije, na kojima je umjesto ptičje glave ornamentat u obliku srca. I kninski muzej ima okruglu i obije one vrste s ptičjom glavom iz groblja sv. Jerolima u Lišanima (opć. Benkovac u Dalmaciji).¹

Kao privjesci, bilo na posebnim lančićima, bilo nanizane u nizove, služile su i neke krugljice sa petljama, koje veoma sjećaju na dugmeta. Ima ih razna oblika: okrugljastih neurešenih (2 komada; sl. 35 br. 6) ili narovašenih (1 kom.; sl. 35 br. 5), sa čunjastim nastavkom na doljnjem kraju (1 kom.; sl. 35 br. 3) ili sa četiri kvržice naokolo (4 kom.; sl. 35 br. 4). Sličnih se je privjesaka našlo i u Velikom Bukovcu, gdje se upoznajemo sa njihovom uporabom na kraćim lančićima, a našlo ih se nekoliko i u Bijelom brdu. Drugačijega je oblika jedan privjesak u veličini lešnjaka, načinjen od dvije slotane polukruglje od tankoga bronsanoga lima (sl. 35 br. 2).

U sličnu je svrhu rabila i jedna tanka oblongna pločica od posve tankoga bronsanoga lima (sl. 36). Naokolo je urešena okvirom, u kojem se nalazi jedan red izbijenih krugljica, a nutrašnjost ispunjuju ornamenta, koji u glavnom sastoje od izbijenih krugljica i lukova. S ove uresne pločice visjelo je negda na tankim žicama pet (sada tri) troglastih komadića lima, na kojima su bila po dva manja slična komada obješena.

Zanimiv predmet iz starohrvatskoga groblja u Kloštru jeste jedan malen bronsan krstić (sl. 31 br. 4), 38 mm visok, sproveden petljom, da se može uvrstiti u niz, što se oko vrata nosio, ili u čislo. Isukrst je veoma surovo izrađen sa pretankim oblicima, s kojima stoji u velikoj protimbi prevelika glava. Čini se, kao da mu ovdje noge, koje su ponešto rastavljene, nisu bile na krst prikovane, nego kao da njima čvrsto stoji na zarezanu i odjelanu dijelu krsta.

Sl. 36. Uresna pločica iz starohrvatskoga groblja kod Kloštra. Nar. vel.

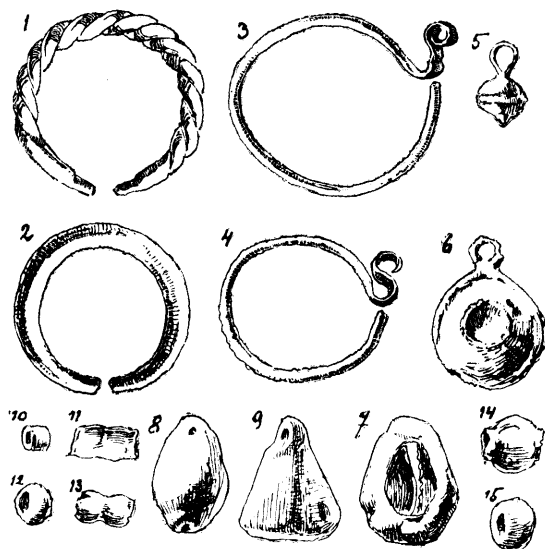
III. Starohrvatsko groblje u Velikom Bukovcu (kotar Ludbrijeg).

U narodnom muzeju nalazi se jedna čovječja lubanja i malena skupina predmeta, uz koje je zabilježeno, da ih je u listopadu 1871 našao S. Ljubić na okosnicama, iskopanim u vrtu grofice Drašković u Velikom Bukovcu. O tom

¹ Marun u Starohrv. prosvjeti VII 1903 str. 45 br. 228/3 5.

Ljubićevom iskapanju našao sam bilježaka u izvještaju o stanju narodnoga muzeja za g 1871¹, što ga je odbor za muzejske poslove podneo jugoslavenskoj akademiji, koja je u ono doba muzejem upravljala. Izvješćuje se tu, kako je »nadželnik arheološkoga razdjela, čuvar, akademik Sime Ljubić bio med ostalim poslan, da pregleda mogile kod Velikoga Bukovca, na koje je obraćena pozornost starinara.« Malo dalje se piše: »Jednakim je uspjehom (kao u Samatovcima) urodilo iskapanje u Velikom Bukovcu, gdje je nađeno šest kostura ljudskih, na nekih od njih našle su se naušnice od mjedi, prstenje, veružice, niz staklenih i jantarevih zrna, puceta i drugoga nakita.« U muzejskim spisima nisam našao ništa, što bi se odnosilo na to iskapanje, a iz čega bi se moglo viditi, kako su bili grobovi poredani i što je na kojoj okosnici bilo. Našao sam u ostalom izvor, odakle je Ljubić doznao za velikobukovačke nahodaje. To je jedan list grofa Gundakera Wurmbranda na odsječnoga savjetnika Hauera ddto 28/II 1870, štampan

Sl. 37. Razni nakiti iz starohrvatskoga groblja u Velikom Bukovcu. Nar. vel.

u časopisu bečkoga anthropološkoga društva,² u kojem se spominje, da se je prigodom nekoga iskapanja u Bukovcu kod Ludbrijega otkrilo nekakovo groblje, pa da su se našle četiri okosnice. Samo kod jednoga mrtvaca da su se našle bronsane minduše. Za glave mislio je grof Wurmbrand, da imaju keltski karakter, a nadao se je boljem uspjehu od iskapanja, koje je namjeravao tečajem iste zime poduzeti.

Da li se je to iskapanje izvodilo ili je ostalo samo kod ono četiri Wurmbrandovih i šest Ljubićevih grobova, to mi nije poznato, ali sudeći po predmetima, što se nalaze u narodnom

muzeju, ne može biti nikakove sumnje, da je to sredovječno groblje na red (Reihenfriedhof), a pokojnici da ne stoje u nikakovom snošaju sa Keltima, nego da su slavenskoga porijetla, t. j. stari Hrvati. Valjda je to groblje još i sada većim dijelom netaknuto, pa bi spretno poduzeto kopanje moglo imati povoljan uspjeh.

Predmeti iz velikobukovačkih grobova u glavnom su srodni sa onima iz Kloštra, pa je stoga veoma vjerojatno, da su oba groblja iz istoga vremena, naime iz konca X. ili prve polovine XI. stoljeća Mnogih vrsta nakita u Ljubi-

¹ Rad jugoslavenske akademije XIX str. 193.

² Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. Band I. str. 156.

ćevih šest grobova naravno nije moglo biti, ali se zato, što manjkaju, iz toga ne smiju nikakovi zaključci stvarati. Tako nema niti ogrlica, niti jednostavna zatvorena prstenja; kao u Kloštru nema narukvica, nema probušenih rimskih novaca iz nizova, nema mađarskih ili ma kakovih drugih novaca, po kojima bi se groblje moglo datirati, kako se može ono u Bijelom brdu i Svinjarevcima.

Iz Velikoga Bukovca nalaze se u narodnom muzeju slijedeći predmeti:¹

a) Dvije srebrne (sl. 37 br. 3) i pet bronsanih karičica sa S-nastavkom (sl. 37 br. 4); promjeri 28×25—20×20 mm.

b) Dva para srebrnih minduša (sl. 38 br. 2 i 3) sa grozdolikim nastavkom na donjnjem kraju i sa četiri nabreklina poput rozeta na karičici, koja se provukla kroz uho. Od sličnih kloštarskih komada ovi se razlikuju u tome, što su masivnije saljeveni, pa što na njima nema cijevi od filigrana između donjnjega grozda i gornjega pupoljka. Visina 38 mm. Čini se, da su te minduše negda bile pozlaćene.

c) Dva srebrna prstena sa nesastavljenim krajevima (sl. 37 br. 1 i 2). Jedan je spleten od tri struke deblje žice, a drugi savijen iz tanke šipke okrugla prereza. Krajevi su na oba komada nešto tanji.

d) Privjesak (sl. 38 br. 1), sastojeći od karičice od bronsane žice, na kojoj je bilo nanizano valjda šest lančića, od kojih se jedan nije sačuvalo. Na svakom je lančiću bilo obješeno po jedno masivno narebreno dugme, koje bi po svome obliku moglo sjećati na žir sa kapicom.

e) Tri kruškolika bronsana praporca (sl. 38 br. 4 i 5) razna oblika i veličine. Dolje su unakrst prosječeni, a tako dobivene trouglaste latice koso su narovašene. Zvuk se je proizvodio umetnutim komadićem šljunka.

Sl. 38. Razni nakiti iz starohrvatskoga groblja u Velikom Bukovcu. Nar. vel.

¹ U izvještaju na akademiju spomenute »naušnice od mjedi« jesu od srebrne smjese, a

»jantarova zrna« staklena su sa irizirajućom prevlakom.

f) Mala okrugla bula od tanka bronsana lima (sl. 37 br. 6), sa petljom za privješanje. Načinjena je od dvije na gornjim krajevima malo utisnute polukruglje, koje su se slotovale. Na dodirnom obodu i oko onih utisnutih partija bila je prilotana na okrug svinuta tanka žica.

g) Deset malih šupljih krugljica iz niza (sl. 37 br. 5), od bronsana lima, sa petljama od tanke žice.

h) Komad kovana željeza; 0,10 m dug. Pričinja se, kao da je prihvat od kakova noža ili mača, što se je uticao u drven ili koštan držak.

i) Dijelovi od nizova, što su se oko vrata nosili, naime: šest probušenih kauri-puževa (*Cypraea moneta*; sl. 37 br. 7—8), 27 komada običnih bjelkastih staklenih zrna, međ kojima su u tri puta po dva komada ostala nerasječena (sl. 37 br. 11—15). Tri sasma sitna zrna od zelena su stakla (sl. 37 br. 10), a jedno oveće čunjasto od zelenkasto-žutoga (sl. 37 br. 9).

IV. Starohrvatsko groblje kod Svinjarevaca (kotar Vukovar).

Kada se je g. 1895. gradila cesta iz Negoslavaca u Orolik, radnici, koji su imali kod 12. kilometra kroz sjeveroistočnu obrježinu jedne dole da prokopaju jedan prosjek, od prilike 2 km. istočno od sela Svinjarevaca naidoše na neko groblje, u kojem su ravno ispruženi mrtvaci bili zakopani smjerom od zapada prema istoku. Uz mrtvace našlo se raznolikih nakita, ali se na nje nije mnogo pazilo, nego se je mnogo ostavilo u materijalu, kojim se je na drugom dubljem mjestu cesta nasipavala. Samo šest većih predmeta i jedan manji dođoše u ruke poduzetnika gosp. inženira Huga Stubenvolla iz Vukovara, koji ih je darovao prehistorijskoj zbirki c. i kr. naravoslovnoga dvorskoga muzeja u Beču, gdje se nalaze pod inv. br. 28621—28626. Kako su predmeti po grobovima bili razvrstani, nije se naravno moglo ustanoviti, a ja ih ovdje priopćujem po jednom članku Dra. M. Hoernes¹, koji je objelodanio i njihove slike. Ti predmeti jesu:

1. Mala ogrlica od tanke dvostruke srebrne žice, uvijene poput uzice, sa petljom na jednom, a kvačicom na drugom kraju; promjer 112 mm.

2. Nešto veća i jača ogrlica od bronsa, slično načinjena; promjer 125×135 mm.

3. Velika lijepa ogrlica od bronsa; promjer 150×165 mm. Slično je načinjena od četiri struke, ali mnogo umjetnije i uz uporabu veoma tanke poput uzice smotane srebrne žice. Ova obilazi cijelom ogrlicom, prolazeć udubinama između one četiri žice, oko kojih je ispod krajeva omotana. Kvačicu i petlju tvore samo dvije od one četiri bronsane struke.

4. i 5. Dva komada jednakih bronsanih narukvica, koje potječu valjda iz istoga groba, tanke, trouglasta prereza, koso narezuckane; na otvorenim krajevima završuju životinjskim glavama; promjer 67 mm

6. Narukvica od debele bronsane žice, koja je prema krajevima iskovana

¹ Mittheilungen der prähistor. Comm. der kais. Akademie der Wissenschaften. I. Band Nr. 5. 1901. str. 284—289.

u trouglaste ploče. Ove su ploče na rubovima i po srijedi urešene jednostavnim crtežem od urezanih redova malih kolobara. Promjer narukvice 61 mm.

7. Prsten od bronsana lima, koji napred tvori okruglu podlogu za leći sličnu bijelu staklenu pastu, koju obrubljuje 12 mm široka karičica od žice. Promjer 22 mm.

Doznajući za ovaj nahodaj, uputio sam g. Karla Nubera, da ode u Svinjarevce, pa da tamo na trošak hrvatskoga arheološkoga društva kopa. Predmeti, što bi se iskopali, imali su da budu svojina narodnoga muzeja. Nuber je svoju zadaću, u koliko je to do njega stajalo, dobro izveo, ali nije mogao mnogo da uradi, jer su zemljišta, na kojima se grobovi nalaze, bila pod kulturom. Tako se je on morao ograničiti samo na uzak potez uz cestu, a tu je on doduše konstatovao i otkopao jedno 60 grobova, ali većinom su to bili samo dijelovi grobova sa glavom ili samo s nogama, od kojih su ostatak radnici g. Stubenvolla već bili uklonili. Stoga se osim priličnoga broja lubanja, koji će stručnjaku za kraniolegičke studije o sredovječnom žiteljstvu u Slavoniji moći da posluže, Nuberovim iskapanjem nije moglo mnogo dobiti. Od predmeta on je svega iskopao 5 bronsanih S-karičica, 5 srebrnih i 3 bronsana prstena i 6 srebrnih arpadovskih novaca. K tomu je g. 1900. pridošla još jedna srebrna S-karika i jedan srebrni prsten, koje je darovao g. A. Bukvić, kr. riječni inženir u Mitrovici, koji je bio prisutan, kada se je kraj Svinjarevacu cesta gradila, pa je te predmete od radnika preuzeo bio.

O iskapanju u starohrvatskom groblju kod Svinjarevacu vodio je g. Nuber točne bilješke i nacрте, pa ih je meni i predao bio, ali kada su mu se isti kašnje na njegov zahtjev povjerili, da po njima izradi izvještaj o iskapanju, nije ih uz prkos opetovanim pozivima više htio da povrati. Stoga se te bilješke i nacрти ovdje ne mogu upotrijebiti, nego se jedino može naznačiti broj, što ga je Nuber kojemu grobu dao, a koji se je uz predmete iz dotičnoga groba zabilježio, čim je on predmete muzeju predao bio.

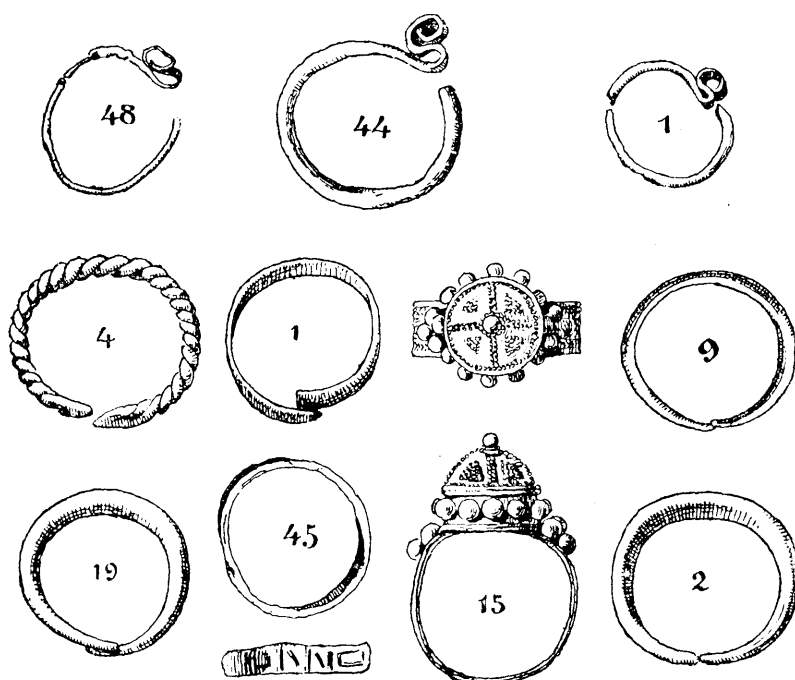
Svinjarevačko starohrvatsko groblje, od kojega jedan dio još neprekopan leži u oranicama kraj ceste, samo je neznatno mlade od bjelobrdskoga, ali se je obzirom na broj priloženih nakita pokazalo znatno siromašnijim od ovoga. Za sada još manjkaju mnogi oblici kao n. pr. nizovi sa staklenim zrnima, praporci i drugi privjesci, a nema ni neurešena prstenja, nekih vrsti karičica i minduša, koji su predmeti u Bijelom brdu sasna obični. Ali zato su se u Svinjarevcima našla dva nova oblika prstenja i razmjerno mnogo više srebrnih nakita nego u Bijelom brdu. Za datiranje svinjarevačkoga groblja mjerodavno je ono šest komada arpadovskih novaca, što su se uz mrtvace našli: jedan je od Bele I. kao kralja (1060—1063), četiri od Ladislava I. (1077—1095), a šesti sa izopačenim napisom — dakle valjda suvremeni falzifikat — gotovo sigurno je također od Ladislava I. Ovi novci dakle započimlju tamo, gdje oni iz bjelobrdskoga groblja prestaju, a ne sižu mnogo dalje, tako da se smije reći, da je starohrvatsko groblje u Svinjarevcima bilo u drugoj polovici XI. vijeka u porabi, i to vjerojatno nešto bliže kraju toga stoljeća.

U većini po g. Nuberu raskopanih grobova nije bilo nikakovih priloga; bilo ih je pako u slijedećim grobovima:

Grob br. 1. Mala bronsana S-karičica od tanke žice (sl. 39 I. red br. 1), slomljena; promjeri 15×15 mm. — Otvoren prsten (sl. 39 II. red br. 1) od tanke malo zaobljene bronsane letvice, kojoj krajevi ponešto prelaze jedan preko drugoga; promjer 19 mm. Pokupila se i sasma pozelenila kost od prsta, na kojem je ovaj prsten bio.

Grob br. 2. Srebrn nesastavljen prsten (sl. 39 III. red br 2) sa tanjim krajevima, koji se skoro dotiču; promjer 23—22 mm. Kost prsta, na kojem je prsten bio, postala je tamnosmede boje.

Grob br. 4. Srebrn nesastavljen prsten (sl. 39 II. red br. 4), spleten od

Sl. 39. Nakiti iz starohrvatskih grobova kod Svinjarevaca. Nar. vel.

tri struke debele žice; krajevi nešto tanji; promjer 24×23 mm. Na kosti prsta zeleni tragovi.

Grob br. 9. Bronsan nesastavljen prsten (sl. 39 II. red br. 9); zašiljeni krajevi prelaze jedan preko drugoga; promjer 22—21 mm.

Grob br. 15. Srebrn prsten (sl. 39 II. i III. red br. 15) od 7 mm široke letvice, koja je ukusno filigranom urešena: sredinom prolazi pletivo, načinjeno od tri puta po dvije posve tanke nespletene struke; sa svake strane su po dvije uzice od upletene dvostruke srebrne žice, a na rubovima letvice nešto je deblja žica prilotana. Na sastavu pričvršćen je polukružan šupalj nastavak sa većom krugljicom na vrhu, a obrubljen je sa dva niza sitnih krugljica. Slični nizovi dijele taj nastavak na četiri trouglasta polja, u kojima se nalaze trouglasti uresi od isto tako sitnih krugljica. Na donjem kraju obilazi oko njega red većih krugljica, a s ovima su u savezu po tri veće krugljice, koje prelaze na filigran

prstenove letvice. Promjeri prstena 31×22 mm. Kost prsta, na kojem je ovaj prsten bio, poprimila je tamnosmeđu boju.

Grob br. 19. Srebrn prsten (sl. 39 III. red br. 19); tanji krajevi znatnije prelaze jedan preko drugoga; promjeri 22×21 mm.

Grob br. 21. Srebrn novac kralja Bele I. (1060—1063; sl. 40 br. 1): AR; 14 mm; malo iskrhan. — $\dagger \text{ÐELĀ RE} \times$ Krst; u I. uglu $\sphericalangle$ (kosi potez). $\text{P}\bar{\text{A}}\text{II}\text{I}\text{I}\bar{\text{A}}$ Krst; u uglovima trouglaste točke. Réthy C. n. H. 2. tabla br. 16.

Grob br. 39. Srebrn novac kralja Ladislava I. (1077—1095) sa izopačenim napisom: AR; 14 mm. — $\dagger$ $\left| \sphericalangle \left| \sphericalangle \left| \sphericalangle \left| \sphericalangle \right. \right. \right. \right. \text{E}$ Kraljeva glava sprijeda; sa svake strane po jedno žezlo. $\text{)}(\text{Nejasno otisnut napis (L adisclaus re).$ Krst; u uglovima mali potezi. — Suvremena patvorina novca sv. Ladislava. Sr. Réthy n. d. 3. tabla br. 29.

Grob br. 41. Srebrn novac kralja Ladislava I. (1077—1095; sl. 40 br. 3): AR; 18 mm; manjka od prilike jedna trećina. — $\dagger \text{L}\bar{\text{A}}\text{DI}\bar{\text{Z}}[\text{cla}] \bullet \text{V}\bar{\text{Z}} \text{RE}$ Krst; u uglovima trouglaste točke. $\text{)}(\dagger \text{L}\bar{\text{A}}[\text{disc l}]\bar{\text{A}}\text{V}\bar{\text{Z}} \text{RE}$ Krst; u uglovima trouglaste točke. Réthy n. d. 3. t. br. 26.

Grob br. 44. Bronsana S-karičica (sl. 39 I. red br. 44) od deblje žice; promjeri 25×23 mm.

Grob br. 45. Jedna velika i jedna mala S-karičica od bronsane žice;

Sl. 40. Arpadovski novci iz starohrvatskih grobova kod Svinjarevaca. Nar. vel.

nastavci su odlomljeni, ali su se pokupili; promjeri 26×29 i 14×16 mm. — Srebrn prsten od tanke letvice (sl. 39 III. red br. 45) sa graviranim nacrtima; slomljen na pet komadića; promjer 18 mm. — Srebrn novac kralja Ladislava I. (sl. 40 br. 2): AR; 18 mm; nešto okrhan. — $\dagger \text{L}\bar{\text{A}}\text{DI}\bar{\text{Z}}\text{CL}\bar{\text{A}} \bullet \text{V}\bar{\text{Z}} \text{RE}$ Krst; u uglovima trouglaste točke. $\text{)}(\text{Slabo otisnut napis } (\dagger \text{L adisclaus re})$ i nacrt (Krst; u uglovima trouglaste točke). Réthy n. d. 3. t. br. 26.

Grob 46. Malen komad okrhanoga kременa, koji valjda spada u starije kulturno doba, a sa ovim sredovječnim pokojnikom nije u nikakvoj svezi bio.

Grob br. 48. S-karičica od veoma tanke bronsane žice (sl. 39 br. 48), slomljena; promjeri 21×16 mm

Grob br. 56. Srebrn novac kralja Ladislava I. (sl. 40 br. 5); AR; 14 mm; malo okrhan. — $\dagger \text{L}\bar{\text{A}}\text{DI}\bar{\text{Z}}\text{CL}\bar{\text{A}} \text{T} \text{V}\bar{\text{Z}} \text{RE}$ Kraljeva glava sprijeda; sa svake strane po jedno žezlo. $\text{)}(\text{Nejasno otisnut napis } (\dagger \text{L adisclaus re})$ i nacrt (Krst; u uglovima trouglaste točke). Réthy n. d. 3. tabla br. 29. — Pokupila se i jedna pozelenila kost, blizu koje je novac ležao.

Grob br. 58. Bronsan nesastavljen prsten od tanke, nešto zaobljene letvice, srodan onome iz groba br. 1.; promjer 19 mm. Pokupljena je i pozelenila kost od prsta, na kojem se je nalazio.

Predmeti iz neustanovljenih grobova. I. Nepotpun srebrn novac kralja Ladislava I. (sl. 40 br. 4): A; 18 mm; manjka skoro polovica. — . . . . 2CLĀIV3 RE Kraljeva glava sprijeda.)(Nejasno otisnut napis (+ Ladislaus re) i nacrt (Krst; u uglovima trouglaste točke). Réthy n. d. 3. t. br. 27.

2.¹ Srebrna S-karičica od debele žice; manjka odlomljeni nastavak; promjer 22×20 mm.

3. Srebrn prsten od konveksno-ravne šipke, na koju je prilotana 15 mm široka šesterouglasta pločica. Na toj je pločici negda bio pričvršćen neki uresni nastavak, koji se nije sačuvao.

V. Sredovječni srebrni nakiti iz Slakovaca (kotar Vinkovci).

Uz dopis br. 1800 od 24. lipnja 1893 poslao je općinski ured u Slakovcima ravnateljstvu narodnoga muzeja u Zagrebu veći broj srebrnih nakita, što ih je tamošnji žitelj Karla Brkić k. br. 43, oruč 15. lipnja jednu svoju oranicu, izorao bio. Predmeti su bili svi na jednom kupu, a nalazili su se valjda u jednom omotu od prolazne stvari, koja je tečajem vremena strunula; o kakovoj posudi, u kojoj su mogli biti pohranjeni, dopis općinskoga ureda barem ništa nije pripočeo, a preko toga sigurno ne bi bio mukom prelazio bio. Muzejsko ravnateljstvo predmete je od vlasnika otkupilo, pa je Karli Brkiću poslalo primjerenu odštetu.

Slakovački nahodaj je skupina veoma ukusnih nakita, što ih je mogla posjedovati samo imućnija osoba. Zakopali su se sigurno zato, što im se je vlasnica poradi neke ratne nedaće ili inih kakovih nemirnih prilika pravom imala da boji, da bi joj se mogli oteti. Vrijeme kada i povod zašto su se slakovački nakiti zakopali, ne da se ustanoviti, ali je veoma vjerojatno, da se je to dogodilo negdje u XIII. ili XIV. stoljeću. Što su se predmeti našli tekar iza više stotina godina, svakako dokazuje, da je strah njihove nekadanje vlasnice bio opravdan, kada ista nije više imala prilike, da ih opet iskopa, čim su nastupile povoljnije prilike.

Slakovački je nahodaj sastojao od 6 ukrasnih igala sa nastavcima u obliku rozeta, 7 ukrasnih pločica sa pojasa, 1 predice, 3 para velikih karika-sljepočničarki, 2 prstena, 16 većih plosnatih i 31 manjega okrugloga dugmeta. Predmeti su većim dijelom od srebra, a ukrasne igle i pločice još su k tomu na prednjoj strani i pozlaćene; za plosnata dugmeta čini se, da su od bakra, pa samo dobro posrebrna.

Krasni slakovački predmeti u mnogim pojedinostima odaju romanske motive, što naročito vrijedi za neke životinjske likove, koji se na njima nalaze. Što na prvi pogled ipak izgledu dosta zagonetno, to je tomu ponajglavniji razlog, što su takovi i slični nakiti dosele gotovo posve nepoznati. Biti će ih doduše dosta po raznim muzejima i zbirkama, ali se s njima još nitko nije bavio, tako da se do

¹ Predmete pod br. 2 i 3 darovao je g. 1900 g. A. Bukvić, kr. riječni mjernik u Mitrovici.

sada sabrani materijal još ne može pregledati, pa se stoga i ne može doći do sigurnih zaključaka. Toliko stoji¹, a to je uz tijesni saobraćaj u kasnije arpadovsko i anžuvinsko doba i posve naravno, da se predmeta, kod kojih se upotrijebiše iste tehnike i isti motivi, našlo još i po cijeloj Madžarskoj, ali i u susjednim slavenskim zemljama s onu stranu Karpata, pa po cijelom balkanskom poluotoku sve do Carigrada.

Za datiranje slakovačkih nakita ne pruža nam sâm nahodaj nikakovih direktnih podataka, a u tu svrhu ne pomaže mnogo niti poznavanje oblika. Prekapajuć po mnogim i mnogim arheološkim publikacijama jedva da sam mogao da nadem jedan jedini podatak, koji se može upotrijebiti, a da se prilično sigurno ustanovi vrijeme, kada su se slakovački nakiti nosili. Našlo se je naime u jednom grobu u Somlo-u u Madžarskoj uz razne druge priloge i jedna zvjezdolika predica² sa šest nastavaka, koja je sasvim srodna sa predicom, što se među slakovačkim predmetima našla. Zajedno sa šomlovskom predicom našla su se i dva arpadovska novca, od kojih se jedan ne da sigurno opredijeliti (pripisuje se obično Beli III.), dočim je drugi bez sumnje od kralja Bele IV. (1235—1270). Sudeći po tome, spada ova vrsta predica u XIII. stoljeće, a u to vrijeme ili najkasnije u slijedeće stoljeće imati će se dakle uvrstiti i slakovački nahodaj.

Priložene slike prikazuju sve glavnije predmete i oblike, što su u slakovačkom nahodaju zastupani. Ti su predmeti slijedeći:

I. Igle pribodače. Sve su od srebra i naprijed pozlaćene

1. Uresna ploča sa igle pribodače (sl. 41) u obliku rozete od šest jajolikih narebrenih listova, koji su graviranim nacrtima urešeni. Ostrag je na svaki list prilotan po jedan krstolik nastavak, kojemu su na gredice nataknete šuplje kruglice. Na većoj je rozeti manja, sastavljena od osam također ornamentovanih listova, a po srijedi je nastavak sa četiri unakrst smještena zuba, koji su negda držali okruglo stakleno zrno. Igla je bila ostrag prilotana, ali se je odlomila i manjka. Promjer 84 mm, promjer rozete 47 mm.

2. Slično radena uresna ploča za igle pribodače (sl. 42). Šesterolista rozeta od jajolikih neornamentovanih listova mnogo je manja, a na njoj se nalaze druge dvije redom manje, također od šest listova. Na prvoj je lišće trouglasto, a kod druge ovalno. Po srijedi je ukovano crno stakleno zrno. Kao kod predašnjega komada i tu su krstoliki nastavci sa krugljicama na gredicama. Igla je odlomljena i manjka. Promjer 88 mm; promjer rozete 38 mm

3. Slična igla pribodača (sl. 43) sa triput po šest listova, koji su neornamentovani i više trouglasta oblika. Krugljice po strani neposredno pristaju na vertikalnu krstovu gredu. Stakleno zrno na sredini i krugljica na gornjem vrhu manjkaju, ali se je igla sačuvala. Promjer 79 mm, promjer rozete 44 mm, totalna visina 97 mm.

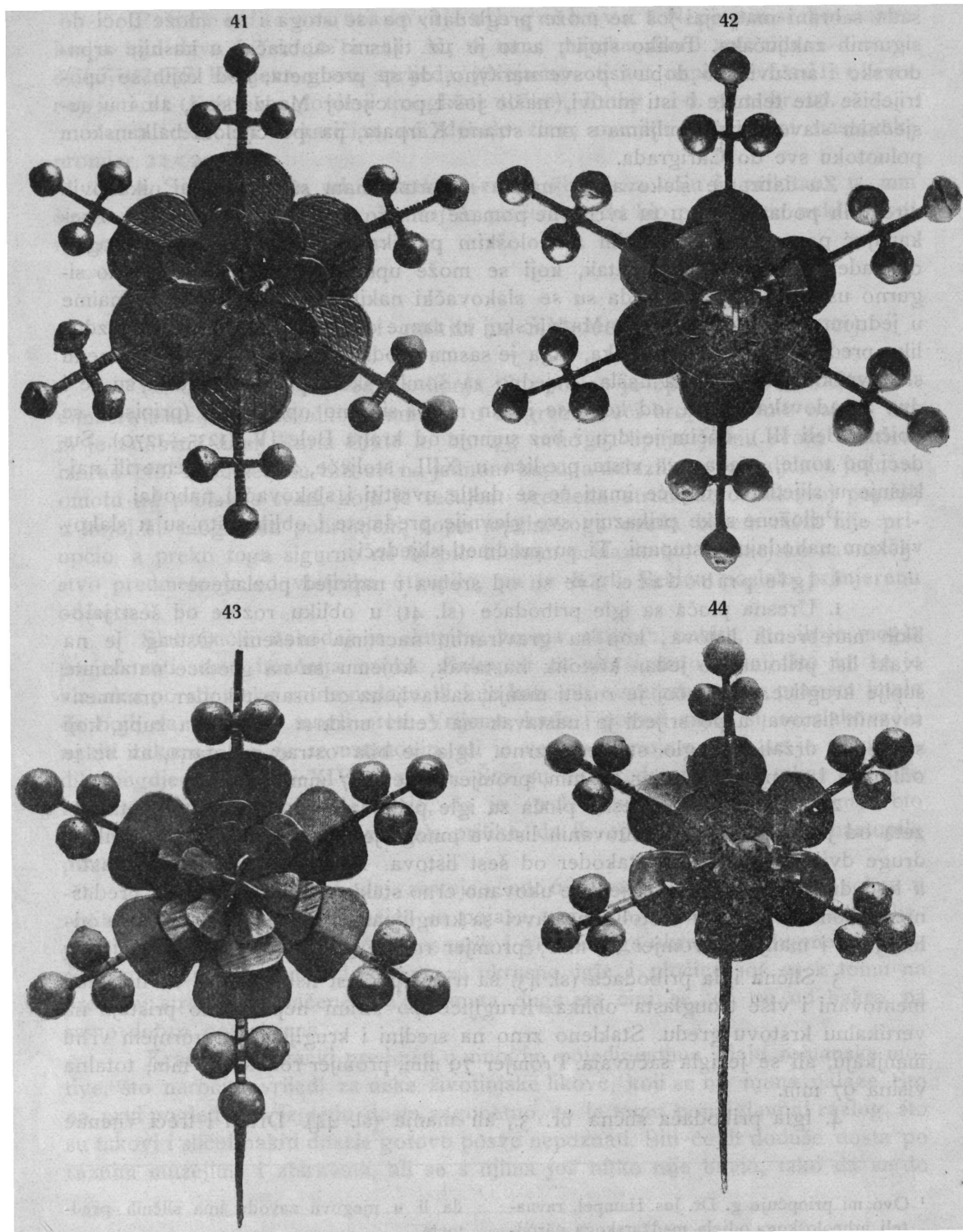
4. Igla pribodača slična br. 3., ali manja (sl. 44). Drugi i treći vijenac

¹ Ovo mi priopćuje g. Dr. Jos. Hampel, ravnatelj arheološkoga odjela madžarskoga narodnoga muzeja u Budimpešti, koga sam upitao,

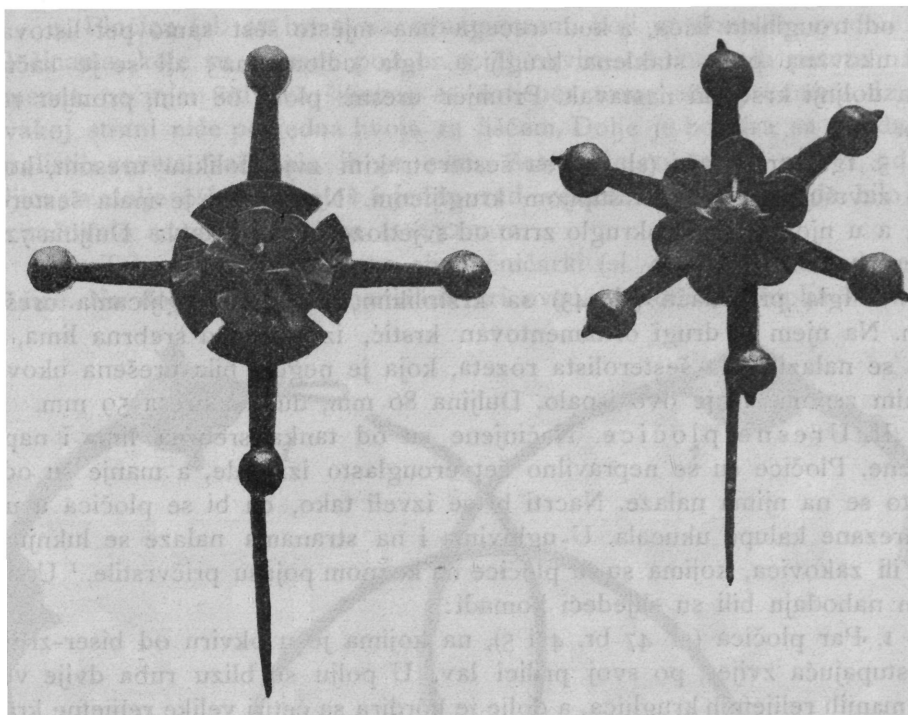
da li u njegovu zavodu ima sličnih predmeta.

² Arch. Ért. II 1882 str. 145 sl. 7.

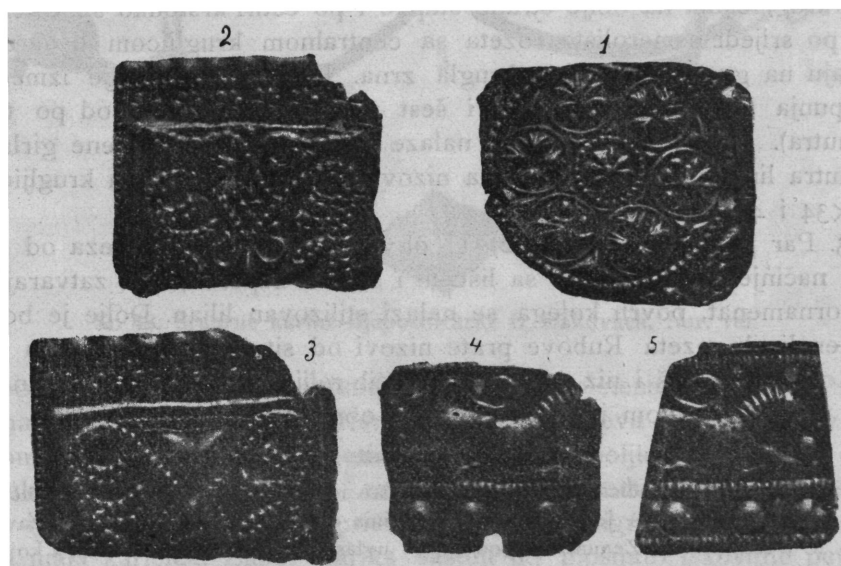

Sl. 41—44. Srebrne igle pribodače iz Slakovaca. Nar. vel.

Sl. 45 i 46. Srebrne igle pribodače iz Slakovaca. Nar. vel.

Sl. 47. Srebrne uresne pločice sa pojasa iz Slakovaca. Nar. vel.

sastoji od trouglasta lišća, a kod trećega ima mjesto šest samo pet listova. Na sredini ukovana crna staklena krugljica. Igla odlomljena, ali se je sačuvala. Manjka doljnji krstoliki nastavak. Promjer uresne ploče 68 mm, promjer rozete 38 mm.

5. Igla pribodača (sl. 46) sa šesterotrakim zvjezdolikim uresom, kojemu krajevi završuju po jednom šupljom krugljicom. Na sredini je mala šesterolista rozeta, a u njoj ukovano okruglo zrno od svjetlozelenkasta stakla. Duljina 72 mm, promjer uresa 48 mm.

6. Igla pribodača (sl. 45) sa krstolikim, šupljim krugljicama urešenim uresom. Na njem je drugi ornamentovan krstić, izrezan od srebrna lima, a na ovome se nalazi mala šesterolista rozeta, koja je negda bila urešena ukovanim staklenim zrnom, ali je ovo ispalo. Duljina 86 mm, duljina uresa 59 mm.

II. Uresne pločice. Načinjene su od tanka srebrna lima i naprijed pozlaćene. Pločice su se nepravilno četverouglasto izrezale, a manje su od nacrta, što se na njima nalaze. Nacrta bi se izveli tako, da bi se pločica u udubljeno urezane kalupe ukucala. U uglovima i na stranama nalaze se luknjice od čavala ili zakovica, kojima su se pločice na kožnom pojasu pričvrstile.¹ U slakovačkom nahodaju bili su slijedeći komadi:

1. Par pločica (sl. 47 br. 4 i 5), na kojima je u okviru od biser-zrnja na desno stupajuća zvijer, po svoj prilici lav. U polju su blizu ruba dvije veće i sedam manjih reljefnih krugljica, a dolje je bordira sa četiri velike reljefne kruglje. Veličina 29×27 i 27×29 mm.

2. Par pločica (sl. 47 br. 1). U okrugu, sastavljenu od malih krugljica, nalazi se uz rub šest ornamentata u linearnim okruzima (izmjenice po jedna palmeta sa krugljicama na obje strane stapke i po četiri krstoliko smještene grančice), a po srijedi osmerolista rozeta sa centralnom krugljicom u okrugu, koji sačinjavaju na gusto poredana okrugla zrna. Prostor, što ostaje između kolobara, ispunja šest većih (uz rub) i šest manjih ornamentata od po tri šiljata lista (iznutra). U uglovima pločica nalaze se nepotpuno izražene girlande, na rubu iznutra linearni potezi, a izvana nizovi sastavljeni od sitnih krugljica. Veličina 38×34 i 40×33 mm.

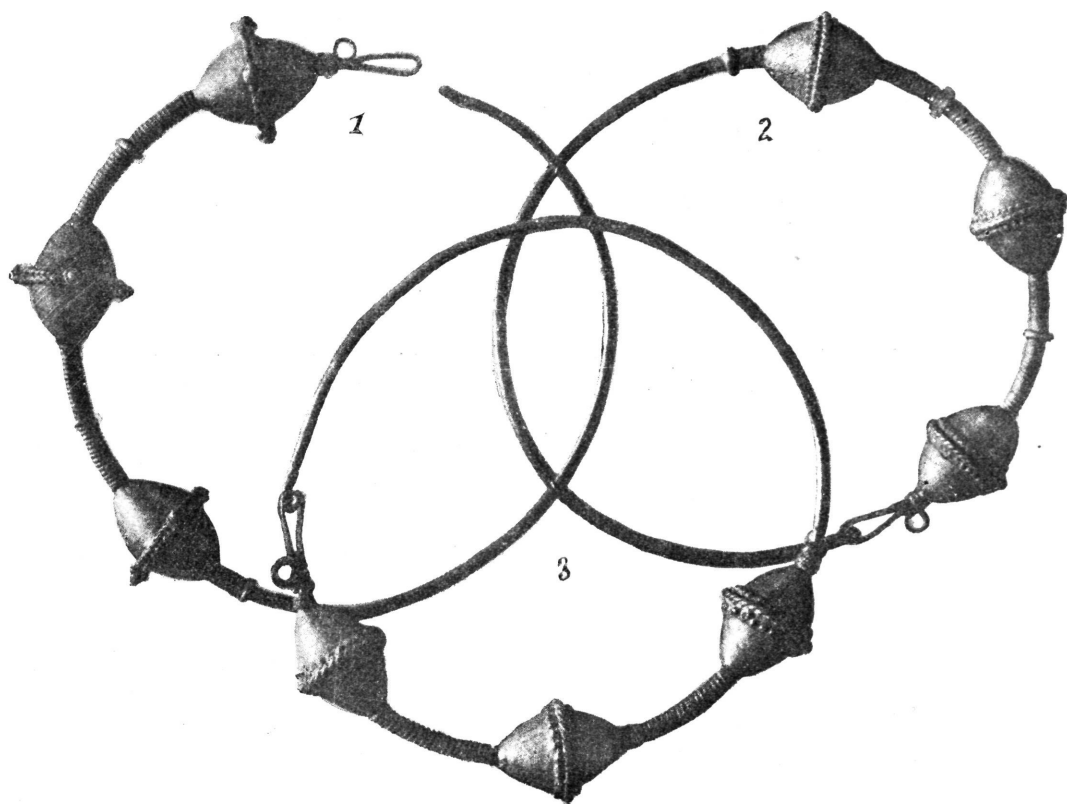
3. Par pločica (sl. 47 br. 2). U okviru od linearnih poteza od sitnih su krugljica načinjene dvije hvoje sa lišćem i sa dva zaperka, koje zatvaraju malen krstolik ornament, povrh kojega se nalazi stilizovan liljan. Dolje je bordira sa šest šesterolistih rozeta. Rubove prate nizovi od sitnih krugljica, a na doljnjem je kraju osim toga još i niz od 9 ili 10 većih reljefnih krugaljica. Veličina 37×33 i 37×34 mm. Pometnjom je slika br. 2 i 3 obratno metnuta.

¹ Osim ovih slakovačkih pločica sa pojasa posjeduje narodni muzej još jednu, koja se je našla u Deču (kotar Zemun) prigodom građenja ceste, a kupila g. 1900 od pokojnoga dra. Petra Marjanovića, općinskoga lječnika u Šimanovcima. I ona je od tanka srebrna lima i naprijed pozlaćena, ali se od slakovačkih razlikuje i svojim oblikom i time,

što ima mnogo jači reljef. Pločica iz Deča ima oblik pupoljka, koji gore završuje trouglasto sa trostrukim svodom, u kojem se nalaze tri veće krugljice. Nacrt sastavljaju iskucani nizovi sitna bisera i sitno trouglasto lišće. Na doljnjoj oblongnoj polovici iskucan je lik neke na desno stupajuće zvijeri, i to, kako se čini, ženke. Duljina 61, širina 37 mm.

4. Pločica (sl. 47 br. 3) sa ornamentom, koji je donekle srodan onomu na pločicama, koje su opisane pod br. 3. U okviru od linearnih poteza nalazi se ornament, načinjen od dva šiljcima se dotičuća trouglasta predmeta, iz kojega na svakoj strani niče po jedna hvoja sa lišćem. Dolje je bordira sa valjda sedam šesterolistih rozeta (sačuvalo ih se samo šest). Na rubovima nizovi od sitnih krugljica, a dolje osim toga još i jedan red velikih, kojih je valjda bilo 10, ali se je sačuvalo samo 7. Veličina 41×30 mm.

III. Tri para velikih karika sljepočničarki (sl. 48) od 1,5 mm debele srebrne žice. Na doljnoj su poli nanizana tri oveća bikonična šuplja zrna, izmed

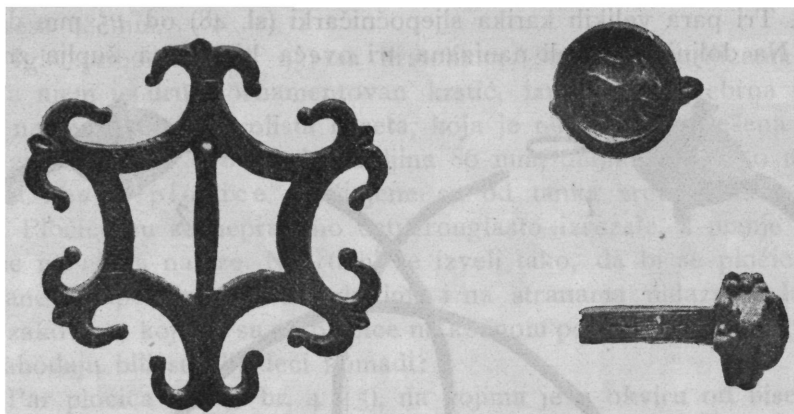

Sl. 48. Srebrne karike-sljepočničarke iz Slakovaca. Nar. vel.

kojih i povrh kojih je žica omotana uzicom od spletena filigrana. Takovo se pletivo nalazi prilotano i na dodirnim rubovima čunjeva onih šupljih zrna, i to na jednom paru dvostruko a sa četiri nastavljena pupoljka, a na ostala dva para jednostruko, ali su kod ovih na zrnima dva usporedna niza sitnih reljefnih krugljica iskucana. Na dva para pričvršćena je na filigranu između šupljih zrna po jedna mala karičica. Zapor karika sastoji od plosnato iskovanе petlje, koja svojim zavrnutim nastavkom donekle sjeća na završni nastavak S-karičica starohrvatskih sredovječnih grobova. U taj je zapor zahvaćala kukica, kojom je žica gornje polovice završavala. Sudeći po načinu, kako je ista načinjena i po veličini samih karika, one nisu mogle da služe kao minduše. Promjeri 83, 82 i 80 mm.

IV. Predica od pojasa (sl. 49) u obliku šesterotrake zvijezde sa stilizovanim liljanima na uglovima. Letvičasti dijelovi, koji sastavljaju ovu srebrnu predicu, urešeni su zaparanim sjekućim se potezima. U jednom unutrašnjem uglu nalazi se petlja, koje se drži neurešena sploštena igla predice. Promjer 52 mm.

V. Dva srebrna prstena. Jedan (sl. 50 dolje) je načinjen od 4 mm široke letvice, koja je urešena izmjenice krstićima i ornamentom šahove daske.

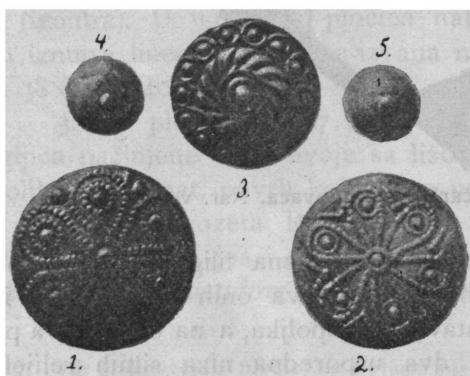

Sl. 49. Srebrna predica sa pojasa iz Slakovaca. Nar. vel.

Sl. 50. Srebrno prstenje iz Slakovaca. Nar. vel.

Na nj je priložena pločica u obliku osmerotrake zvijezde, sa skupinama od četiri krugljice na uglovima oko narezuckane kapice, u kojoj se nalaze ostanci staklenoga zrna. Promjer 26×22 mm.

Drugi prsten (sl. 50 gore) od 1,5 mm debele žice ima nastavljenu 16 mm široku okruglu pločicu. U nju je umetnuta tanka pozlaćena pločica od srebrna lima sa iskucanim likom na desno stupajuće zvijeri, koja ponešto sjeća na onu, što prikazuju pod br. II 1 opisane dvije uresne pločice Promjer 20 mm.

Sl. 51. Srebrna dugmeta iz Slakovaca. Nar. vel.

VI. Tri vrste slabo napupčenih dugmeta, kako se čini, od bakra, a samo jače posrebrena. Dvije su vrste urešene šesterolistim rozetama, koje sastoje od sitnih krugljica: kod jedne (sl. 51 br. 1; promjer 23 mm; 2 komada) nalazi se na sredini i na svakom listu po jedan piknjasti kolobar sa centralnom krugljicom, a po jedna krugljica uz rub spram svakoga razmaka između listova. Kod druge vrste (sl. 51 br 2; promjer 22 mm; 6 komada) oko krugljica na lišću i na sredini su linearni kolobari, a mjesto krugljica nalaze se uz rub spram razmaka trokuti, načinjeni od dva piknjasta i jednoga linearnoga poteza. Treća vrsta (sl. 51 br. 3; promjer 19 mm; 8 kom.) ima na sredini veću krugljicu, oko koje su opi-

sana dva istosredišna kolobara. Vanjski kolobar spaja 14 kosih zavnutih poteza sa isto toliko malih linearnih okruga sa centralnim piknjicama, koji se nalaze uz rub. Cijeli nacrt sjeća donekle na stilizovan lik polipa.

Četvrta vrsta dugmeta (sl. 51 br. 4 i 5) sastoji od neurešenih šupljih krugljica, koje bi se sastavile iz dvije polovice. Našlo se je 28 čitavih komada, 1 gornja i 3 doljnje polovice. Promjer 9 mm Petlje su ili jednostavne ili nabrebene.

Dr. Josip Brunšmid.

ANTIKNE BRONSANE POSUDE IZ HRVATSKE I SLAVONIJE U NARODNOM MUZEJU U ZAGREBU.

Narodni muzej u Zagrebu posjeduje veoma lijepu zbirku antiknih bronsanih posuda, od kojih se je najveći dio iskopao u Hrvatskoj i Slavoniji. Većinom su to bili slučajni nalazi, a pri iskapanjima, što su se preduzimala na trošak muzeja, samo se je, koliko znamo, dva puta našlo i bronsanih posuda. Jedno je takvo iskapanje izveo g. 1873 pokojni S. Ljubić na mjestu Grobište kraj Grobnika.¹ Potanjega izvještaja o tom istraživanju Ljubić nije ostavio, tek je načinio popis nadenih predmeta, koji se je u raznom obliku dva puta štampao.² U tom popisu nalazimo osim nekoliko bronsanih posuda još i drugih predmeta iz bronsa, stakla i jantara, koji pripadaju dijelom t. zv. halštatskoj, a dijelom rimskoj kulturi. Tim više treba žaliti, što nema točnoga izvještaja o tom iskapanju, jer je ovako teško reći, u kakvom međusobnom odnošaju stoje ovi predmeti, koji su načinjeni u tako razno vrijeme.

Bolje smo upućeni o iskapanju, što ga je Ljubić izveo g. 1880. u Bakru. Grobovi, koje je tu otkrio, imaju isključivo rimski karakter, te su datirani novcima, koji su se u njima našli, a potječu iz vremena od g. 50.—170. po Is. Med mnogobrojnim predmetima, koji su odavde dopremljeni u muzej, nalazi se i jedna malena amfora i jedna manja masivna bronsana posudica sa poklopcem, ukrašena reljefima.³

Najviše bronsanih posuda dobio je narodni muzej iz Siska. Veliki broj ih se našao g. 1886. prigodom jaružanja rijeke Kupe. Kada je muzejsko ravnateljstvo o tom našašću saznalo, bilo je već dosta toga otišlo izvan zemlje. Tek zajedničkom nastojanju gradskoga poglavarstva sisačkoga, društva »Siscia« i graditelja Andr. Collussija ima se zahvaliti, da se je nešto, i to nadajmo se veći dio, spaslo za muzej. I od onih predmeta, koji su već bili prešli u privatni posjed, moglo se je više toga dobiti; tako je građanin sisački Josip Pilek sam poklonio muzeju oko 15 komada posuda.⁴ Povodom jaružanja Kupe dobio je muzej još jednom, i to g. 1901. više komada ovakvih posuda. Osim toga došlo je u muzej bronsanih posuda i sa dvije zbirke sisačkih predmeta, i to sa zbirkom Franje Diericha, koja se je za muzej kupila g. 1864., i pok. vijećnika banskoga

¹ Sr. Viestnik IV (1882) str. 4

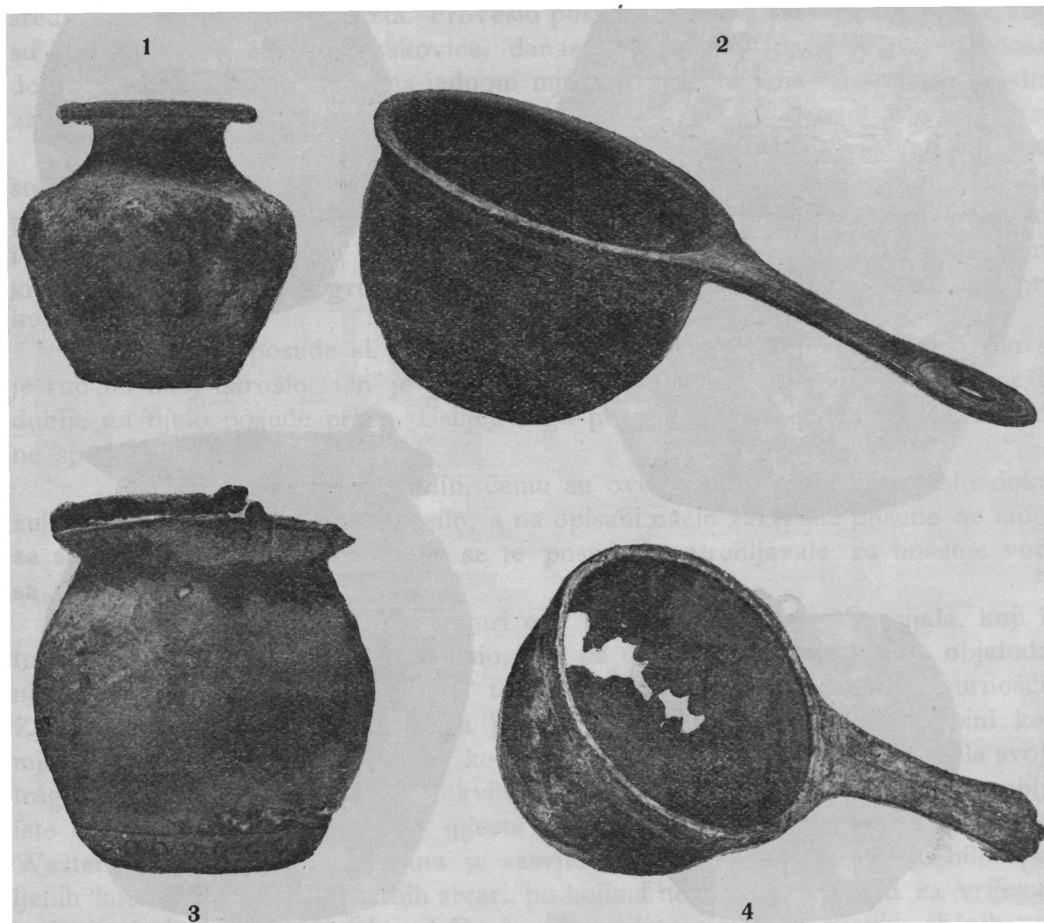
² U Popisu predmeta iz prehist. dobe u nar. muzeju u Zagrebu. Zagreb 1876. str. 24 i u Popisu arkeol. odjela nar. muzeja I i. Zagreb 1889 str. 152 i sl.

³ Izvještaj o tom iskapanju u Viestniku IV (1882) str. 3 i sl.

⁴ Viestnik VIII (1886) str. 94.

stola Ljudevita Ivkanca, koja je muzeju poklonjena g. 1892. — Kako su gotovo sve posude sisačke izvadene iz Kupe, to im je i vanjšina sasvim drugačija, nego kod posuda, koje su ležale u suhoj zemlji. Patine na njima nema, nego su sačuvale prvobitnu boju bronsa. Za datiranje Kupa kao nalazište nema nikakve važnosti: u rijeku mogu predmeti dospjeti u razno vrijeme i na razan način.

Sva su ta nalazišta, kako je lako uvidjeti, tako malo važna, da nije nužno opširnije se njima baviti. Ni kod opisivanja predmeta ne mogu ona biti mjerodavna, nego će biti bolje, da se posude po svom obliku svrstaju u vrste i tako, koliko je moguće, objasne.

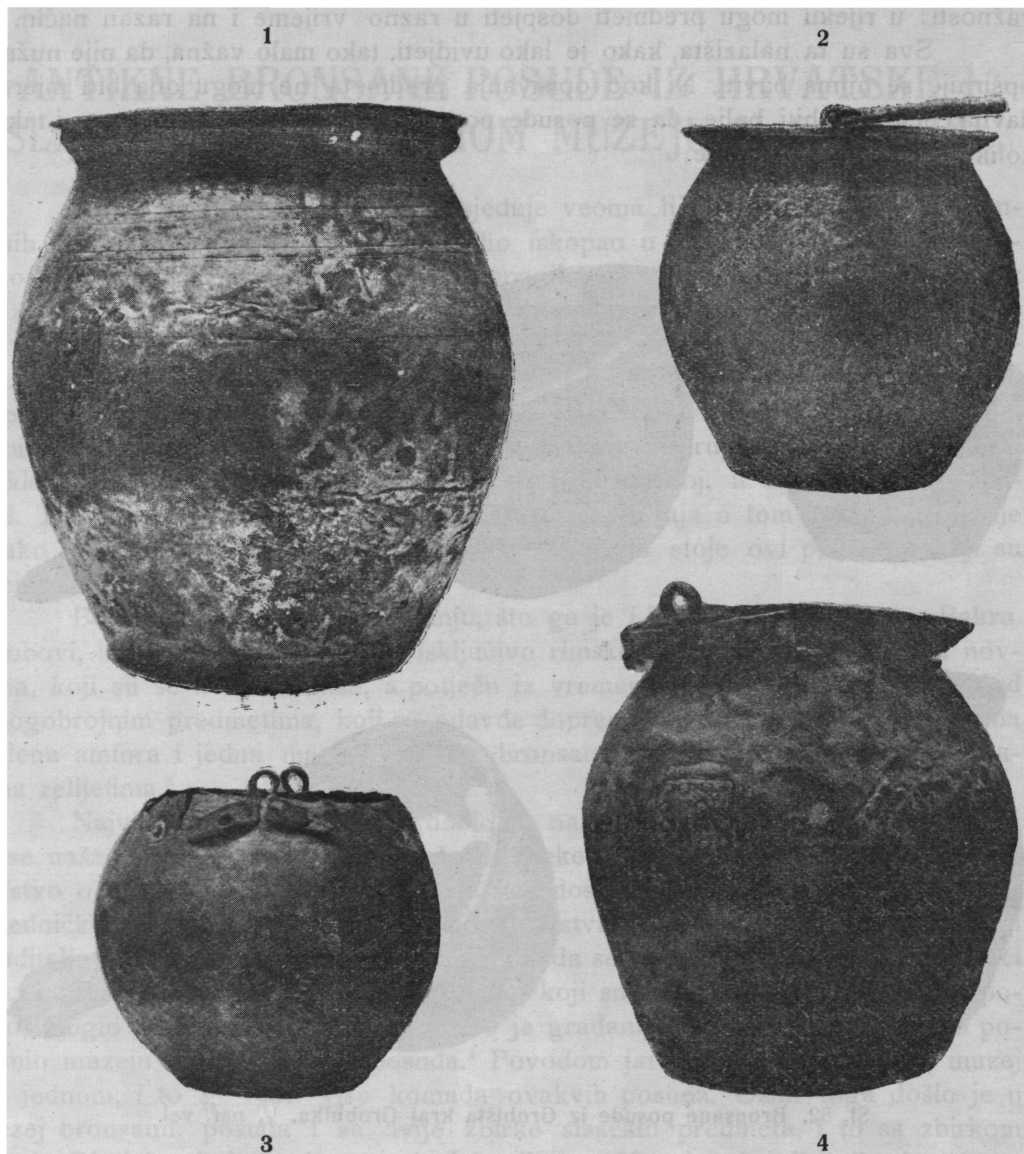
Sl. 52. Bronsane posude iz Grobišta kraj Grobnika. $\frac{1}{3}$ nar. vel.

1. Vedrice.

Posuda, koje imaju oblik prikazan na slici 53., ima muzej 17 komada; 16 ih je iz Siska, a jedna je iskopana u Grobniku. Sve su ove posude razne veličine: visina im je između 155 i 210 mm; tek dvije su veće, te će se kasnije napose istaknuti. Odozdol prema sredini biva posuda sve to šira, tako da u sredini ima svoj najveći ispon. Od sredine prema rubu opet se sužuje, tako da je

tik pod rubom tek nešto šira nego pri dnu. Rub je do 20 mm širok i obično je koso van izvinut; tek rijetko kada je još na kraju gore previnut. Na rubu su posude redovito prikovane dvije željezne petlje sa dvije ili rjede četiri zakovice. U te je petlje utaknuto proveslo, koje ima polukružan oblik, te je načinjeno ili

Sl. 53. Bronsane vedrice trbušasta oblika iz Siska. Po prilici $\frac{1}{4}$ nar. vel.

iz bronsa ili iz željeza. Previnuti krajevi provesla svršavaju katkada samo malom odebljinom, a katkada su ornamentovani; jedno sisačko bronsano proveslo završuje profilovanim nastavcima, a na drugom jednom sisačkom željeznom nalaze se na oba kraja labudove glave.

Na nekim posudama vidi se, da su morale biti dugo u porabi. Uslijed

toga su se istrošile, te ih je valjalo krpiti. To se je učinilo tako, da se je podložilo jedan ili više komada bakrena lima, koji bi se okolo škulje prikovao sa više zakovica. Neke su posude pune tih zakrpa, osobito pri dnu, koje se je redovito najprije oštetilo. Kod grobničkoga komada se je dno bilo sasvim otkinulo, te se je prikovalo novo (sl. 52 br. 3).

Sve su ove posude kovane iz tankoga bronsanoga lima. Premda ni jedna od njih nije bila na kolu, ipak neke imaju dosta pravilan oblik. Jedna se odlikuje tim, što je dobila neznatan ornament (sl. 53 br. 1). Visoka je 340, široka dolje 180, gore 260, a u sredini 320 mm; debela je 1 mm. U gornjem dijelu ukrašena je sa tri puta po dvije paralelne crte, koje idu oko posude; od prilike na sredini još je jedna takva crta. Proveslo posude nije se sačuvalo, a i petlja, koje su bile prikovane sa četiri zakovice, danas više nema. Inače je posuda dosta dobro sačuvana, te je samo na jednom mjestu u sredini i na više mjesta pri dnu zakrpana.

Druga je veličinom posuda sl. 53 br. 4, koja je 300 mm visoka. Nije tako solidno izrađena, kao prva, a, kako se vidi, bila je dosta dugo u porabi. Zakrpana je sa mnogo zakrpa, koje se nalaze ne samo na nutarnjoj, nego djelomice i na vanjskoj strani. Rub, koji je već bio sasvim istrošen, također je opet prikupan sa više krpica, a grube petlje valjda su tek tom prigodom na novo prikovane.

Posjednik posude sl. 53 br. 3 znao si je drugačije pomoći, kada mu se je rub na istoj istrošio. On je jednostavno rub sasvim otkinuo i petlje nešto dublje na tijelo posude prišio. Uslijed toga posuda na prvi mah izgleda, kao da ne spada u ovu vrstu.

Donekle se može prosuditi, čemu su ove posude služile. Proveslo dokazuje, da se je u njima nešto nosilo, a na opisani način zakrpane posude ne mogu se staviti na vatru. Biti će da su se te posude upotrebljavale za nošenje vode sa vodovoda ili zdenca.

Drugo je pitanje, kojoj kulturi ove posude pripadaju. Materijala, koji bi to pitanje možda još točnije objasnio, biti će dosta, ali je malo toga objelodanjeno. Nu uza sve to može se i u tom pogledu suditi sa velikom sigurnošću. Zanimivo je, da se je jedna takva posuda našla u predrimskoj naselbini kod mjesta La Tène u Švicarskoj, po kojoj je cijela kultura, koja je tu ostavila svoje tragove, dobila ime.¹ Nekoliko takvih posuda potječe iz predrimskoga groblja iste kulture sa paljevinom kod mjesta Körchov u Mecklenburgu.² Kod mjesta Westerwanna u Saskoj iskopana je sasvim slična posuda. U njoj je bilo spaljenih kosti i nekoliko neznatnih stvari, po kojima ne možemo saznati za vrijeme, kada je dotični mrtvac spaljen.³ Pred više godina našlo se sasvim sličnih posuda na dva mjesta u Češkoj i to 1895. kod Dobiýchova⁴ i 1894. u Libi.⁵ Oba

¹ V. Gross, La Tène, un oppidum Helvète tab. XIII 4.

² Rob. Beltz, Die Vorgeschichte von Mecklenburg str. 110 i d. Sl. 185.

³ H. Willers, Die röm. Bronzeeimer von Hemoor str. 108 sl. 42.

⁴ J. L. Pič, Památky archaeologicke a místopisné XVII (1896/7.) tab. LIV 8 i LV 9.

⁵ N. dj. str. 516 tab. LXXII 7.

ova nalaza potječu iz doba rimskoga carstva, te se time pruža dokaz, da su ovakve posude u to vrijeme još bile u porabi. Dokazao bi to i naš komad iz Grobnika, ako uzmemo, da je došao u zemlju zajedno sa drugim posudama, koje su s njim zajedno nađene, a koje su rimske. — U oblicima klasičkih naroda uzoraka za ove posude ne nalazimo. Njihova nalazišta po Švicarskoj, Mecklenburgu, Saskoj, Češkoj i kod nas jasno dokazuju, da one pripadaju veoma rasprostranjenoj kulturi. Zanimivo je i to, da se je od jedne vrste bronsanih kotlova, koja je u naseobini La Tène zastupana u dosta velikom broju, našlo više komada i u spomenutom groblju la tenskoga doba kod Kөрchova u Mecklenburgu. Po tomu se misli, da ima dovoljno razloga, a da se ustvrdi, kako posude ovoga oblika pripadaju la tenskoj kulturi. Ako je to tako, a po svoj prilici jest, onda moramo uzeti, da se je taj oblik i kasnije za rimskoga vremena još dugo ušćuvao. Klasičke forme, koje su došle na sjever sa rimskim gospodstvom, a trgovinom još i prije, nisu od prije poznate oblike mogle potisnuti.

Iza ovih posuda brojno je u muzeju najjače zastupan oblik, što ga prikazuje slika 54. Ima ih 16, a sve su iz Siska. I ove su vedrice kovane iz bron-

Sl. 54. Bronsane vedrice trbušasta oblika iz Siska. Po prilici $\frac{1}{4}$ nar. vel.

sana lima, koji je ovdje nešto tanji. Manje su od prije opisane vrste; visina im je tek 110 do 175 mm. Pri dnu dosta uska posuda biva prema gore šira. Nešto ispod ruba dostiže najveću širinu, te se opet uvija unutra. Taj je pregib obično okrugao, ali katkada tvori gotovo ugao. Rub je 15—20 mm visok i stoji obično osovno, a više puta je i nešto van nagnut. Željezne petlje slične su onima na prije opisanim posudama, te su prikovane na rubu sa dvije željezne zakovice. U te je petlje bilo utaknuto kao i kod prijašnjih posuda proveslo, koje je samo na dva komada sačuvano, a načinjena su iz željeza. Jedna je od ovih posuda veoma zanimiva. Na nutarnjoj strani ruba izbockan je šiljatim oruđem napis,

koji glasi ovako: = (centuria) Mod(est)i

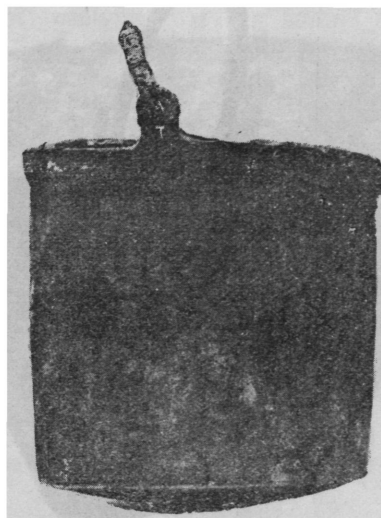
C. Mat . . . . Q . . . (?) Tim je posuda označena kao vlasništvo jednoga vojnika, koji svoga imena nije sasvim ispisao, ali je kazao ime centurije, kojoj je pripadao.

Uporaba tih posuda morala je biti slična kao i kod prijašnjih. Drugdje

čini se, da se ovaj oblik dosta rijetko nalazi. Jedan komad mogao je na novo publicirati Willers (str. 108 sl 43) iz Bargfelda u Saskoj, gdje se je našao još pred 50 godina. Žalibože se o nalazištu ne zna ništa potanjega. Tek po načinu radnje, koji je posve jednak izradbi prije opisanih vedrica, a onda i radi toga, što im u klasičnim formama ne možemo naći izvora, može se sa veoma velikom vjerojatnošću reći, da su i ove posude proizvod la tenske kulture. Da je i ovaj oblik još za rimskoga vremena živio, jasan je dokaz spomenuti latinski napis.

U ovu vrst spada jedna sisačka posuda, koja je već radi svoje veličine vrijedna da se posebno spomene. Visoka je 300, široka pri dnu 250, gore 270, a u sredini blizu 380 mm; debljina lima 1 mm. Čini se, da je bila malo u porabi, jer se vidi, da je još u dobrom stanju došla pod zemlju. Pukotine i grebotine, koje se danas na njoj vide, moraju biti iz kasnijega vremena. Niti na rubu, niti na tijelu posude ne vidi se trag, da bi na njoj bile pričvršćene petlje, u koje bi se moglo utaknuti proveslo, samo se opaža, da je donji dio ruba na vanjskoj strani kladivcem naokolo udubljen. Tom je udubinom prolazio valjda željezni ili bronsani obruč i na njemu je moralo biti pričvršćeno proveslo ove velike i teške posude.¹

Sasvim drugi oblik ima pet posuda iz Siska, od kojih je jedna naslikana na sl. 55. Oblik im je tako jednostavan, da ne može biti jednostavniji. Kovane su iz bronsana lima, te imaju oblik valjka. Visoke su 140–200, a široke 135–190 mm. Gore imaju 10–20 mm širok rub, koji je ili vodoravan ili nešto koso uzvinut. Željezne petlje prišivene su na vanjskoj strani ruba željeznim zakovicama, a u nje je bilo zataknuo proveslo, koje je slično onima na prije opisanim posudama. Na naslikanoj posudi načinjene su petlje drugačije. Ona je naime isprva imala rub kao i ostale, ali se je taj rub vremenom bio istrošio, te se još vide tragovi, da je bio prikbran. Kad se je i zakrpa bila istrošila, onda se je rub sasvim otkinuo, a posuda je gore dobila željezni obruč, koji se na dva mjesta zaokružuje kao petlja. Ono malo lima, što je preko obruča van stršilo jednostavno se je preko obruča dolje svinulo. Jedna od ovih posuda (sl. 64 br. 4) ne pokazuje traga, da je ikada na njoj bilo petlja i provesla, premda je sasvim dobro usčuvana. Da li je prema tomu služila u istu svrhu, kao i druge, nije jasno. Dvije posude nose posve jednostavan ornament. Jedna ima na gornjoj strani ruba tri šiljatim orudem urezana koncentrična kruga, a na tijelu su na isti način izvedene tri crte, jedna ispod druge, koje idu okolo

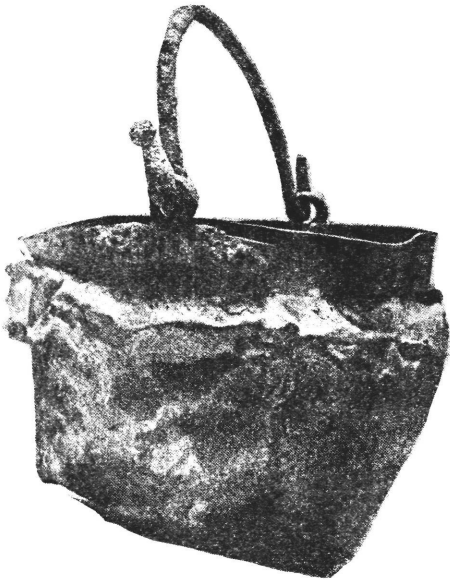
Sl. 55. Bronsana vedrica valjkastoga oblika iz Siska. $\frac{1}{4}$ nar. vel.

¹ Takav obruč zajedno sa proveslom od željeza posjeduje muzej iz Siska. Posude, kojoj

je taj obruč pripadao, muzej nema.

posude. Druga ima na tijelu sličan ornamenat samo su tu udubljene tri puta po dvije paralelne crte.

U grčkim i rimskim oblicima ne ćemo ni ovim posudama moći naći izvora, ali i tražeć med prehistorijskim formama ne ćemo se sasvim moći zadovoljiti. Oblik ovih posuda doduše jako sjeća na t. zv. rebraste situle iz halštatskog doba, ali su one sasvim drugačije rađene, tako da se ovdje ne mogu upotrijebiti za sravnjivanje. Kao dosta slična može se ovdje spomenuti jedna posuda iskopana u prehistorijskom groblju u Fabrianu u Umbriji, koja također ima sasvim sličan oblik, ali nosi na sebi figuralnih ornamenata.¹ Posuda slična oblika, ali posve različite, mnogo primitivnije izradbe poznajemo i iz raznih drugih prehistorijskih nalazišta. Ove posude naime sastoje iz limene ploče, koja je svinuta u obliku

Sl. 56. Bronsana vedrica iz Siska. Po prilici $\frac{1}{5}$ nar. vel.

valjka, te je na dodirnom mjestu čavlima zakovana. Dno, koje sastoji iz okrugle ploče bronsana lima, posebno se je prikovalo.² Sasvim sličnih našlo ih se je i u jednom grobištu u Idriji kod Bače na ušću rijeke Idrije jugoistočno od Sv. Lucije.³ Grobovi, koji su se tu prekopali, potječu po prilici iz vremena od 600 prije Isusa do 400 po Isusu, obuhvataju dakle još raniju halštatsku, zatim cijelu latensku i rimsku kulturu. Na tom su se mjestu našle sve tri do sada opisane vrste vedrica. Prva vrsta našla se samo u jednom ranorimskom grobu, druga u tri groba srednjelatenske, kasnolatenske i ranorimske perijode, a zadnja vrsta valjkasta oblika u dva ranorimska groba. Nu akoprem je ova vrsta posuda zastupana u ta dva ranorimska groba, ipak je po cijelom načinu izradbe gotovo sigurno, da i ona pripada latenskoj kulturi.

Sasvim su slične u izradbi, ali nešto različite u obliku još dvije vedrice narodnoga muzeja. Jedna je iz Siska, a druga se je našla u Zagrebu zajedno sa jednom rimskom zemljanom posudom prigodom kopanja temelja za strojarnicu gradskoga vodovoda u dubljini od 5,5 m. Sisačka je posuda (sl. 56.) visoka 220 mm, te joj se oblik znatno približava posudama prikazanim na sl. 54. Dosta je istrošena, te je na više mjesta pokrpana. Na proveslu se vidi, da se je najprije načinila odebljina sa gukićom na jednom kraju, a onda da se je tek utaklo u petlje. Na drugom kraju, koji se je tek na posudi mogao svinuti, nije se načinila ovakva odebljina.

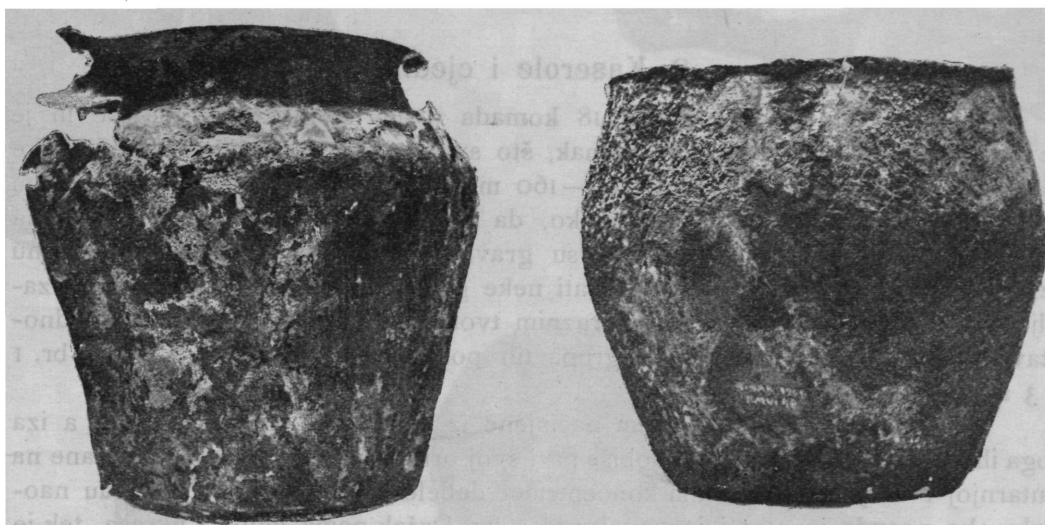
¹ Brizio, Notizie degli scavi 1899 pag. 379 sl. 6.

² N. pr. V. Gross, La Tène tab. XIII 3.

³ J. Szombathy, Das Grabfeld zu Idria bei Bača. Mitth. der prähistor. Commission der Akad. der Wissensch. Wien I str. 291 id.

Znatno se razlikuje oblikom zagrebačka vedrica (sl. 64 br. 8). Visoka je 120 mm, a vodoravni prerez ima oblik elipse, te su na najširem mjestu promjeri oko 225—240 mm. Posuda, koja je dosta istrošena i pokrpana, ima već pri dnu, koje ovdje nije ravno, svoj najveći ispon, te biva prema rubu, koji je 25 mm širok i zvinut, uža. Željezne petlje bile su prikovane sa dvije zakovice, a savinuti krajevi željeznoga polukružnoga provesla nisu odebljani.

Oblik, prikazan u slici 57 br. 1., zastupan je u muzeju samo u jednom sisačkom komadu. To je 23 cm visoka posuda, koja se sada nalazi u dosta lošem stanju; gotovo jedna četvrtina manjka. Kovana je iz jedva $\frac{1}{4}$ mm debeloga bronsanoga lima, te ima oblik okrenutoga kusostošca. Gore se posuda uvija unutra, te prelazi u 35 mm visoki vrat, koji je do 1 mm debeo. Da su na vratu bile pričvršćene petlje i da je posuda po tom bila providena proveslom, vidi se još danas,

1 2
Sl. 57. Bronsane posude iz Siska. Po prilici $\frac{1}{4}$ nar. vel.

ali se ne može reći, kakav su oblik te petlje imale, iz kakvog su materijala bile i kako su bile pričvršćene.

Posuda ovoga oblika našlo se drugdje dosta. Willers (str. 108 sl. 41) objelodanjuje jednu i navodi još više drugih, koje su našoj posudi sasvim slične. Obično se je izradbi ovih posuda dosta pažnje posvetilo. Petlje imaju obično figuralan ili ornamentalan ures, a provesla obično završuju životinjskim glavama. Više puta nalaze se na dnu pričvršćene tri urešene nožice, na kojima posuda stoji. Na našoj se posudi ne da konstatirati, da li je imala takve nožice; valjda nije.¹ Baš je ova bolja izradba uzrokom, da se ovim posudama ne može ozna-

¹ Ovakva jedna nožica, urešena tragičnom maskom, našla se je doduše u Sisku, ali je po-

suda, kojoj je pripadala, morala biti i jača i veća od ove.

čiti izvor. Svakako je značajno, da se je gotovo uz sve posude ove vrsti našlo i rimskih predmeta. Uza sve to kušao je Willers (str. 113 i d.) uspoređujući ih sa drugim prethistorijskim posudama iz drva i zemlje, dokazati, da oblik ovih posuda također ima svoj izvor u keltskoj kulturi. Međutim ovaj dokaz mora za sada ostati hipoteza, jer se na temelju poznatoga materijala još ne može izreći stalna tvrdnja, tim manje, što se i oblik ovih posuda a i ukras njihov dosta približava klasičkim formama.

Dvojbena je, da li se može med vedrice brojiti 20 cm visoka posuda iz Siska, što ju prikazuje slika 57. br. 2. Oblik joj sjeća na vedrice, prikazane na sl. 53, ali joj manjka rub, kojega po svoj prilici nije nikada ni imala. Bronsani lim, iz koga je posuda načinjena, debeo je 0,5 mm, a gore ima mjestimice i 2 mm. Petljama nema traga, ali se čini, da je na jednoj strani bila pričvršćena ručka. Zato se i ne može reći, da li je služila u istu svrhu kao prijašnje posude.

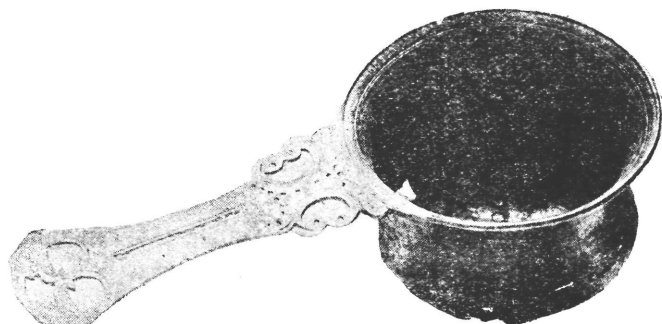
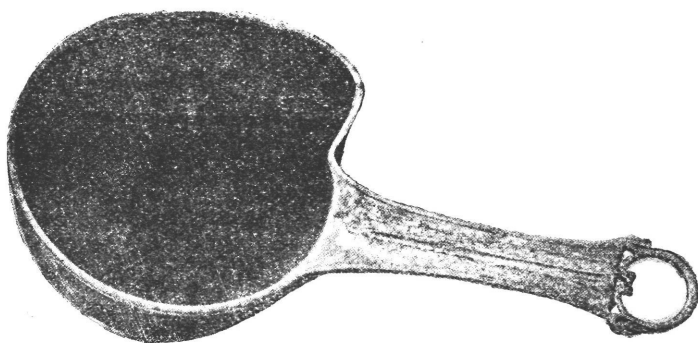
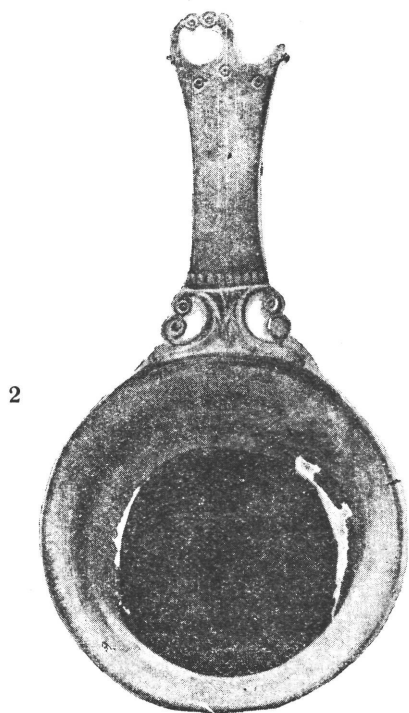
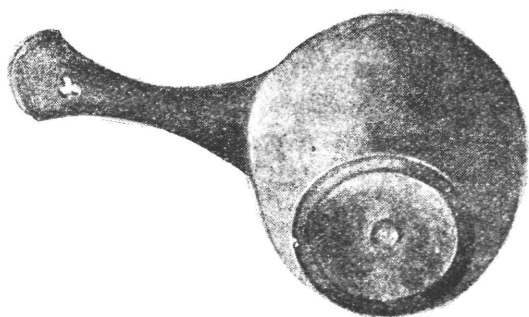
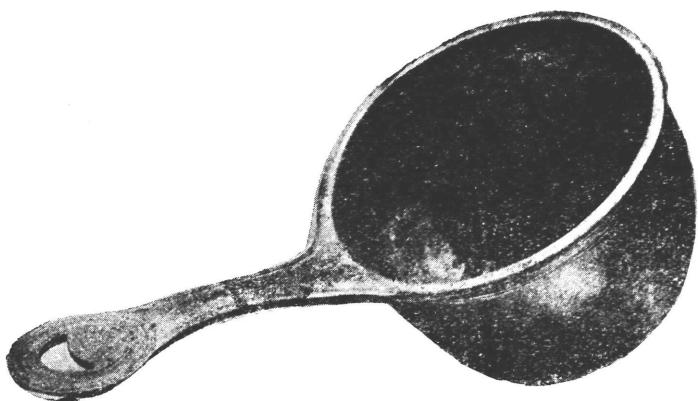
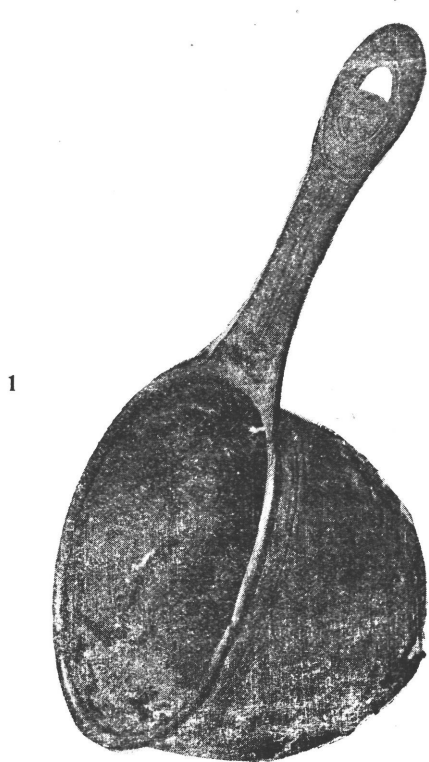
2. Kaserole i cjedila.

Kaserola posjeduje muzej 18 komada (osim ulomaka), a najviše ih je iz Siska. Oblik im je u toliko jednak, što sve sastoje iz manje ili više duboke zdjelice sa promjerom od kojih 100—160 mm, na kojoj se nalazi 100—170 mm dug držak. U izradbi im je zajedničko, da su sve najprije ljevene, a onda na kolu usavršene. Daljnji ures dobile su graviranjem i tauširanjem. Nu u načinu izradbe i u obliku mogu se razlikovati neke grupe, te se već po tom može zaključiti, da su te posude rađene u raznim tvornicama i u razno vrijeme. Jednostavno i solidno rađena je jedna grupa tih posuda, prikazana na slici 58, br. 1 i 3 i 59 br. 2.

Ove su kaserole ljevanjem načinjene iz 0,5—1 mm debela bronsa, a iza toga ih se stavilo na kolo, gdje dobiše prvi svoj ornament. Tu su naime izvrtane na nutarnjoj i vanjskoj strani dna koncentrične debele karike, te crte, koje idu naokolo oko posude iznutra i izvana ispod ruba. Držak nema mnogo ukrasa, tek je na kraju oko isječka u formi kruga ili polukruga uvrtno nekoliko koncentričnih kolobara. Osim toga katkada ide uzduž drška s obadvije strane i u sredini nekoliko crta. Ovamo spadaju tri sisačke posude, od kojih jedna (sl. 58 br. 1) ima utisnutu marku CIPI · PAMPFIL, a druga (sl. 59 br. 2) P · CIPI · ISOCRY¹, dok treća nema marke. Od sasvim slično rađene posude našao se je držak u Ščitarjevu, koji ima marku P · CIPI · POLIBI. U Surčinu našao se jedan držak bez marke, koji je sasvim sličan, dok je jedna cijela mala kaserola sa istoga mjesta valjda iz druge tvornice, makar da joj je držak dosta sličan. U Grobniku iskopane su dvije takve kaserole (sl. 52 br. 2), od kojih jedna ima utisnutu marku CINA I : C. Svojom izradbom mogle bi pristati u ovu grupu, tek se čini, da je ovdje u izdubljenim crtama ispod ruba bila uložena neka bijela ko-

¹ Na ovoj posudi otisnut je još jedan pečat s oRS MERCVRI, koji se nalazi još na dvije poznate posude iz Cipijeve tvornice (C I L X 8072, 13 i III 6017, 9). Th. Bergk (Bull.

d. Inst. 1859 str. 229 op. 1) tumači to kao κληρος Έρμου. U ovom slučaju biti će to samo trgovačka dosjetka; trgovac naime hoće tim da kaže, da je kupac dobro kupio.

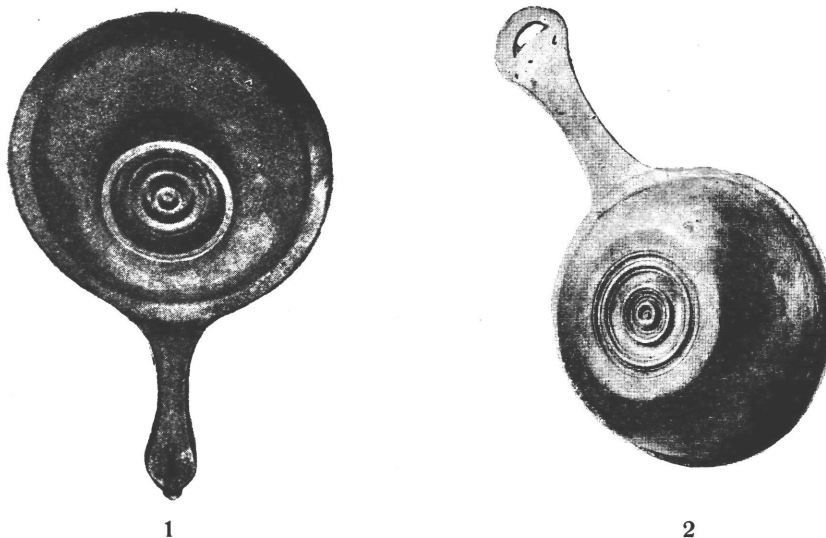

Sl. 58. Bronsane kaserole iz' Siska. $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ nar. vel.

vina Treća kaserola iz Grobnika (sl. 52 br. 4) razlikuje se nešto svojim oblikom i izradbom, osobito na dršku, gdje je sredinom bila uložena šipka željeza, ali je i ona radena veoma solidno.

Ovamo spadaju nadalje još dvije posude iz Siska, koje svojom izradbom ne zaostaju za ovima. Jedna je od njih dosta široka (promjer 160 mm), ali je veoma plitka (sl. 59 br. 1). Dno je bilo ljeveno do 1 cm debelo, te je trebalo velike sile, dok su se izvrtali oni debeli kolobari na njegovoj vanjskoj strani. Držak je osim gumba na kraju i izreska u formi gombalačke ruče ostao bez ukrasa. Na dršku ima marka ANSI · EPHAPRODITi. Po obliku različna od ove, ali slično jednostavno radena je posuda prikazana na slici 58 br. 4. Na dršku ispod izreska u formi djetelinina lista utisnuta je marka L · ANSI · DIOD(ori). Svakako se ima u jednu od ovih grupa uvrstiti jedan ulomak kaserole iz Siska, koji je iznutra i izvana prevučen nekom bijelom sjajnom kovinom.¹

Sl. 59. Bronsane kaserole iz Siska. Po prilici $\frac{1}{4}$ nar. vel.

Nekako prelaz između ovih kaserola i onih, o kojima će odmah biti govora, čine dvije posude, od kojih se jedna našla u Sisku, a druga u Tordincima (sl. 60). I ovdje je još na vanjskoj strani dna uvrtno nekoliko koncentričnih kolobara, a oko ruba posude jedna ili više crta, nu držak je ostao bez većega ukrasa. Gore je ravno odsječen, te ima tri škuljice. Akoprem su si ove dvije posude u tom slične, ipak ima u njihovoj izradbi neka razlika. Sisačka je tanje ljevena, ali joj je pri izradivanju posvećeno više pažnje, dok je tordinačka kaserola najjednostavnija u našoj zbirci. Od slične će kaserole biti i gornji dio drška iz Siska sa pečatom (R)VFINVs. Izradba mu je jednostavna, završuje gumbom, a izrezak je sličan ključanici.

¹ Misli se, da je ova kovina bila bakar pomiješan sa kositrom i olovom. Willers str. 209 op. 2.

Ostalih osam posuda, što ih muzej posjeduje, razlikuje se od opisanih u pojedinostima znatno. Već sam oblik je nešto različit. Dok su prijašnje postajale prema dolje sve uže, to ove postaju doduše također uže, ali se pri dnu opet raširuju. Držak ostao je doduše u glavnom isti: prema sredini biva uži, a onda prema kraju opet širi. Nu ornamentu su i na dršku i na posudi drugačiji. Duboko uvrtnih kolobara na dnu više nema; mjesto njih su i na nutarnjoj i na vanjskoj strani dna ugrebeni jednostavni koncentrični krugovi. U opće nisu ove posude dobile najveći ukras na kolu, nego tek kasnije prostom rukom. Možda se je prištedilo tim radne snage, nu svakako se je prištedilo materijala, jer je brons, osobito kod manjih posuda, katkada tanak kao papir, te ne bi mogao podnositi one sile, koja bi na kolu na nj djelovala. Još je najjača od njih posuda sl. 58 br. 5 iz Siska. Ornamentat joj je jednostavan, na dnu nekoliko koncentričnih krugova, naokolo ispod ruba s nutarnje i vanjske strane tri odnosno četiri paralelne crte. Lijevo i desno uzduž drška ide niz ovećih pikanja, a u sredini uložena je željezna šipka, oko koje su sa obje strane ugravirane malene crtice i točke, tako da izgleda kao da je željezna šipka srednje rebro dugačkoga lista. Na kraju drška nalazi

Sl. 60. Bronsana kaserola iz Tordinaca. $\frac{1}{3}$ nar. vel.

se ornamentat, koji se vidi na svim posudama ove grupe. Lijevo i desno svršava držak u ptičje glave (valjda labuda), kod kojih se produženi dónji dijelovi kljuna sastaju u formi polukruga. Motiv labudovih glava vraća se na ovaj način još na jednom sisačkom i na jednom komadu iz Surčina sa markom NORBANI, dok na drugoj jednoj sisačkoj posudi nije sasvim jasno izražen. Jedan je sisački komad krpan; držak mu je bio prekinut, te se je skrpaio tako, da se je sa obje strane prilotala pločica bronsanoga lima.

Na nekoliko je posuda motiv ptičjih glava više puta upotrebljen. Tako je na jednoj sisačkoj posudi (sl. 58 br. 6), koja je u opće bogato gravirana, upotrebljen na mjestu, gdje ručka izlazi iz posude. Nad tim glavama ima držak lijevo i desno po jedan isječak u formi polumjeseca, a između njih je crticama i luknjicama izražena stilizirana grančica. U luknjicama je valjda bila uložena kakva druga kovina. Taj dio drška odijeljen je od sredine nizom ovala (Eierstabornament). U sredini uložena je duž drška željezna šipka, a do nje su s obje strane nizovi većih točaka. Gore se opetuje motiv, koji je upotrebljen na dónjem kraju drška, ali su ovdje načinjene grifove glave, kojih se grbavi kljunovi sastaju u sredini

na jednom nastavku, tako da čine dvije polukružne luknje. Nad tim glavama sastaju se u sredini njihove dvije kreste i čine treću luknju. Jednoj nešto manjoj sisačkoj posudi (sl. 58 br. 2) kao da je ova služila za uzor. I ona ima na rubu s nutarnje strane niz ovala, a ručka ima iste motive, samo su mnogo jednostavnije izrađeni. Dolje su ptičje glave kako tako izvedene, a gore su tek markirane. Slična jedna posuda iz Siska ima na dônjem kraju drška također motiv ptičjih glava, a da li je i gore bio, ne može se reći, jer gornja polovica drška fali.

Na pitanje, čemu su ove posude služile, ne da se odmah lako odgovoriti. Na našim komadima, od kojih je nekoliko dobro sačuvano, ne vidi se, da bi bili

Sl. 61. Bronsano cjedilo iz Siska.

$\frac{1}{3}$ nar. vel.

izvrgnuti vatri. Prema tomu nije ni vjerojatno, da bi se u njima kuhalo. Najprije će biti, da su ove posude rabile za grabljenje iz veće posude i prelijevanje. To nam svjedoči prevlaka sjajnom bijelom kovinom, koja na vatri ne bi imala smisla, a dokazuje to i lijepa izradba kod gdje kojega komada. Jedno našašće u Pompejima može se ovdje spomenuti, iz kojega se vidi, da su ove posude barem mogle u slične svrhe rabiti.¹ Tu se je naime u malim thermama našla karika, na kojoj je bilo nanizano više predmeta, koji su mogli samo služiti u kozmetičke svrhe. Med tim je predmetima bila i jedna posuda, koja je sasvim slična sisačkoj, prikazanoj na slici 59 br. 1, dapače se po marki L · ANSI DIODO vidi, da je iz iste tvornice. Med kozmetičkim predmetima ima ova posuda samo onda smisla, ako uzmemo, da je ona služila za polijevanje tijela.

Kod ovih posuda imamo jednu veliku pogodnost, tu naime, da su neke od njih providene tvorničkom markom. Kad ne bi imali drugih dokaza, moralo bi nam to već biti dokazom, da su sve ove posude rimski fabrikat. U našem su muzeju, kako smo vidjeli, zastupane ove marke: Cipi Pamphil(i), P. Cipi Isocry(s)i, P. Cipi Polibi, Ansi Ephaprodit(i), L. Ansi Diod(ori), Norbani, (R)ufinu(s) i ako je dobro čitano Cina fec(it) (?). Od ovih su maraka one iz tvornice Cipijeve i Ansijeve i drugdje više puta zastupane.² Zanimivo je, da su se posude ove vrsti našle na mnogo mjesta ne samo kod nas i u Njemačkoj, nego dapače i u

¹ Slika toga našašća u Museo Borb. VII tab. XVI. a odavde je prenesena u razne radnje.

² Marka Rufinu s nalazi se na jednoj plitkoj kaseroli, iskopanoj u jednom rimskom grobu

u Osoru. Posuda je slična onima iz Ansijeve tvornice. Klod i c, Mitth. der k. k. Central-Comm. XI (1885) str. III sl. 8

Danskoj,¹ Švedskoj,² Norveškoj,³ Engleskoj⁴ i Škotskoj.⁵ Prema tomu vidimo, da se je tih posuda našlo u zemljama, u koje nije nikada stupio rimski vojnik, dakle su samo trgovinom mogle onamo doći. Willers je (str. 214 i sl.) sakupio sve njemu poznate tvorničke pečate, a ima ih 170. Dakako da to ne će biti svi, jer će u mnogim muzejima biti i dosele nepoznatih maraka. Od ovih 170 maraka ima ih 103, koje dolaze i na pompejanskim posudama. Na temelju tih pečata kušao je Willers (str. 212) dokazati i provenijenciju ovih posuda, a taj mu je dokaz prilično i uspio. Kod rimskih se pisaca često med metalnim posudem osobito ističe t. zv. *campana supellex*, te se veli, da je bronsano posude najbolje kupovati u Capui.⁶ Od svih tvorničkih pečata najčešći su pečati tvornice Cipijeve i Ansijeve, a pošto se ti pečati nalaze i u Pompejima, to su ove tvornice morale eksistovati već prije god. 79. po Isusu, kad je Vezuv zasuo Pompeje i Herculanium. Zanimivo je, da je slobodnjačka porodica Cippia u Capui živjela, što dokazuju tamo nađeni nadgrobnji napisi,⁷ i da se na nekoliko crijevova, koji su se našli u Capui ili u okolici, čitaju pečati *Ansi*, *L. Ansi Diodori*, *L. Ansi Prisci* i *L. Ansi Redieni*.⁸ Prema tome imali su Ansijevci u Capui ili blizu nje tvornicu opeka, a pošto se gens *Ansia* i inače u Capui spominje,⁹ to se velikom vjerojatnošću može reći, da su porodice Cippia i *Ansia* imale u Capui tvornicu bronsanoga posuda.

Za vrijeme, kada su te tvornice u Capui postojale, važna je činjenica, da su se posude sa njihovim markama našle u Pompejima. Kako moramo uzeti, da su se te posude u isto vrijeme rabile, kada je Pompeje i Herculanium stigla katastrofa, to je gotovo sigurno, da su te tvornice g. 79. po Is. radile. Nadalje je važno, da se od svih 9 poznatih Cipijevih maraka samo tri nisu našle u Pompejima i da su sve tri poznate Ansijeve marke u Pompejima zastupane. Jednom markom moglo se je signirati u najboljem slučaju jedno dvadesetak godina. Po tomu je vjerojatno, da Cipijeva tvornica nije radila dugo poslije godine 100, a Ansijeva tvornica valjda je već prije konca I. stoljeća po Is. prestala raditi. Drugim putem došao je do toga zaključka *Almgren*.¹⁰ On je naime istražujući forme fibula, nađenih u sjevernoj Evropi, našao, da se posude ove vrsti nalaze u grobovima samo sa fibulama najstarije rimske forme, koje se meću u I. vijek po Is., tako da je u II. vijeku njihov uvoz u sjeveroevropske zemlje morao prestati.

Ako je to tako, onda valja pitati za uzrok, za što je na jednom trgovina tim posudama na sjeveru prestala. Uzrok je lako naći. Dok je u srednjoj i sje-

¹ Sophus Müller, Nord. Altertumskunde II str. 53 veli, da mu je tih posuda iz Danske poznato preko 30.

² *Bullettino dell' inst. di corr arch.* 1883 str. 237 i *Formninesför. Tidskrift* 9 (1896) str. 198.

³ Willers str. 281 br. 137 po Rygh, *Norske oldsager* br. 342.

⁴ C. I. L. VII 1292 i 1293 a. b.

⁵ C. I. L. VII 1293 c. 1294. 1294 a.

⁶ Ta su mjesta citirana kod Willersa str. 203 i d.

⁷ C. I. L. X 4075 4076. 4077. 4233. 4399. Po

Mommsenovu prijepisu napisa 4075 prikazana je na kamenu lijevo od napisa *figura sedens, ante eam vas*. Možda bi se i ovaj reljef mogao izrabiti za mnijenje, da je tvornica Cipijevaca bila u Capui.

⁸ *Ibid.* 8042 9. 10.

⁹ *Ibid.* 4013.

¹⁰ *Almgren*, Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte. Stockholm 1897.

vernoj Evropi vladao mir, dotle se je rimska trgovina mogla ondje razviti, a italski produkti mogli su onamo doći. Nu iza g. 160, kada su se u Češkoj podigli Markomani, morala je ta trgovačka sveza prestati, jer od toga vremena mnogo godina na sjeveru više nema mira.

Da je pako u Italiji ta industrija i nadalje cvala, o tom ne može biti sumnje, jer su ove posude bile tako obljubljene, da ih nije na jedanput moglo nestati. Pozitivan dokaz za to su naše posude, koje su urešene ptičjim glavama. Ove se naime posude na sjeveru rijetko nalaze, a to je dokaz, da su one nastale, kada je trgovina sa sjeverom već bila prestala, dakle najranije u drugoj polovici drugoga vijeka po Is. Oblik i izradba ovih posuda ujedno su dokaz, da su i produkti ove vrste bili podrženi modi i konkurenciji. Tek se pita, otkuda se uzeli ovi motivi, koji su se pri urešavanju posuda upotrebili. Raskoš, koja se je u Rimu bila razvila u vrijeme carstva, morala se je pokazivati u svemu, dakle i u posudu. Starije zemljane posude nestale su sa stolova bogataša, a na njihovo mjesto došle su posude iz kovine, osobito iz srebra. Dakako da se je izradbi ovih posuda posvetila osobita pažnja, te su rimski toreuti, valjda većinom Grci, bili vrsni umjetnici. Moda i konkurencija učinila je doduše svoje, nu uza sve to nisu se izmišljali novi motivi, nego su se preuzimali grčki, ponajviše oni iz t. zv. aleksandrinskoga stila. Fragment ovakve posude iz bronza došao je u muzej iz Surčina. Sačuvan je tek gornji dio drška, koji je bio posebno ljeven i na posudu prilotan. Od labudovih glava, koje su u polukrugu zahvatile posudu ispod ruba, sačuvala se samo jedna. Gornja je strana drška bila urešena reljefom, od kojega je preostao samo jedan na desno leteći gol Erot, koji se obazire natrag. Posuda, kojoj je ovaj fragment pripadao, morala je biti slična jednoj bronsanoj kaseroli u zbirci Trau u Beču, koja također ima na dršku izraden sličan motiv, samo što ondje naprijed okrenuti Eros puše u siringu.¹

Sasvim je naravno, da su motivi sa ovih posuda morali prijeći i u tvornice, gdje su se upotrebili i na običnoj tvorničkoj robi. Nu izradba je ovdje posve druga: sa nekoliko crta se je tek označilo, što se je htjelo prikazati. Tako dolaze motivi ptičjih glava na krasnim srebrnim posudama istoga oblika. I tu se isti motiv nalazi na mjestu, gdje držak izlazi iz posude. Držak je kod tih srebrnih posuda gore ili sasvim ravan, te nije urešen ptičjim glavama, ili ako je taj motiv upotrebljen, onda je sasvim drugačije izveden. Srebrne posude naime obično nemaju na kraju drška luknje, jer se nijesu vješale o zid, nego spremale u ormarima, dok je bronsano posude, koje se je obično upotrebljavalo, visjelo o zidu kao i danas. Zato je na kraju morala biti luknja, koja se je već u prijašnje vrijeme obično okružila ornamentom. Kada je prestao običaj, da se je posudi davao glavni ures na kolu, morao se za taj ures uzeti drugi motiv, a pošto se nije našao novi, preudesio se je motiv, koji je već od prije bio poznat.

Da li su sve naše posude, koje pokazuju ovaj motiv, radene u jednoj

¹ Archaeol. epigr. Mitth. a. Oesterr. IV (1880) str. 53 br. 155. Th. Schreiber, Die alexandrinische Toreutik. Abhandlungen der phil-

hist. Kl der sächs. Gesellsch. d. Wissensch. XIV tab. IV.

tvornici, ne može se dakako reći. Za sve tri posude iz Grobnika moramo uzeti, da su nastale u prvom stoljeću, jer su izvedbom i oblikom slične posudama iz tvornice Ansijeve i Cipijeve. Marka C i n a f e c(it), koja je utisnuta na jednoj od njih, nije nam od drugud poznata, za to o tvornici, u kojoj su one radene, ne možemo ništa ni reći.

U uskoj svezi sa posudama ove vrste jesu cjedila. Osim jednoga komada iz Italije ima u muzeju još tri komada iz Hrvatske i Slavonije: jedan cijeli i jedan fragmenat iz Siska (oba darovao g. Andrija Colussi), i jedan iz rimskoga groba u Surduku. Između onoga iz Italije i ovih, koja su se kod nas našla, znatna je razlika. Prvo sastoji od tobolca sa promjerom od 75 mm, koji dolje završuje gotovo šiljato, a oko tobolca je 40 mm širok rub. Ovo se je cjedilo moglo postaviti na posude razne veličine. Slične posude, što su se po Italiji našle, imaju obično jedan ili dva kratka drška (n. pr. Mus. Borbon. VIII tab. XIV 4 i 5), ali naša posuda čini se da ga nije imala. Da se je ovaj oblik preuzeo iz Grčke, može se zaključiti po jednoj slici na atičkoj vazi Monum. dell' Inst. A. VIII tab XXVII, gdje cjedilo, što ga drži u ruci dječak, koji dvori, ima sasvim sličan oblik. U sisačkoj se zbirci nalazi malen 44 mm dug držak srolika oblika, koji je posudu, na koju je bio prilotan, zahvaćao sa dvije labudove glave. Ovaj je držak mogao pripadati ovakvome cjedilu.

Drugačija su kod nas nađena cjedila, od kojih se je najbolje sačuvalo sisačko prikazano na sl. 61. Promjer mu je 95 mm, te ima oblik polukruglje. Rub je jedva 3—4 mm širok. Držak je neobično dugačak, ima 175 mm. Od drugoga je sisačkoga komada sačuvano samo dno, po komu se vidi, da je cjedilo moralo biti sasvim slično. Surdučkomu komadu danas fali držak, a valjda ga već nije imao, kada je pod zemlju došao. Na rubu, koji je sada previnut, nalaze se dvije rupice, te je vjerojatno, da se je kroz nje, kada se je bio otkinuo držak, provukla uzica, o koju se je posuda mogla objesiti. Kod svih naših komada opaža se, da se rupice nisu samo probijale jednostavno jedna kraj druge, nego se je to učinilo tako, da one zajedno tvore neki ornament.

Ovakva su se cjedila, kao što je sisačko, našla i u Češkoj,¹ Njemačkoj², i na sjeveru³ u dosta velikom broju, ali obično ne sama, nego zajedno sa žlicom, u koju cjedilo upravo pristaje. Ova je žlica sasvim slična cjedilu, ima isti oblik polukruglje i isto takav dugačak držak. Posuda sasvim slična oblika našlo se je dosta i u Pompejima, gdje jedan par ima marku VICTOR FEC(it).⁴ Po tom, što su se tu našle, zna se, da one moraju pripadati prvomu stoljeću po Is. Nu i u kasnijim grobovima se ovakve posude nalaze, ali im se oblik mijenja. Držak ostaje sličan ali postaje kraći i širi, a i posuda biva plića i šira. Najkasnije od ovih posuda, koje se nalaze u grobovima iz doba seobe naroda, imaju već sasvim ravno dno. Kod nas se je takva kasna žlica bez cjedila našla u jednom kasnom

¹ Pič, Památky archaeol. i místop. XVII (1896/7) tab LXXII 1a i 4.

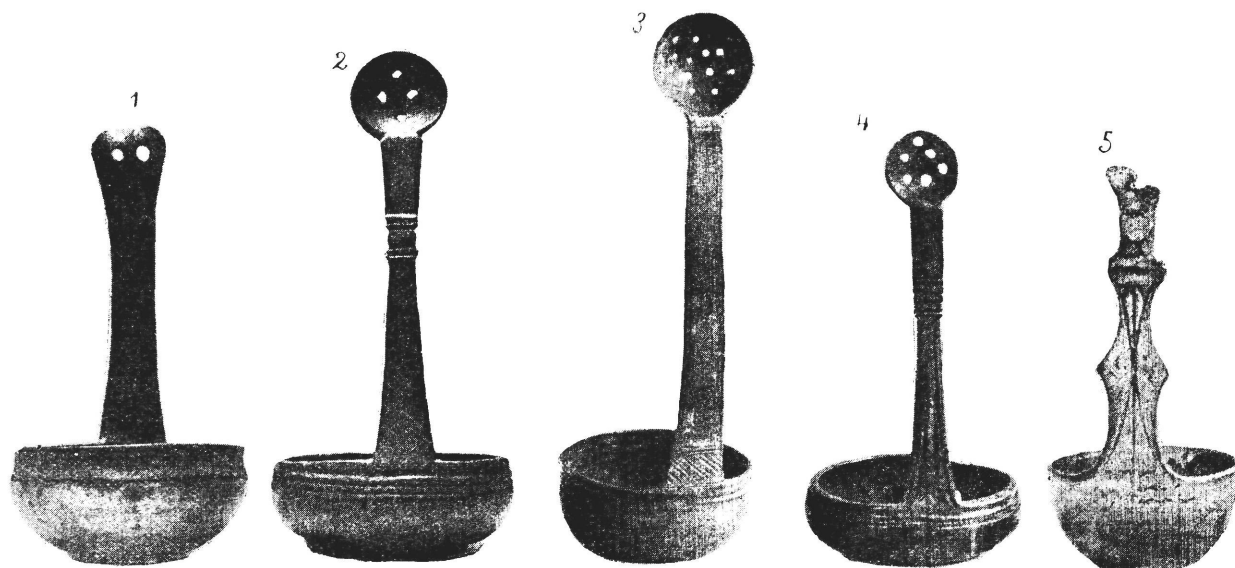
² Lindenschmit Sohn, Das röm.-germ. Centralmuseum tab. XXV 31 Obergerm. raet. Limes XIV tab. XIV 29, 30.

³ S. Müller, Nord. Altertumsk. II str. 53.

⁴ Museo Borb. III. tab. XXXI.

rimskom grobu u Vinkovcima (sr. Brunšmid, »Vjestnik« VI. str. 156 sl. 85 br. 1) a komad drška ovakve mlađe posude dobio je muzej iz Siska.¹

Pitanje, čemu su ove posude služile, danas još nije posve riješeno. Znamo iz starih pisaca, da su Grci i Rimljani vino prije, nego bi ga pili, obično cijedili, prvo zato, da bude čišće, a onda i zato, da bude slabije.² Osim toga nalazimo i na antiknim spomenicima naslikane momente, koji se odnose na ovo cijedenje vina. Tako osim na gore spomenutoj antičkoj vazi dolazi ovakva scena i na dva etrurska spomenika. Na jednoj slici, otkrtoj god. 1833. u jednoj etrurskoj grobnici kod grada Chiusi, prikazana je gozba, a dječak, koji dvori, ima u ruci dva ibrika i jedno cjedilo sa dugim drškom.³ Sličnu posudu ima dječak i na jednom etrurskom sarkofagu.⁴ Mislilo se po tom, da su ova cjedila rabila u tu svrhu, dok nije Mau ustvrdio,⁵ da su se ove posude rabile pri kuhanju i da je on takvu

Sl. 62. Bronsani rimski cyathi. Br. 1—4 iz Siska, br. 5 iz Brdovca. Nešto iznad polovine nar. vel.

posudu sa ostacima jela, valjda komadom mesa, u Napulju vidio. Nu ne da se tajiti, da ranije od ovih posuda nemaju zgodan oblik za kuhanje, jer nemaju dna, dočim bi se za kasnije šire posude moglo pomisliti, da se je u njima i kuhalo. Ovaj dokaz Mauov nije dostatan, a još manje zadovoljava drugi, da su naime cjedila za vino imala osovani držak, dočim ova imaju vodoravne drške. To ne stoji za to, jer cjedila, što ih na gore spomenutim spomenicima imaju u ruci dječaci, koji dvore, imaju baš vodoravne drške, a u rukama tih dječaka mogu samo služiti za cijedenje vina.

¹ Sr. O. Montelius. Den nordiska jernaldernas kronologi. Svenska fornminnes förenings tidskrift IX (1896) str. 245 sl. 91. Wil- lers str. 45 sl. 24.

² Mau u Pauly-Wissowa, Realencyclopädie IV str. 591.

³ Monum. dell' Instit V 34.

⁴ N. dj. VIII 2.

⁵ N. mj. str. 592.

3. Cyathi (sl. 62).

Ovih posuda ima muzej pet komada; četiri su iz Kupe kod Siska, a jedna (br. 5) je nadena u savskom prudištu kraj Brdovca. Malene su to plitke posudice sa promjerom od kojih 4—5 cm, na kojima se nalazi 8—12 cm dug okomit držak. Sve su ljevene, a onda na kolu i prostom rukom ukrašene. Ornamentima se je štedilo, te ne ćemo na njima naći ništa osim nekoliko koncentričnih krugova na dnu i još nekoliko crta na rubu. Držak biva na kraju širi, da se može lakše prstima uhvatiti, a jer se je posuda morala vješati, to se je na tom mjestu morala uvrtati luknja. Nu uz ovu potrebu nastala je i druga, ta naime, da se ova široka ploha ne ostavi bez ikakva ornamenta. Tako na kraju drška obično nije uvrtana samo jedna luknja, nego više njih. Ostali dio drška bio je uzan, te je zato za ures bio dosta neprikladan, nu koliko se je moglo, učinilo se je i tu. Jedna od ovih posuda (br. 2) ima na dršku tvorničku marku M · SEP · LIC.

Cyathus je rimska mjera za tekućine, koja je kao što i ime joj, preuzeta iz grčkoga. Ona je 576. dio amfore, odgovara težini od $1\frac{2}{3}$ unce, a sadržaje 4·56 centilitra. Vino, koje se je pri stolu pilo, bilo je miješano u krateru, te se je odavde ulijevalo u pehare, iz kojih se je pilo, posudicama, koje su sadržavale od prilike jedan cyathus, te su se po tom tako i zvale.¹ Mjera kod ovih posudica valjda nije nikada bila točna; kod naših pet komada opaža se barem dosta velika razlika, jer imaju samo 3·9 do 4 centilitra. Pehari, iz kojih se je pilo, sadržavali su dvije, tri i četiri takve mjerice, prema tomu se i zovu sextans, quadrans i triens. Na antičkim je vazama više puta prikazano grabljenje vina iz kratera, a pri tom rabe uvijek slične posudice.² Zanimivo je, da se cyathi, nadeni u Pompejima,³ sa ovima na vazama V. vijeka posvema podudaraju. Iz toga se naime vidi, da je i oblik posude preuzet iz grčkog. Izradba ovih posudica je dakako ljepša nego kod naših, koje su valjda bile najobičniji fabrikat; ponajpače je držak na kraju obično previnut, te svršava sa jednom ili više ptičjih glava.

4. Amfore i vrčevi.

Amforama možemo nazvati samo dvije posude u muzeju, jednu veću iz Siska i jednu manju iz Bakra.

I. Sisak. Visina 390 mm (sl. 64 br. II). Ova je posuda ljevna iz svijetloga bronsa, a za tim je došla na kolo, gdje je dobila savršeniji oblik i ornamentalni ures. Brons je debeo 1 do 2 mm, samo je mnogo deblji na dnu (preko 5 mm) i gore na rubu (3—4 mm). Oblik posude je dosta jednostavan, ali ukusan; ornamenta nema mnogo. Na dnu se je na kolu izvrtilo više kolobara, tako da izgleda, kao da je obložena sa više koncentričnih karika. Odmah nad dnom udubljene su tri

¹ Hultsch, Griech. und röm. Metrologie II str. 112 i d. i 704.

² Materijal je sakupljen u Daremberg-Saglio, Dictionnaire I 2 str. 1675 i d. s. v. cyathus.

³ Dvije su prikazane na više puta reproduciranoj slici Mau, Pompeji in Leben u. Kunst str. 371. Slične komade objelodanio je Schumacher, Bronzen zu Karlsruhe tab. XII 20—23.

crte jedna nad drugom, koje idu okolo posude. Ispod ruba posude nalazi se također povišena crta. Crta, koja je udubljena na nutarnjoj strani vrata 4 cm ispod ruba, ne može se uzeti kao ures, nego valjda ima označiti, dokle se je smjela posuda tekućinom napuniti, a možda se je tim i označilo, da posuda do te crte ima neku stalnu mjeru. Na tijelu posude, po prilici u sredini, bila je školja, koja je mogla nastati ili pri lijevanju ili još prije na kolu. Ova je pogreška tako ispravljena, da se je na dotično mjesto nalilo nešto bronsa, kada je posuda već bila sasvim gotova. Na kolu se je ovakva pogreška mogla sasvim lako dogoditi, jer je trebalo velikoga pritiska, dok su se na dnu izvrtali kolobari, koji se na ovakvim posudama gotovo uvijek nalaze, te se je uslijed toga pritiska posuda u sredini, gdje je bila najšira, silno stanjila. Čini se, da se na posudama ove vrsti slične pogreške često nalaze i da su uvijek na sličan način ispravljene. Od ručica, kojih su bile dvije, sačuvala se samo jedna. Posebno je ljevena, te je kasnije na posudu prilotana. Oba mjesta, kojima se ručka dotiče posude, proširena su srcoliko. Gore je ručka deblja, podsjeća na zmijino tijelo i postaje prema dolje sve tanja; sasvim dolje je dva puta duboko zarezana

2. Bakar. Visina 150 mm (sl. 64 br. 10). Ova mnogo manja posuda ima gotovo isti oblik kao i prijašnja, tek se u izradbi opažaju neke razlike. I ona je najprije ljevena, i onda tek na kolu dobila savršeniji oblik. I tu su na dnu izvrtani koncentrični kolobari, a na rubu su ugrebene tri paralelne crte, koje idu oko posude. 15 mm ispod ruba ima i ova posuda na nutarnjoj strani vrata ugrebenu crtu. Ručice su i ovdje posebno ljevene i na gotovu posudu prilotane, ali je njihovomu uresu posvećeno više pažnje. Dolje završuju palmetom, iz koje izlazi prema gore dugačak cvijet, od kojega su tri vanjske latice izrađene. Iz toga cvijeta tek izlazi ručica, koja se diže gotovo okomito do ruba posude i tu u kutu od skoro 90° zaokreće prema vratu posude, gdje je tik ispod ruba prilotana. Na vanjskoj strani je na ručicama u sredini urezana od gore do dolje duboka crta. Posuda je mnogo bolje sačuvana od prijašnje, te je presvučena lijepom zelenom patinom, dok je sisačka amfora, jer je u vodi ležala, sačuvala isprvičnu boju bronsa.

Ove se posude mogu nazvati amforama, jer im se oblik podudara sa zemljanim grčkim amforama, a donekle i sa rimskim posudama, u kojima se je spravljalo vino. Pitanje je, jesu li se ove posude za što rabile ili su samo služile kao ures, jer su mnoge tako lijepo izrađene, da bi se mogle upotrebljavati kao uresne vaze. Biti će da su rabile pri stolu, jer se je u njima lako moglo donositi vino, koje se je iz njih izlijevalo u kratere, gdje se je vodom miješalo. Svakako su ove posude bile veoma obljubljene; to nam svjedoči veliki broj poznatih amfora, osobito onih iz Pompeja, koje su sad većinom u napuljskom narodnom muzeju

Posuda u formi vrča ima muzej pet komada. Tri sisačka su izrađena sa mnogo pomnje, dok su dva bakrena (jedan iz Siska, a drugi iz Vinkovaca) očito provincijalna radnja. Od boljih sisačkih komada imaju dva formu amfore, samo što imaju jednu ručku. Jedan je od njih visok 266 mm, a našao se sa utučenim dnom, koje se je dalo popraviti, dok je inače posuda dobro sačuvana (sl. 64 br. 12). Vrat je posebnom crtom jasno odijeljen od tijela posude. Na dnu su i

ovdje izvrtani koncentrični kolobari, dočim je rub, koji je dosta debeo, ostao bez ornamenta. U nutrini je i kod ove posude 35 mm ispod ruba ugrebena crta. Osobita pažnja posvetila se ručici, koja gore završuje cvijetom, a dolje mladolikom satirovom glavom. Cvijet je izražen sa tri laticе, od kojih je srednja segnula preko ruba, te je bila nešto uzdignuta; sada je otkrhana. Lijevo i desno izlaze iz njega labudove glave, koje su ispod ruba prilotane. Lijevo i desno nad licein satirove glave jasno su izraženi kao isprepleteni čuperci kose, a na tri čuperka, koji su nešto slobodnije izraženi nad čelom, vide se listovi od bršljanova vijenca, kojim je glava ovjenčana. Lijevo i desno od lica bilo je prikazano lišće od loze, od koje se lijevo još nešto vidi. Isto se tako vide pod glavom ostanci panterova krzna.

Drugi je vrč ovoga oblika nešto manji (vis. 205 mm) i prilično loše sačuvan, te se o njemu ne da mnogo reći. Od dna i ručke nije ništa sačuvano. Poznaju se mjesta, gdje je potonja bila prilotana, te se može reći, da je na rubu bilo dodirno mjesto dosta maleno, dočim je na tijelu bilo veliko, te je moguće, da je ručica na donjem kraju imala figuralan ili ornamentalan ukras.

Sasvim drugi oblik ima treći od boljih sisačkih vrčeva, koji je došao u muzej sa Ivkančevom zbirkom, te je jedna od najljepših bronsanih posuda u našem muzeju (sl. 64 br. 2). Malen je, tek 135 mm vis, kruškolika oblika. Gornji je otvor ovalan, a 1 cm široki, van previjeni rub na prednjoj je strani nešto istegnuto, tako da se vidi, da se je iz njega tekućina izlivala. I ova je posuda ljevena, a ures je iza toga dobila na dva načina. Na kolu su izvrtani koncentrični kolobari, što ih posuda ima na dnu, a cizeliranjem se izveo ornament, koji ide oko ruba posude, a sastoji iz niza većih točaka, pod kojim je niz ovala (Eierstabornament). Na ovako izgrađenu posudu prilotana je ručica, koja je osobitoga oblika, također najprije ljevena, a onda cizelirana. Glavni joj dio sačinjava herma, koja je na posudu tako pričvršćena, da cijela glava stoji nad rubom posude. Ova je glava prividno ženska, možda portret i ima frizuru u formi dinje. Pod poprsjem bila je uložena 4 mm široka pločica od druge kovine, po rdi sudeći valjda od željeza. Lijevo i desno od te pločice su kratki nastavci, koji imaju da označe ruke. Donji dio herme sačinjava 4 mm debela ploča, koja se prema dolje suzuje, te je ornamentovana sa jednostavnim crtovnim ornamentom. Sa gornjega i donjega kraja povučene su po četiri crte, koje se i gore i dolje još prije sredine u jednoj točki sastaju, a na tom mjestu načinjen je malen krug. Sa toga glavnog dijela ručice odvajaju se gore ispod poprsja i na donjem kraju pod kutom od 90° dva nastavka. Gornji završuje u dvije labudove glave, koje se razilaze lijevo i desno i čine tako luk, koji je prilotan uz posudu tik pod rubom. Obije glave dobile su tek cizelovanjem svoj oblik, te je dapače i perje na njima označeno krivuljama u obliku valova, premda ovakva točnost ovdje ima manje smisla, jer su se ove glave ispod ruba dosta slabo vidjele. Donji nastavak završuje glavom bradata satira, koja je prilotana na onome mjestu, gdje je posuda najšira. Kosa, brkovi i brada izraženi su pojedinim čupercima dlaka, koje su na kraju kovrčaste; cizelovanjem su u te čupe unesene fine crte, koje kosu točnije označuju. Lozina lišća i bršljanova vijenca na ovoj glavi nije bilo. Cijela je ručka dosta priručna, premda se samo sa tri prsta može zahvatiti. Na dnu ovoga vrča pri-

lotana je na tri mjesta po jedna pločica od tankoga bronsanoga lima. To se je učinilo valjda u tu svrhu, da posuda ne dođe sasvim u doticaj sa predmetom, na kojemu je stajala. Za konzerviranje posude tim se je dosta postiglo, osobito ako se je posudom grabila tekućina, tako da je dno obično bilo vlažno. Ako je naime dno bilo rastavljeno od predmeta, na kojemu je posuda stajala, moglo se je lakše osušiti.

Vinkovački je vrč nađen zajedno sa gore (str. 114) spomenutom kaserolom i drugim predmetima u jednom grobu iz kasnijega rimskoga vremena. Kovan je iz bakrenoga lima, visok 254 mm, te ima oblik boce sa širokim tijelom i tijesnim grlom. Dno je posebno rađeno, te je na posudu prilotano, a isto tako je i gornji dio grla sa proširenim otvorom za izlivanje posebno načinjen i bakrenim čavlima na posudu prikovan. Sisački bakreni vrč našao se god. 1877. pri gradnji magistratske zgrade u jednom antiknom zdencu. Visok je 275 mm, te se u obliku od vinkovačkoga samo malo razilazi. I on je sastavljen od tri dijela. Dno je posebno kovano i na obodu dolje previnuto. Tako se je dolje umetnulo u posudu, a donji kraj posude se je preko ruba dna prekovao. Skoro cijelo grlo sa proširenim otvorom izrađeno je iz posebnoga komada bakrenoga lima, te je u posudu ulotano. Ručice nisu sačuvane kod nijedne od ovih posuda, ali se po ostancima može zaključiti, da su bile iz željeza. Pričvršćene su bile na obim posudama jednako. Ispod otvora bile su prikovane sa dva, a na mjestu, gdje je posuda najšira, sa jednim čavlom. Kod vinkovačkoga su vrča ti čavli od željeza, a kod sisačkoga od bakra.

Dekoratívni uresi, što su na do sad opisanim posudama istaknuti, ne pružaju ništa nova. Od mnogobrojnih metalnih posuda iz antiknoga svijeta, što su po raznim muzejima pohranjeni, tek je razmjerno malen dio objelodanjen, ali je ipak već toliko poznato, da su se mogla povesti neka istraživanja. Ta istraživanja nisu doduše još daleko napredovala, ali se može reći, da naše posude većinu dosele iznesenih rezultata potvrđuju. Motiv labudovih glava poznat je već u grčkom svijetu. Tu je služio kao nakit na metalnom posudu, osobito na zavnutim krajevima provjesla, a sa metalnoga prešao je taj ures na zemljano¹ posude. Na posudama iz kasnijega grčkoga i rimskoga vremena ovaj je motiv na razan način upotrebljen na ručki i dršku. Već na zemljanim grčkim posudama nalazimo na ručkama uporišta za palac u formi gumba. Kasnije se je osjećala potreba, da se iz toga gumba načini ornamenat. Na jednoj od naših posuda (sl. 64 br. 12) služila je kao uporište sada otkrhanu srednja latica cvijeta, kojim ručica gore završuje. Kasnija realistična grčka umjetnost nije se žacala katkada na tom mjestu načiniti sliku palca,² što po našem shvaćanju posudu dakako nije poljepšavalo. Inače su se na tom mjestu znale načiniti životinjice (ptica, kunić), a često susrećemo i čovječje poprsje, koje se je nagnulo nad otvor posude. Čovjek, koji

¹ Furtwängler, *Bronzen von Olympia*. tab. 68. 1267 a. Ovaj ures nalazimo često i na stražnjem dijelu grčkih jedrenjača, t. zv. *χρηστόκος*. Bio je spretan za privezivanje kónopa.

² N. pr. *Archaeolog. Anzeiger* XV (1900) str. 189 sl. 16.

je radio posudu, što je prikazana na sl. 64 br. 2 išao je još i dalje. On je poprskao otkrenuo od posude, te ga je sa ostalim dijelom ručke spojio tako, da izgleda kao herma. Dolnji kraj ručke kod naših posuda jednom završuje srcolikim listom, jednom palmetom, a dva put čovječjom glavom. Oba puta su to glave satira, koje na posudama ove vrsti veoma često susrećemo na tom mjestu, a i na posudama drugoga oblika je to obljubljen motiv. Zanimivo je to stoga, što već po tom vidimo, da su ove posude pretežno rabile za nošenje vina.

Osim opisanih posuda, kojih ima u muzeju po više komada, treba da se spomenu još i neke druge, koje su samo u jednom primjerku (jedan put u dva primjerka) zastupane. Kako se ove posude od prijašnjih razlikuju, a i među sobom nemaju mnogo sličnosti, to će se one morati pojedince opisati.

1. (Sl. 64 br. 6). Malen bronsani ibrik (oinochoe) iz Siska kojemu je dno otkrhanu. Sada je 140 mm visok, a dok je bio cio, mogao je biti do 10 mm viši. Tijelo posude ima oblik obrnutoga kusostošca, prelazi naglo u dosta tijesan vrat, koji se završuje u otvor u obliku djetelinina trolista. Vitka ručka izdiže se 25 mm iznad otvora posude, raširuje se na jednom i drugom kraju u palmetu, te je jednim krajem prikovana sa tri bronsana čavla ispod otvora posude, dok je dolnji kraj na najvećem isponu ispod vrata bio prilotan. Posude ovoga oblika poznate su već u starogrčko doba, a oblik će potjecati sa istoka, odakle je trgovinom došao u Grčku, a odavde u Italiju. Za vrijeme rimskoga carstva još se prave u Italiji posude ovoga oblika, a našašća na sjeveru Evrope svjedoče nam, da su ih italiski tvorničari zajedno sa drugim svojim proizvodima izvozili. Oblik posude se u sve to vrijeme ništa ne mijenja, tek što se ručka katkada uresila mjesto palmetama figuralnim ornamentima. Izradba se mijenja u toliko, što su prve posude radene skroz rukom, t j. kovane i cizelovane, dok su kasnije ljevene. Ovim kasnijim posudama pripada i naša, koja je valjda tek načinjena u prvo doba rimskoga crstva.

2. (Sl. 64 br. 5). Malena zdjelica, nađena negdje u Gornjoj Krajini. Visoka je 83, gornji promjer iznosi 118, promjer dna 62 mm. Ljevena je iz dosta jakoga bronsa. Na dnu ima kao ures nekoliko fino ugrebenih koncentričnih krugova. Gore su oko posude ugrebene dvije paralelne crte, a od njih spušta se prema dnu dvadeset i šest van izbijenih paralelnih valovitih crta. Posuda je tek na dnu nešto istrošena tako te se ne može reći, da se sačuvani dio posude nalazi u lošem stanju. Ali po nekim znakovima moramo zaključiti, da nemamo cijele posude. Na rubu se naime vide na dvije protivne strane tragovi, da su na tim mjestima bile prilotane petlje, a prema tomu morala je ova posuda imati i proveso. Kakvo je to proveso izgledalo i kakve su bile petlje, to dakako ne znamo. Isto tako ne znamo, čemu je ova posuda služila, jer akoprem ima mnogo sličnosti sa napred opisanim vedricama, ipak ju je teško onamo ubrojiti, jer je znatno manja.

Slično radenih posuda poznato je do sada samo sa sjevera.¹ Sve su u

¹ Lissauer, Verhandlungen der Berliner Gesellschaft f. Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte 1897 str. (176) ima popis do toga

vremena nađenih sličnih posuda: 15 ih je iz Danske, 2 iz Švedske, 3 iz Norveške i 5 iz sjev. Njemačke.

izradi sasvim slične našoj, nose isti ures valovitih crta, tek se u jednom razlikuju, naime u veličini.¹ Kako sve imaju provleslo ili se bar na njima opažaju tragovi, da su ga imale, to se radi njihove veličine može reći, da su služile za nošenje vode. Za vrijeme, kada su ove posude bile u porabi, važna je činjenica, da se one nalaze u grobovima isključivo sa predmetima iz t. zv. seobe naroda t. j. iz vremena od 200—400 po Is. Razna istraživanja, koja su se o tim predmetima povel, dokazuju, da su ove posude osobito pred konac III. stoljeća rabile, dok im se kasnije egzistencija ne može dokazati.

3 (Sl. 63). Iz Siska. Posudica iz jakoga bronsa, ljevena, visoka oko 50 mm, sa provleslom 90 mm. Stoji na 15 mm visokoj nozi, biva prema sredini šira, prelazi u širok vrat, koji svršava nešto širim otvorom. Petlje su sa posudom zajedno ljevene, te nisu drugo nego nastavci u obliku četverokuta, u koje su udubljene okrugle luknje. Proveslo ima oblik polukruga, a prerez mu je kosi četverokut, krajevi su mu stanjeni i jednostavno bez ikakvoga uresa gore previnuti. U opće je cijela posudica ostala bez ornamenta osim dvaju ugrebenih crta, koje idu oko nje i dijele srednji širi dio od noge i vrata.

Sl. 63. Rimski bronsana posudica iz Siska. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

4. (Sl. 64 br. 3). Iz Siska. Sada visoka 70 mm. Ljevena je, ali je brons veoma tanak. Da je bila na kolu, vidi se po jednoj maloj luknjici u sredini dna, gdje je posuda bila na kolo pričvršćena. Sačuvan je cio nešto istrošen donji dio posude, koji slični gore okrenutu kustošču. Vrata više nema, ali se može reći, da je bio dosta širok, a valjda nije bio visok. Cijelo sačuvano polje razdijeljeno je od gore prema dolje u tri zone, koje su rastavljene horizontalnim crtama. Gornju ispunjuje niz ovala (Eierstab), srednju niz gore okrenutih listova, a donju savijena loza sa liščem i groždem. Svi su ovi ornamentu ugrebeni šiljatim oruđem i to tako, da se je najprije izbockala piknja do piknje,

a onda su se tek sve piknje sastavile u crtu. Ručke ova posuda valjda nije imala, jer bi se ipak moralo vidjeti, gdje je bila pričvršćena.

5. 6. (Sl. 64 br. 7 i 9). Iz Siska. Dvije sasvim jednake ljevene posudice, visoke oko 80 mm, iz dosta jakoga svijetloga bronsa. Srednji dio posude sličan je gotovo kruglji, a stoji na sasvim niskom dnu. Grlo sastoji iz dva dijela, donjega užega i gornjega širega, koji prelazi u širok debeo rub. Na kolu nisu ove posude dobile nikakva uresa osim nekoliko koncentričnih krugova, što su ugrebeni na dnu i nekoliko crta ispod grla i ispod ruba. Ručke su posebno ljevene i posebno cizelovane iz nešto tamnijega bronsa, a to se je valjda navlaš učinilo, da posuda učini bolji dojam. Duljinom ručke, koja rašljastim nastavkom pristaje ispod

¹ Komadima, kojima se zna za veličinu, varijira visina između 116 i 263, a širina između 205 i 306 mm. Ibidem str. (178).

rubu posude, urezan je zarez S desna i lijeva urezane su s kraja prema sredini na obim ručkama crtice, tako da su mjesta, koja su ostala povišena, slična rebrima. Dolnji krajevi ručka svršavaju u ovnove glave, koje se u izradbi u toliko razlikuju, što su pojedini dijelovi glave na jednom komadu samo crtama označeni, dok se je na drugomu nastojalo sve plastično izraziti. Male razlike u izradbi ovih dvaju posuda ne smetaju nas, da reknemo, da su se obje ove posude sigurno izradile u istoj tvornici.

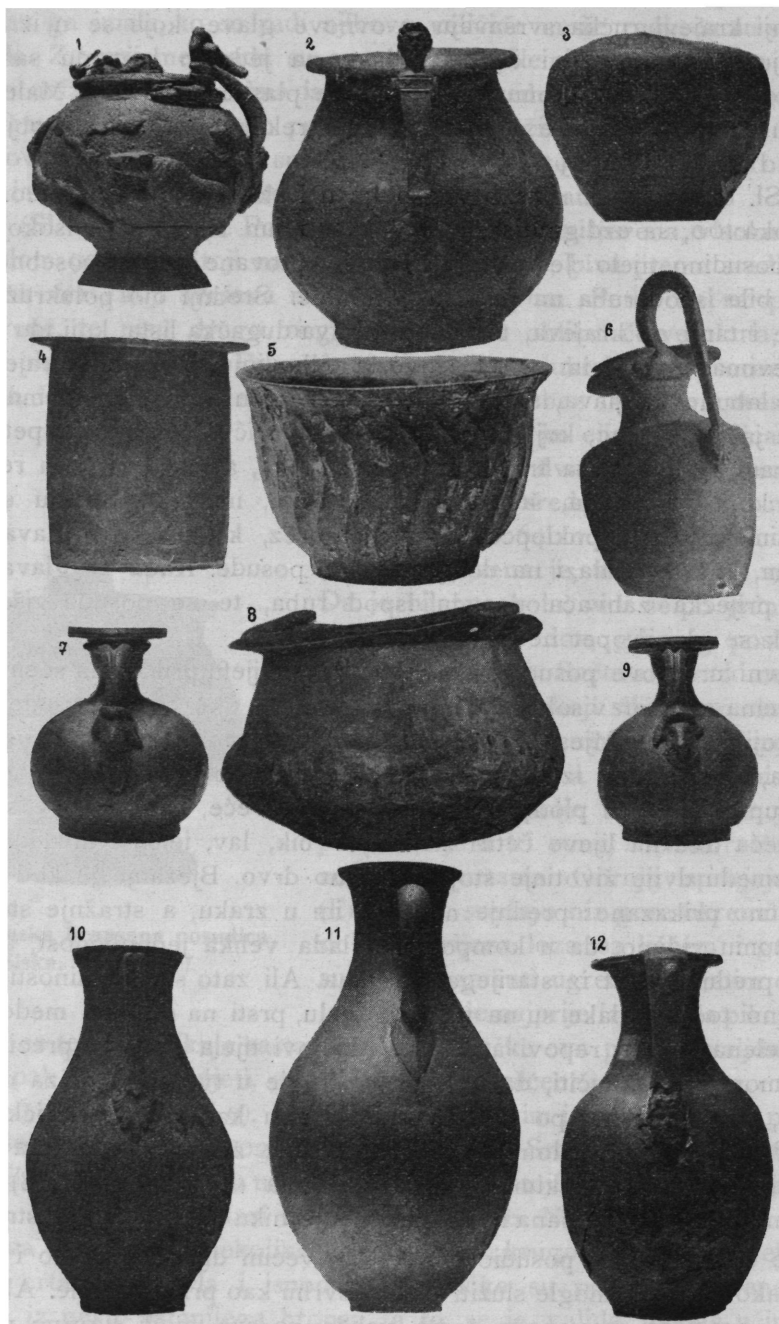
7. (Sl. 64 br. 1). Iz rimskoga groblja u Bakru.¹ Ljevena iz veoma jakoga bronsa, visoka 100, sa uzdignutim proveslom 160 mm. Na 20 mm visokoj nozi stoji krugljasto posudino tijelo. Jednostavno ornamentovane petlje posebno su izradene te su bile ispod ruba na posudu prilotane. Srednji dio polukružnoga provesla širi je i tanji od krajeva, te sastoji od dva dugačka lista, koji idu od sredine prema krajevima, a vršci im se od provesla odlupljuju. Previnuti krajevi i ovdje imaju oblik labudovih glava, samo njihovoj izradbi nije posvećeno mnogo truda. Posuda ima jak poklopac, koji je bio uz posudu pričvršćen malom petljicom. Na vanjskoj strani urešen je sa tri koncentrična kruga, a u sredini je u reljefu bradata glava, koja osim toga, što posudu ukrašuje, ima još i drugu svrhu. Pod njom se naime nalazi u poklopcu duguljast zarez, kroz koji je glava u savezu sa priječkom, koja se nalazi na donjoj strani posude. Kada se glava pomakne gore, onda priječka zahvaća posudu ispod ruba, te se posuda više ne može otvoriti, dok se glava opet ne povuče dolje.

Glavni ures ove posude ima da bude u reljefu prikazana scena na tijelu. Reljef zaprema prostor visok 65 mm, a proteže se oko cijele posude, koja ima opseg od kojih 30 cm. Mjesto, koje nam je prikazano, jest šuma, označena sa četiri drveta, od kojih je izraženo stablo i jedna do dvije glavne grane, koje završuju skupom lišća ili plodom. Kakvo je to drveće, ne može se stalno reći. Između drveća trče na lijevo četiri životinje: bik, lav, jelen i meded. Raspored je taj, da između dvije životinje stoji po jedno drvo. Bježanje je kod sve četiri životinje slično prikazano: prednje noge su im u zraku, a stražnje stoje na tlu. Po svemu tomu vidimo, da u kompoziciji vlada velika jednodušnost, a to dokazuje, da je predmet uzet iz starijega vremena. Ali zato su pojedinosti kod životinja neobično točne. Dlake su na njihovu tijelu, prsti na capama mededa i lava, papci kod jelena i bika, repovi a i drugi dijelovi tijela takvom preciznošću izrađeni, da moramo zaključiti, da je uzorak, što je u tvornici bio za ovu radnju mjerodavan, morao nastati po starijim motivima u kasnije helenističko vrijeme.

8. Posuda sa proveslom u obliku mladega ženskoga poprsja iz Vinkovaca, nadena zajedno sa nekim drugim posudama (vidi str. 114 i 118) u jednom kasnijem rimskom grobu opisana i naslikana u Vjesniku N. s. VI (1902) str. 154 sl. 84.

Ove dosta malene posudice (br. 3 - 8) većim dijelom ukusno i marno izradene dakako da nisu mogle služiti u istu svrhu kao prije opisane. Ali one ipak nisu služile samo za ures, nego ćemo valjda za sve moći sigurno reći, da su služile pri toaleti i da su se u njima čuvale mirisne masti i ulja. Kako je običaj

¹ Ljubić u Viestniku IV (1882) str. 7. Na tabli IV iste sveske razvijena slika reljefa.

Sl. 64. Antikne bronsane posude u narodnom muzeju u Zagrebu. 1 i 10 iz Bakra, 8 iz Zagreba, ostale iz Siska.

mazanja mirisnim uljem i poljepšanje lica na umjetni način bio općenit, to se je tih posudica moralo proizvoditi sijaset iz raznoga materijala (srebra, bronsa, bjelokosti i drveta), a jer se je vremenom i tu razvila silna raskoš, moralo ih je biti veoma raznoga oblika,¹ tako da je teško naći sasvim sličnih. Posudice br. 5 i 6 biti će da su običnijega oblika, jer se može naći više barem donekle sličnih. Slična im je n. pr. posudica iz gore (str. 110) spomenutoga našašća u pompejanskim malim thermama, koja se samo u tom razlikuje, što ima dvije ručke. Na te ručke i na čep, kojim se je posuda zatvarala, privezani su lančići, kojima se je posudica objesila o kariku do ostalih predmeta, koji su rabili pri kupanju.

9. Lončić sa Grobišta kraj Grobnika (sl. 52 br. 1) u obliku obrnutoga kusostošća sa uvučenim vratom, visok 114 mm., urešen samo na dnu sa nekoliko koncentričnih krugova. Ručice ili provesla ova posuda nije imala U zemlju je došla još u veoma dobrom stanju, a sada je samo pri dnu nešto oštećena.

Jedan kotlić (valjda je vedrica) iz Novih Banovaca na D., koji ima proveslo utaknuto u petlje urešene figuralnim ornamentima, već je objelodanjen u ovom časopisu, a isto je tako objelodanjeno i jedno duplo proveslo iz rimske naselbine u Novom vinodolskom te držak posude za grabljenje u obliku morskoga raka i mala bronsana zdjelica iz Selaca u Vinodolu.²

Tim bi bio broj antiknih bronsanih posuda, koje su se našle u Hrvatskoj i Slavoniji, a nalaze u narodnom muzeju u Zagrebu, iscrpljen do nekoliko fragmenata, koji nisu tako važni, da bi ih trebalo objelodaniti. Posude iz jednoga surčniskoga nalaza, od kojih su se ovdje neke spomenule, objelodaniti će se kasnije zajedno sa drugim predmetima, uz koje su se našle.

* * *

Opisani zagrebački materijal dosta je znatan, da se može pri proučavanju forma antiknih kovnih posuda upotrijebiti, ali nije nipošto dostatan za to, da bi se po njem samom moglo izvoditi važnih zaključaka. Vanjski materijal, kojim bi ga mogli sravniti, dakako da je veoma velik, nu do danas je toga tako malo objelodanjeno, da bi se tek iza nekoliko specijalno za to učinjenih putovanja moglo pristupiti obrađivanju pitanja, koja se o te posude vežu. Najvažniji materijal, italski, do sada se ni iz daleka ne može onako upotrebiti, kako bi to trebalo. A ipak je n. pr. napuljski muzej, koji posjeduje veliki dio blaga, iskopana u zasutim gradovima Pompejima i Herculenumu, pun puncat ovakvih posuda veoma raznoga oblika, a i u Etruriji našao se veoma bogat materijal, koji ne samo da nije objelodanjen, nego je i silno razasut po većim i manjim zbirkama, a dijelom je i nepristupan. Za to se ova radnja, kao i mnoge slične prije nje, i ne može više približiti raznim pitanjima, koja još nisu riješena, a moći će se tek riješiti, kada bude poznato dosta materijala, koji će moći služiti kao podloga daljnjim istraživanjima.

Dr. V. Hoffiller.

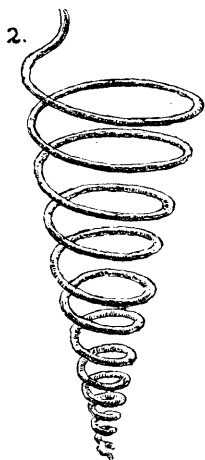
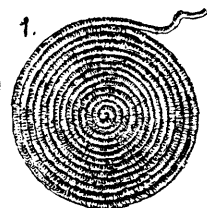
¹ Nekoliko oblika u Daremberg-Saglio, Dictionnaire des antiqu. I str. 251.

² Brunšmid, Vjesnik I. str. 152 sl. 95 i str. 179 sl. 151. V. str. 116 sl. 76 i str. 117 sl. 79.

TOBOŽNJA KRUNA IZ MALINA.

U broju od 4. siječnja 1900. preštampano je »Narodni list« iz »Danice Ilirske« br. 40 od god. 1839. vijest, u kojoj se veli, da je u ožujku 1818. u selu Malinu (pogrješno Maljeru) gradiške pukovnije neka Manda Gašparović pri uređivanju puta od glavnoga druma do

Sl. 65. Ulomak zlatne špirale iz Malina.

kasonjske doline naišla na nekakav zlatan predmet, za koji su mnogi mislili, da je to hrvatska kruna. Bio je sličan klobuku sastavljenom od dva obručica iz pletene zlatne žice, koji su bili »sa raznim uresima izvijeni i na četiri palca zajedno skopčani.« Dno je sastojalo iz zlatnoga pletera, koji je bio sastavljen »iz samih uzlića na način ispletjenih ruža«, a u sredini bio je također omotan čvor iz zlata. Težina zlata bila je 48 lota i 5 kvinta. Na osnovu ove vijesti stavio je u sjednici sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalma-

bacio, ali se je o tom po novinama još raspravljalo.

To me je ponukalo, te sam se sredinom veljače 1900. otputio u selo Malino, koje leži u neposrednoj blizini mojemu rodnomu mjestu, sa namjerom, da na licu mjesta nešto o našašću saznam. Selo sada broji 63 kuće, spada pod općinu orijovačku, a nekada je pripadalo 10. orijovačkoj satniji novogradiške graničarske pukovnije broj 8. Pohodio sam ondje starca Matu Ferića, k. br 33, koji se uzeo za ženu Evu rođenu Vuković, unuku spomenute Mande Gašparović. On mi je pripovijedao, da mu je žena od svoje bake još pred mnogo godina dobila dva tri li komada zlata, što bi jedva izbočenom petericom ruke mogao prikriti, a imali su oblik ružice. Ferić mi je takav komad i pokazao (prikazan je na sl. 65), te mi je poklonio za narodni muzej komadić niti, dug 34 mm., debeo 1 mm., a težak 0.5 grama. Pogledao sam si mjesto, gdje se je zlato našlo. Već je od davnine označeno sa dva tri kamena, a leži u ulici, koja vodi od glavnoga druma prema Kasonji, jedno 20 koraka od ugla Ferićeve kuće. Oko mene se je skupilo više seljaka, a osamdesetgodišnji Pavao Orašinović znao mi je o našašću nešto više pripovijedati. Kada je Manda Gašparović naišla na zlato, radio je kraj nje njezin svekar. On je predmet oprao i vidiv da je zlato otišao je u Oriovac, gdje je to prijavio zapovjedništvu satnije Međutim je svjetina jedan dio našašća razgrabila, a povjerenstvo, koje je došlo da zlato preuzme, sigurno nije dobilo cijeloga našašća, jer inače ne bi još i danas bilo u selu ostataka njegovih. Govorilo se, da je zlato poslano u Beč, a Manda Gašparović dobila je iza nekoga vremena u ime odštete 580 forinti. O tom našašću nije Orašinović više ništa znao, ali je znao, da se je kasnije na tom mjestu kopalo i da se je našla nekakva sablja i nekoliko dukata. Ovo drugo našašće spominje slično i Luka Ilić u »Starožitnostima«, a ako mu se smije vjerovati,

bili su to novci rimskoga cara Constansa. Da se je na tom mjestu našlo novaca, slijedi i iz kazivanja gosp. župnika u Kobašu Ferića, koji mi je pripovijedao, da su kod Eve Ferić, žene Mate Ferića, dok joj je još živio prvi muž, g. 1875. provalili zlikovci i pokrali dukate, a »ružice« da su ostavili, jer su mislili, da nisu zlatne. Sam Mato Ferić mi je još prije toga rekao, da više nema nikakvih dukata.

Tim, što sam to sve saznao, nisam još bio posve zadovoljan. Od strane muzejskoga ravnateljstva pisalo se u Beč, ne bi li se u tamošnjim zbirkama nešto iz toga našašća našlo, ali su potraživanja ostala bez uspjeha. Pisao sam raznim vojničkim oblastima, da se potraži u spisima, ali se i tu nije moglo ništa naći. Obratio sam se dva put na c. i kr. ratno ministarstvo i to prvi put bez uspjeha, premda se je preuzv. gosp. podmaršal u miru Ivan Tomičić bio za stvar zauzeo. Na ponovnu moju zamolbu dobio sam od zbornoga zapovjedništva u Zagrebu prijepis otpisa c. i kr. ratnoga ministarstva od 24/X. 1903. Abt. 4. No 1888, koji u prijevodu ovako glasi:

»Slavonska generalna komanda podastrala je dne 7. travnja 1817. (Odjel B. N. 1661.) izvješće gradiške pukovnije, na temelju kojega je graničarska žena Manda Gašparović iz Malina, kada je nedavno čistila jarak kraj puta, koji od državne ceste vodi dolinom prema kasonjskom brdu, motikom iz očito uzvišenoga humka iskopala krunu, koja se sastojala iz tanjih i debljih niti od suhoga zlata, od kojih je bilo napravljeno više posvema jednostavnih žica, što su resile tu krunu; nadalje jedan vijenac, jednu košaricu i t. d.

Ali ove su predmete radnici, koji su se radi toga događaja sakupili i koji su je odmah zlatnima smatrali, požudno raskinuli i međusobno razdijelili, no na temelju prijave satnije u Oriovcu bila je sva količina zlata u težini od 51 lota, otpremljena u pukovnijsku blagajnu u Novu Gradišku. Na upit generalne komande, što se s tim zlatom ima učiniti, odredilo je dvorsko ratno vijeće, (Hofkriegsrath), da se zlato ima poslati u Beč, što je sa B. No. 2407 i 4362 g. 1817. uz podnesak povjerenstvenoga zapisnika učinjeno, te se dokazalo, da zlato ne važe 51 nego 48 lota, $\frac{19}{16}$ quinta.

Zlato su predali c. kr. dvorskoj komori (der allgemeinen Hofkammer) za eventualnu pohranu u c. i kr. kabinetu novaca i starina, da se opredijeli vrijednost (Pagamentwerth). Pošto c. i kr. kabinet novaca i starina nije našao, da bi to zlato u njegove svrhe moglo služiti, odredili su javnu prodaju istoga, odnosno, da se zlato rastali. A kada su ga rastalili, opredijelili su cijenu, nakon što su odbili troškove, sa 916 for. 13 novčića K. v. od koje je svote $\frac{1}{3}$ dobila Manda Gašparović a $\frac{2}{3}$ je predano u Roventen-blagajnu gradiške graničarske pukovnije.«

Kako je slavonska generalna komanda već 7. travnja 1817. podastrla svoje izvješće, to se je zlato moralo naći u proljeću (valjda u ožujku) 1817. Iz prijepisa jednoga spisa c. i kr. sveopće dvorske komore br. 307/109 od 29. siječnja 1818., što se je poslao c. i kr. dvorskom ratnom vijeću u Beču, može se ustanoviti, da se je zlato predalo dne 16. listopada 1817. pod brojem 4362 c. i kr. kabinetu starina. Prema tomu se zlato nije moglo naći 1818., te dotičnu vijest u novinama treba ispraviti.

Tim bi stvar bila u toliko razbistrena, što znamo, da je našašće sastojalo iz više komada zlatnih predmeta i da su se ti predmeti predali kabinetu starina u Beču, ali da nisu po sudu tadašnjih strukovnjaka imali historičke vrijednosti. Po naslikanoj špirali vidi se, da je predmet, kojemu je pripadala, morao nekada služiti kao nakit, a načinjen je taj nakit, kako je veoma vjerojatno, u prehistorijsko vrijeme. Iličeva vijest, kao da su se na tom mjestu našli novci cara Constansa, morala bi prema tomu biti neispravna, a ako su se ipak u blizini našli takvi novci, to se oni ne mogu dovesti u savez sa zlatnim predmetima. Ovakvih neispravnosti u ostalom ima u Iliča vise.

Da se prehistorijski nakit u Beču nije znao cijeniti, to za godinu 1817. nije ni najmanje čudno, jer se je prehistorijska znanost tek u najnovije doba razvila, a donekle će tomu biti krivo i to, što su predmeti onamo došli sigurno u dosta lošem stanju. Svakako je šteta, da su se ti predmeti za znanost izgubili, ali za nas je to našašće ipak manje važno, nego se je mislilo, jer kruna to sigurno nije bila.

KNJIŽEVNE VIJESTI.

Bullettino di archeologia e storia dalmata pubblicato per cura di Fr. prof. Bulić. Anno XXV. Spalato 1902. Nro. II. 12. — Fr. Bulić Iscrizioni inedite (str. 161—168). Nomi e marche di fabbrica acquistati dall' i. r. Museo in Spalato durante l' a. 1902 (str. 168—169, 217). G. de Bersa Le lucerne fittili romane di Nona conservate al Museo archeologico di S. Donato in Zara (str. 169—175, 212—216). P. Pisani La Dalmatie de 1797. à 1815. (str. 175—179). F. Bulić Il sarcofago antico cristiano rappresentante il passaggio degli Israeliti attraverso il Mar Rosso (str. 179—180). — D. P. Kaer Kojemu se otočiću odnosi zadužbina Šibenskoga plemića Petra Draganića i povelja Skradinskoga biskupa Nikole Martinušića od god. 1511. (str. 189—194). Fr. Bulić Ripostiglio dell' ornato muliebre di Urbica e di suo marito (str. 197—212). — Bibliografija. Sitne vijesti od uredništva. Prilog: Accessiones et correctiones ad Illyricum Sacrum del P. Farlati di Coleti strana 21—36.

Anno XXVI Nro 1—II. Spalato 1903. Fr. Bulić Il monumento sepolcrale di Pomponia Vera estratto dalle mura perimetrali dell' antica Salona (str. 3—15). Descrizione delle lucerne fittili che furono acquistate dall' i. r. Museo in Spalato durante l' a. 1902 (str. 15—16). Le Gemme dell' i. r. Museo in Spalato acquistate nell' a. 1902 (str. 16—19, 110—112). G. de Bersa Le lucerne fittili romane di Nona conservate al Museo archeologico di S. Donato di Zara (str. 19—24, 151—156). Vaso di terra sigillata falsa nel Museo di S. Donato in Zara (str. 24—26). P. Pisani La Dalmatie de 1797 à 1815 (str. 26—32, 175). Fr. Bulić Scavi nella basilica episcopalis urbana a Salona durante l' a. 1902 (str. 33—106). Iscrizioni inedite (str. 107—109). Cenni sulla strada romana da Salona alla Colonia Claudia Aequum (Čitluk presso Sinj) e sue diramazioni (str. 113—146). Ritrovamenti antichi a Otok presso Krtole (Bocche di Cattaro) (str. 146—147). Ritrovamenti antichi a Sutina (Setovia?) (str. 148). G. de Bersa Bolli,

marche di fabbrica ed iscrizioni su oggetti antichi del Museo di S. Donato in Zara (str. 148—151). G. Alačević La Liburnia ed i Liburni (str. 156—162). V. Milić Capitoli prodotti dalla città di Spalato al Principe nella sua dedizione nell' a. 1420 (str. 175—176). — Prilozi: Accessiones et correctiones ad Illyricum sacrum del P. Farlati di Coleti str. 37—64. Schneider-Šegvić Il Palazzo di Diocleziano a Spalato (str. 1—8). Relazione dell' adunanza generale dell' i. r. istituto archeologico Austriaco tenuta a Vienna nel dì IV. giugno MCMIII (str. 1—19).

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. Urednik Kosta Hörmann. XV. 1903. Sarajevo 1903. Dr. Günther vitez Beck pl. Mannagetta Flora Bosne, Hercegovine i novopazarskog sandžaka (str. 1—48, 185—230). Viktor Apfelbeck Izvještaj o entomološkom istraživačkom putovanju u Tursku i Grčku u godini 1900, II. dio (str. 49—58). Alfons Pavich pl. Pfauenthal Prinosi povjesti Poljica (str. 59—100, 241—272, 405—482). Dr. Fridrik Katzer Geološki razvoj naslage mrkog ugljena u zeničkoj kotlini (str. 101—114). Hermann Engelhardt Prilog poznavanju fosilne flore iz naslage smeđeg ugljena u kotlini Zenica - Sarajevo u Bosni (str. 115—138). Dr. Đokić O pojavi žitnih snijeti i o njihovu suzbijanju u Bosni (str. 139—142). Dr. Ćiro Truhelka Sojenica u Dönjoj Dolini (str. 143—152, 373—384, 529—558). Toma A. Bratić Pabirci iz narodne medicine u Hercegovini (str. 153—180). Dr. Ivan Nep. Woldrich Fauna kičmenjaka iz sojenica u Dönjoj Dolini u Bosni (str. 231—240). Dr. Đorđe Protić Peti prilog poznavanju flore okoline Vareša u Bosni (str. 273—318). Dr. Ferdo pl. Šišić Studije iz bosanske historije (str. 319—350). Dr. Fran Milobar Ban Kulin i njegovo doba (str. 351—372, 482—528). Karlo Maly Heliosperma (Silene) Retzdorffianum (str. 559—562). Zwackhia Sendtneri (Boiss.) (str. 581—584). Dr. Karlo Steiner Bosanska narodna medicina (str. 563—580). — Bilješke.

Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zamaljskog arkiva. Uređuje dr. Ivan pl. Bojničić Kninski God. V. Zagreb. 1903. — I. pl. Bojničić Neizdane isprave o progonu vještica u Hrvatskoj (str. 1—8, 105—114 i 239—246). E. Laszowski Nekoliko privatnih arkiva u Hrvatskoj (str. 9—17). Dr. Dane Gruber Bertold Meranski ban hrvatski i nadbiskup kaločki (str. 18—41). Dr. Ferdo pl. Šišić Itinerari vladarica hrvatskih i ugarsko-hrvatskih od najstarijih vremena do Bele IV. (str. 42—53). Dr. G. Šurmin i V. Klaić Dvije hrvatske isprave XV. stoljeća (str. 54—64). Ljud Ivančan Istraga proti buntovnim krajišnikom varaždinskoga generalata god. 1755. (str. 65—88). Dr. Gavro Schwarz Prilozi k povjesti židova u Hrvatskoj (str. 89—104). Dr. Moriz Wernner Itinerar des Königs Ludwig I. (str. 115—150). Dr. Franjo Bučar Hrvati u Wernigerodi za tridesetgodišnjeg rata (str. 151—160). Dr. Ferdo pl. Šišić Hrvati na bečkom sveučilištu od g. 1453—1630 (str. 161—171). Ivan Tkalčić Urbar bivšega hrvatskoga pavlinskoga samostana u Strezi (str. 201—219). Dr. F. Šišić Lažne, krivo određene i nikako neodređene isprave za hrv. povjest (str. 220—224). Janko Koharić Nekoje »Dukale i privilegiji cesarski« iz župske škrinjice poljičke (str. 225—235). Dr. F. pl. Šišić Notationes rerum memorabilium (str. 236—238). — Svaštice. Književnost.

Starohrvatska prosvjeta. Glasilo hrvatskog starinarskog društva u Kninu. Urednik joj Fr. Radić. Godina VI. sv. 3 i 4. U Kninu 1901. Fr. Radić Ostanici starohrvatske bazilike na glavici »Stupovi« u Biskupiji kod Knina (str. 63—83). Ostanici starohrvatske crkvice S. Mihovila u Nevidanin na otoku Pašmanu (str. 84—86). Još o hrvatsko-bizantinskom slogu (nastavak; str. 87—100). Dva starokršćanska grobna kositrena kaleža iz Podgrada (Asseria) kod Benkovca (str. 101—105).

Godina VII. sv. 1—2. U Kninu 1903. — A. Luschin v. Ebengreuth Novci nađeni u Žažviću (str. 3—16). V. Vuletić-Vukasović Sredovječni natpisi (str. 17—26, 89—94). D. Preradović-F. Radić Crkva Sv. Stjepana Prvomučnika u Sustjepanu na Rijeci dubrovačkoj (str. 27—34). F. Radić Tragovi crkvice na Lopuškoj glavici u Biskupiji kod Knina (str. 35—38). Dva rukopisna evangelijska u Trogiru

(str. 39—40). Kropionica u Okrugu (str. 41—42). O. V. Marun Popis naušnica (ukosnicâ, mingjušâ) »Prvoga muzeja hrv. spomenika« u Kninu (nastavak; str. 43—47, 95—96). F. Radić Sredovječni pismeni spomenici u samostanu oo. Konventualaca u Šibeniku (str. 51—67). V. Vuletić-Vukasović Utarci neumatičkoga kodeksa u Dubrovniku (str. 68—74). F. Radić Može li se vjerovati u autentičnost Krešimirove listine privilegijâ rabskoj biskupiji? (str. 75—88). Bibliografija.

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 150. Razredi filologijsko-historijski i filozofijsko-juridički. 58. U Zagrebu 1902. — Dr. Gavro Manojlović Jadransko primorje IX. stoljeća u svjetlu istočno-rimske (bizantinske) povijesti. Dio prvi (str. 1—102). Dr. Nikola Andrić Život i književni rad Pavla Solarića (str. 103—194). Dr. Ivan Strohal Pojam vlasnosti u današnjoj pravnoj nauci (nastavak str. 195—234). Vladimir Mažuranić O rječniku pravnoga nazivlja hrvatskoga (str. 235—246).

Knjiga 152. — 59. U Zagrebu 1903. Dr. Ivan Strohal Pojam vlasnosti u današnjoj pravnoj nauci (svršetak, str. 1—31). Dr. Dane Gruber Borba Ludovika I. s Mlečanima za Dalmaciju (1348—1358.) (str. 32—161). R. Strohal Osobine današnjega lokvarskoga narječja (str. 162—248).

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Urednici Dr. T. Maretić i Dr. D. Boranić. Knjiga VII., svezak 2. — Dr. T. Maretić Stajaći brojevi u narodnoj našoj epici (str. 1—56). Dr. Fr. Ilešić Slovenska »Hagada« (str. 207—219). O dječjim igrama (str. 220—225). — Narodni život i običaji u Otoku kod Vinkovaca (J. Lovretić), Bukovici (Vl. Ardalić) i Vrbniku na otoku Krku (J. Žic). — Manji prilozi. Starine. Prijegled časopisa.

Knjiga VIII., sveska 1. U Zagrebu 1903. — Dr. T. Maretić Novi prilošci o narodnom našem desetercu (str. 1—47). — Narodni život i običaji u Crnoj gori (A. Jovičević) i u Visokom u Bosni (Fr. Murgić). — Manji prilozi. Prijegled časopisa.

Ljetopis jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1902. 17. svezak. U Zagrebu 1903.

† THEODOR MOMMSEN.

Kada je 1. novembra 1903. u Charlottenburgu kraj Berlina Mommsen za uvijek zaklopio oči, oćutio je sav učeni svijet, da je preminuo jedan od najrjedih muževa, a nad odrom njegovim nije tužio samo cijeli jedan narod zajedno sa svojim vladarom, nego su se glasovi saućešća čuli sa svih strana, gdje god se je za njegovo ime znalo

Rodio se 30. novembra 1817. kao sin protestantskoga dušobrižnika u Gardingu u Schleswigu. Gimnaziju je polazio u Altoni, a na to je pošao u Kiel, gdje je od g. 1838—1843. slušao prava. Tu je napisao prve svoje radnje, kojima je stekao glas u ućenjaćkom svijetu. Novćanu potporu, koju je dobio sa više strana, upotrebio je za put u Italiju, gdje je proboravio pune dvije godine. G. 1848. vratio se u Njemaćku, te je još iste godine postao izvanrednim profesorom na sveučilištu u Leipzigu, ali ne za dugo. Okrivie ga zajedno sa O. Jahnom i M. Hauptom, da je sudjelovao u pokretu od g. 1849., te ga otpustiie iz službe. Od 1852. 1854. bio je profesorom u Zürichu, a na to bude pozvan od pruske vlade najprije u Breslau, a 1858. u Berlin, gdje je ostao sve do konca svoga života.

Boravak u Italiji bio je za cijeli njegov život odlučan. Borghesi i G. B. de Rossi, s kojima se je upoznao, znali su na mladoga Mommsena toliko utjccati, da se je svom silom bacio na proućavanje rimskih napisa. Kao glavni — ali ne prvi i jedini — plod svoga putovanja izdao je g. 1852. u Leipzigu napise tadanjega kraljevstva napuljskoga. Izdav to djelo pokazao je, kako je vrstan, da stupi na čelo pothvatu berlinske akademije znanosti, koji je za ono vrijeme bio dosta smion. Radilo se na ime o izdanju svih do tada poznatih latinskih napisa sa kritićkim komentarom. Preuzev redakciju toga ogromnoga djela pokazao se je Mommsen velikim i kao organizator i kao radnik. Veliki dio materijala izradio je sam, a nijedan arak se nije štampao, kojega on ne bi bio ispravio. Ne žacajući se pri tom ni najnezatnijega rada, a

uz to jednako dobar filolog kao i jurista, stekao si je on vanredno veliko znanje, koje je u raznim svojim djelima iznio. Nije ovdje mjesto, da se sva njegova raznolika djela nabroje, ali treba istaći, kako je veliki ućenjak imao uvijek isti cilj pred očima: da razbistri prilike u ogromnoj rimskoj državi. Tkogod se kasnije bude tim prilikama bavio, moći će dalje graditi na temeljima, što ih je postavio Mommsen.

Rad oko latinskih napisa doveo ga je više puta i u naše krajeve. U III. svesci zbirke *Corpus inscriptionum latinarum*, koja je ugledala svjetlo 1873., izdani su i napisi iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, a većim dijelom ih je Mommsen sam sa spomenika prepisao. Kamogod je došao, svagdje je našao ljudi, u kojima je mogao pobuditi interes za vlastite njihove spomenike, te je već u prvim supplementima mogao objelodaniti prijepise novih napisa, što mu ih poslaie prijatelji, koje je na svojim putovanjima upoznao i s kojima je kasnije mnogo dopisivao. Ovo je bio prvi njegov — neposredni — utjecaj na naše prilike, a da taj utjecaj nije ostao bez dobrih posljedica, dokazom je ozbiljni pokret za ćvanje naših starina, što se je pojavio u nas početcem sedamdesetih godina.

Osim toga djelovao je Mommsen na nas i posredno svojim djelima i preko svojih ućenika, a ne manje i preko raznih zavoda, koji su osnovani u njegovom duhu i pod njegovim utjecajem. Sa većinom tih zavoda vežu nas prijateljske sveze, a to nam je pri proućavanju naših starina od velike koristi.

Hrvatsko arheološko društvo priznalo je za sluge Mommsenove tako, da ga je u skupštini od 2. travnja 1882. izabralo svojim začasnim ćlanom. Mommsen to doduie nije držao odlikovanjem, jer je mislio, da ćovjek, koji vrši svoju dužnost, ne zaslućuje odlikovanja, ali je i iz toga priznanja, kao što iz mnogih drugih, crpao uvjerenje, da njegov mnogogodišnji ustrajni rad nije ostao bez uspjeha.

V. Hoffiller.

GRAĐA ZA TOPOGRAFIJU LIČKO-KRBAVSKE ŽUPANIJE U SREDNJEM VIJEKU.¹

9. Krbavska župa ili Krbava.

Sredovječnoj župi ili knežiji Krbavi pribrajala se je ne samo današnja visoka ravnica Krbava, kojom protječu ponornice Krbava, Karamanuša i Krbavica, nego i visoka ravnica Korenica s potokom istoga imena. Svi ti potoci na poljima Krbavi i Korenici teku pravcem prema gori Plješivici, te se gube u ponore; onda teku ispod gore Plješivice, te na sjeveroistočnom obronku ove gore izlaze opet pod posebnim imenima (Klokot), pak onda utječu u rijeku Unu. Prema tomu Krbava s Korenicom pripada području Une (od koje ih rastavlja Plješivica), a po njemu Podunavlju i Crnomu moru, dok Lika, Bužani i Gatanska župa spadaju na Jadransko pomorje.

Župa Krbava s Korenicom zapremala je najviše visoke ravnice ili polja u današnjoj ličko-krbavskoj županiji. Na jugu je međašila sa župom Otučom (Gračac), na zapadu sa župama Likom (od koje ju danas rastavlja gora Vrebačka staza s Kozjanom), zatim s Bužanima i Gatanskom župom, a na sjeveru s Drežničkom župom oko Plitvičkih jezera. Na istoku napokon dijelila ju je ogromna gora Plješivica od župa i knežija uz rijeku Unu (Unske, Lapačke, Nebljujske i Humske). Prema tomu obuhvatala je ona ne samo čitav današnji upravni kotar Udbinu (Udbinu, Komić, Kurjak, Mekinjar, Podlapac), nego i jedan dio kotara Korenice (Korenica, Priboj, Bunić, Kozjan). Od hrvatskih plemena, koja su u njoj nastavala, bilo je najznamenitije pleme Gusića; za tim se spominje jedan dio plemena Lapčana u susjedstvu Buške župe (Podlapac), i napokon pleme Radočevići oko Mrsinja kod Korenice. Župa je Krbava bila znamenita po tom, što je gotovo kroz tri stoljeća (1185.—1460.) stajala u njoj stolica biskupije istoga imena, koja je osim velikoga dijela današnje ličko-krbavske županije obuhvatala još župe Vinodol, Modruše, Novigrad, Drežnik i Plase.

Za topografiju Krbave u srednjem vijeku evo podataka:

— 950. *Καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτῶν κρατεῖ τὴν Κρίβασαν, τὴν Αἰτζιν, καὶ τὴν Γουτζηκᾶ . . . .* (Rački, Doc. str. 400.)

— 1078. »Desimiri corbauistici (iupani)« (Rački, Doc. str. 117.)

— 1100. »Mi županъ Desila Krbavê, županъ vъ Lucê Prbnebgâ . . . (Rački Doc. str. 487—488.)

¹ 1—8 u Vjesniku n. s. VI, str. 1—31.

— 1045—67. »Ecclesia nempe metropolis (Salonitana) has sibi uoluit parochias retinere: comitatum Cetinae, Cleunae, Clissae, Massarum, Almisium et Corbauiam«. (Thomas arch. Doc. 200).

— 1185. Corbauiensis episcopus habeat sedem suam in Corbaua, et habeat has parochias: Corbauam, medietatem Lice, (Vinodol, Bussan), Nouigrad, Dresnic, Plas, et Modrusam... (Kukuljević, Cod. dipl. II. str. 131.)

— 1198. »Slauogosti corbauiensis comitis...« (Kukuljević, Cod. dipl. II. str. 191.)

— 1235—1270. Kralj Bela (IV.) darovao je »Ladislao, filio comitis Jacobi de Chorbavia Gussich... sex possessiones in Corbavia«... po imenu Dramotischa, Poltribafye, Crabosevich, Plach..., Chovachiche et Rafgnane, que sunt ad confines Gezev... et unam possessionem in Chorbavia Domachofri in Luca« (Ljubić, Listine III. str. 432.)

— 1292. U opisu medaša Drežničke župe (comitatus de Dresnuk) čita se: »(Meta terre Dresnuk)... procedit versus Gozd et pervenit ad unum montem Twluzmurh vocatum, ubi iungitur vicinitali comitatus de Gorboa, et currit in vicinitali dicti comitatus in magno spatio (et) pervenit ad alium montem Chermoznik vocatum, ubi terra dicti Martini de Dresnik a vicinitali dicti comitatus de Gorboa separatur...« (Thallóczy, Codex Blagay, str. 57.)

— 1332. Papa Ivan XXII. piše u prilog krbavskom biskupu Bonifaciju »capitulo Corbaviensi, populo civitalis et diocesis Corbaviensis, universis vasallis ecclesie Corbaviensis... (Theiner, Monum. Slav. merid. I. str. 188.)

— 1334. Datum in Turan. Budisclavus, Paulus et Gregorius, filii condam comitis Curiacy, comites Corbaviae, potvrđuju Lapčanima posjed Grabonich. (Ljubić, Listine V. str. 270.)

— 1375. Papa Gregorije XI. piše u prilog krbavskoga biskupa Tome Nikolinos »clero et populo civitalis et diocesis Corbaviensis«. (Theiner, Monum. Slav. merid. I. str. 300)

— 1397. »die martis 6. mensis februarii recessit dominus rex (Sigismundus de Tininio) et ivit ad Comichium«. (Memoriale Pauli de Paulo, izdao F. pl. Šišić, str. 23.)

— 1405—1406. »frater Petrus ordinis minorum, guardianus Corbavie, ambassiator regis Sigismundi«. (Thallóczy et Gelcich, Diplomatarium reip. Ragus., str. 166—170.)

— 1462. In Comich. Charulus comes Corbavie impignorat matri sue domine Margarite pro 160 aureis suam portionem de villis Tarschiane (Traschiane) et Butchovich (Buchovich). (Ljubić, Listine X. str. 230.)

— 1464. Kad su se prigodom kapitula na otoku Pašmanu sjedinile vikarije franjevačke, bosanska i dalmatinska u jedno, tad je bio nazočan »Custos Corbauie fr. Luchas de Cetina«. Tom prigodom »locus Corsathi (Trsat) adiunctus est custodie Corbauie«. (Fermendžin, Acta Bosnae, str. 260—262.)

— 1466. Svibnja 15. Nos Iwan Boboelich, Ladislaus Wglesich, Georgius Ludchich et Philippus Boboelich, vicecomites (podknežini) magnificorum dominorum comitum Corbavie, et tres iudices iurati sedis Corbauiensis:

Paulus Zelenkouich de G w z z i c h, Lucas Grubich de K o z y a n et Andreas Dokmanich de J e l s a n damus pro memoria universis quibus expedit, et ad quorum presentiam presens litera pervenerit, quod venerunt coram nobis in sedem Matheus Wlkohnych, Jacobus Fryczkowich et Paulus Noz omnes de B o b y n a w a z conquerentes nobis contra fratres ipsorum M e k y n a n e dictos dicendo, quod ipsi Mekynane faciunt ipsis diversas iniurias viis inconsuetis per ipsorum querulantium possessiones et similiter depascendo ipsorum fenilia, allegantes nobis, quod ipsi haberent omnes eorum possessiones metaliter distinctas a predictis fratribus ipsorum Mekynan dictis, prout est hoc verum, ut vobis recte conquerimur, petimus vos, ut mittatis, quem vos vultis, ad conspiciendum possessionum nostrarum ac iniuriarum, pro quibus conquerimur contra Mekynan. Quibus nos perceptis ad petitionem ipsorum misimus ad hanc conspectionem iudicem Paulum, et Breykonem Zelenkouich dictos, procuratorem domini, ac Mathiam Gunkouich iuratum pristaldum, qui iudex, procurator et pristaldus exinde ad sedem reversi nobis retulerunt, quod ipsi Matheus, Jacobus et Paulus cum universis fratribus ipsorum quamprimo duxerunt ipsos ad v i a m K l e s c h y c z e, que vie tendunt a ponte ad lacum ad s e s s i o n e m D r a g o t i c h et ibi dixerunt ipsi Bobynane: Vos iudex, procurator et pristalde, hic nobis iniuriam faciunt predicti Mekynane, istam viam faciunt per nostras possessiones. Tandem inibi predicti Mekynane personaliter existentes ea percipiendo responderunt contra predictos B o b y n a n e, dicentes Iwan Dwbyrch et Iwrich Jacobych in personis suis et totius progeniei ipsorum: Judex, da nobis pristaldum, et ego dedi eis pristaldum signanter Mathiam Gunkouich; qui Iwan et Iwrich dixerunt: Audi pristalde, iste vie fuerunt nostre et secundum consuetudinem per nostros et vestros predecesores nobis sunt exempte, prout est hoc verum, pro maiori euidencia iuris volumus probare super sacris reliquiis vigesimo quartomet vel ex vobis probent sex, quos de vobis elegerimus; et post hoc conduxerunt nos per particulas terrarum dicendo: Hic etiam faciunt nobis dampna et vias inconsuetas; et iterum conduxerunt nos per alias particulas terrarum dicendo: Ulterius vos conduxissemus, sed ecce videtis, aquam ultra non possumus; quibus perceptis predicti Iwan et Jurich dixerunt: Audi pristalde, hic, ubi sumus, nostrum est, et plus per nostrum nos duxerunt, prout est hoc verum, ecce funis nostra ad medietatem sicut nobis concernit a vobis per nostrum avum. Qui Bobynchy responderunt: Imo est hoc nostrum, volumus probare, prout nobis iudicium administret. Quibus nos vicecomites et iudices existentes simul cum comprovincialibus die iudicaria iudicavimus, quod debeant inter se funem alligare et fune mediante inter se recte invenire tanquam fratres, de quo nostro iudicio contente existentes ambe partes dedimus eis ad hoc nostram literam sub nostris sigillis, et ad hoc dedimus nostros iuratos pristaldos prefatum Mathiam Gunkouich et Belacz de B y l y s a n. Datum in integra sede, post festum Ascensionis Domini, anno eiusdem Millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto. (Thallóczy et Barabás, Codex dipl. comitum de Blagay, str. 370—371)

— 1466. i 1467. U izloženoj parnici između Bobinjana ili Bobinaca s jedne, a Mekinjana s druge strane nijesu bile stranke zadovoljne sudom krbavskoga stola, već su prizvale na sud hrvatskoga banovca u Kninu, i onda na sud samoga

banu, a napokon na suca kraljevskoga dvora, koji je onda odredio kraljevskoga povjerenika (Gregorius Bychwich de Homlyan aut Georgius Wglesych de Polycz, vel Wok Boboelych de Kwchacz sin Petrus Hiulabych, seu Georgius Henchich de Myrchewcz sive Thomas Parinchych de Zungoran, neve Maurus Zobkoych de Zpodberk), da zajedno s izaslanikom kninskoga kaptola dovrši parnicu na licu mjesta. I tako je napokon kraljevski povjerenik »Wok Boboelych de Kwchacz« zajedno s popom stolnoga kaptola kninskoga Petrom Zubačićem došao »ad facies prescriptarum possessionum Bobynawaz et Mekynan«, te 28. lipnja 1467. završio parnicu u prilog Mekinjanima protiv Bobinaca. Pri tomu bili su nazočni ovi susjedi (vicini et commetanei) pravdajućih se stranaka: Georgio Henchich de Myrchawaz, Gregorio Rogynich de Bylysinawaz, Iwrsa Zubotych et Paulo Marynich de Glaschich, Georgio Iwrychich de Hottwchyna, Georgio Mylasych de predicta Bylysinawaz, et Petro Bylkouich de eadem et Petro Perkwnich de Podborak...« (Thallóczy et Barabás, Codex dipl. com. de Blagay str. 372—380.)

Od brojnih mjesta, što se u potonjim dvjema ispravama spominju, mogu se samo ova točno opredijeliti:

Kozyan, danas selo Kozjan u kotaru Koreničkom i u upravnoj općini Buničkoj. Selo ima oko 50 kuća i nešto preko 300 žitelja, a prostire se na podnožju brda Kozjana, najvišega vrha u Vrebačkoj stazi. Fras piše za to selo: »Kozian, in einem schmalen länglichten Thale, ein Dorf von 14 Häusern und 261 gr. n. u. Bewohnern, mit Ruinen von einer Kulla« (Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze str. 245).

Mekynane (Mekinjane), danas selo Mekinjar (gornji i doljni) u kotaru Udbinskom i upravnoj općini Podlapačkoj. Fras piše o tom selu: »Hier findet man Ruinen mit langen Schanzen von trockener Mauer, und unterhalb Mekiniar im Felde eine Kirchen-Ruine Cerkvina genannt. Die verzierten und schön gearbeiteten Steine, welche da gefunden werden, deuten, dass es ein schönes Gebäude war. Im Dorfe Srednja gora sind auch Ruinen von einer Kirche, allwo man einen Stein gefunden hat, welcher hier in Mekinjar im Offiziers-Quartiere eingemauert ist Dieser Stein hat eine Inschrift, die hier folgt, in so weit man solche entziffern konnte: »Hoc Sepulcr. Fecit Antonius Martinus Dragunich Et Nepotibus suis in perpetuum cum voluntate Ecclesiam et patria quam dotavit XV. Tunes. Terrae cum heredibus suis MCCCCLXXXVIII« (Vollständige Topographie str. 195—196).

Bobynawaz, Bobynchy, Bobynane (Bobina vas, Bobinci, Bobinjane). Ovo selo, u kojemu su prebivali plemeniti Bobinjani ili Bobinci, bilo je negdje blizu Mekinjara. G. 1449. spominje se »pop Blaž plemenem Bobinac, vikar u Lici« (Šurmin, Hrvatski spom. str. 155). Jamačno su se poslije za turskih provala preselili plemeniti Bobinci više na zapad u okolicu Otošca, gdje i danas stoji Bobinčevo selo (10 kuća i 70 ljudi) kod gornjega Prozora. S odlaskom Bobinaca iz Krbave nestalo je i imena njihova sela (vasi).

Jelsan (de Jelsan) ili Jelšane bit će po svoj prilici stariji oblik za današnje selo Jošane u upravnoj općini Udbinskoj.

— 1468. In castrō nostro Comich. Paulus Corbavie comes Ivano

Gusich de Jedrathinavas sortem terre sue in villa sua Terschiane in provincia Licche in confinibus Jadre, in qua iubagio Pribam sedet, in obsequiorum recompensam iure proprio perpetueque nobilitatis titulo donat. (Ljubić, Listine X. str. 411—412, 417—418.)

— 1468. novembris 28. In castro nostro Mersyn. Gregorius, filius olim Pauli, comitis Corbaviae, uzajmio je »a nobilibus Paulo, Georgio et Markone, filiis Viti de Bichino, Jarnische nuncupatis« 100 zlatnih forinti, pak im daje dva žriba zemlje »in villa Jarinsko in districtu de Korenica in comitatu nostro Corbauensi«. Neo reg. acta, Fasc. 465 No. 8. (sada u Budimpešti). Još god. 1442. spominje se u Bihaću »nobilis vir Vitus de Yarinzka«, koji kupuje ondje različite posjede. (Lopašić, Bihać, str. 298—299).

— 1469. Ex Comicho. Carolus comes Corbavie familiari suo, egregio et nobili viro Johanni Benchovich de Tucarichi (de Plavno), castellano Svonigradi, pro centum ducatis terram Franulonschyna (Franouschyna) dictam penes villam Ternono (Ternonu) vocatam in districtu Jadre vendidit. (Ljubić, Listine X. str. 409.)

— 1469. Monasteria vicariae Bosnae ordinis fratrum minorum:

»ad Bistrice, Cethine, Varchrioc, Tinini, Vissouacz, Carini, Corbavie, Bihigy...« (Theiner, Monum. Hung. II. str. 410)

— 1485—1486. Bartholomeus nobilis de generatione Radochewych ad castrum Merzin pertinente... fassus est... (Thallóczy, Cod. com. de Blagay, str. 414.)

— 1487. Dujam z Dabra stola Krbavskoga priseže, da je čul, da pristoji Jurja v Glagolišćih. Matij z Kozjan' potvrdi Dujma više rečenoga. (Šurmin, Hrv. spom. str. 328.)

— 1489. martii. Na kašteli nam v Korenici. Knez Miklovuš i knez Petar i knez Juraj i knez Mikula knezi Krbavski i veće daju Francišku Utišeniću jedan mlin... (Šurmin, Hrv. spom. str. 337—338.)

— 1491. ... »banus uero Coruatie Ladislaus nomine de Egrivar, cum universa Crouatia castra metati sunt in Verpilla, prope Uduinam...« Johannis Tomasich chronicon Croatiae (Arkiv za jugosl. povj. IX. str. 22). Vrpile su danas selo od 20 kuća i do 200 stanovnika kod Priboja u upravnoj općini Koreničkoj.

— 1493. Iz pisma ninskoga biskupa Jurja Divnića papi Aleksandru VI. o boju na Krbavskom polju: »in campis Corbavie sub oppido Uduina, unde ad Dalmaciam tercie partis diei cursus est...« (Vjestnik kr. zem. arkiva, V. str. 249.)

— 1493. »A bitka je započela na dan sv. Gorgonija... u oblasti hrvatskoj, koja se zove Krbava kod zamka zvanog Udvinec, udaljenog od Zadra vlaških (talijanskih) milja šestdeset, a naših čeških milja oko dvanaest.« Ivan Hasinšteinsky z Lobkowic. (Jireček J., Anthologie literatury česke. Doba středni, vid. III., sv. II. str. 48—53).

— 1493. ... »ut Cadamus Turca usque ad Diauli montem seu Wra xgiwertal, qui Crouatiam a Corbauia diuidit, suos retraxerit... (J. Tomasich chronicon Croatiae. Arkiv za jugoslav. povjest IX. str. 22).

Po Tomašiću dakle uzdizala se je na granici između Krbave i ostale Hrvatske neka gora, koju su Hrvati zvali *Vražji vrtal*, dok ga u latinskim spisima zovu *Diauoli mons* ili *Hortus diaboli*. Mnogo kasniji Ivan Tomko Mrnavić u svojoj biografiji Petra Berislavića opisuje smrt toga slav'noga bana god. 1520, pak tom zgodom govori ovako: »*Petrus Berislavus banus autem directo cursu (ex Ottocacio) Bihachium contendit, ibique iusso civibus pediatu, revertitur in Alpes, quibus nomen ab horriditate »Hortus diaboli« ibique assequuti ii, quos superius diximus, et ii, quos duxerat, vix omnes trecentos milites implebant. Cum iis versus arcem Drexnik depopulatam pergit; intelligit Turcas esse circiter octingentos, pedites omnes, atque Korenizam Alpes, ubi erat arx Farkassi, esse profectos...» Kad je ban Berislavić u gori za borbe s Turcima poginuo, onda »*ceteri ex Alpibus regredientes, Udvinam ad Joannem Carolum Curiatium, Carlovich indigenis dictum, festinant, eique rem et mortem bani exponunt, ipse instructis copiis velocioribus in Alpes profectus, reperto et capite et cadavere intacto, Bihachium deportat.*« (Vita Berislavi Joanne Tomco Marnavich.. authore u »*Monumenta Hung. hist., Scriptorum III str. 274 i 277.*)*

Po ovome opisivanju nema sumnje, da su Hrvati u 15. i 16. stoljeću imenom »*Vražji vrtal*« zvali gore ili Alpe, koje se steru Drežniku na jugu između Korenice i Udbine na zapadu, a Bihaća na istoku. Po tome nije »*Vražji vrtal*« ništa drugo, nego današnja Plješivica. Fras (str. 39) piše za Plješivicu: »*Die Spitze dieser Alpen im Westen, so wie ihr Rücken auf der östlichen Seite ist grössten Theils felsig, scharf und schroff, welches auch an vielen anderen Seiten dieses Gebirges, welche niedriger sind, statt findet, da selbst das Thal Vilena draga, welches in diesem Gebirge liegt, von steilen, fast senkrechten Felsenwänden eingefasst wird.*« To bi se podudaralo s onim, što Mrnavić kaže, da su Hrvati rečenu goru zvali »*Vraži vrtal*« poradi njezine »*grozote*« (ab horriditate).

Dne 8. rujna 1522. piše grof Nikola Salm iz Krškoga vijećnicima nadvojvode Ferdinanda, kako mu ban Ivan Karlović dnevice javlja, da se Turci sabiru »*umb den Tyn und Zgradin enhalb des gebirgs und Teufelsgarten*« (Thallóczy et Hodinka, Codex diplom. partium regno Hungariae adnexarum, I. str. 193). U srpnju 1524. izlaže knez Krsto Frankapan, kako bi se moglo udariti na turski kotar i grad *Grahovo* (Grachoua, na današnjem Grahovom polju), za koji kaže, da stoji »*an confin des Krawatischen lands*«. On predlaže, da se na Grahovo pode iz Udbine, ali dodaje: »*Wiewol dieselb Gegent enhalb des Teufelsgarten gelegen ist, so darf man doch nit darüber ziehen, sondern ain andern weg, die geringer und rechter zu ziehen sein, mag an die ort kommen*« (Thallóczy et Hodinka, n. dj. str. 391). Po ovim podacima sterao se je *Vražji vrtal* između Udbine i Grahovoga polja, te je obuhvatao i najjužniji dio današnje Plješivice

Prema svemu tomu zaključiti nam je: Današnja gora Plješivica, koja se prostire od Male Kapele (Plitvička jezera) do Dinarskih planina u Dalmaciji, sastavljala je u rimsko doba južni dio gorja *Albii montes*; poslije je zajedno s obim Kapelama dobila od Hrvata ime *Gvoz d*, koje imade još na koncu 13.

stoljeća (1292); u 15. stoljeću stali su ju radi puste grozote njezine nazivati *Vraži vrtal* (*Diauoli mons*, *Hortus diaboli*, *Teufelsgarten*), tek pod konac 16. stoljeća ili u 17. dobila je današnje ime svoje Plješivica. Biskup Sebastijan Glavinić piše god. 1696. ovako: »ab orientali plaga *mons est nominatus ab accolis Plesivica seu calvus*«. (Lopašić, Spomenici hrv. krajine, III. str. 49.).

— 1509. *Johannes filius condam Karoli comitis de Corbavia et Elena soror eius uterina. Johannes tenet castra: castrum Komith, Wdwyna, Podlapchecz in Korbaviensi (comitatu) . . .* (Arkiv za jugoslav. povjest III. str. 111.)

— 1520. (1519.). »Turci occiderunt banum Coruatie Petrum episcopum circa Bihach in monte *Diauoli* ibique per eos caput eius abscissum est . . .« (Johannis Tomasich chronicon Croatiae. Arkiv za jugosl. povj. IX. str. 24).

— 1522. *Ex castro nostro Wdwyna Johannes Torquatus comes Corbavie ac regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie banus*« piše pismo nadvojvodi Ferdinandu. (Thallóczy et Hodinka, Codex dipl. partium regno Hungariae adnexarum, I. str. 47.)

— 1522. U spisima te godine čitamo: *Udwynia, Udwinia, Udbing* (njem.), »*Wudwyngerfeld, Udwin* (njem)«. (Thallóczy et Hodinka, n. dj. I. str. 81, 87, 95, 97, 104, 151, 152.)

— 1524. Ivan Kobasić javlja »*de castro Udwyna, quod quidem castrum possibilitate sui comitis ultra conservari non potest . . .*« (Thallóczy et Hodinka, n. dj. str. 397. Vidi još str. 289, 295, 331, 357, 362, 391, 396, 403, 653, 673.)

— 1527. 29. svibnja. Krsto Frankapan piše iz Križevaca senjskomu biskupu Franji Jožefiću, te se tuži: »ono ča smo imili u Hrvatih, to nam li savsema Turci razrobiše, pokli je Udvinna vzeta«; a onda javlja, kako bosanski paša »sada tvrdi Udvinu, Mersin(j) i Komić«. (Kukuljević, Acta croat. str. 222.)

U staroj župi ili knežiji Krbavi, koja je obstojala već u polovici 10. stoljeća, bilo je dakle najznamenitije mjesto Udvinna (ne Udbina, kako ju danas zovemo), koja se spominje kao castrum i kao oppidum. Premda joj u dosad poznatim spomenicima nalazimo traga tek god. 1491—1527., ipak nema ni najmanje sumnje, da je od davnih vremena obstojala. To svjedoče brojni ostaci i ruševine u samome mjestu i bližoj mu okolini, kao i smještaj mjesta na južnom kraju Krbavskoga polja Ruševine opisao je Fraso u svom djelu na str. 176.—187. Dok se Udbina u staro vrijeme ne spominje, govori se naročito u crkvenim spisima o nekoj »*civitas Corbaviae (Corbaviensis)*«, koja je bila sjelo krbavskoga biskupa, i u kojoj je takodjer stajao franjevački samostan. Vrlo je s toga vjerojatno, da se je Udvinna u starije vrijeme nazivala, naročito od tudinaca, Krbavskim gradom, baš tako kao Sokol kod Brinja Brinjskim gradom ili Tržan kod Modruša Modruškim gradom¹. Uz Krbavski grad ili Udvinu vrlo se

¹ Udbini na sjeveroistoku vodi do dva sata duga gorska dolina, zvana Kozja draga, između vrhova Ozeblina i Javornika duboko u goru. Ta je gorska dolina opasana desno i

lijevo ogromnim hridinama, a na jednom brijegu uzdižu se ruševine lovačkoga dvorca kneza Ivana Karlovića. Po tom dvorcu zove se i jedan dio te drage Karlovića korita.

rano (već 1397.) spominje grad Komić kao stolica krbavskih knezova. Još danas vide se kod sela Komića (Udbini na jugu) na visoku i strmu brijegu ruševine staroga grada, koji narod zove Karlovića dvori. O njima piše Fras (str. 187—188.) ovako: »Auf dem sehr steilen und ziemlich hohen Berge Sarancca, dessen Gipfel eine Felsenmasse bildet, befinden sich die Schlossruinen des Grafen Karlovich — Carlovicha-Dvori genannt. Sehr dicke mit schön ausgehauenen Steinen, theils umgestürzte, und theils stehende Mauern, nehmen in verschiedenen Richtungen diesen hier befindlichen Raum ein, der durch die Länge der Zeit verödet, ganz in Gestripp, Buchen und anderen Bäumen verwachsen ist. Drei beinahe ganz verschüttete Brunnen sind da zu sehen, von welchen doch der breiteste, 2 Klafter tiefe Brunnen mit Quadersteinen gebaut, noch immer Wasser enthält. Wahrscheinlich musste hier ein Schlossgarten bestanden haben, weil noch einige Stauden von Johannisbeerstrauch (Rieselbeeren, Ribes rubrum), dann Stachelbeeren (Ribes grossularia, ribes uva crispa), auch sehr schöne Kornelkirschen-Bäume (Cornus mascula) vorhanden sind. Oestlich knapp am Abhange steht ein viereckiges Gebäude, welches mehr als die Hälfte verfallen ist, und nur die östliche 4 Klafter hohe Mauer steht noch da. Das Gebäude soll die Schloss-Kapelle gewesen sein. In einem Ecke, wo noch ein Stück der Wölbung steht, sieht man einen al fresco blau gemahlten Grund. In den noch stehenden Mauern sind schön ausgehaute Fussgestelle eingemauert gewesen, vermuthlich für die Altar-Statuen. Alle diese Ruinen lehnen sich gegen Norden und Westen an eine fast senkrechte Felsenwand, welche zu erklimmen, man mit Füßen und Händen arbeiten muss. Oben ist ein anderer runder ebener Platz, im Durchschnitt von 4 Klafter rings herum, mit einer Mauer umgeben, welche wahrscheinlich einen Thurm ausmachte, und in der Mitte dieses Platzes ist auch ein verschütteter Brunnen.« Nekako u sredini između Komića i Udbine uzdiže se kod sela Kurjaka na strmoj hridini podor grada Kurjaka, za koji Fras po narodnom pričanju tvrdi, da ga je podigao neki turski spahija Kurtaga. Međutim grad Kurjak bit će stariji od turskoga vladanja. Premda se u doslije poznatim spomenicima nigdje ne spominje, bit će taj grad jamačno najstarija stolica krbavskih knezova Kurjakovića. Kako je poznato, primili su krbavski knezovi svoje porodično ime od svoga pradjeda, kneza Kurjaka (Κυρίακος, Cyriacus), koji se u spomenicima zove »Curiacus, Curiachus, Curiachus de Corbavia«, i koji je živio god. 1298—1304. Moguće da je »Turan«, u kojem god. 1334. stoluju Kurjakovi sinovi Budislav, Pavao i Gregorije, istovjetan s gradom Kurjakom. Godine 1696. kaže biskup Sebastijan Glavinić za Kurjak ovo: »post has est arcula Visuch, dein Curiak in eminentiori colle et apto pro defendendo« (Lopašić Spom. hrv. krajine, III. str. 50). — »Castrum Podlapchecz«, koji se godine 1509. spominje, bit će ondje, gdje je danas selo Podlapac ili Podlapača ispod brda Lapac (974 m.) u Vrebačkoj stazi. »Arx Podlapuch« stajala je još 1696. za biskupa Glavinića; Fras piše (str. 195) o Lapcu i Podlapcu: »Auf dem Berge allda war einstens ein türkisches Schloss, jetzt Ruinen, welches Lapacz hiess; daher dieser Ort den Namen Podlapacz erhielt.« Međutim grad Podlapac ili Podlapčec svakako je stariji od turskoga vladanja u Krbavi.

Kao posebni kotar Krbavske župe spominje se Korenica (districtus de

Korenica in comitatu Corbauensi). U Koreničkom kotaru bio je najznatniji grad Mrsinj (1468–1527), po kojemu je jedna grana krbavskih knezova, koja je u njemu stolovala, dobila ime knezovi Mrsinjski. Grad Mrsinj piše se u latinskim spomenicima »Mersyn, Merzin«, a u hrvatskim »Mersin(j)»; knezovi pak Mrsinjski zovu se »Miclaus Marsinschi (1469), Nicolaus de Merzyn (1486), Petrus Merchini (1504), Georgius comes de Merczyn (1505), conte Piero et conte Zorzi Marsinschi (1509–1510), Petrus comes de Merzyn (1527)«. Još i danas uzdiže se Korenici na zapadu Mrzin vrh (1269 m.), a na sjeveroistočnom obronku te gore, koja se spušta prema Koreničkomu polju, vide se ruševine Mrzingrada ili Mrsinjgrada (1097 m.), koji je nekad gospodovao čitavim poljem. Fras piše o Mrsinjgradu (str. 250) ovako: »Bei dem oben besagten Bergschlosse Merzin sind die Ueberbleibsel eines sehr weitläufigen Gebäudes noch sichtbar, wie auch ein Brunnen und viele Riebselbeeren (Johannisbeerstrauch, Ribes rubrum) von einer sehr schönen Gattung anzutreffen, woraus man schliessen kann, dass hier ein schöner Garten angelegt war. Dieses mit einem eigenen gemachten Fuhrwege versehen gewesene Schloss soll durch ehemalige Bischöfe des Bisthums Corbavia bewohnt gewesen sein, doch unbekannt, wann solches erbauet worden sei. Der Erzählung nach war dieses Schloss am ersten von Griechen bewohnt . . . Von da bis zu den Plitviczer Seen sind durch die Waldungen auch Spuren von einer Strasse sichtbar. Unterhalb auf einer niedrigen Spitze sind die Rudera eines alten Thurmes Pro sor, welcher von Griechen erbauet . . . vorhanden. Auf einem anderen Berge, Oro vacz genannt, sind auch Rudera von einer runden Mauer zu sehen . . .«

Mrnavić u svojoj biografiji bana Petra Berislavića spominje u kotaru Korenici još neku »arx Farkassi«, blizu koje je ban god. 1520. poginuo. Nesumnjivo je »arx Farkassi« stajala kod današnjega sela Frkašića, na jugoistočnom kraju Bilopolja u upravnoj općini Koreničkoj, a na podanku Plješivice. Još god. 1696. spominje senjski biskup Glavinić uz ostale medašne gradove prema turskoj Bosni također »castrum Farkasich«, koji samo gora Plješivica rastavlja od turskih gradova u Bosni.

10. Unska župa (srbski stol).

Unska župa prostirala se je naokolo izvora rijeke Une, pak po prilici sve do onoga mjesta, gdje no potok Unac utječe u Unu. Sama Una izvire nedaleko od sela Suvaje ispod 665 met. visokoga brda, koje pripada gori Čemernici. Namah poslije svoga obilatoga izvora prima Una potok Suvaju kod sela istoga imena; tik pred tim sutokom utječe u nju s juga tekući potok Srebrnica (sa Sredicom), uz koji se pod brdom Orlovom gredom nižu sela gornji i doljni Srb. Stara Unska župa obuhvatala je nekad današnju upravnu općinu Srb, u kojoj se i danas još vide neki podori starih gradova, kao što su Radenovića gradina kod samoga Srba, i onda Kunovac kod sela istoga imena.

Evo nekoliko podataka o Unskoj župi i Srbu u srednjem vijeku.

— 1241.—1242. Toma arcidjakon pripovijeda, kako su Mongoli ili Tatari, progoneći kralja Belu III. (IV), pošli za njim u potjeru preko Slavonije u Hr-

vatsku, i kako su prije ulaska u Hrvatsku stali »ad quandam aquam, que dicitur Sirbium«, te ondje poklali sve roblje, što ga bijahu poveli sa sobom iz Ugarske (Thomae archidiaconi, Historia Salonitana, ed. Fr Rački, str. 174). Budući da su Mongoli vjerojatno išli starom rimskom cestom, koja je iz Siska preko Topuskoga i Bihaća dolinom Une vodila u Knin, to je vrlo vjerojatno, da se je rečeni pokolj dogodio kod današnjeg Srba i na potoku Srebrnici. (Sr. još Iv. Kukuljevića, Borba Hrvata s Mongoli i Tatari, str. 31., op. 100).

— 1345. Rečene godine morao je mladi knez Ivan Nelipić sa svojom majkom Vladislavom osim Knina ustupiti kralju Ljudevitu više gradova, po imenu »castra Unaz, Pocitel, Serb et Ezek...« (Notae Joannis Lucii; Bulletino di archeol. e storia Dalmata IV. str. 86).

— 1422. Comites Corbaviae, magnifici viri Carolus filius Gregorii et alias regnorum Dalmatiae et Croatiae banus, Georgius filius Nicolai, et alter Carolus et Thomas, filii Pauli, et Franco Beutcheonis — assignant et tradunt Franconi filio quondam Danielis Sijajch de genere Sopkovich sex sortes terre in villa Se bri in contrata Unagice positas, excepta una vinea, quae vocatur vinea quondam Milote Chernchich...« (Notae Joannis Lucii; Bulletino di arch. e stor. Dalm. VI. str. 78).

— 1451. Pred hrvatskoga banovca Tomaša Bojničića i njegov sud došli su u Knin (Tnin Martin sin Marka Dêaniševića iz Srba, i s druge strane Juraj Henčić i Jandrij Kovač iz istoga Srba, te su govorili banovcu i plemenitim sucima ovako: »Gospodo, imili smo dugovanje parno u stoli Srbskom mei sobom u dugovanji vinogradov, i dvigli smo se iz stola Srbskoga prid vas; upitajte nam pristava, kako nam je dug tekal, t(e)r nam otlučite, ča je pravdi i zakonu hrvackomu ugodno.« Na to je ustao Vojin Matijašević iz istoga Srba, pristav rotni rečenoga stola Srbskoga, te na pitanje banovca i sudaca izjavio je, »da je on zgora rečeni Juraj Henčić bia pozval rečenoga Martina Dêaniševića, sina Markova, u dugovanji vinograda, ki vinograd on Martin drži u rečenim Srbi, u misti, ko se zove Plastovo; govoreći on Juraj, da su prvi onoga Martina prodali dia vinograda onoga Jurja u Zalugu (danas selo Zalužje) takoi u Srbi, i za on dia Jurjev, ki su prodali u Zalugu za on dia ova dia Martinov i t. d. i t. d.« Budući da Martin Dêanišević nije bio zadovoljan odlukom srbskoga stola, prizvao je na banski sud u Kninu. Banski sud poslao je na to svoja tri pouzdanika »na lice onoga vinograda Jurjeva u Zalug«, koji je tada držao Vlatko Anić iz Srba, te su riješili parnicu odlukom, koju je napokon banski sud u Kninu potvrdio. (Šurmin, Hrvat. spom. str. 193—196).

Po ovoj ispravi doznajemo, da je u Unskoj župi osim Srba bilo još mjesta, po imenu Plastovo i Zalug (Zalužje); nadalje, da su u Srbu prebivale porodice: Dêaniševići, Henčići, Kovači, Matijaševići i Anići, koji su imali svoj plemenski sud u Srbu, prozvan po tom mjestu srbskim stolom. No osobito je znamenito, da je tada u onim krajevima bilo vinograda, što se potvrđuje također ispravom od god. 1422.

Unskoj (ili srbskoj) župi na iztoku prostirala se je u današnjoj Bosni naokolo rijeke Unca Unačka župa, u kojoj je glavno mjesto bilo Unac i gdje je nastavalo pleme Unčani. O toj župi i plemenu evo podataka:

— 1326. Za kralja Karla Roberta ban je Mikac Mihaljević iz Slavonije dolinom Une i Unca provalio u Hrvatsku i Dalmaciju. O tom piše suvremeni kroničar Micha Madius: » . . . dominus Michaz banus . . . habito castrum Unac, versus Jadram direxit gressus suos« (Lucius, de regno Dalm. et Croat., str. 380).

— 1345. Među gradovima, koje je mladi knez Ivan Nelipić morao ustupiti kralju Ljudevitu, spominju se » castra Unaz, Pocitel, Serb et Esek (Osik).« (Notae J. Lucii, Bull. di arch. e storia Dalm. IV. str. 86).

— 1435. Kao sudac plemenitih Hrvata pri Tninskom (Kninskom) stolu spominje se: » Symon Budoyessich de genere Uhnachac« (Unačac). (Kukuljević Jura I str. 198)

— 1522. Juraj Frankapan Slunjski javlja Ivanu Turjaškomu, kako » aliquanta pars equitum huius confinie nostre invaserunt partes Turchorum sub castrum Unac vocato ad depredandum« (Thallóczy et Hodinka, Codex dipl. partium regno Hung. adnex., str. 87). Po ovoj vijesti bio je tada grad Unac već u turskoj vlasti.

11. Lapačka župa.

Lapačka župa prostirala se je uz lijevi brijeg rijeke Une od sutoka Une s Uncem k sjeveru sve do Nebljuha. Prema tomu obuhvatala je ona najveći dio današnjega Doljnoplapačkoga kotara u Hrvatskoj, i jedan dio Petrovačkoga kotara u Bosni¹. Njoj su pripadala današnja mjesta Dobro selo, Dnopolje, Doljani, Boričevac, Lapac gornji i donji, Oraovac (Orahovac) u Hrvatskoj, zatim Rmanj, Kulen-Vakuf, Ostrovica i Klisa u današnjoj Bosni. Na istoku s onu stranu Une međašila je s Bilajskim poljem, na kojemu je stajao grad Bilaj; na zapadu međašila je sa župom Krbavom, od koje ju je rastavljala gora Plješivica, koja se kod Kuka (1172 m.) tako spušta, da preko njega vodi cesta iz Krbave (Udbine) u Doljni Lapac.

Današnji Lapački kotar vrlo je zanimljiv u historijskom pogledu. Na sjeveru Doljnoga Lapca prostiru se Lapačka korita, a ovima na sjeverozapadu uzdiže se Banov vrh (937 m.) očito uspomena na nekoga bana. Blizu Boričevca vidi se opet podor staroga grada, koji se zove Mišljenova gradina (Mišljenovac). No najzanimljivije je osamljeno brdo Oblaj ili Oblajac (661 m.), koje se uzdiže usred polja između oba Lapca i Oraovca. O njemu piše Fras (str. 166) ovako: » . . . auf demselben war eine römische Festung, einige Mauern sind noch zu kennen. Auf und um diesen Berg im Felde werden viele römische Münzen, irdene Urnen, die mit Kohlen angefüllt sind, und Dukaten von Konstantin dem Grossen mit griechischer Umschrift gefunden. Man fand auch eine gewölbte Gruft mit Menschenknochen, einer Flasche und einem goldenen Ringe.«

Lapačka župa dobila je svoje ime od hrvatskoga plemena Lapčani (Lapzanin, nobiles de Lapach, de genere Lapcani, de generatione Lapchane),

¹ Čurčić V., Starine iz okolice Bosanskoga Petrovca (Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni

i Hercegovini. XIV. (1902.) str. 229—255).

koje je u njoj nastavalo. Pleme Lapčani opet prozvano bi jamačno po nekom mjestu, koje su Hrvati zvali Lab ili Lapac, što je moglo nastati od nekoga rimsko-latinskoga Albis ili Alpis. Vrijedno je istaknuti, da su stari Rimljani zvali goru Kapelu i Plješivicu Albii Montes.

Pleme Lapčana, po kojemu je prozvana župa, vrlo je staro, te se spominje još za narodnih kraljeva hrvatskih. Potonja tradicija pričala je, da je kralj Dimitrija Zvonimir udao svoju kćer Klaudiju za nekoga velikaša iz plemena Lapčana. Najstarija poznata privilegija Lapčana potječu od god. 1263. Samo pleme dijelilo se je u 14. i 15. stoljeću na brojne hiže ili kuće, od kojih se poimence spominju: Baldačići, Boričevići, Božilovići, Čibudinići, Čulići, Hrvatini, Hvaokovići, Karlovići, Kenlići, Krčelići, Lapići, Livaci, Lučići, Mečari, Mrmonjići, Našmanići, Račačevići, Ratkovići, Sičići, Starički, Tulavčići i Utišenići. Trag hiži Boričevići sačuvao se je u imenu današnjega mjesta Boričevac. Po više hiža ili kuća sačinjavalo je koljeno ili lozu. Tako se je jedno koljeno zvalo Vojslavići, a drugo Strižići, koje je nastavalo u mjestu istoga imena. God. 1448. molio je plemeniti Juraj Karlović iz Strižića Lapački stol, da bi smio prodati ili založiti svoju plemenščinu. Stol mu je na to odgovorio: »Ako ti hoće tvoja braća Strižići dopustiti, to možeš prodati ili založiti. Najprije pitaj njih (Strižiće), hoće li oni kupiti; ako oni ne će, možda koji ini Lapčanin, ili (napokon) ini plemeniti rusaški človik (koji god plemeniti Hrvat), komu oni (Strižići) dopuste.«

Podaci za topografiju Lapačke župe u srednjem vijeku:

— 1294. Capitulum ecclesie Zagradiensis significat, quod nobilis vir Grobsa (Grobysa), filius Stephani de Lapech (filii Bogdoslavi) confessus est, quod ipse omnes terras ex ista parte fluvii Wn (Hun) inter Zakop et terras episcopatus Tyniniensis ecclesie existentes per mortem Ozorias filii Ludgaris proximi sui sine herede decedentis ad ipsum devolutas Stephano bano venderit. (Wenzel, Codex diplom. Arpadianus XII. str. 361.)

— 1396. Nos magister Stephanus filius Pauli, castellanus castris Conuba, ac Guranus filius Rank de villa Drihova, suppanus de Lapach, nec non Butko filius Borith de villa Blizan, et Ivanis Lapich de Brigud, iudices nobilium de eodem Lapach, memorie comendando significamus, . . . quod quia nuper in congregatione generali in civitate Nonensi celebrata nobilis vir Ratko Utiseni, similiter iudex nobilium sedis nostre predicte de Lapach, de Pribcone filio Georgii conquestus est, ipsum cum aliis quibusdam terras »in villa Conschiane in dicta Lapach detinere . . . ambae partes coram capitulo ecclesie Nonensis ordinaverunt, se post descensum ipsius generalis congregationis die quinto decimo esse affuturos in loco solito coram pristaldis iuratis sedis de Lapach. Prema tomu dogovoru bi parnica od Lapačkoga stola napokon i riješena. (Ljubić, Listine IV. str. 379—381)

— 1431. V Podhumci. Domša z Vladihović, Dalmacije i Hrvat' banovac, javlja »knezom našim i rman(j)skim, županu i sutcem stola Lapačkoga«, da je uzeo u svoje okrilje Ivaniša Grgurića, njega imanje, i njega kmeti. (Šurmin Hrv. spom. str. 131.)

— 1431. Kralj Sigismund zalaže knezu Nikoli Frankapanu uz ine gradove i varoši u Hrvatskoj također » . . . castellum Rypach cum omnibus pertinenciis,

... castrum Ermin cum omnibus pertinenciis, ... castrum Laab cum omnibus pertinenciis. (Wenzel, Kritikai tanulmányok a Frangepán család, str. 30.)

— 1442. Donationales Catharinae relictæ Joannis de Frangepan, Nicolao de Sibenico super possessione Doberchevich in comitatu de Lapacz existenti celebrata (Arkiv jugosl. akademije; Spisi grofova Keglevića br. 735. i 1442).

— 1446. U opsegu Kninske biskupije spominje se »Paulus archidiaconus de Lapacz«, po čemu sudimo, da je Lapačka župa u crkvenom pogledu pripadala Kninskoj biskupiji, i da je sačinjavala poseban arcidjkonat. (Vjestnik kr. zem. arkiva, I. str. 197—198)

— 1448. In Laabvar. Banovac hrvatski Toma Tvrtković od Belaja piše kninskomu kaptolu. (Kammerer, Codex comitum Zichy, IX. str. 197—198.)

— 1448. V Rmn(j)i. Dragovol'a grač'sćak Rman(j)ski i knez stola Lapačkoga, i suci Šimun Mrmonjić, Domjan Sičić i Grgur Ratković javljaju, kako je Juraj Karlović iz Strižića s privolom svoje braće Strižića prodao svoju plemenščinu plemenitomu mužu Mikuli Gašparoviću, pošto je nijesu htjeli kupiti ni Strižići ni ini Lapčani, kojima se je po zakonu prije nudilo. (Šurmin, Hrv. spom. str. 175—177.)

— 1449. Prigodom diobe knezova Frankapana dobio je knez Juraj, sin Ivana (Anža), ove gradove i kaštele: »castra Cetin, Ermen, una cum Lapacz, Baska et Ribnik«. (Wenzel G., Kritikai tanulmányok a Frangepán család, str. 29).

— 1451. V Rmn(j)i v stoli varoškom. Mi Ivaniš peti sudac varoša Rman(j)skoga damo viditi, ... da mi sijahomo v stoli purgarskom.... (Šurmin, Hrv. spom. str. 190—191.)

— 1453. In Labwar. Hrvatski banovac Tomaš Bojničić od Plavna izdaje nalog kninskomu kaptolu. (Fontes rerum Austriacarum II. Abth., II. str. 24).

— 1461. »Interfectus est serenissimus rex Thomas Bosne sub castro Orichouica in origine fluminis Baguncii seu Unna in Croatia«. J. Tomasich chronicon Croatiae (Arkiv za jugosl. povj. IX. str. 17).

— 1478. Mi Ivanuš Račačević, porkolab Rman(j)ski i tri sudci stola Lapačkoga: Petar Čulić, Ivan Hvaoković i Matej Lučić damo viditi ... da kada mi sijahomo v puni stoli Lapačkom na zakon'ni dan pitanja, ... tomu pride pred nas Stipan Mečar z Glavatac kipom svojim i v kipi sinov svojih i v kipi sve braće svoje Glavatac, i poče govoriti: Kneže i sudci i vladan'e! imali smo dugovanje s Jurjem Našmanićem i sinovi njegovimi ... Dan v Rmnji, v puni stoli Lapačkom na zakon'ni dan pitanja ...« (Šurmin, Hrv. spom. str. 283—285.)

— 1493 »Martina Rujavčića z Lapca.« (Šurmin, Hrv. spom. str. 375.)

— 1504. Određeno za popravak gradova »ad castra Klyz, Zyn et Orman« (Rmanj) 6000 zlatnih forinti. (Kovachich M. G., Suppl. ad vestigia comitiorum, II., str. 312)

— 1525. februarii 3. Eodem die Georgio Korlathowyth castellano castris Orman, ad rationem salarii sui dati sunt fl. I.; — 6. februarii pro expensis X. (Tört. tár. XXII. str. 70—73.)

U Lapačkoj župi stajala su dakle u srednjem vijeku četiri grada: castrum Conuba, castrum Ermin ili Ermen (hrvatski Rmanj) zajedno s varošem Rmanjskim (1431), nadalje castrum Laab ili Lapacz (Laabvar, Labwar), i napokon castrum Orichouica (Orihovica, Orahovica, Oraovac). Potonji grad (Orihovica) stajao je negdje blizu današnjega Oraovca ili Boričevca (Mišljenova gradina?), dok je grad Lapac moguće bio onaj prastari grad na brdu Oblaju ili Oblajcu, koji je po Frasu ostao još od rimskih vremena

Grad Rmanj s varoši istoga imena stajao je nesumnjivo kod sutoka Unca i Une, svakako tik ili blizu pravoslavnoga manastira Rmnja, kojemu na tom mjestu nalazimo traga od 16. stoljeća pak do dana današnjega. O tom manastiru sv. Nikole, koji je više puta bio razvaljen i opet obnovljen (posljednji put 22. listopada 1882.), i koji također zovu Herman, Hermanj, Ermain, pače i Sermilom, imade ova literatura: Fras, Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze na str. 164, 165, 173; zatim: Cvejanović Branko, Manastir Rmanj na Uni (srpski časopis »Matica« II 1867, str. 806—809 i 880—832); Ruvarac Ilarion, Nešto o Bosni . . . i o srpskim manastirima u Bosni (Godišnjica Nikole Čupića II. 1878. str. 259—261); Radimský V., Razvaline crkve na Carevoj luci kod Rmanja u Bosni (Glasnik zem. muzeja u Bosni i Hercegovini, V. 1893., str. 487). Slika današnjega manastira Rmnja štampana je u časopisu »Viencu« od god. 1884. str. 417. Ruvarac u rečenoj studiji svojoj navodi ovu staru bilješku o manastiru Rmnju: »Ova crkov manastira Hrmnja, hrama svetago arhijereja Nikolaja, skova se v lèto 1515. trudom i podvigom starca Makarija«, — i po toj bilješci sudi, da je manastir obstojao već na početku 16. stoljeća. Međutim čini se, da je neki manastir u okolišu Rmnja obstojao mnogo prije toga vremena.

Četvrti grad u Lapačkoj župi spominje se god. 1396. kao »castrum Conuba«. Ime »Conuba« očito podsjeća na grčko κοινοβιον (lat. coenobium, odatle hrv. konoba), što znači skupno boravište = samostan, manastir. Grad Konoba dobio je nedvojbeno svoje ime od nekog samostana, koji je u njemu ili do njega stajao. Možda je to baš samostan Rmanjski, a onda bi »Konoba ili Conuba« bilo samo starije ime za potonji Rmanj. Ime »Conuba« nalazimo god 1396., a ime Rmanj prvi put god. 1431., a baš u to vrijeme bio je knez Herman Celjski, tast kralja Sigismunda, kroz više godina (1406—1407, 1423—1435) banom čitave Slavonije, dok je hrvatskim banom bio knez Nikola Frankapan, rođak kneza Celjskoga, koji je knez Nikola primio od kralja Sigismunda godine 1431. grad Rmanj u zalog. Čitao sam negdje jednom, da je Herman Celjski grad Rmanj utemeljio; to ne će biti istini podobno, ali je moguće, da je knez Herman neko vrijeme taj grad držao, pak da su onda Hrvati staru Konobu stali nazivati H e r m a n j s k i m ili Rmanjskim gradom. No to je za sada samo nagadanje.

12. Nebljuška (Nebljujska) župa.

Prostirala se je na sjeveru Lapačke župe između gore Plješivice i rijeke Une. Na sjeveru dopirala je negdje do grada Ripča, gdje je medašila s Humskom župom. Stoga se je dogadalo, da su kastelani grada Ripča upravljali često

ne samo Humskom župom, nego i Nebljuškom. U kotaru nekadanje Nebljuške župe nalazi se i danas još selo *Nebljusi* (Nebljuje) sa 150 kuća i preko 1000 stanovnika, zatim selo *Kruga* sa više od 300 stanovnika. Nadalje nalazi se na bosanskoj međi *Nebljuška gorica* i do nje na sjeveru *Nebljuška gradina*.

Nebljuško pleme ili Nebljusi (nom. Nebljusi, gen. Nebljuh', dat. Nebljuhom, loc. u Nebljusih) u Nebljuškom kotaru dijelilo se je u polovici 15. stoljeća na četiri koljena; jedno od tih koljena zvalo se je Židovinići. Nebljuškomu plemenu pripadale su ove hiže ili kuće: Bokanići, Bubanići, Čučići, Fabjanići, Glavčići, Kemenići, Križanići, Markovići, Milčići, Najčići, Radići, Radovanići, Šćitarići i Vučići.

— 1447. V *Ripči*. Knez Tomaš, knez Krbavski i Humski i Nebljuški i veće javlja, kako su sva četiri koljena Nebljuškoga plemena dopustila plemenitomu mužu Mikuli Gašparoviću, da uzme »u zaklad« svu zemlju suca Dujma Vučića. (Šurmin, Hrv. spom. str. 170—172.)

— 1488. U Bihaću spominju se kao svjedoci uz ine plemiće »Paulus Chusich de Lapacz, Mihalicza de Nebluh, Vuk Bezovinich de Kozouo, Ivan Vladilouich de Verhrika...« (Lopašić, Bihać, str. 299.)

— 1513. Kralj Vladislav II. nagrađuje Ivana Križanića iz Nebljuha za zasluge, stečene u ratu s Turcima, te mu daje grad Hresno u zagrebačkoj županiji. (Tört. tár od g. 1885. str. 197—198.)

— 1524. Kralj Ljudevit slavi zasluge »Gregorii Orlowchyth de Choka et Petri Krusyth (Kružić) de Kroog, capitaneorum nostrorum Segniensium et castellanorum Clisiensium«, te im poklanja Brezovicu u Križevačkoj županiji (Starine jugosl. akad. V. str. 216—217).

Budući da se Nebljuška župa spominje uz Humsku župu (oko Une između Ripča i Bihaća) i grad Ripač, evo nekoliko podataka i o ovima:

— 1448. U pismu banovca Tome Tvrtkovića od Bilaja spominje se u kninskoj biskupiji »Ivan archidiaconus Himilyensis« (očita pogreška mjesto *Humlyensis*). (Kammerer, Codex comitum Zichy, IX. str. 197—198.)

— 1488. U povelji, izdanoj te godine u Bihaću, čita se: »Nos Blasius archidiaconus Homonensis et plebanus Bichachiensis«. (Lopašić, Bihać, str. 299.)

— 1493. Štefan Nimac i Vuk Keglević, porkolabi Ripački i Dujam Orlovčić, župan Humski, i četiri suca Humskog, po imeni Matijaš Vitulović, Ivan Milovanić, Stipan Butković, Paval Milinić, — opraštaju Jakovca Vitulovića, koga su »Turci sagnali s većega dila plemenščine«, za dvadeset godina »oda vsakih služab i dohodak gradskih i od vsih biri bratskih.« (Šurmin, Hrv. spom. str. 367.)

— 1489. februara 7. Kralj Matijaš Korvin daje Simonu Horvatu Wytanovich i bratu njegovu Vidu mjesta »Felsöfalu, Chokaaathet Ztryparin comitatu de Hwmlyan«. (Codex dipl. patrius, I. str. 376—379.)

— 1512 Ban Emerik Perenj zapovijeda Baltazaru Baćanu, »ut Stephano Ordachych (Orlowchych) et Duys castellanis c a s t r i R e p a c h, 133 florenorum sallarium solvat«. (Starine jugosl. akad. V str. 150—151.)

— 1513. »Dwya Orlochyth et Stephano similiter Orlochyth, castellanis nostris de Repach« neka se isplati 100 zlatnih forinti. (Star. jugosl. akad. V. str. 163.)

— 1524. Ex Rypath. Fideles universitas nobilium regni Croacie pišu nadvojvodi Ferdinandu. (Starine jugosl. akad. V. str. 221—222.)

— 1525. 27. januarii—17. iunii. Eodem die Joanni Golech, castellano castri Repach, ad rationem salarii sui dati sunt fl. C. (Tört. tár. XXII. str. 65, 187, 193, 206, 210, 211, 212, 217.)

— 20. iunii. Stephanus iudex de Repach, qui venerat pro impetrando subsidio eidem civitati. (N. dj. str. 210.)

Vjek. Klaić.

O PODRIJETLU I ZASUŽNENJU HRVATSKOGA KRALJA SLAVIĆA.

(1074—1075.)

Istorijska studija.

Istorijskim je spomenicima utvrđeno, da je po smrti Petra I. Kriješimira (1073/74) postao hrvatskim kraljem neki ugledni velikaš imenom Slavić, dok se zakoniti baštinik kraljevstva hrvatskoga herceg Stjepan, sinovac Petra I. Kriješimira, zar bolesti radi povukao u tih manastir sv. Stjepana »de Pinis« nedaleko Spljeta, da u njem provede kakih šesnaest godina. Zna se nadalje još i to, da kralj Slavić nije dugo vladao, jer ga je normanski knez (comes) Amicus od Giovenazza g. 1075. u ratu zarobio, pak da mu od toga vremena nestaje i traga. No u drugu ruku opet valja priznati, da se slabo što pouzdano zna o podrijetlu istoga kralja Slavića i njegovim porodičnim prilikama, a isto tako nije nam ni nagli i tragični pad njegov sasvim jasan, pa stoga ga redovno i zovu istorici naši »zagonetkom«. Ovoj je studiji zadaća da oba ta pitanja osvjetli i razmrsi, i to djelomično na još neupotrebljenim izvorima.

Prije nego li ću početi samim ispitivanjem podrijetla Slavićeva, navesti ću razna dojakošnja mišljenja i to hronološkim redom kako su izrečena, jer baš protivurjeđe njihovo najbolje opravdava ovu moju radnju.

Lucius (1666.), inače prvi naš pisac, koji je znao što reći o Slaviću, ne govori doduše izravno ništa o njegovim rodbinskim odnosima, no pošto izriče sumnju, da mu se nekako čini, kan da treba onoga bana Petra, što se spominje u jednoj Slavićevoj ispravi, jamačno smatrati u neku ruku njegovim nasljednikom, to mislim (ako sam ga uopće dobro razumio), da Lucius toga Petra ipak mučeći smatra nekim rodakom kraljevim.¹

Svakako je ovo nejasno pisanje Lucijevo razlog, da je Mikoczy (1792.) u svojem djelu »Banorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae ad seculum XIV. usque perducta series« ustvrdio, da je taj isti ban Petar bio rođeni brat Slavićev, a onda po smrti Stjepana II. onaj kralj hrvatski, kojega je Koloman pobijedio i pogubio u boju kod Petrove gore.²

Nalično piše Ljubić (1864.) u svom »Pregledu«. On kaže: »Imamo uspomene o njem (Slaviću, koga on zove Slaviša) u dvih poveljah od g. 1072. Prva

¹ Joannis Lucii: De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex. Amstelaedami 1666. p. 85.

² Kukuljević: Arkiv XI. p. 44—45.

nam kaže, gdje on i braća mu Zovin, Dosimir, Petar i Gromil daruju u Novomgradu (sic! Ninu) u prisutnosti kralja (Petra I Krijesimira) i dvorskih časnika njeke zemlje manastiru sv. Grisogona u Zadru na zadušbinu svojim diedom; a druga, gdje on i brat mu Petar, tad župan Sidražski a sada ban, indi za Sv. Ladislava kralj hrvatski, daruju istomu manastiru zemljarinu, sebi pripadajuću na okolici zvanoj Bravizo. Ovo nam dokazuje, da ta obitelj bila je onda jako bogata i moguća u Hrvatskoj. Treća od g. 1080. spominje ga kao kralja, kadno se nadje u Splietu i rieši njeku razpru, koja se biaše porodila med njim i bratom mu Petrom banom s jedne strane, a s druge crkvom Sv. Petra u Omišu sbog darova istoj crkvi po njih učinjenih.«¹

Büding er (1866) se o Slaviću izjajljuje ovako: »Dieser Slavizo ist viel leicht mit dem unter den Donatoren des Chrysogonuskloster bei Lucius (p. 161.) Genannten identisch.«² Dakle i on kan da je sklon po tom smatrati Sovinu, Desimira, Petra i Gromilu njegovom braćom.

Protiv takoga mišljenja prvi ustade Rački (1872.), koji se u svojoj raspravi »Red u vladanju i rodoslovje hrvatskih kraljeva narodne dinastije« ovako izjavio: »U obitelji Slavica poznat nam je Rusin, koj je bio župan primorski i bio vlastelin u primorju kod Omiša, posjedujuć od ostalih zemlje u Trsteniku. Rusin bijaše brat Slavici, a imaše sina imenom Petra Slava. Slavic imaše takodjer svoj diel u Trsteniku; te je po tom obitelj njegova imala biti od odličnijih u onom »primorju«, gnjezdu nekada i sada hrvatskih sokolova.«³ Poslije dvije godine (1874.) i opet se izjavi Rački u svojoj raspravi »Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vijeku« o toj stvari ovako: »Izbor pade na Slavica, brata primorskoga župana Rusina, koji je imao zemalja u Trsteniku kod Omiša. Rod i predjašnji odnošaji Slavica nisu nam poblize poznati. Ali smije se predmnievati da je on pripadao jednomu od 12 hrvatskih rodova, iz kojih su se birali banovi i župani, te da je on jamačno za Petra Kriesimira obnašao čast državnu. Župan toga imena navodi se u listini g. 1068. Po poznijoj pripiski bijaše Slavic župan lički, zet Petru Kriesimiru po njegovoj kćeri Nedi. Ova se pripiska ne može suvremenim spomenikom utvrditi, ali nije nevjerovatna; daje nam pače tumačenje onomu ugledu Slavica, koj ga uzvisi na hrvatski priestol.«⁴

Medutim je i opet jedan Nijemac napisao djelo o najstarijoj povjesti hrvatskoj, a to je Gfrörer (1873.), koji kaže o Slaviću: »... Es erhellt aus einer Urkunde, dass nach Cresimir ein Kroat, Namens Slawizo, König wurde und dass neben ihm sein Bruder Peter Banus war. Ohne Zweifel sind dieser König Slawizo und der Banus Peter dieselben Brüder die in dem Schenkungsbriefe von 1072. als Grosse, welche zum Hofe Cresimirs gehörten, erwähnt werden.«⁵ Dakle Gfrörer kaže ono isto što i svi njegovi predradnici osim jedinoga Račkoga.

Konačno progovorio je o tom pitanju i Pinter (1887.) u raspravi: »Pri-

¹ Ljubić: Pregled hrvatske povjesti. Rieka 1864. p. 28–29.

² Büding er: Ein Buch ungarischer Geschichte 1058–1100. Leipzig 1866. p. 108.

³ Rad 19. p. 78. s pozivom na Carrara: Archivio capitolare di Spalato (1840) p. 53, 60, 65.

⁴ Rad 28. p. 148–149.

⁵ Gfrörer-Weiss: Byzantinische Geschichte, (1873) II. Band. p. 235.

mjedbe hrvatskoj povjesti na izmaku XI. i na početku XII. stoljeća«. On kaže: »Tko je bio taj Slavić i u kom odnošaju stoji sa prešastnikom svojim, o tom izvori šute kao što i o tom, kako li je došao na prijestolje i da li je bio u cijeloj zemlji kralj. Njeka vijest kaže, da je bio zet Petra I. Krijesimira, da je imao njegovu kćer Nedu za ženu; ali to nam se ne čini vjerojatno . . . Slavić se u opće ne spominje ni u jednoj kraljevskoj listini Petra I. Krijesimira niti kao svjedok niti inače; spominje se u posebnim dvim listinama, u jednoj listini od g. 1072. u Ninu, kojom pet braće Sovina, Desimir, Petar, Gromela i Slavić daruju samostan sv. Krisogona, onda druga od iste godine, kojom samo on sa bratom Petrom, županom sidraškim, daruje isti manastir, zatim još dvije listine iz g. 1074., gdje se Slavić već spominje kraljem a brat mu Petar banom.«¹

Iz ovoga razlaganja se vidi, da postoje u glavnom dva mnijenja; jedno dovodi Slavića u svezu s darovateljima manastira sv. Grizogona g. 1072., te od njegova bana Petra čini mu brata, pak drugo (Račkovo), da je Slavić imao brata Rusina, imao posjede oko Omiša i *možda* bio zet kralja Petra I. Krijesimira. A sada da vidimo, koje je mišljenje istinito i što uopće sigurni istorijski izvori o tom pitanju kažu.

U jednoj ispravi od g. 1072. kaže se među ostalim ovo: »Uisum nobis est fratribus Zouinna, Desimir, Peter, Gromela, Slauiz, de ciuitate Nona, ut pro remedio animarum nostrarum et parentum nostrorum defunctorum quorum nomina indicamus: Ueliacus, Stepan, Tomidrag, Uekemir, Raddomir, nomina autem feminarum defunctorum: Petrona, Bolinega, dare in cenobio sancti Chrisogoni martyris, situm in Jadera, possessionem in Brauizo a mare infra et supra, que a nostris possessa est . . .«² Iz toga slijedi: 1. Da su Sovina, Desimir, Petar, Gromela i Slavić bili rođena braća 2. Da su im predi bili Veljak, Stjepan, Tomidrag, Većemir i Radomir, a prede Petrona i Bolinega. 3. Da su oni bili iz Nina i 4. Da im se plemenita baština, od koje oni jedan dio daruju zadarskomu manastiru sv. Grizogona, nalazila »in Brauizo«, to jest u današnjem prijedjelu Obrovici zapadno od Nina, koji se nalazi između otvorene pučine morske i zatona ninskoga (»a mare infra et supra«, kako se kaže u ispravi).³

Dalje rodbinske odnose ove braće znatno rasvjetljuje ovaj podatak iz

¹ Robert Pinter u programu kr. vel. gimnazije u Gospiću 1886/7. p. 24—25. O ispravnosti one vijesti, što kaže, da je Slavić bio zet Petra I. Krijesimira, posumnjao je već Mesić: Dmtar Zvonimir, kralj hrvatski. (Iz Rada 39. p. 10.). Klaić kaže za Slavića, da je bio »župan lički, zet kralju Krijesimiru«. (Kralj Dmtar Svinimir i njegovo doba. p. 6.), a u svojoj »Povjesti Hrvata« sv. I. p. 112. kaže za nj, da je bio »od plemena Svačića«, ne ističući ni jednom riječi, da bi bio zet kralja Petra I. Krijesimira. Iz toga se ima zaključiti, da Klaić smatra Slavića rođakom kralja Petra »Svačića«, ako ne bratom. Smičiklas (Povjest Hr-

vatska I. p. 251.) kaže za Slavića, da je »po njekoju viesti zet pokojnoga kralja, jer da se oženio njegovom kćerju Nedom. Tako je Slavić, ban valjda sjeverne Hrvatske, imao i neko pravo na prijestolje«. Ovo »ban sjeverne Hrvatske« očito je u svezi s vijesti, da je bio župan lički.

² Rački: Documenta p. 91—93.

³ Na Obrovac nije nipošto možno pomišljati, ne samo što je suviše udaljen od Nina, nego i poradi opisa međa darovane zemlje. Stoga je Kukuljević (Codex dipl. II, p. 13, 14, 29 i 73) pogriješio, a po njemu onda i oni, koji su se za njim povelj.

g. 1072.: »Ego Petrus iupanus de Sidraga cum Slauizo fratre pro remedio animarum nostrarum et parentum defunctorum trado in cenobium sancti Chrisogoni omne territorium quod pater meus Semiuit possedit in loco quod appellatur Brauizo.«¹ Time smo saznali, da se otac one petorice braće zvao Semiyit, ali još i to, da je Slavićev brat Petar bio župan sidraški. U tom se činu on navodi još u jednoj ispravi od g. 1069.: »Petrus iupanus de Sidraga.«² Slavić pak zabilježen je kao župan u jednoj ispravi, što ju je izdao brat njegov Petar između g. 1070. i 1072. i to naprosto ovako: »In presentia . . . Slauici iupani«³, na žalost bez jasno određene župe. Sovina opet se spominje g. 1070. kao »setenic« (satnik), a 1073. kao običan svjedok (testis).⁴ Gromeli se ne nalazi inače traga, dok se ni Desimir pod tim imenom više ne navodi u spomenicima, ali ga zato nalazimo spomenuta kao Desinju (Desinna), što će se nešto niže sasvim jasno pokazati. Taj Desinja navodi se u više isprava između g. 1070. i 1073. kao »iupanus nonensis« i naprosto kao »iupanus«. ⁵ Prema tomu vidimo, da su od pomenute petorice braće trojica bili župani (ninski, sidraški i ?), a jedan satnik, dakle sva četvorica obnašahu visoka dostojanstva na hrvatskom kraljevskom dvoru. To je tim važnije, što se iz isprava jasno vidi, da je kralj Petar I. Krijesimir volio stolovati baš u Ninu, dakle upravo u mjestu, za koje se kaže, da je postojbina Semivitovih sinova (» . . . de civitate Nona«).⁶

Medutim još nam služi jedna isprava za popunjenje Semivitića, a izdana je između g. 1105. i 1107. U njoj čitamo obzirom na donaciju braće Semivitića od g. 1072. slijedeće: »Dehinc elabentibus pluribus annis, temporibus uide licet apud nos domini Colmanni regis, quidam peruersi nepotes uirre subtraxerant aliquos agellulos de predicta possessione, falsificantes cartam istam Quod prospicientes nos fratres iam dicti cenobii (sv. Grizogona u Zadru), eos stare fecimus ad iudicium episcopale. Et datis iudicibus, iudicauerunt nobis tribus monachis iurando firmare cartam istam; et alii tres similiter iurarent de nepotibus illorum qui illam donarant nobis possessionem. Quod et factum est. In primis iurat dominus Dabrus nuper abbas, deinde Georgius presbiter et Gauzulus presbiter; item de heredibus illorum qui nobis hoc benigne egerant, iurat Radoslaus filius Petri iuppani, Saracin filius Slauizi iuppani similiter et Climin filius Desinne iuppani similiter.«⁷ Iz ovoga nepobitno slijedi: 1. Da je onaj Desimir i Desinja župan jedno te isto lice i 2. Da je župan Petar imao sina Radoslava, župan Slavić sina Saracina, a župan Desinja sina Klimina.

¹ Rački: Documenta p. 91., gl. i p. 94., te Kukuljević: Cod. dipl. II, 73—74.

² Rački: Documenta p. 74.

³ o. c. p. 94.

⁴ o. c. p. 80, 84, (90), 95.

⁵ o. c. p. 80, 82, 84, 90, 93, 95.

⁶ Gl. moje »Itinerare vladaoca hrvatskih i ug.-hrvatskih od najstarijih vremena do Bele IV.« u »Vjestniku« kr. zem. arkiva V. (1903.) p.

45. Za kraljevsku palaču u Ninu Jelić: Spomenici grada Nina III. u »Vjestniku« hrvat. arheol. društva. N. S. VI. (1902.) p. 110—115.

⁷ Rački: Documenta p. 93. u noti. Kukuljević: Cod. dipl. II. za čudo ove isprave nema. Godina izlazi iz uporedenja potpisanih svjedoka sa ispravama toga vremena kod Kukuljevića; svakako ne prelazi g. 1107.

Prema svemu dakle izlazi ovo rodoslovlje:

Semivit				
1072.				
Zouinna setenic 1070, 1072.	Desimir (Desinna) iuppanus non- nensis 1070, 1072, 1073. Climin c. 1105.	Peter iuppanus de Sidraga 1069., 1072. Radoslaus c. 1105.	Gromela 1072.	Slauiz iuppanus c. 1070/72 1072. Saracin c. 1105.

Ako sada upotrebimo ove pouzdane rezultate na pitanje o podrijetlu kralja Slavića, onda moramo odmah priznati, da on nije potekao iz togâ roda, jer bi to isprava od 1105–1107. istakla, a ovako ga ona naprosto zove županom, i onda dosljedno, da kralj Slavić nije identičan s onim županom Slavićem od g. 1070/72., niti da je ban Petar njegov rođeni brat, kao što su to tvrdili gotovo svi već pomenuti pisci osim Račkoga.

Ovaj rezultat podupire još i ovo razlaganje. Među spisima, što se tiču manastira sv. Petra Gumajnskoga, koji se nalazio u poljičkom primorju,¹ ima ovaj važni zapis, napisan postupice među g. 1065. i 1074.: »Breuem recordationem facio ego Rusinus, qui et morstici, de terris que sunt in Tristenico. Pars que mihi contigit, uolo et iubeo ut sint in monasterio sancti Petri pro remedio anime . . . Denique post mortem prefati Rusini morstici venit uxor eius et affirmavit prefatas terras . . . Postea uenit Slauiz rex et corroborauit prenomintas terras coram Petro bano et Sarubba iuppano et Ded filio Climini et Uelcano setnico et Juuano filio Uilcane brauaro et Zurra filio Tripuni . . . Ibidem Slauiz ante eosdem testes sicut partem fratris sui affirmauit, sic suam partem, que ibi habebat, in eadem ecclesia pro remedio anime sue nec non sui fratris, perpetua-liter contulit.«² Iz toga se bjelodano vidi: 1. Da su zapovjednik hrvatske mornarice³ Rusin i kralj Slavić bili braća 2. Da je admiral Rusin umr'o prije nego li je brat mu postao kralj, ostavivši iza sebe udovicu nepoznata imena. 3. Da su baštinske zemlje Rusinove i Slavićeve bile u Trsteniku u poljičkom primorju⁴ i 4. Da se iz isprave same nikako ne smije izvoditi, da je ikaka rodbinska veza postojala između kralja Slavića i njegova bana Petra, a najmanje da mu je bio rođeni brat.

Ovu posljednju tvrdnju podupire još i ovaj spomenik od g. 1074.: »Attigit

¹ Da je Račkovo mišljenje, koji ga stavlja u okolicu solinsku, neispravno, jasno je dokazao Kaer: Dvije opatije sv. Petra Gumajnskoga i sv. Stjepana de Pinis u staroj spljetskoj nadbiskupiji za doba narodne hrvatske dinastije. (1892) p. 9–26.

² Rački: Documenta p. 98.

³ Da se ono »morsticus« ima tako protumačiti, sravnj Poparić: O pomorskoj sili Hrvata za dobe narodnih vladara (1899) p. 128–133. To se

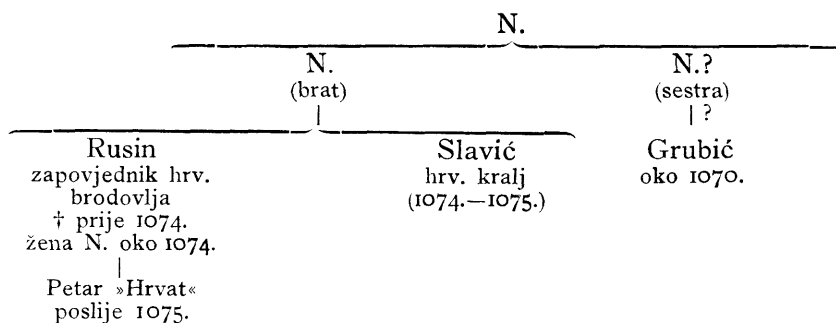
vidi i po tome, što se g. 1389. i 1390. za Matiju de Cesanis (Zadranin) kaže, da je »admiratus regnorum Dalmatiae et Croatiae« (Radčić: Nova svjetlost na pitanje o »Admiralima ratne mornarice hrvatske« g. 1358–1413. u »Staro-hrvatskoj prosvjeti« V. (1900.) p. 64. Gl. Klaić: Admirali ratne mornarice hrvatske g. 1358–1413« u »Vjestniku« kr. zem. arhiva II. (1900.) p. 32–40.

⁴ Za Trstenik gl. Kaer o. c. p. 23–26.

eo tempore uenire in nostris partibus Slauizo rex et Petrus banus nec non Sarubba causa discordie, que erat inter Slauizo et Lubomiro. Unde uocaverunt nos ante hos nominatos viros omnes Tugarani; residentibus in ecclesia beati Petri que sita est in Olmisi, scilicet coram Slauizo, nec non Petro et Sarubba, ceperunt altercare nobiscum . . . »¹ Očito je, da ban Petar igra u ovoj ispravi ulogu zvanične ličnosti i svjedoka, te da se nipošto ne smije išta drugo u njem nazrijevati. No stoga se može pomišljati na to, da je onaj Ljubomir rođak kralju Slaviću, jer vode parnicu radi neke zemlje u tom kraju, a to je u to doba najčešće bivalo među rodacima, pripadnicima jedne porodice; konačno ne smije se onako na lako uzeti, da će tek tkogod iz istoga kraja voditi parnicu s kraljem.

Dalje rodbinske sveze braće Rusina i Slavića dokazuju još dvije isprave. U prvoj, izdanoj oko g. 1070., čitamo: » . . . Denique comparauī seruum nomine Lubizo de Gruba . . . coram morstico Rusino et Grubizo suo consobrino.«² — Prema tomu dakle imali su Slavić i Rusin rodaka Grubića, koji im je pado »consobrino«, to jest on bješe sin njihove tetke (očeve sestre) inače nepoznata imena.³ Napokon u jednom spomeniku od g. 1176. kaže se: »Monasterium sancti Petri de Gomai, a longis retro temporibus sepedictas terras possedit, quas quidem terras Rossene morstici Petrus Slauus filius eius, et Slauizo auunculus (sic! patruus) eiusdem Petri Slauī, prenomintas terras in supradicto monasterio confirmavit et eas in pace et magna quiete hactenus possedit et quod a predictis viris donatione et confirmatione prelibate terre nostro monasterio fuerint tradite.«⁴ Iz toga slijedi, da je zapovjednik hrvatske mornarice Rusin imao sina Petra s pridjevkom »Hrvat« (Slauus) i da je i taj sin u primorju poljičkom naslijedio svoju baštinu, od koje je također jedan dio darovao manastiru sv. Petra Gumajškoga, kao što su to učinili otac mu i stric.

Prema svemu tomu dobivamo ovo rodoslovlje porodice kralja Slavića:

Tako sam sasvim jasno dokazao, da kralj Slavić nije identičan s onim Slavićem, koji se spominje oko 1070/72. kao »iuppanus«, da ban Petar nije njegov rođeni brat, te da se njegova postojbina i plemenita zemlja nalazila u poljičkom primorju. Župa poljička bila je u XII. vijeku nesumnjivo u vlasti hrvatskoga plemena Kačića, a kako se ono u to doba pojavljuje kao brojno i moćno, može

¹ Rački: Documenta p. 129.

² o. c. p. 135.

³ Prema sredovječnom sporadičnom upotreb-

ljavanju te riječi mogao bi im biti i brat od strica.

⁴ Kukuljević Cod. dipl. II, p. 96.

se uzeti, da je već od dulje vremena ondje prebivalo. Klaić kaže u svojoj raspravi »Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća« o Kačićima ovo: »Na početku XII. stoljeća spominju se plemeniti ljudi od plemena Kačića na dva kraja hrvatskoga kraljevstva: u okolišu grada Zadra, zatim na jugu Spljeta u okolišu grada Omiša. Nije zato nevjerojatna slutnja, da je pleme Kačića isprva prebivalo na sjeveru u prijedjelu između Zadra i rijeke Krke i da je ono valjda još u XI. stoljeću prešlo na jug hrvatske kraljevine, možda onda, kada je kralj Petar Krešimir IV. Veliki obladao jednim dijelom nekadanje stare oblasti Neretve. Možda je Kačiće sam Petar Krešimir naselio u oblasti između Cetine i Neretve, u kasnijoj Krajini, želeći s pomoću toga jakoga plemena učvrstiti vlast hrvatskoga kraljevstva na južnoj medi. Svakako stoji, da je već u XII. stoljeću glavna sila plemena Kačića bila na jugu Spljeta, naročito u gradu Omišu i njemu na jugu u oblasti Krajini.«¹

Prema tomu dakle, ako se smije nagadati, pripadao je kralj Slavić Kačićevom plemenu.

A sada još da se obazremo na onu vijest, po kojoj bješe kralj Slavić zet kralja Petra I. Krijesimira.

Za riješenje toga pitanja valja prvo i prvo pokazati, otkuda potiče ta vijest i gdje se nalazi. U svojem izvještaju »Iztraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih« piše Rački, govoreći o knjižnici knezova Fanfogna u Trogiru, ovo: »Tudjer imade listina i drugih izprava, pak i »catalogus ducum et regum Dalmatiae et Croatiae« . . . U tom imeniku navodi se 27 vladalaca hrvatskih. Navesti ću ovdje njeke zanimive, od druguda manje poznate podatke, neupuštajući se ovdje u razglabanje o njih istinitosti . . . Petru Kriesimiru daje dvije kćeri: Nedu »quam dedit Slauizoni, comiti Lyke«, i Violantu, koja bi udana za ugarskoga kralja Ladislava.«² Za taj »catalogus« trogirski kaže Bulić, da je »neka smjesa raznih vijesti, neka krparija iz kasnijih doba, negdje valjda iz XVII. v., skrpana od raznih pisaca, nešto više legendarna, nego li povjesničkoga. Ali se opet vidi po svemu, da nije ovo iz glave izvađeno, nego da je ovo skrpano iz povjesničkih legendarnih starijih stvari, da nije ovo sve izmišljeno, da izvornici odmiču u starije vijekove.«³

Iz ovoga Bulićeva pisanja odmah smo upozoreni, da treba da budemo vrlo oprezni, jer se tu radi o nekakoj »krpariji«, pa čak iz XVII. vijeka. I odista se srećemo u već pomenutoj vijesti s jednom krupnom neistinom, biva da je i ugarski kralj Ladislav I. bio zet Petra I. Krijesimira po drugoj njegovoj kćeri Violanti, jer se znade kao sigurno, da je kralj Ladislav imao od g. 1079. za ženu Adelheidu, kćerku Rudolfa Švapskoga, protukralja Henrika IV., koja mu je rodila jedinicu kćerku Pirošku, ženu byzantinskoga cara Ivana Komnena, te umrla u maju 1090. Osim ove Adelheide ne da se iz poznatih spomenika ničim dokazati, da je Ladislav imao budi prije 1079., budi poslije 1090. još koju ženu.⁴

¹ Rad 130. p. 19—20.

² Rad 26. p. 173—174.

³ »Izvještaj pete glavne skupštine »Bihaća« u

»Vjesniku« hrv. arheolog. društva. N. S. V. (1901) p. 224.

⁴ Pauler: A magyar nemzet története az

Ova okolnost, pojačana onim, što je o tom »katalogu« izrekao Bulić, svakako mora u nama podrmati vjeru i u ispravnost one druge vijesti, što je s ovom u neposrednom savezu, da je naime kralj Petar I. Kriješimir imao kćer Nedu, koju da je udao za ličkoga župana Slavića. No uzmimo baš da je ona autentična i istinita, šta se smije iz nje izvoditi? Samo to, da je neki lički župan imenom Slavić bio kraljev zet, ali još ne kralj Slavić. Ova je tvrdnja tim umjesnija, što se znade, da je u to doba bilo isključivo plemenskih župana, koji su nasljeđivali vlast, ili bili izabrani tek u opsegu njihove plemenite baštine,¹ a za kralja Slavića znamo, da mu je »plemenščina« bila u poljičkom primorju, te da ima tim manje razloga misliti na udaljenu Liku, što mu je brat bio za vladanja Petra I. Kriješimira zapovjednik hrvatske mornarice, a taj čin ipak supponira za ono doba rođena primorca.

No stavimo se na stanovište Bulićeva, koji za taj katalog kaže, da nije »iz glave« izvađen, nego tek skrpan »iz povjesničkih legendarnih djela«, to jest ako ga dobro razumijem, da se u njemu može pored neispravnih ipak naći po koja ispravna vijest. Kušajmo stoga ono, što katalog kaže, u sklad dovesti sa sačuvanim nam ispravama. Spominjamo, da među Semivitovići ima i jedan brat Slavić, za koga se zna kao sigurno, da je bio oko godine 1070., dakle već potkraj vladanja Petra I. Kriješimira, župan. Kad uzmemo u obzir, da je jedan brat njegov bio župan sidraški, a drugi ninski, dakle u okolišu između Nina i rijeke Krke, onda smijemo nagadati, da se negdje u blizini nalazila i župa Slavićeva.² O sidraškoj župi kaže Zlatović ovo: »Došlo vrijeme te se morala razdijeliti; tada jugo-istočni dio od iste rastavljen sačinjavaše posebnu županiju Luke, od rijeke Krke do vranskoga jezera i tako je sidraška župa imala medašnu sa jugo-istočne strane županiju Luke, a njoj valja da su pripadali otoci od Vergade sa Inkoronatom do pod Zadar.«³ Prvi se puta srećemo sa župom lučkom i njezinim županom Prvanegom g. 1058.⁴

To bi nas eto navelo na to, da Slavićevu župu tražimo u Luki, to jest da je onaj zapis u predlošku što je zar ležao pred sastavljačem trogirskoga kataloga glasio: »quam dedit Slauizoni, comiti Lwke«, a ne »Lyke«, ili drugim riječima, da ga je valjda sastavljač rdavo prepisao.⁵ Neku potkrepu tome može se još i

Arpádházy királyok alatt. I² (1899) p. 145—146 i 442 nota 292. — Giesebrecht: Geschichte d. deutschen Kaiserzeit. III⁵ (1890) p. 467—468. — Büdinger: Ein Buch ungarischer Geschichte 1058—1100. p. 77. nota 1.

¹ Rački: Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća p. 174 i dalje, osobito p. 178—179.

² Za te župe gl. Brašnić: Župe u hrvatskoj državi za vlade knezova i kraljeva narodne dinastije. Program kr. vel. gimn. vinkovačke 1878/9 i Zlatović: Topografičke crtice o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starijim gradovima na kopnu od Velebita do Ne-

retve. »Staroh. Prosvjeta« I (1895), II (1896), III (1897).

³ Zlatović o. c. I. p. 143.

⁴ Brašnić o. c. p. II.

⁵ Taka je zabluda tim lakše mogla nastati, što od XVI. vijeka dalje već dugo nema lučke župe, dok se za Liku poradi tamošnjih Turaka dobro znalo. — Konačno moram još istaknuti, da se u poveljama naših kraljeva i inim privatnim nikad ne navodi ni jedan lički župan, a sama Lika »iuppa Licche« tek jedanput u ispravi Petra I. Kriješimira biskupiji rapskoj od g. 1070. (Gl. Brašnić l. c.).

u tom nagadati, što znamo, da je kralj Petar I. Krijesimir rado stolovao u Ninu, te da su braća Semivitovići bili njegovi dvorski dostojanstvenici. Prema tome dakle, ako se vijest onoga »kataloga« uopće *može i smije* uvažiti, bio bi zet kralja Petra I. Krijesimira Slavić sin Semivitov, a taj opet nije nikad bio kralj hrvatski. Stoga valja pristati uz mišljenje, što ga je izrekao Mesić ovim riječima: »Kad bi se smjelo uzeti, da je vjere dostojna ona bilješka kašnjenja vremena, koja veli, da je Slavić imao za ženu Kresimirovu kćer po imenu Nedu, tada bi prestala svaka teškoća u pitanju našem, jer bi se naprosto reklo, da je pravo nasljedstva u pomanjkanju mužkoga potomstva na tanku krv prešlo, te da je tako Slavić po svojoj ženi do prijestola došao. Nu i bez obzira na to, da ona bilješka nigdje ne nalazi u davnini potrebite si potvrde, upućuju nas već same, inače nam poznate okolnosti države hrvatske nakon smrti Kresimirove, da prije na to pomislimo, da je pitanje o popuni izpražnjenoga prijestola razdoru povod dalo, nego da je bilo onako jednostavno i na miru riješeno. Zato dode Slavić po mojem mnijenju do prijestolja kraljevskoga samo putem borbe stranačke, u kojoj su mu pomogli svi oni, koji su još za živa Kriesimira s negodovanjem motrili, kako im se kralj sve više priklanja zapadu i ideam njegovim. Po tom bi dakle izbor Slavića značio reakciju proti onim značajnim smjerom Kresimirove vladavine, koja je međutim sada samo sile naroda pocjepala i po tom državu oslabila.«¹

Da su ove riječi Mesićeve potpuno ispravne, najbolje dokazuje akcija, što ju je pokrenuo Grgur VII. protiv kralja Slavića. Poznato je, da su pape odmah, čim se počelo raditi oko reforama u katoličkoj crkvi, svratili pozornost i na kraljevstvo hrvatsko. Već 1050. šalje papa Lav IX. (1049—1054), prvi »reformator«, svoga legata Ivana u Spljet, gdje on sazove crkveni sinod te »inquisitionem cepit facere in capite et in membris«, i odista skine nadbiskupa Dabra (od 1030.) s časti, jer imadaše ženu i djecu, premda se Dabro pravdao govoreći: »predictam mulierem sibi fore legitimam, quam ex consuetudine orientalis ecclesie secum poterat licite retinere.«² Nekoliko godina kasnije (1059/60.) sastane se pod predsjedanjem papinskog poslanika Maynarda i opet crkveni sinod u Spljetu, a taj zaključi: I. »Si quis amodo episcopus, presbiter aut diaconus feminam acceperit vel acceptam retinuerit: proprio gradu decidat, usque dum ad satisfactionem veniat, nec in choro psallentium maneat, nec aliquam portionem

Iz toga se dakako ne smije izvoditi, da uopće u to doba nema ličkih župana, ali ipak to, da su oni rijetko dolazili na dvor, jer ubilježeni svjedoci odista su bili i nazočni; tek kasnije to nije bilo nužno, nego je značilo tko sve priznaje kraljevsku vlast. Gl. Bresslau: Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien I. p. 807 i dalje. — Paoli-Lohmey er: Grundriss zu Vorlesungen über lateinische Palaeographie und Urkundenlehre. III.² p. 179 i dalje.

¹ M e s i ć: Dmtar Zvonimir kralj hrvatski. Rad 39. p. 122.

² T h o m a s a r c h i d i a c o n u s: Historia salonitana. Digessit Fr. Rački: (Monum. Slav. meridion. XXVI. Scriptorum vol. III). p. 46. Rački: Documenta p. 203—204. Kaer o. c. p. 46 griješi, kada misli, da je Dabro skinut g. 1040. Gl. Rački: Documenta p. 204.

de rebus ecclesiasticis habeat. — 2. Si quis clericorum amodo barbam vel comam nutrierit: in ecclesiam intrandi facultatem non habeat et canonice vindicte pro suo quisque gradu subiaceat. — 3. Sclavos, nisi latinas litteras didicerint, ad sacros ordines promoveri et clericum cuiuscumque gradus sit, laicali servituti vel mundiali fisco amodo subiugari sub excommunicationis vinculo omnimodo prohibemus.«¹

Ovaj treći zaključak objašnjuje Toma ovako: »... statutum est, ut nullus de cetero in lingua sclauonica presumerat diuina misteria celebrare, nisi tantum in latina et greca, nec aliquis eiusdem lingue promoueretur ad sacros ordines. Dicebant enim, goticas literas a quodam Methodio heretico fuisse repertas, qui multa contra catholice fidei normam in eadem sclauonica lingua mentiendo conscripsit; quam ob rem diuino iudicio repentina dicitur morte fuisse dampnatus.«² Prema tome jasno je, da su Rim i latinsko svećenstvo smatrali slovensku službu božju heretičnom, a branitelje i štovatelje njezine hereticima.³

Sve je ove zaključke potvrdio u cijelosti papa Aleksander II. (1061—1073)⁴, a potom »omnes sacerdotes Sclauorum magno sunt merore confecti. Omnes quippe eorum ecclesie clause fuerunt, ipsi a consuetis officiis siluerunt«, kaže isti Toma.⁵ Ne može biti sumnje ovi su zaključci morali iz temelja poljuljati državom hrvatskom; nastadoše dvije stranke: jedna hrvatska, kojoj je pripadao sav narod i bar većina nižega klera, i druga latinska s romanskim žiteljstvom u dalmatinskim gradovima i s visokim klerom, koji je konačno većinom svojom na crkvenim sinodama odlučivao, osujećujući volju i želje većine naroda hrvatskoga. Kao nekoć u Byzantu, tako je sada pitanje slovenske službe božje, svećeničke židbe i nošenja brade obuzelo sav javni interes, raspirujući strasti do krajnosti.⁶

Ovakovo raspoloženje bješe u Hrvatskoj, kad nastupi stolicu sv. Petra

¹ Miklošić-Rački: Novo nađeni spomenici iz IX. i XI. vieka za panonsko-moravsku, bugarsku i hrvatsku povjest. Starine XII. p. 222. — Gl. još Rački: Documenta p. 204 do 206. — Thomas arch. ed. Rački p. 49.

² Thomas l. c.

³ To se lijepo vidi iz onoga paškvila, u kojem ne će biti mnogo istoričke istine, što ga ima Toma p. 49—53. o Vuku i Cedeđi, bajagi biskupu krčkom. Vrlo je vjerojatno, da je tek u Tomino doba stvoren kao odziv latinizma na bulu pape Inocenta IV., kojom dozvoli g. 1248. senjskoj biskupiji porabu slovenskoga jezika u crkvi (Theiner: Monumenta Slavorum meridionalium I. p. 78.). Kukuljević Regesta saeculi XIII. br. 543 (p. 159.).

⁴ Starine XII. p. 221. — Documenta l. c. Thomas l. c.

⁵ Thomas p. 49. Razumije se, da su i laici, koji se nijesu manje od svećenika zanimali za ta pitanja, također morali ljuto usplamtiti.

Pitanje samo nije bilo novo, nego vrlo staro, još od vremena kralja Tomislava (925/6); no kraljevi hrvatski ne htijući u jednu ruku doći u sukob s narodom, a u drugu s Rimom, tjerali su kroz čitavo to vrijeme pravo reći pasivnu politiku, to jest oni se nijesu opirali sinodalnim zaključcima, ali ih nijesu ni proveli u svojoj državi. Radi toga se i ne skida to pitanje s dnevnoga reda. No otkad zasjedoše papinsku stolicu »reformatori«, čini se, da se s rimske strane najodlučnije tražilo, da se reforme u Hrvatskoj i provedu. U tome ja tražim u jednu ruku razlog izboru Slavićevu, a u drugu odstupu hercega Stjepana, ali i energičnoj protuakciji Grgura VII.

⁶ Zanimljivo je, da se u jednoj ispravi od godine 1070. kaže: »Andreas filius episcopi testis« (Rački: Documenta p. 86.). Iz toga se vidi, da je moralo biti mnogo brakova svećeničkih u Hrvatskoj, a razriješenje njihovo nije se dašto dalo tako lako provesti.

energični Grgur VII., bivši papinski arcidjakon imenom Hildebrant (22. aprila 1073.). Ne može biti sumnje, da je on još prije toga bio opće, dakle i u Hrvatskoj, poznat kao onaj, koji bješe duša svega reformatorskoga pokreta. Kad je već pomenutoga dana 22. aprila prigodom pogreba pape Aleksandra II. rimsko građanstvo provalilo u crkvu, te bućeci zahtijevalo: »Hildebrant neka nam bude papa«, reče kardinal Hugo narodu ovo: »Ljudi, braćo! Već odavna znate, da je od vremena našega gospodara pape Lava IX. ovaj Hildebrant baš onaj, koji je svetu rimsku crkvu podigao, a grad (Rim) oslobodio. Stoga jer za pontifikat rimski niti znamo boljega, niti možemo ikoga drugoga izabrati, birajmo njega, poznata vama i nama, a u svim stvarima iskusna muža.«¹ U Hrvatskoj se dakle znalo, da će novi papa najoštrije tražiti, da se provedu zaključci spljetskoga sinoda, ne popuštajući ni malo. U to umre i kralj Petar I. Krijesimir, koji je vazda bio spreman popustiti Rimu i latinskom svećenstvu.² Hrvatski se narod sada odluči za Slavića, za cijelo poznavajući ga kao odlučna borca za narodne crkvene svetinje. Sve se to moglo samo u buni, možda i krvavoj zgoditi, a posljedak bješe, da je latinska stranka ostala u manjini, te valjda nagovorila svoga kandidata hercega Stjepana, da se povuče u manastir sv. Stjepana »de Pinis«, a možda je on u to doba i zbilja bio bolestan, pak tako nesposoban za vladanje, što je Slavićevu stranku samo ojačati moralo.³ Na kandidaturu bana Zvonimira već sada, biva neposredno po smrti Petra I. Krijesimira, pomišljati, bilo bi pogrešno, kako će se to iz daljega tečaja stvari vidjeti. Bilo kako mu drago, jedno je svakako istinito, da je naime latinska stranka, a preko nje papa Grgur VII., smatrala kralja Slavića uzurpatorom i dušmanom svojim. Zaključci spljetskoga sabora postaju s njegove vlade iluzorni, a kakovo je mišljenje imao Grgur VII. o slovenskoj službi božjoj, dobro nam je poznato iz jednoga njegova pisma od 2. januara 1080. češkomu knezu Vratislavu II (1061—1093.). Papa kaže: »Pošto je tvoje plemenito gospodstvo tražilo, da bismo dopustili, da se kod vas slavi božja služba slovenskim jezikom, znaj, da mi nikako ne možemo ovoj tvojoj molbi zadovoljiti. Iz toga naime razloga, što je nama, koji smo često razmišljivali, jasno, da nije s nepravom svemogućí Bog odredio, da bude sveto pismo nekim krajevima tajno (sakriveno): da ne bi možda izgubilo cijenu i bilo izvrgnuto preziranju, kad bi svima jasno bilo otvoreno, ili da ne bi zavidilo u bludnju,

¹ Meyer von Knonau: Jahrbücher des deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V. II. (1070 - 1077). (1894) p. 203—205. Za bolju informaciju gl. još Gfrörer: Pabst Gregorius VII. I. (1859) Martens: Gregor VII. I. (1894)

² Posljednja listina iz njegova vladanja izdana je g. 1073. (Rački: Documenta p. 95.), na žalost bez bližega datuma. Smrt mu se može staviti dakle ili koncem ove godine ili najkasnije početkom slijedeće 1074. Slavić prema tome postaje kraljem najkasnije sredinom 1074.

³ Stjepan sam kaže, da je bio nekoć »oppresso da graue infermità«, te da je po savjetu svećeničkom pošao u manastir. Značajno je, da se on već od g. 1066. ne spominje u ispravama (Docum. p. 66.), nego ban Zvonimir, prvi puta 1070. (o. c. p. 80, 85, 95, 96), a i to, da se papa Grgur VII. ni malo nije za nj zanimao, kako ćemo kasnije vidjeti. Stoga se može dati vjere njemu samom, kad kaže za se, da je bio teško bolestan.

kad bi ga srednje ruke ljudi zlo razumjeli. Ne može se za opravdanje uzeti to, što su neki svećenici ono, što je narod naprosto zatražio, strpljivo dopustili ili nepopravljeno ostavili, budući da je crkva u svom početku mnogo toga previdjela, što su kasnije sveti oci, kad se utvrdilo kršćanstvo i vjera napredovala, tanahnim ispitivanjem popravili. Zato da to ne bude, što vaši nerazborito traže, po vlasti sv. Petra branimo i tebi zapovjedamo, da se na čast Bogu svemogućem ovoj pustoju lakoumnosti svim silama opreš.«¹

Prema tomu je jasno, ako je papa takim oštrim riječima odbio molbu kneza Vratislava, u čijoj državi ipak je slovenska služba božja bila rjeđa pojava, kako li je morao ljutitim okom gledati na ono, što se g. 1074. dogodilo u Hrvatskoj, gdje su baš zaštitnici slovenske službe božje stekli državnu vlast. Oni su za nj prema naravi stvari morali biti upravo heretici, a to tim više, jer su bili spremni oprijeti se zaključcima spljetskog crkvenog sinoda, a te je potvrdio papa Aleksander II.² I odista, Grgur VII. odlučio se, da političke prilike u Hrvatskoj promijeni silom.

Dne 25. januara 1075. uspisa Grgur VII. iz Rima danskomu kralju Svenu II. Estridsenu (1044—1076), odlučnom privrženiku papinske stolice, pa među ostalim, što se tiče danske države, kaže konačno ovo: »Praeterea, si sancta Romana mater ecclesia contra profanos et inimicos Dei tuo auxilio in militibus et materialibus gladio opus habuerit, quae spes nobis de te habenda sit, itidem tua certa legatione cognoscere cupimus. Est enim non longe a nobis provincia quaedam opulentissima iuxta mare, quam viles et ignavi heretici tenent, in qua unum de filiis tuis — si eum, sicut quidam episcopus terrae tuae in animo tibi fore nunciavit, apostolicae aulae militandum dares cum aliquanta multitudine eorum, qui

Ja ffé: Bibliotheca rerum germanicarum. II. Monumenta gregoriana. p. 393—394: »Quia vero nobilitas tua postulavit: quod secundum Sclavonicam linguam apud vos divinum celebrari annueremus officium, scias, nos huic petitioni tuae nequaquam posse favere. Ex hoc nempe, saepe volentibus liquet, non immerito sacram scripturam omnipotenti Deo placuisse quibusdam locis esse occultam: ne, si ad liquidum cunctis pateret, forte vilesceret et subiaceret despectui aut, prave intellecta a mediocribus, in errorem induceret. Neque enim ad excusationem iuvat, quod quidam religiosi viri hoc, quod simpliciter populus querit, patienter tulerunt seu incorrectum dimiserunt; cum primitiva ecclesia multa dissimulaverit, quae a sanctis patribus postmodum, firmata christianitate et religione crescente, subtili examinatione correcta sunt. Unde, ne id fiat, quod a vestris imprudenter exposcitur, auctoritate beati Petri inhibemus;

teque ad honorem omnipotentis Dei huic vane temeritati viribus totis resistere praecipimus.» Samo je po sebi jasno, da sve to vrijedi i za Hrvatsku, tom središtu slovenske službe božje među katoličkim Slavenima.

² Već je Gfrörer-Weiss: Byzant. Gesch. II. p. 235. dobro opazio, a Virag (O kralju Slaviću i Amiku »Nastavni vjesnik« VIII (1900.) p. 313—314.) znatno popunio, da su »na potvrđnici darovnice brata Slavićeva Rusina, na jedinom diplomatskom svjedočanstvu, što ga imamo od toga kralja, zabilježena sama čista hrvatska imena: Zaruba, Ded, Jovan, Žura, Tripun, Budimir i dva jamačno glagolaša Pavša i Vukan, a nijedan »vir latinus«, dok češ na svakoj listini ostalih vladara već po imenu raspoznati po kojega Latina. Neobično nam je još u njoj, što među svjedocima ne nalazimo nijednoga od brojnih biskupa, pa ni hrvatskoga, dok ih zatečemo gotovo na svakoj darovnici drugih kraljeva.«

sibi fidi milites essent — ducem ac principem et defensorem christianitatis fieri optamus.«¹

Iz ovoga se jasno vidi: 1. Da Grgur VII. pita kralja Svena, hoće li mu za slučaj potrebe dati vojene pomoći. 2. Da ima nedaleko od Rima jedna »vrlo bogata pokrajina uz more«, u kojoj gospodare »gadni i lijeni heretici« i 3. Da on želi da u njoj postavi vladarom jednoga od Svenovih sinova.

Sada nastaje pitanje, koja je to pokrajina uz more. Istorik pape Grgura VII., Gfrörer, izjavio se o tom ovako: »Alles, was Gregor über das Gebiet sagt, erwägend, ziehe ich den Schluss, dass irgend eine, von Menschen griechischen und darum ketzerischen Bekenntnisses und vielleicht auch griechischer Sprache bewohnte Strecke Apuliens gemeint sei, welche die Normannen Süditaliens aus Anlass von Unterhandlungen, die in die ersten Zeiten Gregors VII. fallen, an den römischen Stuhl abgetreten haben mögen. Die lange Herrschaft der byzantinischen Kaiser über das südliche Italien hatte zur Folge, dass ein guter Theil dortiger Bevölkerung nicht nur das griechische Bekenntniss, sondern auch die griechische Sprache annahm.«²

Da Gfrörer nije ispravno protumačio ovo mjesto u papinom pismu, mislim da nije teško dokazati. U Apuliji bili su gospodari isključivo Normani, naročito sada je njima vladao Robert Guiscard (1059—1085), istina u taj par s papom u zavadi, ali stoga ipak ne bi Grgur VII. nipošto za njih rekao da su »viles et ignavi heretici«, a još manje pomišljao na to, da bi koji kraj njihove zemlje dao komu drugomu.³ Napokon kraj, što bi ga imali tobože držati »Menschen griechischen und darum ketzerischen Bekenntnisses und vielleicht auch griechischer Sprache«, mogao je biti tek vrlo malen, nipošto taki da bi za nj htio papa reći da je »opulentissima provincia iuxta mare«, a niti bi imalo čara za jednoga danskoga kraljevića, da u njemu, budući takvom, postane gospodar, vazda ugrožen od jakih Normana, koji ga ne bi nipošto pored sebe trpjeli. Treba dakle na drugom mjestu tražiti taj kraj. Na carstvo byzantinsko dašto se ne može nipošto pomišljati, ali ni na dukljansku državu Mihajlovu (1053—1081), jer taj je bio u dobrim odnosima sa sv. stolicom, šta više malo kasnije (početkom 1078.) učini ga Grgur VII. kraljem.⁴ Eto tako dolazimo do jedinoga ispravnoga zaključka, da se tu radi o hrvatskoj državi, gdje su u taj čas odista vladali po rimskom shvaćanju »heretici«, naime pristaše slovenske službe božje, svećeničke ženidbe i nošenja brade. Dapače Slavić bješe za papu uzurpator, pa tako u državi odista nije bilo za Grgura VII. zakonita vladara, a to ga i jest moglo navesti na misao, da on smije krunu hrvatsku da dade komu hoće. Ta zna se kako papa za Zvonimira kaže »quem in Dalmatia regem auctoritas apostolica constituit«,⁵ a kralj

¹ Jaffé: *Bibl. rerum germanicarum*. II. p. 167—168.

² Gfrörer: *Pabst Gregor VII.* III. p. 113.

³ Heinemann: *Geschichte der Normanen in Unteritalien und Sizilien*. I. (1894) p. 153 i dalje. Heinemann ne zna ništa o tom, da bi Normani prepustili papi koji dio Apulije, a i

Gfrörer sam eno to vrlo nesigurno izriče: »... abgetreten haben mögen.«

⁴ Rački: *Borba južnih Slovena za državnu neodvisnost u XI. vieku*. Rad 27. p. 116—120. i Rad 30. p. 75—81. Milobar: *Dukljanska kraljevina*. (1900) p. 69—77.

⁵ Rački: *Documenta* p. 124.

sam izrijekom priznaje: »...cum eciam regni diademate sceptroque a uicario eiusdem clauigeri Petri, Gregorio uidelicet papa beatissimo, legaliter ad-hornarer«.¹

Dalje je sada pitanje, e da li se danski kralj Sven odazvao pozivu papinu. Savremeni pisac Adam iz Bremena piše u svojoj knjizi: »Gesta hammaburgensis ecclesiae pontificum«, nakon što je prekorio Svena radi poligamije, spočitavajući mu općenje s priležnicom Thorom, koja da je otrovala njegovu zakonitu ženu Gudu, ovo: »Cumque rex Suein filium Thore, Magnum vocabulo, Romam transmitteret ut ibi consecraretur ad regnum (varianta: in regem), infelix puer in via defunctus est«² Gfrörer je pokazao, da taj put kraljevića Magna pada nekako u april 1075., no on drži, da ga je papa htio tom prilikom posvetiti danskim kraljem, biva nasljednikom Suenovim.³ Kada uvažimo, da je Sven imao još pet zakonitih sinova, koji ga i jesu redom naslijedili, a da nitko od njih nije trebao da putuje u Rim,⁴ onda držim, da se smije uzeti, da se tu radilo o Magnu kao budućem kralju hrvatskom. Da je Gfrörer znao, da je u onom papinom pismu govor o Hrvatskoj, i da je onda, kada je on pisao (1857.), znao, kake su prilike bile u njoj, možda bi i sam došao do toga zaključka, koji je svakako u potpunom logičnom skladu s onim, što je naprijed rečeno.

Danski kraljević Magnus pošao je dakle u Rim, ali putem umre. Gfrörer slutiti, da po onoj riječi Adamovoj »infelix puer in via defunctus est«, treba pomišljati, »dass ein Verbrechen an Magnus verübt worden ist«.⁵

Ako sada ovaj rezultat dovedemo u svezu s onim, što već znamo o zaslužjenju kralja Slavića,⁶ moramo priznati, da nam ono postaje kud i kamo jasnijim. Grgur VII. htio ga je odstraniti, te pripremiti prijestol svomu izabraniku Magnu, pak se u tu svrhu poslužio normanskim knezom Amikom iz Giovenazza. Rački je pokazao, da ta vojna Normana pada nekako krajem prve pole godine 1075.,⁷ dakle baš u doba, kad se kraljević Magnus nalazi na putu u Rim. No ovim još nam nešto postaje razumljivije. Energična akcija pape Grgura VII., smrt Magnova i zaslužjenje kralja Slavića svakako prokrčiše put banu Zvonimiru do krune hrvatske. Papa je odustao od stranca, a i Hrvati voljeli su domaćeg sina nego li nametnutog im tudinca, pa tako eto se zgodi,

¹ o. c. p. 138—139.

² Monumenta Germaniae historica. Scriptorum VII. p. 343. Scholion 73. Takoder Adami gesta hammaburgensis ecclesiae pontificum. (Editio altera) p. 110.

³ Gfrörer: Pabst Gregor VII. III. p. 114.

⁴ Dahlmann: Geschichte Dännemarks. I. p. 216 i dalje. Gl. i ostala općenita djela o Danskoj u Onckenovoj zbirci, i drugdje. Danska mi literatura na žalost nije zasada pristupačna. Räder: Danmark under Svend Estridsen og hans Sønner. Kjobenhavn (1871.) Svenovi sinovi i nasljednici bili su ovi: Harald Hein

(1076—1080), Knut Sveti (1080—1086), Olaf Hunger (1086—1095), Erih I (1095—1103) i Niels (1104—1134).

⁵ Gfrörer l. c.

⁶ Gl. Rački: O zarobljenju hrvatskoga kralja Slavića 1075. godine. Rad 19. p. 91—97. — Rački: Borba Rad 147—157, osobito p. 154—155. — Heinemann: o. c. p. 301—302. — Preradović: Tko je bio zaslužjitelj hrvatskoga kralja Slavića? »Starohrvatska Prosvjeta« II. (1896. p. 235—241.).

⁷ Rad 28. p. 155.

da je nakon onoga proturimskoga otpora poslije smrti Petra I. Krijesimira Zvonimir »in salonitana basilica sancti Petri synodali et concordi totius cleri et populi electione de Chroatorum Dalmatinorumque regni regimine per uexillum, ense, sceptrum et coronam inuestitus atque constitutus«,¹ dakle voljom čita-voga naroda hrvatskoga.

Dodatak.

Iznosim neke važne dopune, koje sam primio, kada je ova moja radnja o kralju Slaviću već bila složena.

Kako je već bilo spomenuto, vijest, da je Slavić bio lički župan i zet kralja Petra Krijesimira po svojoj ženi Neđi, temelji se na katalogu knezova i kraljeva hrvatskih, što se čuva u biblioteci knezova Fanfogna u Trogiru. Na moju molbu posla mi poznatom ljubaznošću prečasni don Fran Bulić u Spljetu kolacionovan prijepis na porabu, za što mu se ovdje lijepo zahvaljujem.

Ono mjesto glede Slavića glasi:

»26. *Cresimirus IV. et Petrus cum imperatore constantinopolitano foedus iniit, a quo et insulas urbesque Dalmatiae romanas, et Venetis iam pridem ablatas, administrandas accepit, Ragusio tamen libertate servante. Regnavit annos 25 cum Patre, solus 6, universim 31. Obiit 1073. sine prole masculina. Filias genuit Nedam uxorem **Trebelli Scaligeri comitis Lycae** et Violantam uxorem S. Ladislai regis Ungarorum (filium genuit Svinimirum).*

»27. **Trebellius Scaligerus** vulgo Slavizza regnavit post socerum, cui ab Amico comite libertate privato, successit domini Sancti Ladislai sororius Svinimirus, Cresimiri IV. olim banus 1075.«

Ovaj ispis iz trogirskoga kataloga uči nas u prvom redu, da je Rački rdavo citirao, kad je prvi tu vijest uneo u našu historiografiju; on naime piše ovako: »... Petru Kriesimiru daje (sr. trogirski katalog) dvije kćeri: Nedu »quam dedit Slauizoni comiti Lyke« i Violantu...« (Rad 26. str. 173—174), a toga nema u katalogu! Šta više, da je Rački to onako ispravno donio kako je trebalo, uvjeren sam, da bi pitanje o Slaviću kao bivšem ličkom županu i kraljevom zetu davno riješeno bilo. Radi se naime o jednoj izmišljotini na osnovu rada čuvenoga slijepara Zagrebčana Pavla Skalića.²

U svom djelu: »Satirae philosophicae«, što je izišlo g. 1563. u pruskom Königsbergu, piše on na str. 487. ovako: »**Trebellius Scaliger**, ducentesimo circiter anno post Theodoricum, Hungarorum secutus arma, qui sibi illi illum belli artibus atque opinione florentem inter Duces elegerant atque euocarant.« U tome najvažnije je za nas ono »**Trebellius Scaliger**«, dakle ono isto ime, koje se daje kralju Slaviću u katalogu trogirskom. Ovo se znatno popunjuje drugom jednom rečenicom u Skalićevom djelu »Genealogia Scalichiorum« od g. 1561. odnosno 1563., gdje se kaže, nakon što su konstatovane dvije grane Skalića,

¹ Rački: Documenta p. 103.

² Gledaj o njemu Kukuljević: Pavao Skalić u »Viencu« 1875.

obzirom na drugu granu ovo: »Caeterum Trebellij Scalichij, Botonis filij, uirtutem ne an fortunam insigniorem mitto. Is a Stephano, Petro, Andrea et Bela, primis regibus Hungarorum educatus et institutus, eius gentis arma secutus est, sub Salamone, ubi praeclarissimam aduersus Hunnos suae indolis cum iecisset, apud omnes extimationem et Graecos atque Bulgaros, qui Zauam fluvium traierant, recidissent, cum sibi, belli artibus atque opinione florentem, sub diuo Ladislao, inter Duces elegerant: atque contra Lithauos, Ruthenos, primus omnium Italarum efficit, ut Sarmatarum, Scytharumque fuga pugnax, uerissima fuga esset. Hunnos praelio superauit, Cracouiam cepit, Dalmatiam, Croatiamque, Pannoniae finibus adiecit. Quamobrem a diuo Ladislao praemium laborum, alteram partem regni Croatiae, Likam, extra limites Hun, a Korbaua (Croatia enim hisce duabus partibus potissimum constat) distinctam accepit, quae et situ et coelo: item dexteritate, tam animi quam corporis, facibile alteram, imo totam illam plagam excellit.«¹

Eto, ovdje se ima po mom uvjerenju tražiti praišvor katalogovoj vijesti. Prvo vidimo jasno, da su »Trebellius Scaliger« i »Trebellius Scalichius« jedno isto lice, jer ih sam Skalić u obim svojim djelima identifikuje, a inače nema nigdje spomena o toj ličnosti, dašto, jer je plod njegove slijeparske fantazije. Nadalje se kaže, da je taj Trebellius Scaliger (odnosno Scalichius) došao iz Italije u Ugarsku, te ovdje stupio u službu prvih ugarskih kraljeva, naime sv. Stjepana I., Petra, Andrije I., Bele I., Salamona i sv. Ladislava I., dakle živio otprilike (dašto kao zreo muž sposoban za boj) između god. 1035. i 1095.²; radi zamjernih zasluga njegovih na bojnom polju bi najprije izabran knezom, a onda ga nagradi kralj Ladislav I. »Sveti« županijom Ličkoma.

Da je sve ovo pisanje Pavla Skalića o tom umišljenom pradjedu njegovom prosta laž i drska izmišljotina, nije nužno dokazivati, jer je to svakom na prvi pogled jasno, a od Kukuljevića i onako već opširno razloženo. No takovo mišljenje vlada dan danas o tom, ali stoga još ne slijedi, da je vazda tako bilo. Ta poznato je, kako se još i dan danas mnogi povjesnici (a da i ne spominjem brojne patriotske diletante) rado pozivaju na neke Skalićeve falzifikovane isprave, iz kojih tobože izlazi, kako su Hrvati potukli Mongole na grobničkom polju i suviše još u pomorskoj bitci kod otoka Paga.³ Tako je moglo

¹ Knjiga nije paginirana u izdanju od 1561., a u izdanju od 1563. je na str. 53–54. Potpuni naslov djelcu glasi: »Ad inuictissimum et augustissimum principem et dominum dominum Ferdinandum, sacri romani imperii caesarem gloriosissimum etc. Genealogia seu de antiquissima, siue a Scalla olim plurimum regnorum et multarum nationum foelicissimorum principum origine ab anno salutis LXXX usque ad annum MDLXI. Sermo Pauli Scalichii de Likas. regnum Hungariae commilitonis perpetui ac totius terrae ex utraque parte Hun nec non Zkrad atque Veronae etc. domini et comitis etc. sacrae

theologiae doctoris, orphani Christique exulis.« — O Skalićevim genealoškim sljeparijama gl. Kukuljević n. d. Skalić dapače kaže za bosanskoga kralja Stjepana Tomasičića, da je »Scaliger«, naime iz njegova roda!

² Nije nužno da se upustim u nevjerojatnost takove tvrdnje, samo ću napomenuti, kako je Skalić izostavio dva vladara ugarska iz toga vremena: Samuela Abu (1041–1044) i Gejzu I. (1074–1077).

³ Gl. »Viestnik« kr. zem. arhiva V. (1903.) str. 221.

biti i s onom izmišljenom Skalićevom genealogijom, koja se (budući štampana) lako mogla raširiti po našim stranama. Na ovaj se način zgodi, da je netko na osnovu naličnosti između imena Slavić i Skalić identifikovao onog Skalićevog »Trebellius Scaliger« s hrvatskim kraljem Slavićem, te od njega učinio ličkog župana, a dašto kasnije i zeta kralja Petra Kriješimira. Taj posao nije uradio kompilator trogirskoga kataloga, nego je on već gotovu tvrdnju prihvatio; to tvrdim s toga razloga, što bi kompilator odmah primijetio hronološku nemogućnost svoje pretpostavke, jer Slavić bijaše hrvatskim kraljem još prije nego li je sv. Ladislav I. nastupio vladu, a on (kompilator) ipak daje dosta točnu godinu vladanja Slavićeva, a onda treba još i to istaknuti, da sv. Ladislav nikako ne bi mogao »Trebellia Scalichia« nagraditi županijom ličkom prije godine 1091., naime prije svoje provale u Hrvatsku. U Skalićevom djelu nema hronologije, to jest on nije nikake godine stavio uz život pradjeda svoga, pa tako je netko lako mogao, budi hotice ili nehotice (što je za glavni naš rezultat sve jedno), na osnovu naličnosti imena učiniti onu zbrku. Da je kod toga posla baš najvažniji momenat naličnost imena, držim da bjelodano pokazuju ove riječi trogirskoga kataloga: »Trebellius Scaligerus vulgo Slavizza«. Sve se to pak nije moglo zgoditi prije god. 1666., jer tek djelom Lucijevim »De regno«, koje je one godine svijet ugledalo, upozna se naša historiografija prvi puta imenom kralja Slavića. Sam katalog pako napisan je u prvoj polovici XVIII. vijeka, a ne prije, jer se uopće poglavito služi za svoj niz vladara hrvatskih štampanim djelima.¹

Sve ovo dokazuje, da sam u svojoj raspravi opravdano posumnjao u ličko županstvo kralja Slavića, jer se iz vjerodostojnih spisa bjelodano vidi, da je bio poljički plemić, a onda i u to, da je bio zet kralja Petra I. Kriješimira. Sada nakon što sam dobio u ruke trogirski katalog, uvjeren sam, da mogu kao dokazano jasno ustvrditi: hrvatski kralj Slavić nije nikad bio lički župan niti zet kralja Petra I. Kriješimira, a Neda i Violanta izmišljene su ličnosti kasnijega vremena.

Prelazim na pitanje o tome, kako se imaju razumijevati riječi »est enim non longe a nobis provincia quaedam opulentissima iuxta mare, quam viles et ignavi heretici tenent«, u pismu pape Grgura VII. danskom kralju Svenu II. Estridsenu od 25. januara 1075. Ja sam naveo samo mnijenje Gfrörerovo, jer nijesam ostale literature za to pitanje imao pri ruci. Međutim je na moju molbu sveučilišni bibliotekar g. Ivan Kostrenčić nabavio neke rjede vanjske publikacije, što zasijecaju u to pitanje, na čemu mu budi iskrena hvala, pa mi je tako moguće, da to za nas Hrvate tako zanimljivo i važno pitanje još jednom pretresem na osnovu većega znanstvenoga aparata. Ja ću kod toga najprije navesti razna mišljenja o toj zemlji (provincia quaedam opulentissima iuxta mare) i to hronološkim redom, kako su izrečena poslije Gfrönera (1857), onda ću ponovno izreći, što ja o tom mislim, a napokon ću se svratiti i na Svenova sina Magna i njegov put u Rim.

¹ O tom katalogu objelodanit ću doskora posebnu kritičnu studiju.

Gregorovius u svom djelu: »Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter« (vol. IV. p. 178), što je izišlo g. 1870., kaže, nakon što je spomenuo, kako je Grgur VII. tražio saveznika protiv Normana, ovo: »Er richtete verzweifelte Wünsche selbst nach Dänemark, dessen König Sueno er aufforderte zur Unterstützung der Kirche herbeizukommen, wofür er ihm den Besitz einer Provinz in Süditalien versprach«, a u noti, gdje citira u latinskom originalu pismo papino, dodaje obzirom na Grgurove riječi o onoj zemlji u zaporkama: »Sicilien? Neapel? oder Sardinien?«¹

Danski istorik Raeder (1871.) piše, spominjući ono papino pismo, ovako: »Konačno svršava pismo time, a u tu svrhu ono i jest nesumnjivo napisano, naime sa pozivom kralju Svenu, da dode u pomoć apostolskoj stolici s vojskom, i to na taj način, da Sven pošalje jednoga od svojih sinova u Italiju, koji bi dobio onaj komad zemlje, koji je pripadao Robertu Guiscardu, jer Robert bješe izopćen iz crkve još od marta 1074.«²

G. 1877. izdao je Dehio povjest nadbiskupije hamburško-bremenske, pod koju je Danska u vrijeme kralja Svena II. pripadala, pak spominjući ono papino pismo domeće ovo: »Man weisz nicht meint er (Grgur VII.) Neapel oder Sicilien oder Sardinien«, dakle se povodi za Gregorovijem.«³

Francuz Delarc (1889.) spominjući papinsko pismo, pita: »Quelle était cette province? bien probablement la Pouille et la Calabre, que le pape voulait, a tout prix, enlever au duc Robert et donner à un vassal moins dangereux, moins opiniâtre, moins récalcitrant. Il ne peut évidemment dans l'esprit de Grégoire VII. être question du nord de l'Italie où dominaient Béatrix et Mathilde, ni de la Campanie qui en très grande partie dépendait de Richard de Capoue, encore moins de la principauté de Salerne où Gisulfe se maintenait encore, il ne reste donc que les provinces maritimes de Robert Guiscard, les Calabres et la Pouille.«⁴

Crkveni istorik Langen (1893.) spominjući ono papino pismo kaže u kratko u noti: »Nach Gfrörer und Delarc würde es sich hier um eine Strecke in Apulien handeln.«⁵

G. 1894. pisala su o tom pitanju tri njemačka historika: Meyer von Knonau, Heinemann i Martens. Meyer von Knonau kaže, spomenuvši dašto ponajprije ono pismo: »Es ist nicht ganz klar, auf welchen Gegner in der Nähe Roms Gregor VII. mit dem deutlichen Hinweis auf eine Eroberung, in dieser Einladung abzielte, ob er den in der Seele des Dänen-

¹ Doslovce isto kaže Gregorovius u četvrtom izdanju svoga djela od g. 1890.

² Raeder: Danmark under Svend Estridsen og hans sonner. Kjobenhavn 1871. str. 202. — Prijevod iz danskoga zahvaljujem kolegi i prijatelju g. dru. Franji Bučaru.

³ Dehio: Geschichte des Erzbistums Ham-

burg-Bremen bis zum Ausgang der Mission. II. str. 16—17.

⁴ Delarc: Saint Grégoire VII. et la réforme de l'Église au XIe siècle. III. Paris 1889. p. 107, gl. još i p. 382.

⁵ Langen: Geschichte der römischen Kirche von Gregor VII. bis Innozenz III. Bonn 1893. p. 46.

königs, in der Erinnerung an die stürmisch bewegte Jugend, wohl nur schlummernden Hang zu abenteuerlichen Zügen, jetzt aber unter Erweckung von Hoffnungen für einen Sohn desselben, gegen den unbotmässigen normanischen Vasallen, Herzog Robert, neu wach rufen wollte.« Onda kaže opet: »Nicht minder rechnete er (Grgur VII.) darauf, den Hochmuth Robert Guiscards gründlich zu beugen, ja ihn wohl ganz aus seiner Herrschaft zu verjagen.«¹

Heinemann opet kaže: »Ohne Zweifel waren es unteritalische Gebiete, die Gregor dem Dänenkönige als lockendes Ziel vor Augen stellte, um seinen Beistand zu der Vertreibung der Normannen aus jenen Landschaften zu gewinnen.«²

Konačno nam ostaje još mišljenje Martensovo, koji veli: »Die Stelle bleibt unverstündlich, wenn wir nicht an das normanische Unteritalien denken. Häretiker im eigentlichen Sinne waren die Normanen nicht, aber sie unterlagen der Zensur und machten sich durch das Beharren in derselben der Ketzerei verdächtig. Dass die kühnen und thatkräftigen Normanen so abfällig beurteilt wurden, erklärt sich aus der Verstimmung des Papstes. Gregor wünscht, dass der dänische Prinz nach Verdrängung des Normanenherzogs als Vasall des römischen Stuhles die Gebiete von Calabrien und Apulien beherrschen soll. Der Plan blieb jedoch unverwirklicht.«³

Iz ovoga se vidi, da se pojedini pisci glede ubikacije one zemlje između sebe ne slažu. Dok najviše njih pomišlja na južnu Italiju Roberta Guiscarda, drugi neki misle na Siciliju, Sardiniju, ili Napulj. No svi ipak priznaju teškoću i nejasnost toga mjesta u pismu. Razlog tome očito je, što oni glavnu važnost polažu na one papine riječi »non longe a nobis . . . iuxta mare«, pak tako se ne mogu Italije riješiti. Ali ja mislim, da je to krivo. Martens dobro opaža, da Robert Guiscard i Normani nijesu heretici, pa budući da ne može napustiti Italije, kuša tu pojavu i one izraze u papinskom pismu sebi kojekakvim domišljanjem tumačiti. Baš u tome i jest glavni dio svega, naime u riječima: »quam viles et ignavi heretici tenent«, a toga papa ne bi nikad o Robertu Guiscardu kazao, ma bio on još kako ljut na njega, kao što on izraza »heretik« nikad ne upotrebljava za Henrika IV. Heretik uopće znači čovjeka, koji se opire nauku crkvenom, dogmama i ostalim vjerskim istinama, a ne vlasti, kako je to bilo s Robertom Guiscardom.⁴ Glagolaše pak hrvatske u to se vrijeme većim razlogom moglo zvati hereticima, ta eno za samog sv. Metoda kaže se, da je bio heretik! Napokon treba i na to misliti, da se u Italiji, odnosno kod Normana radilo je jedino o Robertu Guiscardu kao vodi, dakle je spor njegov s papom bio upravo jedino vezan uz ličnost njegovu; ta Grgur VII. nije u martu

¹ Meyer von Knonau: Jahrbücher des deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V. II. 1070—1077). Leipzig 1894. p. 445—446.

² Heinemann: Geschichte der Normannen in Unteritalien und Sicilien. I. Leipzig 1894. p. 273.

³ Martens: Gregor VII. sein Leben und Wirken. Leipzig 1894. II. p. 76.

⁴ Gl. Weltzer-Welte: Kirchen-Lexicon (novo izdanje) s. v. »Häresie« od Isusovca Granderath-a.

1074. prokleo sve Normane južno italske, nego tek Roberta Guiscarda i njegove pomagače, pristaše¹, a za te ipak papa ne bi nikad rekao, da posjeduju »provinciam quaedam opulentissimam«.

Stoga ostajem kod svoga mišljenja i ponavljam ga, naime, da su spomenuti historici došli na krivi nazor glede Italije najviše stoga, što im nije poznata onovremena povjest hrvatska, te da se pod onom primorskom pokrajinom u pismu Grgura VII. ima jedino razumijevati Hrvatska.

O Svenovom sinu Magnu izrazio se Danac Raeder ovako: »Odgovor Svena Estridsena na papino pismo nije nam poznat. Medutim stoji stvar tako, da se on želji papinoj odazvao, ali ne potpuno, jer u dodacima djelu Adama Bremenskoga nalazi se ubilježeno, da je jedan sin Svenov od njegove prilježnice Thore, Magnus (ili kako ga Knytlinga-saga zove Knut) bio poslan u Rim, »da bude pomazan za kralja«, ali umre na putu, a baš zato jer je umr'o, ne može nipošto biti sumnje o tom, da poslanje sina njegova u Rim stoji u savezu s pozivom Grgurovim.«² On dakle kaže ono, što je rekao i Gfrörer; tome se mišljenju pridružuje i Langen riječima: »Sven schickte dem Verlangen des früheren Briefes gemäss seinen Sohn nach Rom, erlebte aber nur den Schmerz, ihn auf der Reise sterben zu sehen.« U noti se Langen poziva na Gfrödera.³

Tome se protivi Dehio, uz kojega pristaje i Meyer von Knouau. Dehio kaže: »Höchst willkürlich interpretirt und combinirt hier Gfrörer (III 114). Er kommt natürlich zu dem Schlusse, dass Dänemark allerdings päpstlicher Lehnstaat geworden. Allein die bei Adam III Schol. 73 berichtete Sendung des dänischen Prinzen als eine Folge der Gregorischen Aufforderung vom Januar 1075. zu betrachten, ist schon wegen des April-briefes vom selben Jahre und des nachfolgenden Schweigens unmöglich. Jene Sendung fiel vielmehr in die Jahre 1063—1065.« Nadalje kaže Dehio, kako je kralj Sven težio za crkvenom samostalnošću, pa veli: »Bei der römischen Curie, zu der er als Beweis seiner Ergebenheit sogar seinen Sohn schickte um im Voraus die Königsweihe zu empfangen, fanden seine Wünsche in der Person Hildebrand's einen für Hamburg höchst gefährlichen Anwalt.«⁴

Tomu se mišljenju, da je naime Svenov sin putovao u Rim oko 1063. do 1065. pridružuje (kako je već rečeno) s malo riječi i Meyer von Knouau.⁵

Kod ovoga pitanja od najveće su važnosti one riječi suvremenog kroniste Adama: »... ut ibi (u Rimu) consecratur ad regnum«. Za kakvoga kralja? Da nije za danskoga, već sam istaknuo, jer toga nije kasnije učinio ni jedan od petorice Svenovih sinova i nasljednika, a da je baš Sven to na svaki način htio učiniti, on toga ne bi između 1063. i 1076. propustio. Konačno se ne može samo

¹ »In synodo Robertus Guiscardus, dux Apuliae et Calabriae et Siciliae et omnes eius fautores excommunicantur et anathematizantur.« Jaffé: Regesta pontificum. Drugo izdanje. Lipsiae 1888. I. p. 603.

² Raeder: n. d. p. 202.

³ Langen n. d. p. 51—52.

⁴ Dehio n. d. I. p. 241 i II. Anmerkungen p. 7.

⁵ Meyer von Knouau n. d. I. p. 420. nota i II. p. 557. nota 146.

na lako uzeti okolnost, da se radi o nezakonitom sinu, pored tolikih zakonitih, koji nijesu mogli imati volje da se odreknu Danske polubratu za volju. Stoga zabacujem tumačenje Dehiovo, koji bi htio, inače bez dokaza, odbaciti poslanje Magnovo u god. 1063.—1065., te ga u savez staviti s emancipacijom danske crkve. Priznajem, da je moje u raspravi izrečeno mišljenje sa Svenovim sinom Magnom kao papinskim kandidatom za hrvatski prijestol vrlo smiono, te da ne mora baš stajati, ali i opet kažem, da je ono u potpunom logičkom skladu s gotovo sigurnim tumačenjem one zemlje kao Hrvatske. U tom slučaju vijest Adamova ne pravi poteškoća u tumačenju.¹

Dr. Ferdo Šišić.

Vrlo mi je žao, što nijesam nikako mogao nabaviti najnovije veliko dansko djelo »Danmarks Riges Historie« Kjobenhaven

1896, u kojem je prof. Steenstrup o tome pisao. Možda ću privatnom korespondencijom i tome pomoći.

PREDMETI IZ RIMSKOGA GROBLJA U STENJEVCU.

Ostanci rimske naseobine spominju se u Stenjevcu već u 18. vijeku. Kasnije, kada je postajalo sve to sigurnijim, da to nije bio municipium Andautonia, prestao je i interes za nju. Tek u novije doba posvećivala joj se opet veća pažnja, a mnogo je za to uradio tamošnji župnik g. Ljud. Ivančan, kojega ide veoma velika zasluga, što se je ona mogla istražiti. Danas, pošto su se ta istraživanja morala privesti kraju, može se reći, da rimska naseobina u Stenjevcu nije bila neznatna. Od zidova, koji su se konstatovali, mogao se je otkriti samo mali dio, jer se danas ondje nalaze zgrade¹, ali se u godinama 1896—1898. mogao prekopati dosta velik dio rimskoga groblja, koje se je nalazilo kraj ove naseobine. G. 1896. vodio je iskapanje na trošak hrv. arheološkoga društva g. prof. Jos. Purić, a g. 1897—1898. iskapao je sam g. župnik Ivančan dijelom na svoj trošak, a dijelom mu je hrv. arheološko društvo faktične izdatke nadoknadilo. Predmeti, koji su se u tom groblju našli, bili su u dosta lošem stanju. Rijetki su bili čitavi predmeti, a od polupanih se nijesu uvijek mogli naći svi komadi. Zato se u izvještajima, koji su štampani u ovome časopisu², i nije moglo obazreti na same predmete, nego se inventar pojedinih grobova mogao samo nabrojiti. Danas su ti predmeti, u koliko se to dalo, sastavljeni, te sačinjavaju lijepu zbirku u narodnome muzeju, koja je vrijedna, da se objelodani. Malenu kolekciju posjeduje još i g. župnik Ivančan, koji je dopustio, da se neki izabrani predmeti ovdje priopće.

Grobovi, kojih je prekopano 129, ne pružaju ništa neobična. Koliko se može razabrati iz oba izvještaja, bio je mrtvac u mnogo slučajeva sahranjen na samome garištu gdje je bio i spaljen. Grob je obično jednostavno iskopana plitka jama, u koju su se metnule posude sa spaljenim kostima i ostali predmeti. Osim toga spominju se u izvještajima još grobovi obloženi kamenjem (61 63. 65.), popodeni kamenim pločama (30. 73.), obloženi kamenim pločama (4. 6.) i zidani pečenom cigljom (25. 29. 102.). Grob 62. bio je pokriven kamenom pločom, a grob 54. u toliko je zanimljiviji od ostalih, što je kao žara služila staklena posuda sa staklenim poklopcem, koja se cijela iz zemlje izvadila, a za njezinu sigurnost bili su se pobrinuli na osobit način.

Inventar je grobova sastojao ponajviše iz zemljanih posuda, kojih se našlo u najviše grobova po jedna ili više; zatim iz više staklenih posuda različitoga oblika, zemljanih svjetiljaka, željeznih predmeta, uresnih predmeta od različitoga materijala i više komada bronsanih novaca.

¹ Ljud. Ivančan, Vjesnik n. s. IV str. 223 sl. 101.

s. III str. 207—214, a Purićev kao nastavak u IV. svesci str. 172—176.

² Ivančanov izvještaj izašao je u Vjesniku n.

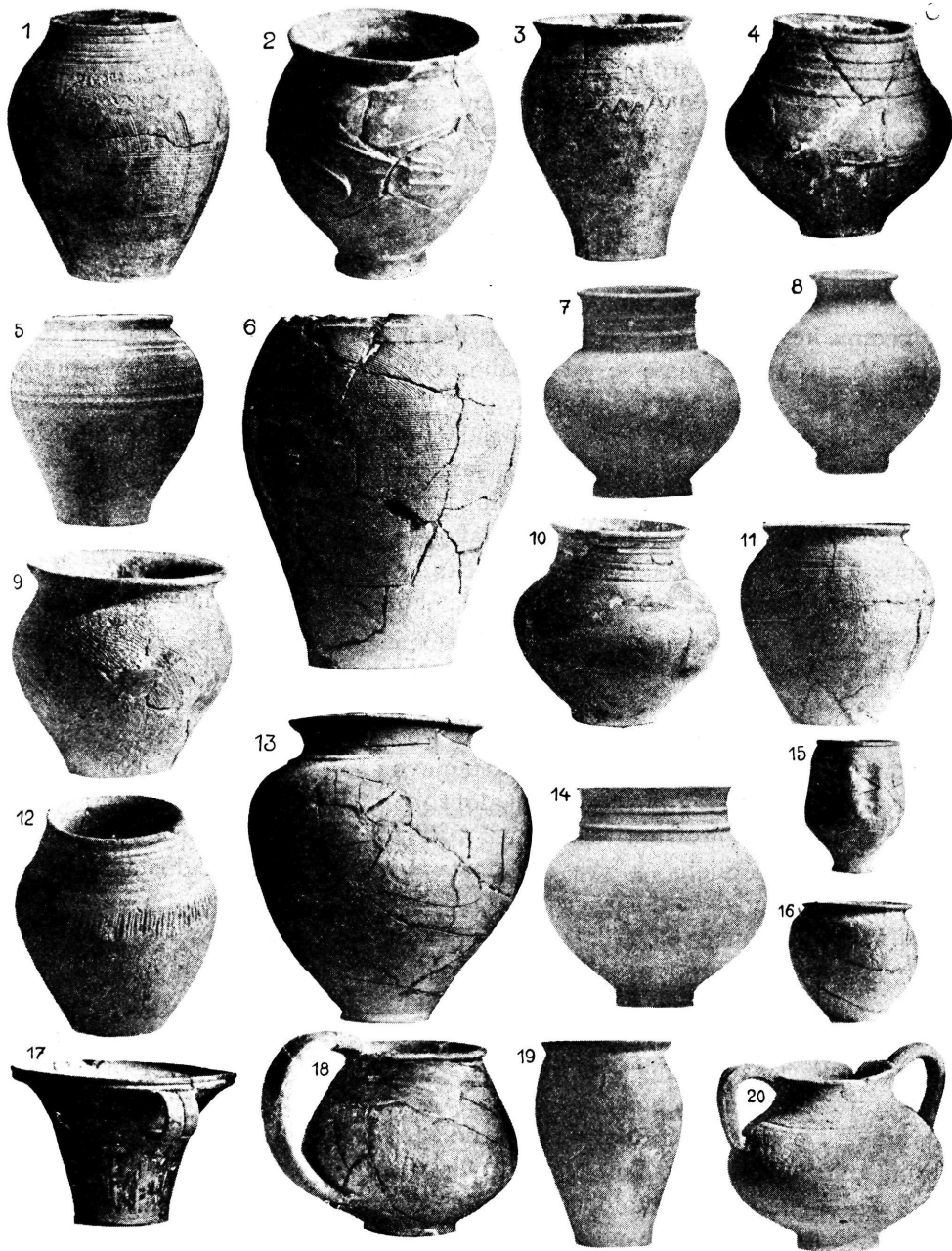
1. Predmeti od pečene zemlje.

Čini se, da nije bilo mnogo zemljanih amfora. Našlo se doduše rbina od više komada, ali se iz njih nijesu dale sastaviti cijele posude. Jedna prepiljena amfora iz groba br. 54, visoka 90 cm, dala se je sastaviti, te je uvrštena u stenjevačku zbirku narodnoga muzeja. G. župnik Ivančan mogao je sastaviti nešto više od donje polovine jedne slične amfore, koja je sada u njegovoj zbirci

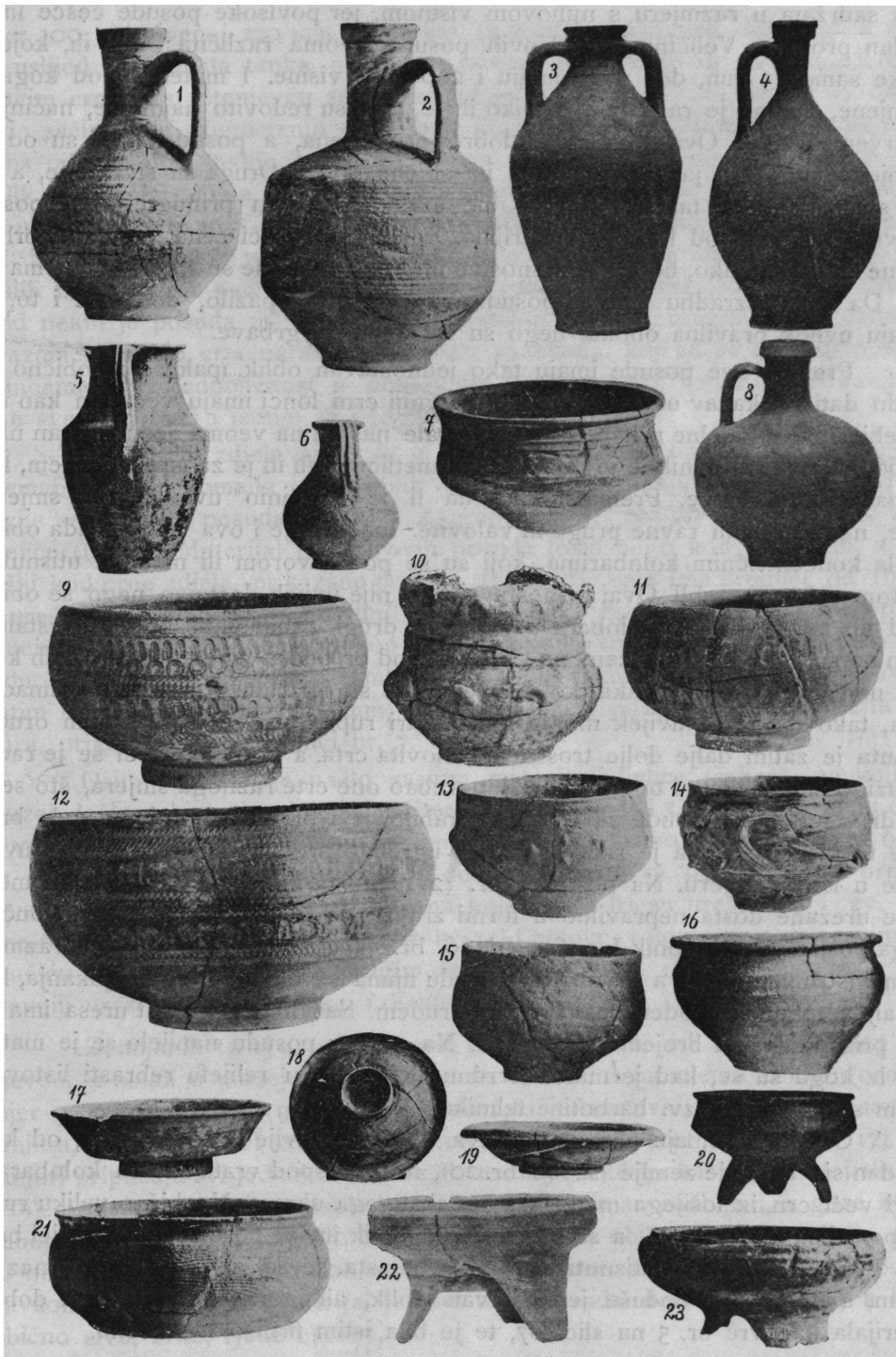
Vrčeva od crvene zemlje (sl. 67 br. 1—4 i 8) bilo je dosta po grobovima. Kako su to ponajviše jake posude, to su obično i sasvim dobro sačuvane, pak ih je samo nekoliko trebalo sastaviti. U muzej ih je došlo osam, a u Stenjevcu je još jedan. Visoki su 200—285 mm, a spoljašnjost im je obično dosta hrapava, rjede je izglađena. Slični su jedan drugomu u toliko, što imaju okruglasto tijelo, na kome je uzak grljak. Tijelo je sad više sad manje vitko, uski je grljak katkada veoma kratak a katkada dug, pa prema tomu se i oblik tih posuda donekle mijenja. Vrč pod br. 2 time se od ostalih razlikuje, što široko njegovo tijelo nije okruglasto, nego sastoji iz niskoga valjka, na koji je gore i dolje nastavljen širokom podnicom kusočunj. Ova je posuda i zato zanimljivija od drugih, što ima ornament. Kolobari, koji su na tijelu, jamačno su utisnuti još na kolu, premda nijesu sasvim pravilni. Nekoliko se kolobara daje konstatovati i na vrču prikazanom pod br. 1., ali su ovi povišeni, tako da izgledaju kao obruči, koji posudu okružuju. Ove posude imaju po jednu ručku, a samo jedna ima dvije, pak se ima smatrati amforom. Ručka se ili ostavila bez ukrasa, ili ima profil, koji se povraća kod svih posuda, koje imaju ručku. Uzduž je ručke usječen ozgo do dolje jedan zarez ili njih dva. Osim ovih velikih vrčeva našlo se je još i nekoliko malenih, oblikom sasvim sličnih, načinjenih od istoga materijala (sl. 67 br. 6). Visoki su 80—100 mm, a stijene su im skoro tako debele, kao kod većih vrčeva. Muzej ima dvije ovakve posude, a u Stenjevcu je još jedna. Drukčiji oblik ima jedan vrč, visok 155 mm, načinjen od dobro pročišćene žutocrvene zemlje, a nalichen tamnocrvenim firnisom (sl. 67. br. 5). Tijelo nije najšire u sredini, nego na svome najgornjem dijelu, a vrat je dosta širok. Stijene su dosta tanke, ali je pomno izrađena posuda dosta čvrsta.

Urne imaju oblik prikazan na sl. 66 br. 4. 7. 14. To su sive posude, visoke 133—205 mm, izrađene od dobro pročišćene zemlje. U muzeju ih je 7 cijelih, a od jedne se našla samo donja polovica. Imaju gotovo oblik kruglje, na koju je nastavljen širok vrat visok 45—50 mm. Taj je vrat gore i dolje obično jednako širok, a samo je na dvije posude gore uži. Vrat ima i ornament — jedini, koji se nalazi na posudi — a sastoji od dva (jedanput tri) obruča. Ovamo je ubrojena i posuda prikazana na sl. 66. br. 10, koja nije sasvim slična, a ni materijal nije jednako solidan. Na vratu je mjesto spomenutoga ornamenta ugreno 8 dosta nepravilnih kolobara, valjada prostom rukom.

Mnogo se lonaca našlo, kojima se oblik daje donekle svesti na oblik posude sl. 66. br. 1. Sve su ove posude dolje uske, a gore široke, te nemaju vrata, nego je na njegovome mjestu uzak van izvnut rub. Dolje je posuda katkada tako uska, da jedva stoji, ali se to događa samo kod malenih primjeraka. I inače je oblik dosta različit, pak se za ove posude ne može reći, da je količina nji-

Sl. 66. Zemljane posude iz rimskoga groblja u Stenjevcu. Br. 5 kod župnika Ljud. Ivančana u Stenjevcu, a ostale u narodnom muzeju u Zagrebu.

Sl. 67. Zemljane posude iz rimskoga groblja u Stenjevcu. Br. 22 kod župnika Ljud. Ivančana u Stenjevcu, ostale u narodnom muzeju u Zagrebu.

hova sadržaja u razmjeru s njihovom visinom, jer povisoke posude češće imaju omalen promjer. Veličina je kod ovih posuda veoma različita; ima ih, koje su visoke samo 75 mm, dok neke imaju i 290 mm visine. I materijal, od koga su načinjene, veoma je različit. Nekoliko ih je, a to su redovito najmanje, načinjeno od crvene zemlje. Ova je zemlja dobro pročišćena, a posude, koje su od nje načinjene, dosta su jake, premda su im stijene tanke. Druge su sive boje, a stijene su im također tanke, ali su i one čvrste. Veći su primjerci ovih posuda redovito načinjeni od lošijega materijala. Zemlja nije pročišćena, te je zato prhka; pečene su nejednako, boje su tamnosive ili crne, a stijene su katkada veoma debele. Da se na izradbu takvih posuda obično malo pazilo, dokazuje i to, što nemaju uvijek pravilna oblika, nego su iskrivljene i grbave.

Premda ove posude imaju tako jednostavan oblik, ipak se je obično nastojalo dati im kakav ukras. I najjednostavniji crni lonci imaju većinom kao ures na sebi sitne paralelne pruge, koje su morale nastati na veoma jednostavan način (sl. 66. br. 6 i 9). Radnik ih je ili zagrebao metlicom, ili ih je zaparao oruđem, koje je imalo sitne zupce. Prema tomu, da li je to činio uvijek istim smjerom ili ne, nastale su ili ravne pruge ili valovite. Inače se je i ova vrst posuda obično uresila koncentričnim kolobarima, koji su se pod otvorom ili na kolu utisnuli ili prostom rukom ugrebli. Ovaj jednostavni ures nije uvijek dostajao, nego se obično ispod tih koncentričnih kolobara nalaze još drugi ornamenti, koji su nastali na razan način. Posuda, prikazana na slici 66. pod br. 1 ima ispod pet utisnutih kolobara najprije tri reda točaka, koje su utisnute sa instrumentom, koji je imao tri šiljka, tako da su se uvijek mogle utisnuti tri rupice na jedanput. Istim oruđem utisnuta je zatim dalje dolje trostruka valovita crta, a po svojoj prilici se je radnik poslužio istim oruđem i onda, kada je ugrebao one crte raznoga smjera, što se na posudi vide. Slično oruđe sa tri šiljka rabilo je i pri izradivanju posude br. 3, te se tu jasno vidi, da je radnik, kad je ugrebao prelomljenu crtu, držao uvijek oruđe u istom smjeru. Na posudici br. 12 nalazimo mjesto takvoga ornamenta crtice urezane dosta nepravilno u formi zraka. Na jednom tamnosivom lončiću, što ga posjeduje g. župnik Ivančan (sl. 66. br. 5), utisnuta su u velikom razmaku tupim instrumentom dva kolobara, a među njima su tri kolobara od pikanja, koje su valjda također ubodene istim tupim oruđem. Sasvim drugu vrst uresa ima posuda prikazana pod brojem 2 na sl. 66. Na gotovu posudu nanijelo se je materijala, iz koga su se, kad je malo otvrdnulo, izrezali u reljefu rebrasti listovi sa dugim stapkama; t. zv. barbotine-tehnika.

Ovamo se imaju ubrojiti još dva lonca sa dvije visoke ručke, od kojih je jedan siv iz bolje zemlje (sl. 66. br. 20), urešen ispod vrata sa dva kolobara, a drugi veći crn iz lošijega materijala bez ikakvoga ukrasa. Neobično veliku ručku ima posudica sl. 66. br. 18, a sasvim poseban oblik imaju posude na istoj slici br. 15 i 17. Prva je sa strane utisnuta na sedam mjesta, te se za pravo može nazvati čašom, a druga ima doduše jednostavan oblik, ali je radena iz istoga dobrog materijala kao vrč br. 5 na slici 67, te je bila istim firnisom naličena.

Zdjelice su u ovom groblju bile zastupane u velikom broju ali u malo oblika. Više posuda ima oblik prikazan na sl. 67. pod br. 9, 11 i 12. Muzej ih ima 10 komada, a u Stenjevcu su još tri. Veličina im je razna; najmanjoj je pro-

mjer 100, a najvećoj 220 mm. Materijal, iz koga su načinjene, dobar je, a stijene su uslijed toga dosta tanke, a ipak su posude jake. Boje su sive, smeđecrne ili sasvim crne, a u Stenjevcu se nalazi još jedna crvena. Čini se, da su ove posude sačinjavale skupocjeniji dio zemljanoga posuda u kućanstvu, jer se na nekima od njih nije štedilo sa uresom. Ima ih doduše i neurešenih, ali pošto je oblik tih zdjela veoma ukusan, to ornamenta gotovo i ne tražimo. U glavnom se ures sastoji iz triju do 15 cm širokih crta, koje idu oko posuda u razmacima od kojih 20 mm. Ove crte su ispunjene malim zarezima, koji imaju oblik malih trokuta, a načinjeni su šiljatim oruđem po četiri jedan ispod drugoga. Kod nekih je posuda taj ures posve dostajao, a kod drugih su se osim toga i razmaci između crta ukrasili listovima i rozetama, koji su se utisnuli posebnim štancama. Ova jednoličnost u ornamentu ovih posuda ujedno je dokaz, da su one sve izradene u jednoj te istoj tvornici.

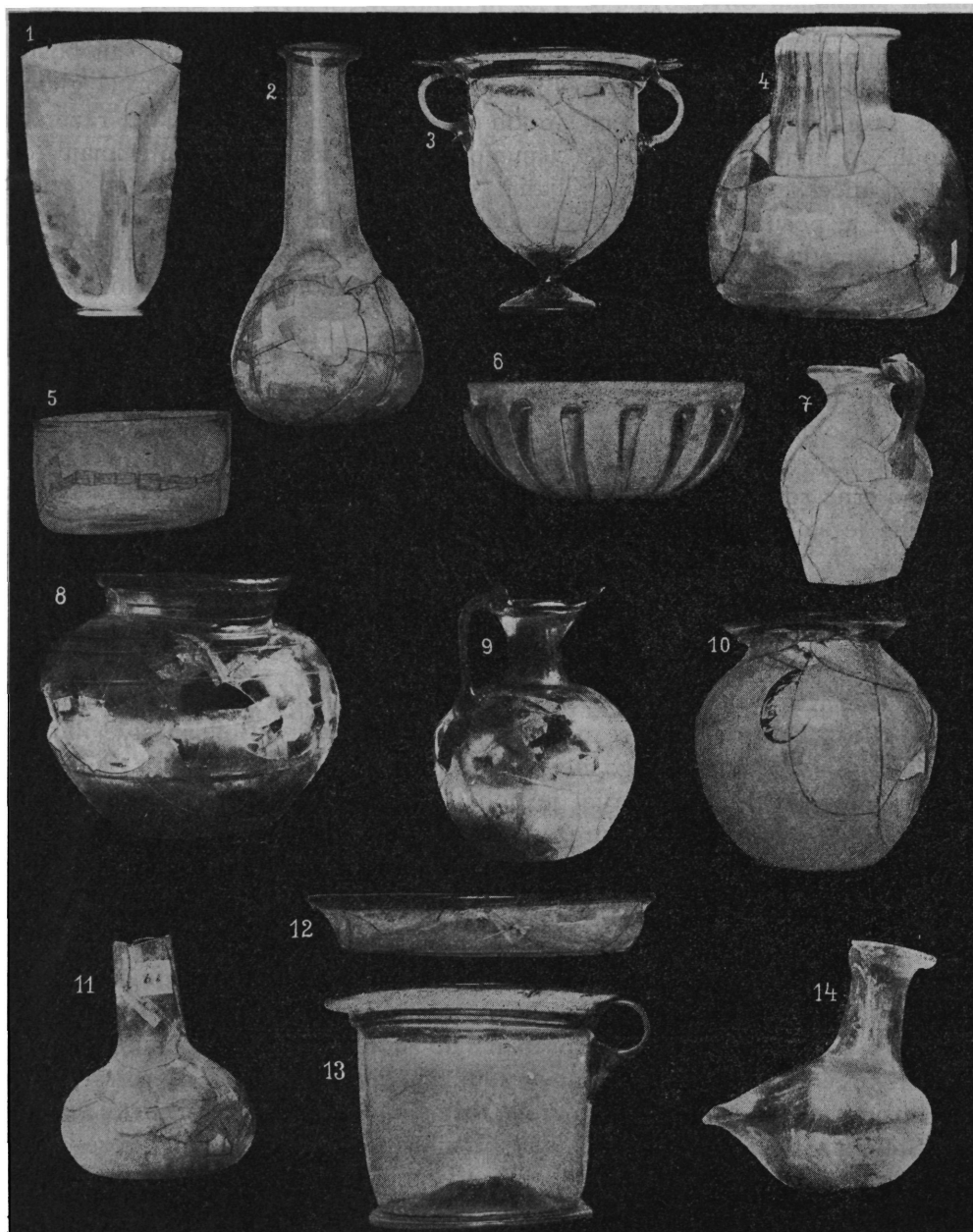
Osim ovih zdjela našlo se je i nekoliko drugih oblika, ali u mnogo manjem broju. Tri komada imaju oblik malene plitke zdjelice, a stoje na tri noge. Dvije se od ovih posuda nalaze u Zagrebu (sl. 67. br. 20 i 23), a jedna u Stenjevcu (br. 22). Materijal je kod ovih posuda lošiji nego kod prijašnjih, a još je lošiji kod crne zdjele, prikazane pod br. 21 (sl. 67), koja ima promjer od 165 mm, a urešena je sa sličnim valovitim prugama, kako ih nalazimo na gore opisanim loncima sl. 66. br. 6 i 9. Napokon još treba ovdje spomenuti kao posebne oblike jednostavnu zdjelu iz crvene zemlje sl. 67. br. 16 visoku 110 a široku gore 150 mm, zatim crnu zdjelu široku 125 mm, uresenu sa dva povišena koncentrična kolobara, prikazana na istoj slici br. 7.

Osim toga se je našlo sasvim malenih zdjelica (šalica), od kojih je u muzej došlo 5 komada, dok se u Stenjevcu nalaze još 3. Boje su sive ili crvene, a veličina im se obično mnogo ne mijenja (promjer oko 80, visina oko 60 mm; br. 10 visok je 83 mm). Materijal je dobar, a često su ove posude i ornamentovane. Jedna je uresena sa tri urezana kolobara, a tri su urešene u tzv. barbotine-tehnici. Jedna je od ovih (sl. 67. br. 14) i bojom svojom i uresom sasvim slična lončiću br. 2 na sl. 66. Na drugim dvjema (sl. 67. br. 10 i 13) nalaze se jednostavniji uresi u obliku točaka, črkanja i polumjeseca.

Zemljanih tanjura iskopano je 13 komada, od kojih je jedan u Stenjevcu, a ostali u muzeju. Veličina im je razna; najmanjemu iznosi gornji promjer 97, a najvećemu 190 mm. Poseban i to jednostavniji oblik imaju samo dva tanjura, i to jedan mali crni i jedan crveni (ujedno najveći, sl. 67. br. 17). Ostali tanjuri pripadaju svi jednoj te istoj vrsti, te imaju oblik prikazan na istoj slici br. 18 i 19). Stoje na 3—4 mm visokoj nozi, prema gore su zaobljeni, a gore završuju rubom, koji je do 15 mm širok. Uresa ovi tanjuri obično nemaju, a gdje ga ima, tu on sastoji od nekoliko kolobara, koje nalazimo na vanjskoj strani posude i na donjoj strani dna. Materijal je kod ovih posuda dobro pročišćen, a boje su obično sive, crne, rjeđe crvene.

Zemljanih se je svjetiljaka našlo 7 komada. Četiri su u muzeju, a tri su još u Stenjevcu. Dva komada imaju još stariji oblik sa širokim kljunom, te se imaju uvrstiti u II. razred sistema, što ga je ustanovio za rimske svjetiljke

Sl. 68. Staklene posude iz rimskoga groblja u Stenjevcu. Br. 1, 4, 7, 11 i 14 kod župnika Ljud. Ivančana u Stenjevcu, ostale u narodnom muzeju u Zagrebu

J. Fink.¹ Na jednoj od ovih lampica prikazan je u reljefu morski puž, a na drugoj je također reljef, ali se ne može stalno reći, što je prikazano; možda je delfin. Pečata na ovim svjetiljkama nema. Ostalih pet svjetiljaka treba uvrstiti u Finkov III. razred, a na njima nalazimo ove tvorničke pečate: FORTIS (dva puta), SATVRNIN, STROBIL, VIBIANI.

Predmeti iz stakla.

Staklenih je posuda bilo tek u nekoliko grobova, a stanje, u kom su se našle, bilo je veoma loše. Neke su se od njih dale donekle sastaviti, dok od drugih imamo samo fragmente. Krivo je tomu, što su te staklene posude bile prije pogreba izložene vatri, te su se velikim dijelom rastalile, tako da se je u grobovima našlo više rastaljenih komada stakla. Od drugih, koje su se raspale u sitne komadiće, nisu se svi komadići mogli skupiti i pohraniti.

T. zv. suznih bočica bilo je malo. Našle su se samo 4 cijele, a od nekoliko su se našli fragmenti. Oblik im je veoma jednostavan; slične su dolje nešto proširenoj cijevi.

Boca prikazana na sl. 68. br. 2 dala se je donekle sastaviti, te se vidi, da ima kruškoliko tijelo, na komu se nalazi dug grljak. Sličnu posudu vidio sam u Stenjevcu (sl. 68. br. II), ali je u ove tijelo više okruglo. Od jedne treće slične boce sačuvao se samo grljak. U Stenjevcu ima jedna četverouglasta boca (br. 4) visoka 145 a široka 120 mm, sa kratkim grlom i širokom ručkom, na kojoj su po dužini udubljena tri zareza.

U staklenom loncu br. 13 visokom 105 mm bile su u grobu 54 sahranjene kosti pokojnika, a pokriven je bio sa staklenim poklopcem br. 12. Posuda je u grobu bila tako zgodno postavljena, da je ostala cijela, dok se je poklopac raspao u nekoliko komada. Posude br. 8 i 10 (visoke 90 i 115 mm) imaju trbušast oblik; manja od njih (br. 8) urešena je sa nekoliko obruča. Sličan oblik ima još jedna posudica u muzeju, koja je ostala cijela, a visoka je samo 50 mm.

Lijep oblik ima staklena posuda br. 3. Slična je okrenutomu zvonu, a stoji na niskoj nozi. Gore pod rubom obilazi oko nje 4 mm širok obruč, a osim toga ima dvije male ručke. Visoka je 114 mm, a služila je valjda kao čaša. Zdjelica br. 6 uresena sa ispupčenim rebrima zastupana je u dva primjerka; jedan je u muzeju, te ima promjer od 130, a visinu od 52 mm. Osim toga ima u muzeju još jedna manja zdjelica (promjer 83, vis. 53 mm) sasvim jednostavna oblika (br. 5).

Vrčica od stakla našla su se dva; jedan je u muzeju, a drugi u Stenjevcu. Obadva su od prilike jednako velika (visina je 95 mm), ali se oblikom nešto razlikuju. Zagrebački primjerak (br. 9) ima krugljasto tijelo i tijesan grljak, a stenjevački (br. 7) ima više duguljasto tijelo, a grljak je širok.

U koliko ove staklene posude imaju ručke, to su one posebno radene iz staklene šipke i na posudu prilijepljene, a brušenjem su se onda izgladile. Boja

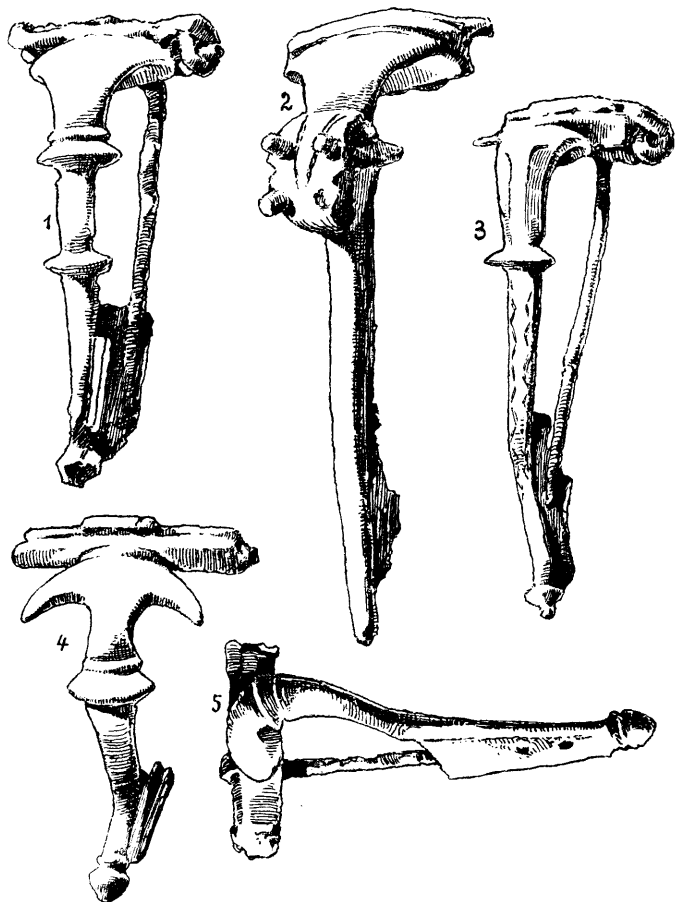
¹ Sitzungsberichte der philol.-philos. Classe d. k. bayr. Akad. d. Wissensch. 1900 str. 685 i d.

je ovoga stakla ili modrozeleno ili žutozeleno. Bezbojnih posuda među ovim vrstima nema. Staklo nije kod svih ovih posuda jednako debelo, kod nekih je tanko, a kod drugih, osobito kod posude br. 13 i zdjelice br. 6 je veoma debelo.

Bezbojno staklo nalazimo samo kod nekoliko čaša, što su se u ovom groblju također našle, nu i kod ovih su neke još zelene. Ove čaše su si u toliko slične, što su im na strani utisnute stijene, uslijed čega podsjećaju na zemljani lončić sl. 66. br. 13. Samo je jedna od njih (visoka 105 mm) gore isto tako široka kao i dolje, dok su druge (br. 1) dolje uske a prema gore postaju šire. Neke od ovih posuda nijesu se dale sastaviti, jer je bezbojno staklo tako tanko, da je u opće nemoguće i pomisliti, da bi se u grobu sačuvalo i da bi se svi komadići mogli skupiti.

Župnik Ivančan ima jednu malu bočicu (br. 14), koja ima veoma zanimljiv oblik. Slična je ptičjemu tijelu bez glave, a staklo, iz koga je načinjena, veoma jako irizira.

Kao predmeti iz stakla spada ovamo još nekoliko okruglih zrna iz neke staklene mase. Promjer im je 10—15 mm, a zarezi, kojima su ureseni, daju im

Sl. 69. Bronsane fibule iz rimskoga groblja u Stenjevcu. U narodnom muzeju u Zagrebu. Nar. vel.

oblik dinje. Na nekima se vide tragovi modre boje, kojom su bila naličena. Takvih se je zrna našlo veoma malo, u tri groba po jedno, a u jednom dva. Ostala zrna, što su bila u nizu, valjda su u vatri uništena. Osim ovih malih zrna, koja se drugdje veoma često i katkada u velikoj množini nalaze, i to već u egipatskim grobovima (t. zv. egipatski porculan), našla su se i veća iz prozirnoga stakla, ali i ta u malom broju. U jednom se je grobu našlo jedno ljeveno zrno žutozeleno boje (promjer 25 mm) u obliku odsječka kruglje, urešeno na površini zarezima, koji podsjećaju na spiralu. Uz ovo je zrno nekad valjda bilo sasvim slično, te su oba možda bila u sredini niza manjih zrna. Dva ovakova veća zrna (promjer oko 25

mm), ljevena iz običnoga modrozelenoga stakla, našla su se u grobu 13, te su služila valjada u istu svrhu. Ovim je zrnima slična jedna okrugla ploča iz jantara (promjer 28 mm), koja je također u sredini probušena, te je vjerojatno, da je i ona bila u većem nizu. Ovo je ujedno i jedini predmet iz jantara, što se je u tom groblju našao. Uzrok tomu biti će dvojak. Valjada ga je u opće malo bilo, a što je bilo, to je vatra uništila.

Bronsani predmeti.

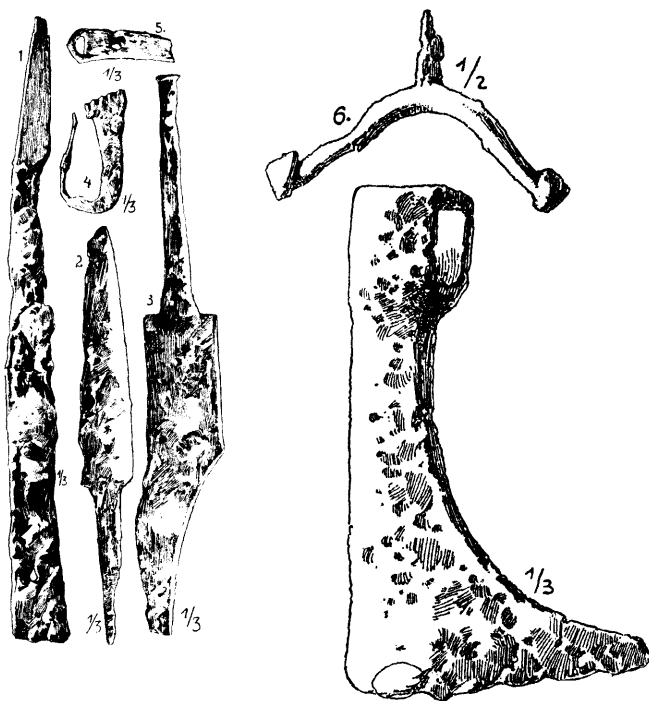
Bronsanih je predmeta bilo u grobovima veoma malo. Našlo se je doduše više fragmenata, ali je to bilo većinom tako sitno i iskvareno, da se za nijedan ne može reći, kakvome je predmetu pripadao. Od cijelih se predmeta mogu spomenuti dvije igle, od kojih jedna bez šiljka (sada duga 88 mm) ima uho za uvlačenje konca, dok je druga cijela (duga 95 mm) na kraju samo proširena.

Bronsanih fibula došlo je u muzej 17 cijelih ili barem neznatno oštećenih, a dvije cijele posjeduje župnik Ivančan. Osim toga ima još više fragmenata, po kojima se ne može cijela fibula rekonstruisati. Mnogo se o tim fibulama, od kojih je nekoliko prikazano na slici 69., ne da reći. Oblikom se doduše međusobno razlikuju, ali se sve dađu svesti na oblik, koji je nastao iz kasno la tenske fibule. U cijeloj srednjoj Evropi, a napose u podunavskim zemljama, nalaze se ove fibule veoma često, dok prema sjeveru postaju rjeđe.

Željezni predmeti.

Željezni predmeti, što su se u stenjevačkom groblju našli, dosta su dobro sačuvani. Zato i ne možemo reći, da je mnogo željeznih predmeta tečajem vremena propalo, nego moramo priznati, da ih u opće nije mnogo ni bilo. Oružja se osim jedne strjelice nije našlo nikakvoga. Jedna ostruga (sl. 70. br. 6) ima ranije rimski oblik sa kratkim postranim nastavcima u obliku dugmeta. Noževa se je našlo više komada i to nekoliko cijelih, a od nekoliko samo fragmenti. Tri su prikazana na sl. 70. pod br. 1—3. Oblik im je različit, a kako se vidi, bili su neki u držak utaknuti, dok su drugi bili među korice umetnuti. Od pojedinih komada željeznih sprava treba spomenuti polovicu škara, koja se nalazi u Stenjevcu, a bile su slične našim škarama, kojima se ovce strižu, zatim jednu dosta veliku sjekiru (sl. 70. br. 7). Zanimljiv oblik ima željezno kresalo prikazano pod br. 4 na sl. 70. Željezna igla našla se je samo jedna, a i toj je vrh otkrhan. Čemu je služila jedna željezna ploča duga 75, a široka 48 mm, obložena na jednom kraju uskom željeznom pločicom, ne može se reći. Isto je tako teško reći, čemu je služila jedna karika sa promjerom od 44 mm, dok se za dvije uske pločice, koje su dva puta savijene pod pravim kutom, može nagadati, da su služile kao okov na kakvom drvenom komadu pokućstva. Kao što u mnogim drugim rimskim grobljima, tako se je i ovdje našao dosta velik broj željeznih čavala. Oblik im je isti, što ga imaju i današnji kovani čavli, a čudno je na njima to, što su se mnogi od njih tako dobro sačuvali, kao da su tek sada skovani. To se je inače i drugdje često konstatovalo. Jedan je od čavala veoma malen, te ima veliku glavu; jamačno je imao da služi kao ures.

Nakitima možemo smatrati samo dva ili tri željezna predmeta. Jedna uska željezna pločica (duga 40, široka 12 mm, sl. 70. br. 5) ima na jednom kraju iz-

rezanu rupu u formi polumjeseca, te je bila, kako se vidi, negdje umetnuta i čavlicima pričvršćena. Veoma je vjerojatno, da je ovoj pločici odgovarala druga slična, koja je imala nastavak, koji je zahvatao kao kopča u rupu izrezanu u našem komadu. Jedan obruč od dosta tanke žice sa promjerom od kojih 85 mm služio je sigurno kao narukvica. To je sasvim jednostavno savijena žica, kojoj su krajevi, gdje se sastaju, nešto isprepleteni. Mali fragmenti ovakve žice, koji su se našli u drugom grobu, valja da pripadaju sličnoj narukvici.

* * *

Sl. 70. Željezni predmeti iz rimskoga groblja u Stenjevcu.
U narodnom muzeju u Zagrebu.

Cijelo se groblje, u kom su nekadašnji stanovnici stenjevački pokapali svoje pokojnike, nije dalo prekopati. Prekopao se je samo jedan dio, a sigurno je, da je rimsko groblje na tom mjestu zauzimalo znatno veću površinu. Uzrok tomu bio bi taj, što su se samo na tom istraženom mjestu mogli naći manje više netaknuti grobovi, dok je naokolo, kako se čini, zemljište bilo više obrađivano, tako da su plug i konjska kopita izravnali niske humke, što su bili nad grobovima i uništili predmete, koji su se nalazili u plitkim grobovima. Ako ovo groblje i nije bilo onako bogato, kako bismo mi to željeli, to nam ono ipak pruža toliko, da si možemo donekle stvoriti sliku života u ovoj naseobini. Da je naseobina bila dosta velika, istaknuo je već g. Ivančan, a da nije bila tako siromašna, mislio je da može suditi već po tom, što se je u nekim grobovima našlo po više staklenih posuda, koje su u ono vrijeme bile ipak nešto skupocjenije. Mi u istinu nismo navikli, da u grobljima iz rimskoga vremena nademo skupocjenih predmeta, pa zato je ovakav sud i opravdan. Jednoličnost, koju opažamo u pojedinim oblicima iskopanih posuda, gotovo nas sili na zaključak, da ovo groblje nije bilo veoma dugo u porabi. Mi smo naučni, da kod iskapanja grobova najviše pazimo na novce, koji se nadu, pa da po tim novcima odredimo vrijeme, u koje grob spada. Ima ih doduše, koji kažu, da novac ne mora biti nikakvo dokazalo, jer su se u grob mogli metnuti i stariji i mnogo stariji novci, ali u ovom slučaju možemo reći, da novci odgovaraju nadenim pred-

metima. Mnogo se novaca nije ni našlo, a u koliko se spominju u oba izvještaja, potječu oni iz doba Klaudija I. do Hadrijana. Zemljane posude, što su se našle, moraju se metnuti većinom u prvo, a dijelom u drugo stoljeće poslije Isusa. Oblici, koje nalazimo, većinom su la tènski, koji su za rimskoga vremena, dakako u nešto preradenu obliku, još dugo živjeli. Uresi, koje na tim posudama nalazimo, potječu velikim dijelom također još iz pred-rimskoga vremena. Kako je tvornica zemljanoga posuda svagdje bilo, to ne možemo tražiti, da u oblicima nademo mnogo analogija među posudama, koje su se u raznim krajevima rimskoga svijeta našle. Uza sve to dadu se neke posude sasvim srazniti sa formama, koje su nam od drugud poznate. T. zv. aretinskih posuda nije se u stenjevačkom groblju našlo,

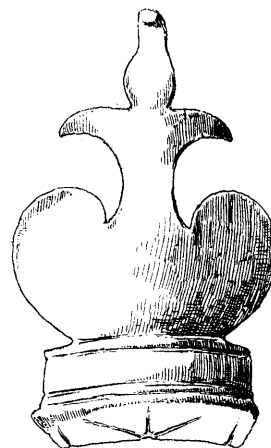

Sl. 71. Ulomak terra sigillata posude iz rimske naseobine u Stenjevcu. Kod župnika stenjevačkoga Ljud. Ivančana.

ali se je našao jedan komad ovakove zdjele na mjestu, gdje su se konstatovali temelji rimskih zgrada, a nalazi se sada u g. župnika Ivančana (sl. 71). Kako se ovakve posude u nas ne nalaze preveć često, to nam je i ovaj fragmenat mio, tim više, što je posuda, kojoj je pripadao, morala biti dosta lijepa. Oblik, što ga je ta posuda imala, približuje se oblicima, što ga imaju crne posude prikazane na slici 67. br. 9, 11 i 12, te se pojavljuje nešto prije konca prvoga stoljeća po Isusu, a nalazi se često u grobovima iz vremena Antonina; kasnije ih sve više nestaje. Posuda je na vanjskoj strani imala reljefni ukras, a po tom, što se je od toga ukrasa sačuvalo, može se reći, da je način ukrasa prešao na posudu ovoga oblika izravno sa starijih oblika, koje su noviji oblici za kratko vrijeme sasvim potisnuli. Ploha, koja je bila ispunjena reljefima, bila je gore ispod ruba omeđena jajastim nizom i nizom pikanja, a dolje iznad dna jednostavnom crtom. Okomitim crtama, koje su sastavljene iz pikanja, bio je cijeli prostor razdijeljen u obliku metopa. Čini se, da su se dva uska prostora uvijek izmjenjivala sa jednim širokim, te da su uski prostori bili ispunjeni ornamentima (ponajviše vijencima i lišćem), dok su u širokima valjda bile prikazane samo čovječje figure. U sačuvanom širokom prostoru prikazana je muška figura sa golim gornjim tijelom, koja stoji na desno. Lijevom je nogom stala na povišen predmet, u lijevoj ruci drži nejasnu stvar, a desna joj je ruka uzdignuta (Poseidon?). Oko figure načinjena je dvostruka kružna crta, tako da cijeli reljef podsjeća na medaljon.

Među staklenim predmetima imaju dvije zdjelice (sl. 68. br. 6) oblik, koji je poznat već u Augustovo vrijeme, ali je bio oblubljen još i u drugom stoljeću.

U jednoj od ovih zdjelica (grob 13.) našao se je novac Klaudija I., po čem se ta zdjelica daje datirati. Ostali stakleni predmeti najviše su načinjeni iz modrozelenoga stakla, koje je karakteristično specijalno za drugu polovinu prvoga stoljeća. Nekoliko je staklenih posuda načinjeno iz prozirnoga stakla, te će pripadati prvoj polovini drugoga stoljeća, a u isto će vrijeme spadati i jako irizirajuća bočica prikazana na sl. 68. pod brojem 14. Bronsane fibule, što su se našle, također su karakteristične za prvo stoljeće po Isusu, te ne će sizati daleko u drugo stoljeće. Samo za fibulu prikazanu na sl. 69. br. 2 zna se, da je živjela kroz cijela prva dva stoljeća. Za ostale bronsane predmete, što su se u groblju našli, ne možemo ništa reći, a za tri jednaka bronsana predmeta, što su se našli u fundamentima rimskih zgrada (sl. 72.), možemo samo reći, da su valjda služili kao okov na kakvom drvenom pokućtvu.

Sl. 72. Bronsani okov iz rimske naseobine u Stenjevcu. U narodnom muzeju u Zagrebu. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

Iz svega toga možemo zaključiti, da je prekopani dio rimskoga groblja bio u porabi u prvom i u prvoj polovici drugoga stoljeća po Isusu. Po kasnijim novcima, što su se u okolici groblja našli (među njima je i jedan od Valentinijana I.) može se doduše sigurno reći, da je ta stenjevačka naselbina mnogo duže cvala, ali grobova od tih kasnijih stanovnika nismo prekopali. Da li su se njihovi grobovi nalazili u neprekopanom dijelu groblja ili se je groblje kasnije prenijelo na drugo mjesto, to još ne znamo. Svakako će to biti grobovi sa kosturima, a ne sa paljevinom.

Dr. Viktor Hoffiller.

MIKROSKOPSKO ISTRAŽIVANJE NEKIH NEOLITIČKIH KAMENIH PREDMETA.

Klin od aktinolita iz Osijeka.

Godine 1901. poklonio sam arheološkom odjelu narodnoga muzeja uglađen klin iz neolitičkoga doba. Od njega sam si načinio izbrusak za mikroskopsko istraživanje, te ću nalaz toga istraživanja ovdje u kratko opisati. Klin je nađen u okolici osječkoj na jednom polju iduć iz Novoga grada prema Tenju, i to još početkom XIX. vijeka, a čuvao se u obitelji kao tobožnji strijelni kamen (Donnerstein, Donnerkeil), jer su držali, da je gromom dospio na zemlju i da kuću od groma čuva. Pod ovakovim imenom često se ovakovo kameno oruđe spominje, osobito ako je oblika, kao što je ovaj klin, koji je otegnut, sa obje strane zašiljen i 17.5 cm dug. Poprječni prerez ima oblik istokračna trokuta sa zaokruženim vršima. Boja mu je crnosmeđa uslijed rastrošene okorine, kojom je prevučen. Na svježem lomu je sivo zelene boje, te se tu vidi, da je od škrljevog kamena izrađen. Na lomu se već prostim okom vide vlaknasti amfibol (aktinolit) i crna zrnca željezne rude

Pod mikroskopom u običnom svjetlu očituje se jasno škrljeva struktura kamena. Aktinolitni igličasti i jezičasti listovi redaju se naime svojom dužinom u usporedne nizove, a uz ove vidimo redove crne željezne rude. Ta škrljavost poremećena je samo na onim mjestima, gdje su sitnije aktinolitne iglice pustasto isprepletene ili tamo, gdje se veća množina željezne ili lističave kloritne rude u nepravilnim hrpama izlučila. Osim aktinolita i crne željezne rude vidimo u preparatu još zelenu kloritnu rudu, rutil, titanit, hematit, limonit i leukoksen. U polarizovanom svjetlu raspoznamo još po koje zrnce kalcita.

Aktinolit je glavna sastojina kamena, te ga vidimo u obliku sitnih iglica ili većih uskih listova. Ti su listovi u isbrusku gotovo bezbojni, te im je i pleochroizam vrlo slab. Terminalnih ploha nema na nijednom listu, a kraj općenitog poprječnog članjenja okomito na glavnu os vidimo prizmatsku kalavost slabo razvijenu, i to obično samo sa par kratkih crta označenu. U blizini gomilica željezne rude vidimo često, da su iglice i listovi aktinolita na krajevima fino raščihani. Pod nakrštenim nikolima pokazuje aktinolit žive boje, a potamni uvijek koso pod kutem od $2-19^{\circ}$.

Željezna ruda, koje ovdje mnogo ima, je po svoj prilici ilmenit (titanovo željezo). Vidimo je u obliku sitnog nepravilnog zrnja, poredanog u usporedne nizove ili u nakupinama. Mjestimice pretvoren je ilmenit u smeđu željeznu

hrdu (limonit), ili, što je običnije, vidimo zrnca ilmenita okružena bijelom rastršinom, u kojoj lako upoznajemo leukoksen.

Titanit je dosta rijetka ruda u ovom kamenu, a pojavljuje se u sitnim zrnčima i ledcima. Sitna zrnca pokazuju svojom hrapavom površinom, jakim dvolomom i slabo žućkastom bojom, da pripadaju titanitu, i da su postala uslijed rastrašbe iz titanovog željeza. No osim tih zrnaca ima u isbrusku nekoliko sitnih ledaca, koja imaju oblik kose četvorine sa dva oštra nasuprotna kuta. Ti se leđci svojim optičkim svojstvima jasno očituju kao titanit. Međ nakrštenim nikolima ustanovilo se na dva takva leđca, da su sraslaci i da granica sraslaška raspolovljuje oba šiljasta kuta.

Rutil dolazi ovdje rijetko i to u vrlo tankim kratkim iglicama ili u sitnim zrnčima, koje se u hrpice gomilaju. Boje je crvenosmede, rjeđe žućkastosmede. Na rubovima je kadšto prozračan, inače neproziran, a neka zrnca pokazuju slab pleochroizam. Ima ga i kao uklopak u aktinolitu.

Crvena željezna ruda (haematit) je rijetka, a vidimo ju u obliku pravilnih šesterostranih i kao krv crvenih listića.

Calcit izlučio se je mjestimice iz aktinolita kao sitno prozirno zrnje. Isto tako postala je i kloritna ruda pretvorbom iz aktinolita, te ju vidimo u obliku modrušasto zelenih listića slabog pleochrozma.

Ulomak čekića od amfibolna škriljevca iz Vrbovca kod Daruvara.

Kada sam g. 1902. bio u Daruvaru u poslu predradnja za geološku kartu onoga kraja, primio sam od inženira južne željeznice g. Gerlića u Daruvaru stražnji dio kamenoga čekića, koji potječe iz Vrbovca kod Daruvara. Naš ulomak je dobro ugladen i ima na gornjoj i doljnoj strani iza rupe za držalo plitak žlijeb. Izrađen je od kamena tamno sive boje, koji pokazuje finu škriljavost. Pod mikroskopom vidimo, da je to amfibolni škriljevac.

Glavne sastojine kamena su amfibol, glinenac, kremen i magnetit. Amfibol je u izbrusku smeđe zelene boje i pokazuje jak pleochroizam. Razvio se je pretežno u obliku nepravilnih velikih krpastih listova, koji obično pokazuju jednu kalavost u obliku finih kratkih crtica. Pod unakrštenim nikolima potamne svi listovi koso i to pod kutem od $15-16^{\circ}$. Ima i prereza sa dvije kalavosti, a te se onda sijeku pod kutom oko 124° . Na nekim mjestima pretvara se amfibol u zelenu kloritičnu rudu. Glinenac vidimo u izbrusku u obliku malenog bezbojnog zrnja, koja se često očituju kao polisintetski sraslaci po albitnom zakonu. Uslijed rastrašenja je glinenac često pomućen, te ispunjen vrlo sitnim dvolomnim ljušticama milovke. Kao uklopak vidimo u glinencu magnetit, zirkon i sitne amfibolne listiće. Kremen dolazi u obliku sitnog bezbojnog nepravilnog zrnja, koje u polarizovanom svjetlu pokazuje žive boje. Magnetita ima mnogo, i to u obliku crnih nepravilnih zrnaca ili u većim zrnima, koja onda često imaju rombske preze. Ima ga i kao uklopak u glinencu i amfibolu. Kadšto se tu troši magnetit u smeđu željeznu hrdu. Osim toga ima u tom kamenu malo igličasta bezbojna apatita i sitna zrnja zirkona.

Ulomak kamenog bata od amfibola iz Zagorja.

Ovaj komad potječe iz Zagorja, a ne zna mu se поблиže nalazište. To je pločasti odlomak sa dijelom uške za držalo. Okrugla uška ima promjer od 25 mm. Kamen je tamno sive zelene boje i škrljave strukture, a vidi se već prostim okom, da mu je glavna sastojina amfibol. Po svojoj strukturi i sastavu pripada ovaj kamen amfibolnim škrljajevcima. Pod mikroskopom vidimo osim velike i pretežne množine amfibola još glinenac, kremen, magnetit i zirkon kao sastojine kamena.

Amfibol je lijepo zelene boje i jakog pleohroisma. Kalavost je dobro izražena, a koso potamnjenje neide preko 20° . Uvijek vidimo amfibol u obliku velikih listova nepravilna obrisa. U cijelom preparatu našlo se nekoliko sraslaca amfibola i to po plohi ortopinakoida, te se tu vidi, kako je izmed jednog i drugog individua umetnuta još po koja vrlo uska sraslačka lamela.

Glinenac se pojavljuje u obliku nepravilna bezbojna zrnja, koje je često već rastrošeno i zato mutno. Na mnogim zrnima vidimo vrlo fine sraslačke lamelle po albitnom zakonu.

Kremena ima u kamenu malo i to uvijek u vrlo sitnim zrcima izmed amfibola i glinenca. Magnetit je obilan u obliku crnog nepravilnog zrnja i praška, a ima ga i kao uklopak u amfibolu. Često se troši u smeđu rastrošinu.

Zirkon dolazi u okruglim i jajolikim bezbojnim zrcima, koja svjetlo jako lome. Ima ga kao uklopak često u amfibolu.

Dlijeto od serpentina iz okolice Ivanca u Zagorju.

To je dlijeto načinjeno od kamena tamnozelene boje, na kojem vidimo žuto smeđe pjege. Pod mikroskopom očituje nam se taj kamen kao antigoritni serpentin, a one smeđe pjege, koje već prostim okom vidimo, potječu od salita, koji se pretvara u antigorit. Kroz kamen provlače se nizovi i hrpe crna sitna magnetita, a ostali prostor zapremaju većim dijelom gusto isprepletene nakupine sitnolističave antigoritne serpentinske rude. Ti listići pokazuju redovito po koju crtu uzdužne kalavosti, te usporedno potamnjenje.

U preparatu vidimo velika zrna jedne bezbojne rude sa dvije kalavosti. Ta ruda lomi svjetlo jako, te se u isbrusku dobro med ostalim rudama ističe i pokazuje med nakrštenim nikolima vrlo žive boje. Potamnjenje je koso, a mjerenjem se vidi, da se kut potamnjenja kreće oko 36° i više. Po svojim svojstvima očituje se ova ruda kao salit. Antigorit postao je ovdje dakle od monoklinskog piroksena, kako se to već često motrilo, te se tuj vidi, kako listovi antigorita zadiru uz pukotine u zrna salita.

Magnetit se mjestimice troši u željeznu hrđu. Osim toga ima u kamenu mnogo žila krizotila.

Ferdo Koch.

NAJSTARIJI HRVATSKI NOVCI.

Hrvatski kraljevi iz narodne dinastije nisu sami kovali novca, nego je po njihovoj državi kolao tudi novac i to većinom bizantijski. U starim se listinama taj novac spominje pod imenima *byzantini*, *solidi romanati*, *romanati*, *solidi Romanorum*, *pecunia Graecorum*¹. Tomu se pojavu ne smijemo ni najmanje čuditi i ni najmanje to ne umanjuje dostojanstva hrvatske države. U jednu se ruku može da protumači time, što se je u međunarodnom prometu svagdje najrade primao takav novac, koji je kao n. pr. bizantijski zlatni solidus poradi svoje izvrsne kakvoće bio postao općim prometnim sredstvom, s kojim se nijedan drugi nije mogao da takmi. U drugu opet ruku valja da se istakne, da u X. i XI. vijeku kovanje novca nije bilo tako općenito rašireno, kao što je to bilo kašnje, da se u hrvatskoj državi u ovo doba valjda ni nije kopalo zlata i srebra po rudnicima, pa tako ni nije moglo da bude domaćega materijala, iz kojega bi se kovanjem novca mogao neki znatniji državni dohodak polučiti. Ako i jesu hrvatski narodni vladari bivali u nekom podređenom snošaju bilo spram Bizanta bilo spram papinske stolice, to su ipak u toliko uvijek bili samosvojni, da ne bi od nikuda bili morali da mole dozvolu, da svoj novac kuju, kada bi se za to samo bila osjećala potreba. Nisu tako od nikuda dozvole molili niti bugarski², srpski³ i bosanski⁴ vladari, kada ono započese

¹ Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia* na više mjesta.

² U Bugarskoj je prvi kovao novce car Mihajlo II. Asen (1246—1257), a oponašao je mletačke matapane. Novce, što ih Ljubić (*Opis jugoslavenskih novaca*) pripisuje prvomu i drugomu Asenu, po mojem je sudu dao praviti car Ivan Aleksander (1331—1365) a u to doba spadaju i novci, koji se pripisuju Simeonu Velikom i Petru II. Možda su tobožnji Simeonovi novci prvi, što ih je kovao Ivan Sračimir. Zlatni novac Vladimirov nije od bugarskoga nego od ruskoga vladara toga imena. Papa Innocens III. doduše podijeljuje g. 1204. bugarskomu caru Kalojanu pravo da kuje novac, ali se ovaj tom dozvolom nije poslužio. Svakako je uz postojeće prilike bila posvema suvišna, te nije imala nikakove vrijednosti.

³ U Srbiji su prvi počeli da kuju novce kraljevi Stefan Uroš II. Milutin i njegov brat

Stefan Dragutin u mjestu Brskovu. I oni su oponašali mletačke groše matapane, pa je stoga protiv toga prosvjedovalo mletačko veliko vijeće svojim zaključcima od 3. svibnja i 29. listopada 1282. i 29. travnja 1287., ali naravno bez uspjeha. Ti su novci oni srpski groševi sa likovima kralja i sv. Stefana na jednoj, a sjedećega Isusa na drugoj strani, koji imaju napise *Urosius rex* (za Milutina), te *Stefan rex* i *Karulus rex* (za Dragutina). One novce, što ih Ljubić dodijeljuje stricu ovih kraljeva Vladislavu, morati će da si podijele Stefan Dragutin i njegov stariji sin Stefan Vladislav II., a svi novci, što ih daje Milutinovu i Dragutinovu ocu Urošu I., spadaju na Milutina, koji se također zove Urošem.

⁴ U Bosni je prvi počeo da kuje novce Stjepan II. Kotromanović na početku XIV. vijeka, a njemu pripisujem i one novce, koje Ljubić dodijeljuje njegovu ocu Stjepanu I.

izdavati svoj novac, ali učiniše to više od poldrug stoljeća iza izumrća hrvatske narodne dinastije.

Ako još i nisu hrvatski narodni kraljevi svoga novca kovali, to su ga ipak Hrvati prvi među južnoslovenskim plemenima imali. Do nedavna se je mislilo, da je najstariji hrvatski novac onaj, što su ga arpadovski i anžuvinski kraljevi i hercegi, te banovi — većim dijelom u zagrebačkoj kovnici — pravili, a koji je pod imenom banovca (moneta banalis)¹ uživao zaslužen ugled i onkraj hrvatskih meda. Neki bi htjeli, da su te banovce kovali već kraljevi Emerik (1196—1204) i Andrija II. (1205—1235), ali listine i nahodaji dokazuju, da banovaca prije druge polovice vladanja Bele IV. u Hrvatskoj i Slavoniji nije bilo u prometu, pa tako pomisao, da bi se ranije bili kovali, nema nikakova temelja. Za Andrije II. i neko vrijeme za Bele IV. vrijedio je u Hrvatskoj kod trgovanja novac iz nekih kovnica u austrijskim alpinskim zemljama, koji se je po ponajglavnijoj kovnici salcburških nadbiskupa u Friesachu u Koruškoj nazivao »frisatici«². Uza nj nailazimo u nahodajima u znatnijem broju još i na donekle srodne novce engleskoga kralja Henrika III., te kolonjskih nadbiskupa i drugi porajnskih duhovnih i svjetovnih knezova. S tim frizaškim novcem kraljevski novac iz mađarskih kovnica nije u Hrvatskoj pravo mogao da podnese utakmicu, tako da mu neko vrijeme ni u listinama nema spomena, i da je dapače i u skupnim nahodajima novaca razmjerno veoma slabo zastupan³. Da se mađarski kraljevski novac u to vrijeme u Hrvatskoj nije niti rado primao niti u opće morao primati, dokazuje jedno mjesto u listini kralja Andrije II. od g. 1217, kojom se potvrđuju povlastice zagrebačke crkve⁴, o kojem će niže biti pitanje govora.

Ako hrvatskim banovcima u prvoj polovini XIII. stoljeća još i nema traga, to iz toga još ne slijedi, da u ono doba u Hrvatskoj još nigdje nije bilo domaćega novca. Čini se, da ga je bilo u Dalmaciji, gdje se je već par puta naišlo na veći broj nekih sitnih parica od lošega srebra, koje nemaju napisa, te tako ne kažu same, od koga su. Proučiv veću takovu skupinu, koja se je prije nekoliko godina našla u Žažviću, ustanovio sam po analogiji jedne strane tih novaca sa odgovarajućom stranom na jednoj drugoj vrsti sa napisom, da su kovani u gradu Spljetu i da valjda spadaju u XIII. stoljeće. Samostalno je do istoga rezultata došao i uvaženi stručnjak za sredovječnu numizmatiku prof. Luschin u

¹ Sr. o tom predmetu izvrsnu Truhelkinu radnju »Slavonski banovci. Prilog hrvatskoj numizmatici« u Bosanskom Glasniku IX 1897 str. 1—160.

² Prvi put se u Hrvatskoj spominju frizaški novci g. 1211. Tkalčić: Mon. ep. zagr. I str. 26. Isp. moj članak: »Našašće frizaških novaca u Ostrovu« u ovom »Vjesniku« n. s. IV str. 108 i sl.

³ U spomenutom ostrovačkom nahodaju samo je jedna sedmina svih novaca od ugarskih kraljeva Andrije II. i Bele IV., a i od tih je ono par Andrijinih po obličju sasna srodno frizaškim novcima, dok su svi Belini novci brakteati, koji su tako lagani, da su jedino mogli da rabe kao sasna sitan novac u malom prometu. To je i jedini razlog, zašto ih u tom srijemskom nahodaju ima.

⁴ Tkalčić Mon. ep. Zagr. I str. 45.

Gradcu, kojemu je uprava kninskoga muzeja taj nahodaj poslala, da ga prouči i objelodani.¹

Kod ovih spljetskih novaca ima više pitanja, o kojima se može koješta nagađati, a da se ipak ne mogu činjenice stalno utvrditi. Glavna takova pitanja jesu: kada su se te parice kovati počele i otkuda gradu Spljetu pravo, da ih kuje? Nema sumnje, da su spljetske parice sa napisima Spalatinus i Spalatio, koje su se kovale koncem XIII. i početkom XIV. vijeka, bile autonoman gradski novac, ali kako je sa onom vrstom bez napisa? Na njima je samo jedno jedino slovo E baš na sredini novčane pločice, a oko njega ima dva veća i više manjih poteza, jedna karičica, jedan ili dva krstića i znak V ili Λ. Po ovom tipu sjeća taj novac doduše na mađarske arpadovske novce XII. stoljeća, ali dosele nadeni primjerci po svojoj fabrici svakako će biti znatno mlađi od toga vremena. Meni se čini, da bi mogli spadati u drugu polovinu XIII. vijeka.

Ako bi se smjelo već spomenuto slovo E dovesti u svezu sa imenom kojega vladara, to bi se moglo pomišljati ili na bizantijskoga cara Emanuela Velikoga, koji je g. 1166 i 1167 - 1180 bio gospodarom Spljeta i cijele Dalmacije, a koji je baš Splječanima mnogo dobra činio², ili na ugarskoga kralja Emerika (1196—1204). Luschin se odlučuje za potonjega, pa je dapače iz onih raznolikih poteza u svezi sa slovom E načinio dvije rekonstrukcije napisa, kakov bi se mogao bio nalaziti na izvornim novcima iz Emerikova vremena³. Kada bi ova lijepa hipoteza bila ispravna, to bi ovi izvorni novci naravno bili kraljevski novci⁴, kovani u spljetskoj kovnici, a oni što su se kasnije po tom uzorku kovali — a kojih se mnogo sačuvalo — bili bi samo sve to gorje imitacije istih, te se valjda više ne bi mogli smatrati kraljevskim novcem, nego autonomnim gradskim, koji bi iz onoga bio nastao. Luschinova misao ima taj nedostatak, što se dosele nije našao niti jedan novac, koji bi makar i samo približno odgovarao kojoj od njegovih rekonstrukcija, a dok se takova što ne nade, ne smijemo reći, da se je u Spljetu već za Emerika, dakle na koncu XII. vijeka novac kovao. Uprav tako se za sada ne smije reći, da je spljetska kovnica počela raditi već

¹ Dr. Arnold Luschin von Ebengreuth: Der Fund von Žažvić u Wiener numismatische Zeitschrift XXXIII (1901) str. 165—188. Prijevod toga članka štampan je i u Starohrvatskoj Prosvjeti VII str. 1—16.

² Thomas archidiaconus: Historia salonitana ed. Rački str. 73 Ipse (Emanuel) autem erat benignissimus circa omnes sibi subiectos, non tributorum exactor, sed diuitiarum suarum liberalissimus distributor. Omnes ad se uenientes honorabat, omnibus impensas ex fisco regio exhibebat. Recepta etiam computatione capitum ciuitatis spalatiensis, mittebat stipendia omnibus, infantibus etiam in cuna ia-

centibus singulos aureos dari faciebat...

³ Napis bi imao glasiti Heinrich(u)s ili Heinrich(icus) rex. Na jednom mađarskom novcu glasi kraljevo ime Henricus, a u listinama se on obično zove Henricus i Hemicus, rijeđe Enricus ili Almericus.

⁴ Kada se nisu u Zagrebu kovali i primali mađarski kraljevski novci, po svoj se prilici nisu ni u Spljetu ni u ostaloj Dalmaciji. Arpadovskih se novaca iz vremena prije Bele IV. u hrvatskim zemljama nade samo uz Dunav i Dravu, dakle na medi, a jako dvojim, da li ih se u opće kada u Dalmaciji i našlo, osim možda slučajno koji pojedini komad iz kasnijega vremena.

za vladanja bizantijskoga cara Emanuela Velikoga Komnena, kako sam ja jedan čas bio pomišljao, jer i protiv toga koješta govori, a ponajviše, što za sada nam poznati spljetski novci ne mogu biti stariji od druge polovine XIII. vijeka.

Pokušaj, da se u Dalmaciji nade domaći novac, koji bi bio stariji od hrvatskih banovaca, mora se dakle smatrati neuspjelim, a takovo poduzimanje ostati će valjda bezuspješnim i nadalje, ako se naime dokaže, da je istina, da su i u Dalmaciji u prvoj polovini XIII. vijeka bili frisatici općenito prometno sredstvo. Ja sam već prije upozorio na jedan nahodaj takovih novaca u Rogoznici¹, a valjalo bi pripaziti, da li se frizaških novaca u Dalmaciji ne nade još i češće. U jesnom slučaju ne može o tome biti govora, da bi spljetske parice mogle bile prije sredine XIII. vijeka nastati. Tada bi one bile od prilike suvremene slavonskim banovcima.

A nema li makar i drugačijih hrvatskih novaca, koji bi bili stariji od banovaca? Ja mislim, da sam ih našao, a pri tome mi je pomoglo gore već spomenuto mjesto u listini kralja Andrije II. od g. 1217², koje se je dosele krivo shvatilo. To mjesto glasi ovako:

Istud specialius adiiciendo statuimus, quod licet nunquam moneta regalis in regno banatus siue ducatus facta fuerit ab aliquo rege, tamen a successoribus nostris si fieri contingeret, quod non credimus, populus ecclesie, tam episcopi quam capituli, mercimonia sua vendendo vel emendo dare non compellatur pro eadem, nec etiam monetarii ad aliquod forum episcopi, causa exercende monete, accedere aliquo modo presumant, et si inventi fuerint, per quadraginta dies capti ab officialibus episcopi in carcere detineantur, omnes res suas quas tunc erga se habent amittentes.

Kralj Andrija II. u toj listini veli, da u Hrvatskoj, koja se nalazi pod vlašću bana ili hercega, nikada nijedan kralj nije pravio kraljevski dakle mađarski novac. Ako bi ga pako koji od njegovih nasljednika (kraljeva) ipak htio u Hrvatskoj da pravi, što kralj Andrija ne vjeruje (dakle i sâm ne namjerava učiniti), to se podanici zagrebačkoga biskupa i kaptola ne će smjeti siliti, da kod prodavanja ili kupovanja za svoju robu taj kraljevski novac primaju ili daju. Da se kraljevski novac ipak kakogod u promet ne uvuče, to se dapače ni to ne dozvoljava, da bi kovničari mađarskoga kraljevskoga novca dolazili na biskupovo tržište u tu svrhu, da taj novac u promet stavljaju. Ako bi se usprkos ovoj zabrani ipak u tom poslu zatekli, to ih imaju biskupovi službenici uhititi i kroz 40 dana u zatvoru pritvorene držati; stvari, koje bi tada kod sebe imali, imaju izgubiti.

Po ovim je podacima Andrijine listine dakle očito: I. da arpadovski kraljevi prije njega u Hrvatskoj nikada nisu novce kovali i da su postojale takove

¹ Vjesnik n. s. IV str. III.

Tkalčić: Mon. ep. Zagr. I str. 45. —

Kercselich: Historiarum cathedr. eccl. Zagr. str. 327 i drugdje.

prilike, da predbježno ni nisu na to pomišljali; 2. da je mađarski kraljevski novac u Hrvatskoj barem na početku XIII. vijeka izrično bio iz prometa isključen. Dok bi se kao povod za ovaku zabranu moglo pomišljati na vrijednosne razloge, što su naime frizaški novci, koji su u Hrvatskoj kolali, bili bolji i vrijedniji od mađarskih kraljevskih, to je za onu prvu činjenicu sigurno bilo sasvim drugih razloga, koji nam doduše nisu posvema jasni, ali kojima bi se možda mogli domišljati. Nepobitno stoji, da mađarski kraljevi u XII. i na početku XIII. vijeka u Hrvatskoj ne vrše regalnoga prava kovanja novca. Jedan od njih (Andrija II.) dapače se tako izrazuje, da se opravdano može dvojiti, da li Arpadovci u opće imaju pravo, da u Hrvatskoj mađarski kraljevski novac kuju¹. I nehotice se namiče pomisao, da to mora biti u nekoj svezi sa osobitim državopravnim položajem Hrvatske spram ugarske kraljevine i arpadovske dinastije, koji je bio mjerodavan počam od vremena ugovora sa Kolomanom. Hrvatska nije osvojena mađarska provincija, nego je savezna država sa zajedničkom kraljevskom dinastijom, a kao takova je naravno pridržala svoje državno pravo. Predstavnici njezine državne vlasti (arpadovski kraljevi i hercegi, a posredno i banovi) mogu da vrše sva vladarska prava, koja ih idu, a među njima i kovanje novca. Jedino je bilo potrebno, da taj novac po sadržini i obliku bude posvema sličan onome, što je u to doba u zemlji općenito u prometu bio. U protivnom ga slučajno naime ne bi primali, osim prolazno pod silu, a samo u ograničenom području, dokle bi ta sila sezala.

Sa vršenjem prava kovanja novca bio je skopčan prilično znatan do-

Sl. 73. Novci hrvatskoga hercega Andrije (1197—1204).

hodak, pa ga se već stoga uz inače povoljne prilike sigurno nitko nije drage volje odricao. Kako se čini, bio je prvi hrvatski dostojanstvenik, koji je ovo pravo hrvatske krune vršio i svoj novac kovao, sâm hrvatski herceg Andrija II. (1197—1204) iz arpadovske dina-

stije, koji g. 1217. zagrebačkoj crkvi daje one povlastice. Ono, što se tamo navodi, odnosi se samo na mađarski kraljevski novac, a nigdje se ne kaže, da hrvatski hercegi ili banovi nisu do toga vremena svoga novca kovali ili da ga ne smiju kovati. Što više, sačuvali su se primjerci od dvije veoma rijetke vrste novaca Andrijinih, koji su izvan svake sumnje hrvatski hercegški novci, samo se dosele kao takovi nisu bili prepoznali. To su najstariji novci, što su se —

¹ Banovci, koji su prvi kraljevski novac, koji se u Hrvatskoj kovao, nisu mađarski nego hrvatski kraljevski novac, pa se prema

tomu i zovu moneta regis pro Sclavonia.

u koliko je to meni poznato — u srednjem vijeku u Hrvatskoj napravili, a ja ih evo ovdje opisujem:

1. † $\overline{\text{N}} \cdot \overline{\text{D}} \cdot \overline{\text{R}} \cdot \overline{\text{E}} \cdot \overline{\text{A}} \cdot \overline{\text{S}} \cdot \overline{\text{D}}$. Jajolik štit sa ugarskim prugama u okviru, načinjenu od četiri luka i četiri mala poteza; u uglovima okvira četiri krugljice. Naokolo linearni kolobar.

Tragovi nekoga napisa. U linearnom kolobaru napred okrenuta okrunjena glava hercegova; na gornjem rubu kolobara dvije kule sa kruništima i jedna sa kupulom.

$\overline{\text{R}}$; 17–16 mm; tri primjerka iz zbirke kneza Montenuovo, sada u narodnomu muzeju u Zagrebu, imaju težinu od 0·85, 0·77 (sl. 73, 3) i 0·50 gr.

Réthy Corp. num. t. II br. 203 = Rupp Numi Hung. I tab. V br. 141 i 142 = Weszerle Tabulae num. hung. t. XV 7.

2. † $\overline{\text{N}} \overline{\text{D}} \overline{\text{R}} \overline{\text{E}} \overline{\text{A}} \overline{\text{S}} \cdot \overline{\text{D}} \cdot \overline{\text{C}} \cdot \overline{\text{R}}$. Velik gore okrenut polumjesec a povrh njega šesterotraka zvijezda. Naokolo piknjast kolobar.

Crkveni zabat sa dva postrana tornja iza četvorim svodovima i sa dvije kruglje urešena ogradna zida; povrh zabata tri krugljice i šesterotraka zvijezda. Naokolo piknjast kolobar.

$\overline{\text{R}}$; 17 16 mm. U mađarskom narodnom muzeju dva primjerka (sl. 73, 1 i 2).

Réthy n. d. t. II, 197.

Napis na prvoj vrsti ovih novaca jedino se može čitati Andreas d(ux), a onaj na drugoj Andreas d(ux) Cr(oatiae). Dosele se je na drugoj vrsti mjesto d(ux) Cr(oatiae) čitalo Dal(matiae) r(ex)¹, ali ja mislim, da je to čitanje neispravno, i da je na nj naveo lošije sačuvan primjerak novca, gdje se je slabo izražena velika tačka iza slova D uzela za slovo A, a nepotpuno sačuvano slovo C za L. Kada je Andrija II. bio kralj Dalmacije, bio je i kralj ugarski, pa bi sigurno na prvo mjesto bio metnuo ovaj potonji, a naslov kralja Dalmacije tekao na drugo. Tumačenje, da se je ovaj novac kovao na uspomenu reinkorporacije Dalmacije, neće biti ispravan, a mora sasama otpasti, kada imamo jedan primjerak toga novca, na kojem je jasno ispisano D·CR.

Da ne ostavim neuvažena i nepobijena još neka eventualna čitanja, spomenuti ću, da bi se kod novca pod br. 2 moglo doći i na nadopunjivanja d(ei) gr(atia) ili d(ēi) g(ratia) r(ex), ali bi to bezuvjetno bilo neispravno. Protiv prvoga nadopunjenja govori, što takov naslov kao nepotpun, koji se na drugoj strani novca ne nastavlja, ne bi imao smisla. Protiv drugoga vojuje, što između slova C i R nema rastavne tačke, koja se u ostalom dijelu naslova, gdje god je potrebna, ne ispušta. Na oba primjerka novca br. 2, što ih poznajem², povučen je doduše doljnji kraj slova C podosta gore, ali na mene čini utisak, kao da je to svakako C a ne G. Uza to potkrijepljuje moje shvaćanje i lik polumjeseca sa zvijezdom, koji je na sredovječnim hrvatskim grbovima u tolikoj mjeri karakteristična osebina, da nije neopravdano pitanje, nije li taj tobožnji

¹ Sr. Rupp VII, 170 = Weszerle t. XV, 5.

² Sadrene otiske mi je na moju molbu dao načiniti g. Dr. L. Réthy, kustos numizmatičke

zbirke narodnoga muzeja u Budimpešti, za što mu se lijepo zahvaljujem.

ilirski grb najstariji grb hrvatske kraljevine. Evo nam ga, gdje pri koncu XII. vijeka zaprema cijelo lice na novcu jednoga hrvatskoga hercega, pa kako da se onda drugačije shvati, nego kao grb hrvatski!

Novac pod br. 2 ima na jednoj strani crkveni zabat sa dva postrana tornja, dakle tip najobičnijih frizaških novaca, a reminiscencija na druge neke frizaške novce pokazuje i novac pod br. 1 sa svoje tri kule, ako i je njegov tip inače u pojedinostima izvoran. Jedna i druga vrsta po svom vanjskom obličju i kakvoći spadaju među frisatike.

Veoma je vjerojatno, da i među ostalim Andrijinim novcima, načinjenim po uzorku frizaških, ima još koja vrsta, što ju je on kao hrvatski herceg kovao, ali se to neda sigurno ustanoviti, jer na njima nema napisa sa herceškim naslovom, kao što je na one dvije vrste. Na vrstu br. 1 veoma sjeća jedan novac sa napisom *Andreas* bez oznake dostojanstva, kod Réthyja pod br. 172 (= Rupp br. 145 i Weszerle t. XV, 6), a srodni su i oni kod Réthyja pod br. 199—202, 206 i 207, ali nemaju nikakova napisa. Na polumjesec i zvijezdu, koji su valjda likovi najstarijega hrvatskoga grba, nailazimo na Andrijinim novcima br. 186—188, 190, 201 i 202 na Réthyjevim tablama, ali ni tu nigdje nema napisa, koji bi nam mogli pružiti sigurnijih podataka.

Na slici 73 naslikan je pod br. 4 jedan Andrijin novac iz hrvatskoga narodnoga muzeja, koji oponaša tipove onih porajnskih novaca, koji su po hrvatskim krajevima uporedo sa frizaškima kolali. Ne može se sigurno reći, da li je to hrvatski herceški novac, ali mi se čini veoma vjerojatnim. Na primjerku, što ga je Réthy t. II, 198 (= Rupp 146 = Weszerle XV, 4) priopćio, ostao je napis $\dagger \overline{\text{AR}}\overline{\text{DREA}} \omega / /$ nepotpun, ali, sudeći po priopćenim slikama, nema tu mjesta za tri slova, kako Réthy nadopunjuje (REX), nego samo za jedno ili najviše dva. Na zagrebačkom primjerku iz Montenuovove zbirke ima izopačen napis $\dagger \overline{\text{AMRDAIIVS}} \blacktriangle \overline{\text{DE}}$. Jasno je, da se ime ima ispraviti u *Andreas*, ali je dvojbeno, što je ono *DE* na koncu napisa, u kojem je svakako barem jedna pogriješka. Ako se tu čita *rex*, to se mora prvo slovo mijenjati, a treće bi u opće manjkalo. Meni se čini, da bi valjalo čitati *d(ux)* [*C(ro)atie*]. Kada je rezbar mogao počinuti onoliko pogriješaka u legendi imena, to mu ne podmićemo previše, ako uzmemo, da je zamijenio *E* za *C*. Srodnost napisa sa onim na vrsti br. 2 takovo predmnijevanje barem dopušta, a ne govori protiv toga ni činjenica, da su prauzorci obijuh novaca suvremeni i bili u Hrvatskoj u prometu. Evo opisa toga novca:

3. $\dagger \overline{\text{AMRDAIIVS}} \blacktriangle \overline{\text{DE}}$. Napred okrenuto okrunjeno hercegovo po-prsje, a do njega grede prijestolova naslona. Piknjasti kolobar.

Bez napisa. Crkva sa dva postrana tornja i trećim na sredini krova; pred crkvom zid sa galerijom; u polju gore dvije karičice, a dolje plitak luk. Naokolo piknjast kolobar.

$\overline{\text{AR}}$; promjer 15—16 mm; tež. 0.80 gr. Hrvatski narodni muzej. (sl. 73, 4).

Arpadovca Andriju II. prikazuju nam povjesni spomenici kao prilično neovisna vladara u Hrvatskoj¹, koji je u potpunom opsegu vršio vladarska prava,

¹ O Andrijinom vladanju u Hrvatskoj opširno raspravlja V. Klaić u članku O hercegu

Andriji (1197—1204) u Radu jugosl. akad. CXXXVI str. 200—222.

a evo to potvrđuju za jedno takovo pravo i njegovi hrvatski herceški novci. Od svoga oca ugarsko-hrvatskoga kralja Bele III. (1173—1196) bio je on doduše samo baštinió prostrane posjede, više gradova i veliku svotu novca uz obvezu, da póde na križarsku vojnu. Ali biti će, da Andrija s time nije bio zadovoljan, nego da se je nekim promjenama, što ih je njegov otac bio proveo, osjećao u svojim pravima povrijeđenim. Stoga se on već g. 1197. oružjem podiže protiv svoga starijega brata kralja Emerika. U borbi, koja se vodila u hrvatskim krajevima, Andrija je valjda bio sretne ruke, pa je uslijed toga došlo među braćom do mira. To se je svakako moralo dogoditi prije sredine veljače 1198, kada se Andrija prvi put spominje kao herceg (dux) Dalmacije i Hrvatske. On je dakle postigao kraj svoga starijega brata kralja prilično neovisnu udjelnu kneževinu, kako su ih u arpádovskoj državi i prije više puta mlada vladareva braća imala, a uz to je valjda bio imenovan i za prijestolonasljednika za slučaj, da mu brat umre. U skoro je Andrija stekao još i naslov humskoga hercega, a iznimice se zove još i dux Rame i dux Jader e. Pod njegovu je vlast spadala sva zemlja od Drave do Neretve, ali se on ipak u svom službenom naslovu ne nazivlje vladarom Slavonije, jer se zemlja između Drave i gore Gvozda u to vrijeme još nije tako zvala. Tim su ju imenom kao slavensku zemlju okrstili tudinci, dok domaći izvori prije XIII. vijeka ne poznaju posebne kraljevine Slavonije »Slavonija« je prije XIII. vijeka posvema istovjetna sa »Hrvatskom i Dalmacijom«¹. Tako n. pr. papinska kancelarija Andriju obično zove dux Sclavonie (jedanput i dux Croatiae). Kako međutim sigurno znademo, da je on vladao sve do Drave, to je sasna jasno, da se njegov službeni naslov dux Croatiae morao odnositi na Hrvatsku i na kasniju »Slavoniju« na obje strane gore Gvozda, pa da je novac, na kojem on taj naslov ima, kovan u toj zemlji.

Mislim, da ne će biti preveć smjela tvrdnja, da je Andrijina kovnica bila u Zagrebu, gdje je on često boravio i gdje se je sigurno nalazio vladarski dvor. Takovih je dvorova valjda bilo i u Dalmaciji u Zadru i Trogiru, gdje je također više puta bio, a nalazimo ga na prolazu i u drugim nekim manjim mjestima, gdje vrši svoja vladarska prava kao herceg. Uz njega je uvijek više dvorskih dostojanstvenika, a med njima se jedanput navodi i komornik (camerarius ducis), koji je bio na čelu najviše državne financijske oblasti, pod koju je spadala i kovnica novca, za koju evo iz samih novaca znademo, da je u doba hercega Andrije postojala. Prvi komornik hrvatskoga hercega, za kojega doznajemo, bio je camerarius ducis Venceslauus, koji je godine 1198. kao svjedok potpisan na ispravi, kojom Andrija stavlja hvarsku biskupiju pod spljetsku nadbiskupiju, pod kojom je i prije bila². Da su dohodci hrvatskoga hercega morali biti veoma znatni, dokazuje vijest, da su Andrijini predšasnici kralju svake godine plaćali 10.000 maraka srebra.

Kada je počela raditi i koliko dugo je djelovala kovnica hrvatskoga her-

¹ Dr. I. Bojničić: Grbovnica kraljevine »Slavonije« u Vjesniku hrv. arh. dr. N. s. I str. 18.

² Kukuljević, Codex dipl. II str. 199—200: .. camerario ducis Venceslao ..

cega Andrije, nije poznato, ali sudeći po velikoj rijetkoći njegovih novaca nisu njegove emisije bile niti jako mnogobrojne niti preveć obilne. Prilike u njegovoj državi bile su takove, da nije pravo ni vjerojatno, da je njegova kovnica mogla neprekidno raditi, pa je gotovo sigurno, da je barem jedanput bila kroz dulje vrijeme zatvorena, a iza g. 1203. valjda više da nije ni radila. Nije se naime herceg Andrija nauživao mirna vladanja, a bio je tomu u jednu ruku i sâm kriv. Još se je u dva puta morao da lati oružja protiv svoga brata Emerika, kako bi obranio svoje pravo. Drugi je rat planuo g. 1199., kada se je Emerik bio oženio, pa valjda bio promijenio neke ustanove prijašnjega ugovora. Makar da je Andrija ovaj put izvukao kraći kraj i morao pobjeći u Austriju, ipak se je spor po njega uslijed papina posredovanja povoljno svršio (1200). Opet je Andrija određen za upravitelja Ugarske za taj slučaj, da Emerik bude odsutan, opet on u potpunom opsegu vrši vladarska prava u svojoj hercegovini kao i prije, pa pomaže brata svojom vojskom na vojni protiv Srbije (1202).

Po treći se put Andrija pobuni (1203), kada je Emerik radio oko toga, kako bi svome sinu Ladislavu osjegurao ugarsko kraljevsko prijestolje. Ali je sada posve zlo prošao, jer ga je brat pobjedio, zarobio i zatvorio u Knegincu kod Varaždina, gdje je ostao do Emerikove smrti (1204). Kada je već slijedeće godine i Emerikov sin Ladislav umro, zasjeo je hrvatski herceg Andrija bez zapreke na ugarsko prijestolje.

Dr. Josip Brunšmid.

POVJESNE CRTICE O GRADU BELI U ŽUPANIJI VARAŽDINSKOJ.

Red templarski veoma se rano ugnijezdio u Hrvatskoj. Osnovan g. 1118. u Jerusolimu, razgrani se u brzo po Španiji, Francuskoj, Njemačkoj, Ugarskoj i Hrvatskoj. Već g. 1163. bijaše grad Bela u vlasti Templara. Bijaše mu tada kaštelanom Vilim, nazvan Althavis (Guillelmus dictus Althaviz), koji bijaše ujedno predstojnikom (praeceptor) Čurgova (Chorgo) u šimeškoj županiji u Ugarskoj¹.

Templari nijesu grada Bele zadržali do dokinuća svoga reda, jer ga skoro nalazimo u vlasti reda hospitalaca sv. Ivana Jerusolimskoga. Ovaj je red došao u Hrvatsku g. 1184., kada mu ninski biskup darova crkvu sv. Petra u Bojišću, gdje redovnici podigoše svoj hospital. Uzvišena svrha ovoga reda, koji je imao da brani svetu zemlju i da njeguje bolesnike, pribavi mu mnogo naklonosti i velikih posjeda. Članom ovoga reda mogao postati samo plemić čil i tijelom i umom, koji je dokazao osam plemenitih djedova. U užoj Hrvatskoj spominje se red hospitalaca najprije u bivšoj križevačkoj županiji (u Marči i Glogovnici) već koncem XII. vijeka. G. 1238. obdari ga kralj Bela IV. zemljama, koje se sterahu oko njihova samostana sv. Ivana u varaždinskoj županiji².

Koji li je to samostan bio i gdje je ležao? Ne ćemo pogriješiti, ako ustvrdimo, da to bijaše u Ivancu kraj Varaždina, gdje do nedavna stajalo crkva posvećena sv. Ivanu. Znamo, da su hospitalci g. 1255. imali široke posjede oko grada Bele, i to Kremenu goricu i Selnicu. Grad Bela dode od Templara u ruke hospitalaca, te se g. 1275. u vrijeme meštra Poncija de Fayn izrično spominje praeceptorom belskim fratar Margarita³, a g. 1293. Guilermo, koji bijaše podjedno namjesnikom imetka u Hrvatskoj i Ugarskoj.

Sačuvani spomenici iz konca XIII. vijeka jasno navode, da je red hospitalaca odavna već držao grad Belu, a to dokazuje, da je veoma rano ovaj grad došao u njihove ruke, ili da su možda zajedno s templarima ondje svoje posjede imali.

Početak XIV. vijeka, g. 1304., spominje se u gradu Beli fratar Konstantin, predstojnik reda hospitalaca po Ugarskoj i cijeloj Slavoniji (domorum hospitalium per Hungariam et Sclauoniam). Ovaj darova 13. siječnja iste godine dozvolom reda Crnomu Tomi (Thomas dictus Niger), gospodaru grada Lobora i njegovom potomstvu, lijepi posjed Ponikve (Ponigui) pod uvjetom, da vjerno služi svojim dobroćincima, t. j. redu hospitalaca. Ovom ga darovnicom oslobodi

¹ Fejer. Cod. dipl. II str. 188.

³ Wenzel: Cod. Arpad. IX str. 129.

² Ibidem IV str. 109—110.

kroz dvije godine od svakoga podavanja daće gradu Beli, kao i od svih inih služba. Dozvoli mu pravo ribolova i lova zvjeradi, pa i to, da si može sagrađiti novi mlin.¹

Predstojnik hospitalaca u Beli meštar Oliver darova g. 1306. susjedni posjed Tužno nekomu dječaku Ivanu za vjerne službe, koje je isti redu učinio².

Za vrijeme raspra, koje se porodiše poslije smrti Andrije III. poradi ugarsko-hrvatskog prijestola (1300–1308), pretrpio je i grad Bela dosta nevolja. Ljuti protivnici hrvatskoga kralja Karla Roberta, sinovi bivšega bana Henrika Ivan i Henrik Gussingovci, prijanjahu stranci ugarskoga kralja Vladislava (Vaclav sin českoga kralja Vaclava) a kašnje opet uz Otona bavarskoga Red hospitalaca sa svojim predstojnikom Franjom od Granane stajaše vjerno uz kralja Karla Roberta, kojega je i papa odredio bio da bude ugarskim i hrvatskim kraljem. Gussingovci Henrik i Ivan haraše nemilo po Hrvatskoj, a ne uteče njihovu jaru ni Zagorje. Kivni na hospitalce nemilo poplijeniše njihove posjede. U savezu sa njemačkim četama posvojiše grad Belu i naniješe mu velike štete. Da je grad u njihove ruke dospio, tomu bijaše najviše kriv tadanji kaštelan, koji se kod obrane nije baš najvećim junaštvom istaknuo.

Gubitak grada Bele, koji bijaše u neku ruku branikom cijeloga Zagorja, bijaše težak udarac i po hospitalce i po ostale pristaše kralja Karla Roberta, ali srećom nije Bela ostala dugo u rukama neprijatelja okrunjena hrvatskoga kralja. Moćan i bogat velmoža hrvatski, Nikola sin Petra Ludbreškoga, koji također pristajao uz Karla Roberta, sakupi svoje čete, zauzme grad i istjera posadu Gussingovaca i preda ga opet u ruke hospitalaca, popraviv o svom trošku utvrde gradske i obkrbiv grad oružjem i hranom. Ovim si je činom Nikola Ludbreški stekao velikih zasluga po red hospitalaca. Stoga nije ni čudo, što mu se je red za to upravo sjajno odužio. G. 1320., kada je prior hospitalaca Filip od Gränane, nasljednik i brat spomenutoga priora Filipa, boravio kod pape u Perusiji, obdari Nikolu Ludbreškoga lijepim dijelom zemlje sv. Martina (negda samostan, danas Božjakovina) među Lonjom i Zelinom. Nije jadnik znao, da je ovu zemlju već odavna red templara bio darovao županu Parisu. Stoga nastadoše velike svade među Nikolom i županom Parisom. Boraveć prior Filip g. 1320. u Beli, dočuje za ovu raspru i pometnju, pa umoli Nikolu Ludbreškoga, da rečenu zemlju županu Parisu povрати. Nikola to odmah učini, a prior ga odšteti selom Črnec ili Kenec (Chenech) blizu grada Ludbrega. Zemlje toga sela medašile su kod potoka Črnca sa zemljama Stjepana Opojeva sina i sa rijekom Dravom. Uz nju dade mu još neke zemlje kod sv. Martina među Lonjom i Zelinom kod biskupova grada Ivanića³. Nije nam poznato, s kojih se razloga nisu hospitalci slagali sa gospodarima grada Grebena, susjedima Bele. Jedni drugima nanašahu velikih nasilja i golemih šteta. G. 1322. pođe napokon za rukom kaštelanu grada Bele i ujedno potpioru fratru Gerardu od Gränane, te se izmiri sa grebengrad-

¹ Prije u zem. arhivu. N. R. A. fasc. 1597 br. 16. sada u Budimpešti.

³ Zem. arhiv N. R. A. fasc. 605 br. 1 sada u Budimpešti.

² Ibidem fasc. 605 br. 1 sada u Budimpešti.

skim gospodarima Hektorom i Punekom, sinovima Vukoslava. Sklopiše pred »dobrim ljudima« ugovor, kojim jedna stranka obeća drugoj, da će zaboraviti na sva nasilja, štete, ubojstva i paleže, te da će unaprijed u najboljoj svezi živjeti¹. Taj ugovor potvrdi i kralj Karlo Roberto 3. prosinca 1323.

G. 1336. nalazimo u gradu Beli prvoga priora vranskoga Petra Kornuta², koji 6. prosinca potvrdi knezu (comes) Bedi, sinu spomenutoga dječaka Ivana, darovnicu, kojom mu je ocu meštar Oliver g. 1306. darovao posjed Tužno. Ova je listina veoma zanimljiva. Spominju se u njoj zasluge Bedove, koje si je stekao u ratu, što su ga tada vodili Nijemci protiv Hrvata, naročito da je Beda u to vrijeme branio granice grada Bele protiv Nijemaca. Za ove zasluge potvrdi prior Petar posjed Tužno njemu i njegovom potomstvu, nadajući se, da će i unaprijed braniti zemlje i grad Belu i njegove podložnike³.

G. 1375. spominje se Wilim de Altaviz (Guillermus de Altavyz) kaste-lanom grada Bele⁴.

Prior hospitalaca fratar Rajmundo de Bella-Monte, koji bijaše ujedno županom dubičkim, obdari Pavla sina Ivanova (brata župana Bede) zemljom Jurketincem u području grada Bele sa svim pravima, koja je do tada red na ovom posjedu izvršavao. Obvezan bijaše jedino, da svake godine o Martinju plaća gradu osam penza denara, i izvršuje ine službe predijalista⁵.

U gradu Beli bio je i Ivan od Paližne, koji bijaše priorom vranskim sve do g. 1395. Ove se godine on morade odreći te časti te primi priorat belski. U sačuvanim listinama spominje se kao prior »ordinis S. Johannis Jerosolimitani de Bela«. On je stalno boravio u gradu Beli. Ovdje potvrdi 20. lipnja stanovnicima (cives) Ivanca njihove stare povlastice i prava, te slobode, koje im neki neprijatelji pogaziše i otimahu. Ovi bo belski podložnici bijahu podijeljeni na staroselce i novoselce. Staroselcima, koji od vjkada življahu u zadruzi, potvrdi prior njihova prava, odrediv im kao dužnost prema gradu, te su morali svake godine od svakoga rala zemlje za grad tri dana orati, žeti i žitak u grad svažati, dočim će za vršenje žitka dobiti od grada plaću. Na dan sv. Martina svake godine morali su gradu od svakog selišta plaćati 20 dinara. Vinsku desetinu i onu od žitka podavahu u naravi, dočim u ime ine desetine plaćahu po tri dara (munera consueta). Novoselci, koji si netom u Ivancu sagradiše kuće, bijahu kroz pet godina prosti od podavanja spomenutih darova, a iza ovoga roka imadahu ista prava i dužnosti kao i staroselci. Na čelu ivanečke općine, koja bijaše slobodna od kmetskih radnja, stajaše već tada sudac⁶.

¹ Nagy: Cod. Andagavensis. II str. 55.

² Poslije ukinuća reda templara g. 1312. dobiše hospitalci gotovo sva templarska imanja u Hrvatskoj. Tako i grad Vranu. Uz priorat cijele Ugarske i Slavonije razvi se potpriorat Vranski, koji već g. 1333. posta prioratom, koji zauzimalje važno mjesto u povjesti hrvatskoj.

³ Ovjerovljeni prijepis u zem. arhivu: acta medii aevi. Ista u Fejeru: Cod. dipl. VIII, 4.

str. 204. Ovu potvrdu, kao i rečenu darovnicu (1306) potvrdi kasnije 1374. Pavlu sinu Ivana, fratar Rajmund de Bella-Monte, prior hospitalaca (u Mlaki).

⁴ Fejer: Cod. dipl. X 2 str. 60.

⁵ Ovjerovljeni prijepis u zem. arhivu: acta medii aevi. Kašnje imadahu imanje Jurketince Ivan Korvin, Ratkaji, Madači i Petevi.

⁶ Prije u zem. arhivu N. R. A. fasc. 207 br. 26; sada u Budimpešti. Mjesto Ivanec veoma

Sve te povlastice potvrdi Ivančanima g. 1421. prior i ban hrvatski Alberto Velikomihalski¹ (de Nagymihal). G. 1431. uređene su međe između grada Bele, Grebena i Gotolovca. Već tada se spominje crkva sv. Margarete pod Belom. Prigodom ovoga uređivanja međa spominje se kaštelanom belskim Ivan Tornar².

Kad je g. 1434. prioratsku stolicu zasjeo Matko Talovac, potomji ban hrvatski, upravljahu gradom Belom njegovi kaštelani. G. 1438. sjedio je u njemu kaštelan Vitko, sin Blaža od Gjeletovca (Gerltowcz). Ovaj naseli pustu zemlju Voglovec (ili Vuglovec) među potocima Rakovcem, Vuglovcem i Bednjom, te ostarom sv. Benedikta blizu ivanečkih zemalja. Predijalisti, koje Vitko ovamo naseli, bili su: Stjepan od Terstenika, Barnaba od Vragovca, Benko i Valent sinovi rečenoga Stjepana od Terstenika, te Petar sin Dioniza od Terstenika³.

Poslije smrti kralja Alberta (1439) zaokupi Matko Talovac grad Belu za sebe, te uze njime vladati kao da je njegov. Već g. 1440. je u Beli njegov kaštelan Ladislav Daraboš, koji potvrđuje vuglovečkim predijalistima njihovu slobodu i darovanja. Ne zna se, kojim pravom oko g. 1460. založi neki biskup Kotran grad Belu nekomu Antunu Holnekaru, koji je oteo gradu Gotolovcu veliku jednu šumu, te ju pripojio gradu Beli. Ovoga je doskora Matko Talovac istjerao iz Bele, te opet zavladao gradom⁴. Za vrijeme komešanja iza Albertove smrti bio je Matko Talovac na strani Vladislava Jagelonca. Nesrećom dopade rukuh celjskih knezova, gdje je neko vrijeme u tamnici probavio. Izmaknuv sretno, pođe u Ugarsku, da se pokloni okrunjenu kralju Vladislavu. Grad Belu držao je sve do svoje smrti (1445).

Poznati kapetan celjskih knezova Ivan Vitovac zauzimao je redom gradove zagorske (g. 1446), te tako zauzme i grad Belu. Uz Greben jamačno je i Belu dobio od svojih gospodara, postavši i grofom zagorskim. Ovo se može tim sigurnije tvrditi, što g. 1469. nalazimo grad Belu u rukuh Vilima i Jurja, grofova zagorskih, Vitovčevih sinova⁵.

G. 1480. posjeti kralj Matija grad Belu, te je ondje u nedjelju poslije blagdana sv. Šimuna i Jude izdao pismo, kojim je zabranio svojim komornicima i nadzirateljima soli, da ne smiju u naprijed stanovnike Hrvatske radi morske soli uznemirivati⁶.

Poznato je, da je već tada često pogibelj od Turaka prijetila i zagorskim krajevima. Gotali, gospodari grada Gotolovca, pobojaše se tim povodom za svoje posjede i spise, na kojima osnivahu svoja prava, a kako su se dobro slagali sa Vitovčevim sinovima, donesoše te spise u dobro utvrđenu Belu. Nu nesreća htjede, da g. 1481. izgori grad Bela i svi spisi Gotala⁷ Iza toga požara

je staro. Spominje se već g. 1209. u povelji, izdanoj po kralju Andriji II. gradu Varaždinu. Zemlje u susjedstvu Ivanca darova g. 1238. kralj Bela IV. redu križara. Fejer Cod. dipl. IV. IV. str. 110.

¹ Ibidem.

² Stari ovjerovljeni prijepis u kr. zem. arhivu.

³ Moje bilješke iz arkiva jugosl. akademije.

⁴ Ovjerovljeni prijepis u kr. zem. arhivu.

⁵ Zem. arhiv.

⁶ Izvorno pismo na papiru u škrinji povlastica br. 48 u zem. arhivu.

⁷ Zem. arhiv.

sagrađen je dolje u ravnici novi grad, koji danas zovu starijom Belom, i koji ima na svakom uglu jednu okruglu kulu.

Braća Juraj i Vilim Vitovci nijesu baš u najboljoj slozi živjeli. G. 1484. madaše Juraj svoj osebujni alodij ispod Bele. Brat njegov Vilim navali na taj alodij i ugrabi 23 konja, koje odvede u kaptol zagrebački. Juraj podigne stoga pravdu protiv brata, te dvorski sudac Stjepan Bator odredi protiv Vilima sud-benu ovrhu¹.

Znamo, da je Matko Talovac ocijepio grad i imanje belsko od priorata vranskoga. Stoga podiže oko g. 1485. prior vranski Bartol Berislavić parnicu protiv braće Jurja i Vilima, grofova zagorskih, tražeći natrag grad Belu i prioratska imanja. Dokazivaše, da Bela po pravu pripada samo prioratu, a nipošto onima, koji ga protupravno posvojiše i drže. Da se ta parnica riješi, naloži kralj Matija iz Beča 18. srpnja 1485. kaptolu zagrebačkomu, da provede istragu protiv Jurja i Vilima. Kaptol izašalje svoga povjerenika, prebendara Martina od Narta, koji je sa kraljevskim čovjekom Ladislavom od Pestetarovca, u mjestu Hunu, posjedu grofova zagorskih, po podložniku njihovom Matiji Kolaru naložio njima, da u naznačenu roku dođu na sud pred kralja i ondje svoje prigovore i prava očituju².

Da li su došli pred kralja, i kako su dokazivali svoje pravo, nije poznato, ali skoro zatim poradi veleizdaje izgube sva svoja imanja, a po nalogu kraljevu zaposjedne ih Jakov Zekelj, koji s njima u kraljevo ime upravljaše. Oko g. 1489. darova kralj Matija svomu naravnomu sinu Ivanu Korvinu cijelo Zagorje, pa i grad Belu. Nu Ivan Korvin nije odmah poslije smrti kralja (1490) došao u faktični posjed Bele i ostalih zagorskih gradova, prem su mu ih i stališi 17. lipnja zajamčili bili. Zekelj ih je držao u svojim rukama, te mu ih istom onda izruči, kad mu je Ivan kao odštetu za čuvanje založio gradove Vinicu i Trakošćan za 16.000 for., koje je tobože potrošio bio na čuvanje Korvinovih gradova³. Dok je Belu još držao Zekelj, bio je g. 1490. oružanom silom porodici Vragovića od Marjaševca (Maruševca) oteo njihovu šumu Cerje, koja je od toga vremena uvijek pripadala Beli.

Dobiv svoje posjede u Zagorju, namjesti Ivan Korvin u njima svoje upravitelje. G. 1496. spominje se kao takov belski kaštelan Mirko Pernesij. S hercegom Ivanom Korvinom dode porodica Peteva (Pethew) od Gerše (de Gersse) u Hrvatsku. Ona se spominje u Ugarskoj već u XIV. vijeku, gdje su joj članovi obnašali visoke časti. Prvi se spominje g. 1394. Ivan, sin Petrov, koji uze očevo ime za prezime (Pethö). G. 1483. dobi porodica darovnicom kralja Sigismunda grad Vašvar u Ugarskoj, a grb dobi g. 1507. od kralja Vladislava. Petevi stajahu za vrijeme razmirica i prijepora o ugarsko prijestolje g. 1490. na strani Ivana Korvina. Poimence Toma, Ladislav, Stjepan, Nikola i Franjo stekoše si velikih

¹ Zem. arkiv. N. R. A. fasc. 1602 br. 43; sada u Budimpešti

³ Prije u zem. arkivu N. R. A. fasc. 1526 br. 50; sada u Budimpešti.

² Stari ovjerovljeni prijepis u zem. arkivu acta medii aeivi.

zasluga za bana i hercega, a zato im založi Ivan Korvin prvih godina XVI. vijeka grad Belu za 5600 zlatnih dukata. Ovaj zalog, koji je kasnije i kralj potvrdio, sklopljen je pred konventom križara stolnobiogradskih. U spisu spominju se i obveze, koje je Korvin naprama Petevom imao¹. Gradom Belom do tada upravljao je Korvinov službenik Benko iz Ratke (Ratkaj), kojemu je g. 1502 herceg Ivan Korvin izdao potvrđnicu, da je grad Belu sa svim pripadnostima uručio Ladislavu Petevu².

Priorat vranski nije mogao zaboraviti na oteto svoje dobro. Već g. 1510. zatraži Belu putem pravde. Kralj Vladislav naloži stoga konventu sv. Spasitelja u Kopornaku, da preda kraljevski nalog Tomi Petevu, kojim se nalaže, da grad Belu prioratu vranskomu izruči. Konvent izašalje fratra Šimuna, koji Petevu na njegovu imanju Ketelu kod Blatnoga jezera uruči nalog. Petev izjavi, da je pripravan založeni mu grad Belu predati uz povratak one svote, za koju ga je u zalogu držao³. Time nije stvar bila riješena. Već slijedeće godine nalaže kralj Tomi Petevu pismeno i veoma strogo, da Belu, radi koje je već sa Beatricom, udovom Ivana Korvina, a ženom Jurja markeza Brandenburškoga imao pravdu, odmah predati ima. U tom nalogu dokazuje mu se, da je Belu zajedno sa braćom samo kao činovnik Ivana Korvina držao, a tim više da je dužan grad povratiti, jer svi Korvinovi gradovi pripadaju kralju. Pozivlje ga pred sud, kamo ima osobno doći i doprinijeti dokaze o svom pravu na grad Belu⁴. Nu Toma Petev ne htjede Bele predati ni kralju ni prioratu vranskomu. Dokazivaše svoje pravo, koje su on i njegova svojta na grad stekli, isticaoše sve zasluge za bana Ivana Korvina i kralja Vladislava. Kralj na to pozove konvent križara stolnobiogradskih, da točno izvijesti kralja, imaju li Petevi u istinu pismenih dokaza za svoje tvrdnje⁵. Stvar se riješi u prilog Peteva, te se još iste g. 1511. Toma i Franjo Petevi podijele u vladanju Bele, odlučiv držati u gradu dva kastelana.

G. 1518. založi Toma Petev polovicu imanja i grada Benku Ratkaju Velikotaborskomu za 1000 for. čista zlata. Poslije smrti Ladislava Peteva držali su grad Toma Petev i Benko Ratkaj. Protiv ovih podignu g. 1517. Vragovići parnicu radi šume Cerja, koju im je Jakov Zekelj oteo bio. U toj parnici budu i susjedi kao svjedoci preslušani. Bijahu to Ivan i Bernardo Druškovački od Druškovca, Blaž Kos od Koškovca, Andrija Sebastianović, Juraj Kečer od Presečne, Juraj Zočić od Koškovca, Ivan Golec od Suteske (danas Sutinsko), Krsto Madaras od Egjudovca, Albin Šaulovački, Juraj i Ivan Kos od Šaulovca, Stjepan Škerta od Toplica (Krapinskih), Pavao Puhakovački, Koloman Zabočki, Mihalj Špičko od Križanca, Ivan Gubaševački, Juraj Špičko od Križanca, Erhart od Ratkovca, Ivan i Franjo Mirkovački, drugi Ivan Mirkovački, Vinko Gregurovački, Ivan Bedeković Komorski, Stjepan i Petar Mirkovački, Juraj, Ivan, Stjepan, Pavao i Jakov Jambrečkovići od Zlatarije inače Ladislavca, Stjepan Bužanić,

1

Zem. arhiv: acta medii aevi (transumpta) spis od g. 1510. G. 1502. bijaše Bela još Ivana Korvina.

² Elenk arkiva Ratkajeva fasc. E. N. 25 u kr. zem. arhivu.

³ Ibidem.

⁴ Prije u zem. arhivu N. R. A. fasc. 207 br. 11; sada u Budimpešti.

⁵ Ibidem br. 12.

Toma od Šćerbina, Ilija od Petruševca, Andrija Kozlić od Završja, Vinko od Završja, Ivan od Gerdovca, Nikola od Bertalovca, Ivan Miliević od Pomperovca, Ambroz od Pomperovca, Martin Prenar od Lipovca, Matija Honjevac, Blaž od Margiltovca te Nikola Kornjašić i još dvanaest plemića. Ovi, ukupno 55 na broju, plemići i zemaljska gospoda posvjedoče Vragovićima njihovo pravo, da zaista šuma Cerje njima po pravu pripada, te da je istu Zekelj prije 27 godina posvojio.

Na ovu izjavu dosudiše suci, izaslašani po banu Petru Berislaviću, rečenu šumu Vragovićima. Nu ovi joj ne ostadoše dugo gospodarima, jer ju je već slijedeće g. 1518. Toma Petev po svom belskom kaštelanu Ivanu Požgaju i podkaštelanu Petru Ambreoviću iznova oružanom rukom opet posvojio i pripojio gradu Beli. Pravda iznova započne, te kralj odredi, da se stvar opet temeljito razvidi¹.

G. 1539. nagodio se belski gospodar Benko Petev sa Stjepanom Madačem od Jurketinca. Predmet pravde bijaše belska šuma i neki gornjaci. Petar otpusti Madaču sve gornjake u Risnjaku, Zasadu i Briški, te njemu i njegovim kmetovima ostavi pravo uživanja belske šume². Ratkaji imadahu još uvijek polovicu grada i imanja Bele u zalogu, ali se g. 1542. nagode braća Benko i Ladislav Petevi sa Pavlom Ratkajem, podžupanom varaždinskim, radi grada, te ga isplate sa 700 for. Kaštelanom belskim bijaše g. 1550. Nikola literat od Bežina, koji je sa Andrijom, vikarom Lepoglavskih Paulina, u ljutu razmiricu došao radi nekih kmetova i međa. Osobito se pravdaše poradi međa među Ivancem i Lepoglavom. Ova je bila u šumi i gori Jesekovići, u kojoj je graničila sa posjedima Ivanca, Lobora i Lepoglave³.

Plemić Toma Salaj napastovao je imanje Benka Peteva u Ivancu, a radi toga se porodi parnica, koja je još g. 1555. trajala Benko Petev imadaše ženu Fraksiju Choron, koja je g. 1558. po nalogu bana uvedena u posjed kaštela Ivanca i sela Ivanca, Prigorca, Ponikve, Vuglovca i Lovrečana. Šest godina kasnije (1564) isposluju si braća Benko i Ladislav Petevi važnu kraljevsku darovnicu za grad Belu, kaštel Ivanec i posjede Rusakovac, Završje, Lovrečan, Tužno, Lukavec, Ponikvu, Gačicu i Vuglovec. Na dan sv. Marka budu na novo darovanim imanjima uvedeni u posjed⁴. Ova je darovnica kasnije bila od zamašne važnosti po obitelj Peteva, jer je s njom potvrđeno staro njihovo pravo

¹ G. 1581. pod banom Krstom Ungnadom podignu radi te šume pravdu Vragovići: Krsto, Ladislav te Vuk inače Petar nazivan, sinovi Jurja, te Gašpar sin Ivana, Ana žena Gašpara Druškovačkoga i Margareta žena Ive Petričevića, kćeri Grgura Vragovića, protiv Tome i Gavre sinova Benka, a unuka Tome Peteva, te protiv Grgura sina Ladislava a unuka rečenoga Petra. Ova se parnica zategne sve do g. 1590., kada Vragovići dobiše svoju šumu, kao i naknadu za pretrpljene štete.

² Prije u zem. arhivu N. R. A. fasc. 204 br. 6 sada u Budimpešti. Madači, koji ovom zгодом nose pridjevak „od Jurketinca“, bijahu gospodari imanja Jurketinca. Ovo su imanje darovali Ratkaji Velikotaborski g. 1521. Ivanu i Petru Madaču od Štrigova.

³ Ibidem fasc. 207 br. 27.

⁴ Arkiv kaptola zagreb. (locus credib.). Protocoll. 25 str. 72 i transumpta donationum u zem. arhivu.

na grad Belu. U njoj se spominje novosagrađeni kaštel u Ivancu, što su ga Petevi ondje iz razvalina stare templarske crkve podigli i tako zasnovali novi ivanečki grad.

Navedenom darovnicom bijaše isključena Ana sestra Ladislava i Benka, žena Vuka Dudića od Orehovice. Njezin muž podigne pred kaptolom zagrebačkim protest protiv darovnice i uvodnice, ali bez ikakovoga uspjeha, jer Ana ne dobi ništa od belskoga imanja¹. Ova se parnica dovrši tekar g. 1583. nagodom među Gavrom i Grgurom Petevi sa djecom njihove tetke Juditom, Sarom i Krstom Dudićima.

Među braćom Ladislavom i Benkom Petevima ne bijaše prave sloge. G. 1576. porodi se među njima prijepor radi nekih kmetskih zemalja i sjenokoša, koje su kmetovi ivanečki imali. Ovi su po svom starom zakonu i običaju imali pravo, da mogu svoje zemlje i livade po volji prodati i dati za uvijek, komu god bi htjeli. Da se prijepor među braćom riješi, izabraše rečene godine obranične suce (judex arbiter) meštra Mirka Peteva od Hedjaša, biskupa jegarskoga i namjesnika kraljevoga u Ugarskoj Stjepana Radeca, Gašpara Druškovačkoga bilježnika, Ivana Zabočkoga, Jurja Madarasa od Egjidovca, suce županije varaždinske, Ivana Šuberaja od Šuberkovca, i Vida Budora od Budrovca. Ovim pođe za rukom u Ivancu pred župnom crkvom na dan 3. rujna 1576. zavađenu braću izmiriti². Ivan Šuberaj bijaše svak Ladislava i Benka Peteva, pošto je imao za ženu njihovu sestru Anu. Kada je ova umrla oko g. 1579., podigne Šuberaj parnicu protiv svojih svakova, tražeći za svoga sina Adama trećinu dobara Ivanca i Bele, koja je pripadala pokojnoj Ani. Tomu se Petevi silno opirale tvrdeći, da na Belu i Ivanec imaju samo muški potomci pravo, a nipošto žene³.

Istodobno trajaše pravda među Ladislavom Petevom, te Tomom sinom njegovoga pokojnoga brata Benka i Šimunom Keglevićem Bužimskim, zetom pokojnoga Benka, a mužem Magdalene Petebove, koji bijaše prije nekoliko godina šumu Cerje zajedno sa krčevinama i vinogradima te zasadima u Risnjaku za svoga tasta posvojio bio, pogazivši ograde, što ih je Ladislav protiv veprova podigao. Za vrijeme svada između braće Ladislava i Benka Peteva g. 1572—1579, te njihovih sinova g. 1579—1599, sagrađen je dvorac Cerje Nebojse⁴.

Uslijed veleizdaje (notae infidelitatis) izgubi g. 1590. Toma stariji Petevi svoja djedovska imanja i gradove Belu i Ivanec, na što već slijedeće godine 1591. kralj Rudolf obdari poradi velikih zasluga ovim gradovima unuke njegove Tomu i Gavru sinove Benkove, te Grgura sina Ladislava Peteva⁵. U darovnici spominju se još gradovi Peteva u Ugarskoj i to Kemenel i tvrda Kestel, te sru-

¹ Arkiv kaptola zagr. (loc. cred.). Protocoll: 2 str. 55.

Prije u zem. arhivu N. R. A. tasc. 209 br. 4; sada u Budimpešti.

² Ibidem fasc. 204 br. 3.

³ G. 1591. bijaše ovaj dvorac svojina porodice Vragovića, te je ondje ban Toma Erdödi pisao listove, kojima pozivaše Gavru i Tomu Pe-

teve na sud. 1616. bijaše dvor u rukuh Dore Bedekovićeve, udove Gašpara Petričevića i njezinoga sina Jurja. Kaštel Cerje spadaše g. 1700 Stjepanu, sinu baruna Grgura Peteva, i Ivanu, sinu Adama Peteva, a iza ovih porodici Matačića.

⁵ Ovjerovljeni prijepis darovnice u kr. zem. arhivu.

šeni gradovi Rözy i Tadiska u zaladskoj županiji, na koje im je pravo također bilo potvrđeno. Ali u skoro eto novih parnica među njima. Još g. 1574. bio je Benko Petev posvojio crkvu sv. Ivana u Ivancu, koja je spadala Ladislavu. Radi ove crkve podiže g. 1591. Grgur sin Ladislava parnicu protiv Tome i Gavre Peteva. Kako se čini, Petevi ljubljahu veoma svoju nekadašnju domovinu Ugarsku. Na njihovim hrvatskim imanjima, poimence u Ivancu, nalazimo g. 1591. mnogo Madžara, kao primjerice: Hertelendij, Kenjeroló, Ziartó, Sarkas.

Gavro Petev najviše stanovaše u Ivancu, te je pravio svomu bratučedu Grguru mnogo nasilja i šteta. Tako je g. 1591. drugi dan poslije rođenja B. D. M. poslao svoga valpota Ivana od Škriljevca, koji bijaše također valpotom Fraksije Choron, udove Benka Peteva na njezinom imanju Škriljevcu, zajedno sa svojim španom Mihajlom Zagorcem na imanje Margičane. Ovaj došavši onamo oružanom četom navali na Grgurov dvorac pod gradom Belom (Margičani), te odvede sluškinju Grgurovu Jelenu Grabrovačku. Radi ovoga nasilja porodi se ozbiljna i dugotrajna parnica među Gavrom i Grgurom Petevom¹.

Grgur Petev jedan je od najznamenitijih članova svoje porodice. Rodio se oko g. 1570. u gradu Beli. G. 1596. bijaše na mjesto Ivana Keglevića izabran zemaljskim kapetanom, koja je čast onda bila u zemlji prva iza banske. G. 1609. bijaše s Baltazarom Napulijem poslanikom na ugarskom saboru. Bijaše i odličan pisac, ali samo madžarski. Napisao je kroniku madžarsku pod naslovom »Rövid Magyar kronika« etc., štampanu u Beču 1660². G. 1599. bijaše Grgur kapetanom tvrde Baboče. Imao je dva brata Ivana i Krsta. Dio dobara grada Bele pripadaše i Grguru, a brat Krsto preda mu g. 1599. vladanje svih imanja u varaždinskoj županiji, za što mu Grgur plaćaaše samo 120 ugarskih forinta na godinu.

G. 1606. podijele braća Petevi imanja Belu, Cerje i Ivanec. Cerje dopade Gavru sina Benkova, ujedno sa svotom novca, kojom da si ondje podigne lijep dvorac. Spis, koji o tom govori, sačuvao nam je opis grada Bele. Grad imadaše tada dva krila i kućicu za kupanje; u sredini stajaše visok toranj, a nad krilom drugi nešto niži. Imadaše velike pivnice, braništa, bedeme, a na južnoj strani braništa uzidan četverouglast bijeli kamen sa uklesanim križom križara reda sv. Ivana³. Slijedeće godine 1607. uvodio je zagrebački kaptol po nalogu kralja Rudolfa II. (od 29. rujna) Gavru sina Benkova, Jurja sina Tome te Grgura i Krstu sinove Ladislava Peteve, u posjed grada Bele, Ivanca i Cerja, te ovim pripadajućih posjeda. Ovo uvođenje provedoše Stjepan Majžić kanonik zagrebački i kraljevski povjerenik Gašpar Gotal. Tomu se silno opriješe potomci Peteva po ženskoj krvi, te prosvjedovahu pred zagrebačkim kaptolom⁴.

Kada je Grgur Petev g. 1609. od stališa hrvatskih bio poslan kao poslanik na ugarski sabor, zaokupi gore spomenuti Gašpar Gotal od Gotalovca uživanje gore belske, koja se proteže od grada Zajezde do Grebena, te odagna

¹ Prije u zem. arhivu N. R. A. fasc. 204 br. 20; sada u Budimpešti.

² Vidi njegov životopis u arhivu za jugosl. povjestnicu X str. 123.

³ Prije u zem. arhivu N. R. A. fasc. 205 br. 21; sada u Budimpešti.

⁴ Ovjerovljeni prijepis u kr. zem. arhivu, te arhiv kaptola zagrebačkoga (locus credib.) Protocoll 8 str. 167.

iz nje do 100 krmaka. Radi toga podiže Grgur parnicu protiv Gotala, koja je trajala sve do g. 1615. I poradi šuma i imanja Vuglovca imadaše Grgur 1609. silnih neprilika s Matijom Vuglovačkim. Obje parnice uspješno dovrši. Iste godine spominje se plemić Ivan Jantolić, koji je kod Bele i Ivanca držao po Jurju založene kmete, koje uz odštetu odstupi Gavri Petevu.

Za cijelo su Petevi opet među sobom dijelili svoja imanja, jer su g. 1613. po nalogu bana Juraj, Ivan i Krsto Petevi uvedeni u polovinu imanja Bele¹. Ali među braćom Ivanom i Grgurom ne bijaše i opet prave sloge. Akoprem su zajedno u Ivancu stanovali, svadahu se neprestance, dok se g. 1615. nekako ne izmiriše. Grgur Petev bijaše g. 1621. podžupanom varaždinskim, te je ove godine kupio za 200 for. jedan mlin na belskom potoku (Bistrici) od Dore Bedekovićeve udove Ivana Peteva, te sina njezinoga Ladislava, koji je ovaj novac trebao spremajući se u boj protiv Gavre Betlena, želeći kupiti konje i ostale bojne sprave. Ova prodaja obavljena je pod tadanjim banom Nikolom Frankapanom, zakletim neprijateljem Betlenovih ideja².

G. 1628. uredi Grgur Petev oporukom, pisanom mađarskim jezikom u Varaždinu, svoje obiteljske prilike. U oporuci si zaželi, da ga pokopaju u crkvi sv. Marije Magdalene u Ivancu pokraj prve žene njegove Jelene Bedekovićeve³. Druga njegova žena bila je Ana Patačićeva udova Ivana Praškovačkoga. Slijedeće godine umrije Grgur Petev, ostavivši udovu Anu, te djecu Stjepana (od Ane) i Vuka, Petra, Juditu udatu za Vragovića, Evu za Gavru Praškovačkoga, i Katu za Gašpara Stankovačkoga (od prve žene). Predstojnik stolne crkve zagrebačke Benko Vinković, doznajući samo iz predaje, da je grad Bela nekoć bio posjed Benediktinaca, a crkva sv. Margarete pod Belom opatijom istoga reda, u to zamoli kralja, da grad Belu daruje njemu i da ga time opet crkvi povрати. Kralj usliša Vinkovićevu molbu, te darova grad 6. rujna 1629. Vinkoviću kao predstojniku zagrebačke crkve i po njemu svim njegovim nasljednicima u toj časti⁴. Nu ovo darovanje nije pred hrvatskim sudom imalo nikakove vrijednosti, jer se je znalo, da Bela ne bijaše nikada posjed Benediktinaca. Vinković, videći, da time nije ništa dobio, umoli opet kralja, da grad Belu daruje predstojništvu zagrebačke crkve, što to bijaše nekoć svojina priorata vranskoga. Kralj ponovno usliša Vinkovićevu molbu, te mu 3. siečnja 1632. darova grad Belu i Ivanec sa svim pripadajućim selima i posjedima: Cerjem, Tužnom, Rusakovcem, Završjem, Vitošincem, Lovrečanom, Lokavcem, Margičanom, Baćicom, Zelnom, Voglovcem, Stražnovcem i Prigorcem⁵. U ovoj se darovnici izrično spominje, da je grad Ivanec sagrađen iz negdašnjega hrama (templum) križara. Nu ni ovom darovnicom ne postigne Vinković gotovo ništa, jer grad Bela ostade i na dalje u rukama Peteva. Stoga on kao prior vranski i opat sv. Margarete belske g. 1636. podigne parnicu protiv Peteva, ali opet ne uspije. Njegov nasljednik Nikola Dija-nešević isposlova u kralja Ferdinanda III. novu darovnicu za grad Belu, koja je

¹ Arkiv kaptola zagr. loc. cred. Protocoll 29 str. 28.

² Prije u zem. arhivu N. R. A. fasc. 206 br 1; sada u Budimpešti.

³ Ibidem fasc. 205 br. 11.

⁴ Zem. arkiv Transumpta donationum ecclesiasticarum str. 118.

⁵ Zem. arkiv: Processus I br. 112.

izdana u Beču 17. studenoga 1650¹. Uz grad Belu darova mu kralj imanje Pre-pustovac (Popovec) u Zagorju, koje je već Ferdinand II. Vinkoviću i njegovim nasljednicima u časti predstojnika crkve zagrebačke darovao². Slijedeće g. 1651. podiže Dijanešević radi grada Bele, Cerja, Jurketinca³ i Ivanca parnicu protiv Stjepana i Ive Peteva te protiv ludoga Jesujita Tome Peteva, kojemu bijaše tu-torom spomenuti Stjepan Petev. Tada imadaše Eva kći Nikole Peteva pod gradom Belom, blizu crkve sv. Margarete svoj posebni dvor, u kojem je i sta-novala⁴. Taj dvor bit će za cijelo još danas stojeći mladi belski grad, koji ima veliku četverouglastu kulu. Dijaneševiću pođe za rukom te si isposluje uvodnicu, uslijed čega je g. 1652. uveden u posjed grada Bele. Tomu se silno opriješe Pe-tevi, te stoga ova uvodnica, kao i sam uvodni čin, ostade bez ikakovoga pro-bitka za Dijaneševića i predstojništvo zagrebačke crkve.

U jednoj listini Nikole Zrinskoga od g. 1653. spominje se grad Bela kao razvalina (*dirutum castrum*), pa je prema tomu među g. 1606 i 1653 morao biti zapušten te se je počeo rušiti. Od toga vremena stanovahu Petevi u Ivancu, koji je i svojim položajem mnogo zgodniji bio. Nema sumnje, da su razlogom, što je grad Bela ostao zapušten, uz njegov položaj bile neprestane pravde, koje su se baš u ovo vrijeme vodile.

Iza smrti Dijaneševićeve (1659) nastaviše parnicu njegovi nasljednici: Bočak, Mikulić, Selišević, Češković, nu bezuspješno, jer Petevi imadahu kra-ljevsku darovnicu od g. 1564, koja im je služila nepobitnim dokazalom njihova zakonitoga prava na Belu, Ivanec i Cerje. I g. 1682. parbio se prior vranski i predstojnik crkve zagrebačke Sigismund barun Sinersberg sa Ivanom grofom Petevom, koji bijaše tada velikim županom sreberničkim i carskim generalom. Sinersperg imadaše odvjetnikom Frana Bužana a Petev Pavla Kamičara. Nu i ova parnica vodila se bez ikakvoga rezultata još g. 1728⁵. Poslije smrti Ivana Peteva držala je njegova udova Barbara Falussy grad Belu i ostala njegova imanja, a Sinersperg nastavi i protiv nje parnicu. Pošto je Ivan Petev bio umro bez potomstva i s njim izumrlo pleme Peteva u mužkoj lozi, zatraži g. 1730. kr. fiskus Belu, Ivanec i Cerje kao ošasno dobro za sebe, tvrdeći, da su Petevi glasom darovnice od g. 1564. bili jedini i pravi zakoniti vlasnici ovih gradova. Nasta pravda među fiskom i prioratom vranskim, koja se dovrši g. 1734. pred banskim stolom tako, da je ovaj priznao zahtjeve fiska. Ivanec i još neke po-sjede dobije udovica Ivanova Barbara Falussy, dočim je veći dio prisvojio fiskus.

Skoro zatim g. 1740. darova kralj Karlo VI. grad i imanje Belu, Ivanec i Jurketinec Ladislavu grofu Erdödu, što mu i kraljica Marija Terezija g. 1742.

¹ Ibidem: Transumpta colat. eccl. str. 176.

² Stari ovjerovljeni prijepis u kr. zem. arhivu. U to vrijeme imali su plemići Stjepan Balog i Stjepan Krpačić svoje posjede oko Bele i Ivanca. Koncem 18. vijeka pređe Popovac u vlast porodice Oršića (Krstec), u ruku koje ostade do najnovijega vremena. Danas je svojina grofa Kulmera.

³ Jurketinac bijaše tada svojina Petra Ratkaja Velikotaborskoga.

⁴ Prije u zem. arhivu N. R. A. fasc. 299 br. 25; sada u Budimpešti.

⁵ Ivan Petev bijaše sin Adama i Suzane Oršićeve, te je poslije smrti Stjepana sina Tome Peteva preuzeo Belu, Ivanec i Cerje suprot zahtjeva fiska i priorata vranskoga.

potvrdi¹, na što ga zagrebački kaptol još iste godine uvede u posjed². Tako evo izgubi priorat vranski za sve vijeke svoje pravo na grad Belu. Nu porodica Erdöda nije dugo u miru uživala darovana imanja, jer g. 1763. podigoše potomci Peteva po ženskoj krvi parnicu protiv Erdöda i fiska. Parnica trajala 54 godine, sve do g. 1817. Potomke Peteva pomagala predstojnik zagrebačke crkve i prior vranski Mirko Karlo Raffay, potomki biskup dakovački, te su ovi parnicu sretno dobili. Imanje Bela, Ivanec i Cerje bude razdijeljeno među petnaest plemićkih porodica — potomke Peteva. Ovi postave g. 1817. na zid grada Ivanca mramor-ploču u spomen svoga pomagača Raffaja, gdje se ona još i sada nalazi³. Imanje i grad Belu dobiše obitelji Ožegovića Barlabashevačkih (Stjepan), koja to dobro još i danas posjeduje. Grad i imanje Ivanec drži još i sada Božidar pl. Kukuljević Sakcinski, a Cerje obitelj Švagela.

E. Laszowski.

¹ Zem. arhiv: Transumpta donat. V. svezak   ² Arkiv kaptola zagr. (loc. cred.) Protocoll 14 str. 34.

³ Kukuljević: Napisi str. 66.

POVJESNI PODACI O OBITELJI VRAGOVIĆA MARUŠEVAČKIH.

U susjedstvu grada Bele bilo je dobro Marjaševac ili Maruševac, koje je posjedovala veoma stara porodica Vragovića¹. G. 1351. dobije od kralja Ljudevita plemstvo Grgur sin Stjepana od Maruševca, negdašnji službenik bana Mikića, braća mu Ivan i Petar, te bratić Šimun sa sinom Torminom. Ističu se Grgurove zasluge, što ih je stekao u mletačkom ratu i kod opsade Zadra, gdje je više rana zadobio². G. 1360. dobiše još plemstvo i Ladislav i Nikola sa sinom si Petrom, Egidij i Demeter sa sinom Tiburcijem, Juraj sin Andrije, Jakov sin Matije, Kliment sin Nikole, Nikola sin Petra sina rečenoga Nikole, i Grgur sin Stjepana. Ovi, uz gore navedene, budu uvršteni u plemiće, a njihova imanja Marjaševac kod sv. Jurja, Kerestur (Križovljan) i Volinec oslobođena od svakoga podaničkoga odnošaja i dužnosti spram grada Varaždina³. Ovi bijahu pradjedovi kasnije obitelji Vragovića od Marjaševca.

Još prije toga (g. 1354.) naloži kralj Ljudevit zagrebačkomu kaptolu, da na molbu Ladislava i Nikole sinova Petra, te Egidija i Dimitrije sinova Tiburcija, Jurja sina Andrije, i Grgura sina Egidijeva od Marjaševca, na novo razgleda mede svoga imanja, koje su jur njihovi pradjedovi u miru posjedovali. Mede ovoga imanja doticahu se tada s istoka neke mlake kraj općinskoga puta, koji je vodio u Varaždin, i sela Grede. S južne strane sizahu do dviju mlaka i potoka Plitvice, zatim do ušća potoka Lukavca u Plitvicu na medi zemalja grada Bele. Nadalje sizahu do ušća Dragošin potoka u Lukavec kraj viničkoga i markovečkoga puta, kuda se išlo u Cerje, te od nekoga brda prema Savici kraj zemlje Druškovečke i kamenoga puta kod Turnovca do potoka Plitvice do ušća Lukavca. Od ovuda išla je meda dolinom do potočića Stražnjaka i puta, koji je vodio k crkvi sv. Jurja i u Čalinac⁴. G. 1400 spominju se gospodari Marjaševca Otlin i Andrija, koji živješe u strašnoj pravdi i svadi, dok se pred banom Hermanom Celjskim ne nagodiše.

G. 1458. potvrdi kralj Matija Ivanu Vragoviću sinu Jakova, te njegovim sinovima Nikoli, Gregoru i Ulriku posjed imanja Kerestura (Križovljan), Virja i Selca. Ova im bijaše Ulrik Celjski nasilno oteo te darovao nekomu Henriku Tobnaveru, naselivši na zemljištu Vragovića dva nova sela Belinec i Novu Gredu.

---

¹ Ime Vragovića dobila je ova porodica po Ulriku Erdöeghu (Vragu) od Marjaševca, koji je živio koncem XV. vijeka.

² Prije u zem. arhivu fasc. 191 br. 13; sada u Budimpešti.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem fasc. 205 br. 12.

Ivan Vragović imadaše g. 1459. pravdu sa Katom Brankovićevom udovicom Ulrika Celjskoga, pošto je ova po smrti svoga muža bila Vragovićima otela imanje Marjaševca, Čalinec, Volinec, Belinec i Novu Gredu, razorivši im kuće. To su nasilje izveli njezini ljudi Frišer, kaštelan vinički, Benedikt Valpot i Brcko Jarković oružanom rukom, počinivši strašna nasilja. Ova je parnica tekla pred samim kraljem Matijom, koji Katarinu osudi na povratak otetih imanja i naknadu šteta; osim toga imala je za kaznu izgubiti svu svoju prćiju i sva dobivena i naslijedena imanja¹. Ivan Vitovac, ban hrvatski, zavladao skoro cijelim Zagorjem, posvoji šumu Cerje, koja bijaše vlasništvo Vragovića, a poimence Ulrika sina Ivanova. Uz prkos svim pravdama Vitovac ne htjede rečenu šumu da povрати. Istom njegov sin Juraj učini to dobre volje, a Ulrik bude na to g. 1469. po nalogu kraljevu u posjed uveden ne obaziruć se na prigovore, koje protiv toga stavljahu Juraj i njegova braća Ivan i Vilim grofovi zagorski. Sličnu pravdu imadaše Ulrik Erdög od Marjaševca i brat mu Grgur sa zagorskim grofovima poradi imanja Belinca i Nove Grede. Posredovanjem Ivana i Vilima braće Jurja Zagorskoga dode ipak g. 1470. do nagode među Vragovićima i grofom Jurjem Zagorskim, kojom Juraj predade Vragovićima imanje Belinec kao predij, a oni mu se obvezaše služiti kao predijaliste. Ujedno mu predadoše sve parbene spise, koji se odnose na ova imanja, a među kojima bijaše i glavna osuda (sententia capitalis) Katarine udove Ulrika Celjskoga, s kojom su, kako gore vidjesmo, imali pravdu radi svoga imanja Maruševca, Čalinca i Vilinca². Sinovima Grgurovim Ambrozu i Petru, te Lovri sinu Jakova Šiberlina od Marjaševca potvrdi kralj Vladislav g. 1504. sva njihova imanja, i to: Marjaševac, Sveti Juraj, Selnicu, Čalinec, Volinec, Brezje, Križovljan (Kerestur) Selce i Virjevo³.

G. 1514. dobi Petar Vragović od kralja pravo mača (jus gladii), po kojem je mogao dati izvršiti kaznu smrti na svim svojim imanjima⁴.

Porodica Zekelja, koja se koncem XV. vijeka usadila u našem Zagorju, dodijavala je i plemićima Vragovićima, osobito Luka Zekelj napadaše Vragoviće svakom zgodom te im otimaše zemlje i marvu. Bijahu tada vlasnici Marjaševca Vragovići Petar te Gašpar i još drugi Petar, Krsto i Ladislav. Ovi se uteku molbom i tužbom kralju Ferdinandu I, koji naloži g. 1561. banu Petru Erdödu i varaždinskomu kapetanu Krsti Ungnadu, da brane Vragoviće od Zekeljevih nasilja⁵. Krsto i Ladislav Vragovići imadah g. 1579. veliku pravdu sa sestričnima Anom ženom Gašpara Druškovačkoga i Margaretom ženom Ivana Petričevića od Miketinca, potonjeg viceprotonotara kraljevine Slavonije, koje bijahu podigle parnicu radi velikih nasilja, što su im se učinila na njihovim slugama i sluškinjama g. 1561. i još prije u gradu Marjaševcu. Krsto Vragović bijaše u opće veoma žestok čovjek, te je rado javno govorio mađarski. Tako nazva jednom Gašpara Druškovačkoga, podžupana varaždinskoga i kašnje podbana, koji je ustvrdio, da mu žena ima ista prava u Marjaševcu kao i on sam: »Rudas vagy te ott«, što će reći »marva si ti tamo«. Radi ovih riječi nastadoše

¹ Ibidem fasc. 191 br. 6 i 8.

² Ibidem fasc. 191 br. 4.

³ Ibidem br. 3.

⁴ Ibidem br. 2.

⁵ Ibidem br. 1.

ljute pravde među njima. Pravdu sa sestričnima izgube Vragovići i moradoše im platiti 200 ugarskih forinta¹. Gore spomenuta pravda započela je ovako: G. 1547. umrije Krstin i Ladislavov otac Juraj Vragović sin Petrov, a godinu dana na to majka Doroteja Gerecijeva. Djeca ostanu pod skrbništvom Nikole Zrinjskoga, pošto ih otac ne htjede povjeriti svomu bratu Grguru, s kojim je u svadi živio. Nu Zrinjski kasnije imenova Grgura štitnikom siročadi Krste i Ladislava. Stric upravljaše sve do g. 1552. dobrima svojih štićenika, naime zidanim gradom Marjaševcem i drvenim gradićem u Križovljanima, te selima Križovljanom, Virovjem, Brezjem, Volincem, Selcem, Marjaševcem, Sv. Jurjem i Selničkim. G. 1552. umrije i ostavi upravu dobara svojih štićenika svojoj ženi Katarini Berze. Ova pokupi za sebe gotovo sve pokretnine s navedenih dobara, a sama dobra, onako prazna, predade prabilježniku Mihalju od Ravna, namjesniku Nikole Zrinskoga, pravoga štitnika malodobnih Vragovića. Skoro iza toga umrije Katarina, ostavivši gore spomenute dvije kćeri Anu ženu Druškovačkoga i Margaretu ženu Petričevića, kojim ostavi sve svoje pokretno i nepokretno dobro, a među ovim i sva imanja malodobnih Vragovića Krste i Ladislava. Radi toga i poradi dijela njezinoga muža, svoga strica Grgura, koji je bez muškoga potomstva umro, podigoše Vragovići pravdu protiv svojih sestrična. Za vrijeme parnica događahu se i razna nasilja od obiju stranaka. Pravda je ova tekla još g. 1588. Te godine naloži kralj Rudolf banu Krsti Ungnadu, da Krstu i Ladislava Vragoviće štiti protiv Ane i Margarete, koje bijahu sva njihova dobra posvojile, dočim im po pravu samo jedna četvrtina, t. zv. quarta puellaris pripadaše. Dugotrajna ova parnica dovrši se tek g. 1588., kada se Krsto i Ladislav Vragovići podijele s Vukom Druškovačkim, sinom Gašpara i Ane Vragovićeve i Gašparom Petričevićem, sinom Ivana i Margarete, na imanjima Marjaševcu i Križovljanima. Vragovići dobe jednu trećinu ovih dobara. Tada bijaše pod gradom Marjaševcem velik ribnjak s vodom i dva isušena, te župna crkva sv. Jurja s tornjem i rakom. Uz ovu spominje se još jedna zidana crkva sv. Križa s rakom. Ovoj diobi prisustvovaše i Ivan literat Pergošić, gradanin varaždinski². Da li je on bio rodakom onoga glasovitoga protestanta i prevodioca sv. pisma, ne znamo.

Imanja Marjaševac i Križovljani ostadoše i na dalje u ruku porodice Vragovića. G. 1700 spominje se vlasnikom dobara Marjaševca Franjo Adam Vragović, carski pukovnik i zapovjednik kostajničke krajine. Ovaj izdade u Beču g. 1705. djelo: »Arena Martis pluribus proficuis et magis scitu necessariis observationibus et articulis bellicis etc. referta.« U ovom se djelu raspravljaju vojničke i ratne stvari. U isto vrijeme izdala je i Barbara Katarina Vragović, žena Vladislava Patačića, na slovenskom jeziku pisanu knjigu »Tomaša Kempisa od nasledovanja Kristuševoga knjige«. Ova molitvena knjižica vrlo je rijetka.

G. 1716. bijaše barun Krsto Vragović — porodica bo Vragovića postade barunskom — gospodarom Marjaševca i Križovljana. Ovaj ne imadaše muškoga potomstva, te sklopi sa Krstom Črnkovačkim od Črnkovca ugovor, kojim istomu svoja imanja darova za slučaj, da bi bez muškoga potomstva umro. Krsto Črnko-

¹ Ibidem br. 15.

² Ibidem fasc. 191 br. 9.

vački, sin glasovitoga ablegata Franje Črnkovačkoga nazivanoga Galića od Klokoča, bijaše tada podžupanom zagrebačkim i kapetanom banove tjelesne kumpanije, pa je Krsti Vragoviću mnogo prijateljstva i usluga iskazao, dok je imao parnicu sa udovom Patačićevom, gore spomenutom Barbarom¹.

Poslije smrti Krste Vragovića dođu njegova imanja u ruke Črnkovačkoga, a poslije junačke smrti ovoga (g. 1717.), koji je poginuo na Zrinskom polju vojujući na Turke, dođu u vlast porodice Petkovića, a napokon Kanotaja. Danas je Marjaševac — Maruševac — svojina grofa Rudolfa Erdöda, gospodara Novog Marofa.

E. Laszowski.

---

¹ Ibidem fasc. 74 br. 38.

OTKRIĆE RIMSKOGA GROBA U DOL. LOMNICI KOD VEL. GORICE.

Početak prosinca 1903. saznalo je ravnateljstvo arheološkoga odjela narodnoga muzeja, da se je u Dol. Lomnici, selu između Odre i Vel. Gorice, našlo rimskih starina. Da se osvjedoči o tom, koliko je istine na toj vijesti, pošao je potpisani odmah onamo, te je mogao saznati ovo: Posjednik Franjo pl. Stjepanić, k. br. 58 u Dol. Lomnici, naišao je već pred više (navodno 6) godina na svojoj oranici, koja leži po prilici 1 km sjeverno od sela, na kamenje, koje mu je pri oranju smetalo. Tri velika kamena izvadio je odmah, te ih je upotrijebio kao građu. Tek pred mjesec dana otkopao je na tom mjestu zemlju, te je našao hrpu naslaganoga kamenja, koju je razvalio. Pod kamenjem stajalo je nekoliko posuda. Jedna je posuda bila siva, te je bila pokrivena sivom zdjelom; u njoj su se našle spaljene čovječje kosti i tri bakrena novca. Ovu je posudu sa novcima odnio doma, a ostale su se posude polupale, te su bačene natrag u raku. Kraj posuda bio je i zahrđali nož, koji je vlasnik njive također sa sobom ponio.

Pošto je po tom bilo jasno, da se tu radi o rimskom grobu sa paljevinom, htio je potpisani na tom mjestu izvesti pokusno iskapanje, ali je tlo bilo uslijed jake kiše previše mokro, a zemljište oko groba bilo je sasvim pod vodom, pa se je od toga moralo odustati. Predmeti, koje je Stjepanić sačuvao i koji su se našli u njegovoj kući, kupljeni su za muzej.

Siva posuda, u kojoj su bile spaljene čovječje kosti, načinjena je iz dobro pročišćene zemlje, te je visoka 207, a široka (u sredini) 190 mm. Sasvim je slična urnama, što su se našle u rimskom groblju u Stenjevcu, a naslikane su u ovoj svesci sl. 66 br. 7 i 14. Od zdjele, kojom je bila pokrivena i koja je pri vađenju polupana, našao se fragmenat kod groba, te se može konstatovati, da je imala sasvim isti oblik, što ga imaju zdjele nađene u stenjevačkom groblju a prikazane na sl. 67 br. 9, 11 i 12. Bila je i sasvim slično urešena sa 15 mm širokim kolobarima, koji su bili ispunjeni sa malenim trouglatim zarezima. Koliko je tih kolobara bilo i da li su razmaci između pojedinih kolobara bili također urešeni, neda se konstatovati, jer je vanjska površina fragmenta jako izribana. Ostale posude bile su, kako se je moglo vidjeti po fragmentima, koji su ležali do groba, iz crvene zemlje, te nisu mogle biti ništa drugo nego crveni vrčevi, kakvi su se i u Stenjevcu našli. Nož je debeo i jak, te je nekada bio utaknut u držak. Dug je 27 cm. Novci, što su se u urni našli, jesu ovi:

1. Hadrianus: HADRIANVS AVGVSTVS, glava Iovorvj. na d. —
⌘ SALVS AVGVSTI COS III S C; Salus stoji na l., hraneć zmiju. Srednji brons. Coh. 1357.

2. Antoninus Pius: ANTONINVS AVGVSTVS PIVS PPTR[P COS III glava Iovorvj. na d. — ⌘ IMPERATOR II S C Nike na d. Veliki brons. Coh. 433

3. Faustina maior: DIVA FAVSTINA, poprsje na d. — ✠ AETER-
NITAS S C. Aeternitas stoji na l., diže lijevicu i drži žezlo. Veliki brons. Coh. 28.

Po posljednjem novcu možemo sigurno znati, da grob nije načinjen prije smrti Faustinine (141. po Is.), a sa nekom sigurnošću možemo nagadati, da je nastao još za života Antonina Pija, dakle oko sredine drugoga vijeka po Isusu. Da li je ovo samotani rimski grob ili je na tom mjestu bilo rimsko groblje, to se za sada još ne može reći, jer se mjesto još nije moglo točnije istražiti. Pokušima sa željeznom šipkom u mokrom tlu moglo se je doduše ustanoviti, da na nekim mjestima u okolici otkopanoga groba mora u zemlji biti kamenja ili inih tvrdih predmeta, ali to još nije dokaz za to, da je na tom mjestu bilo rimsko groblje. Predmeti, koji su se u opisanom grobu našli, sasvim su identični sa onima, što su se našli u stenjevačkom groblju, a i novci, što su se našli, upućuju nas na isto vrijeme, u koje djelomice spada i iskopani dio rimskoga groblja u Stenjevcu.

Dr. V. Hoffiller.

KAMENI SPOMENICI HRVATSKOGA NARODNOGA MUZEJA U ZAGREBU.

Zbirka kamenih spomenika narodnoga muzeja u Zagrebu većim dijelom sastoji od spomenika, koji su se na raznim mjestima u Hrvatskoj i Slavoniji iskopali. Ima tu kipova, reljefa, arhitektonskih komada i kamenja sa napisima iz ponajglavnijih rimskih gradova, što su se negda u tim krajevima nalazili, a ponajznatniji su iz Siska, Mitrovice, Osijeka, Vinkovaca i Zemuna. Kako je negda hrvatski narodni muzej mogao da nabavlja kamenih spomenika i iz Dalmacije, to ga danas rijese još i neke izvrsne kiparske radnje iz Solina kod Spljeta i iz Nina kod Zadra, a i priličan broj kamenja sa napisima. Ovaj dio muzejske zbirke u cjelini dosele još nije bio opisan. Antikne napise, koji su osim toga naravno svi u trećoj svesci *Corpus inscriptionum latinarum* priopćeni, izdao je g. 1876. bivši muzejski ravnatelj S. Ljubić¹, a jedan dio kipova opisao je Emanuel Loewy², ali ni jedan ni drugi popis nije danas više potpun, a manjkaju im slike, bez kojih ne mogu onako da koriste, kako bi se to željeti imalo.

Godine 1894. nabavila se za narodni muzej, najviše zaslugom Dra. Izidora Kršnjavoga, predstojnika vladinoga odjela za bogoštovlje i nastavu, veoma znatna zbirka antiknih škulptura, koja se je do toga vremena nalazila u gradu grofa Nugenta na Trsatu kod Rijeke. Tu je zbirku u Italiji sastavio maršal grof Laval Nugent († 1862.), kada je god. 1815—1819. bio glavnim zapovjednikom napuljske vojske (Capitan Generale dell' esercito napolitano). Radi velikih zasluga, što si ih je stekao po napuljsku bourbonsku dinastiju, koju je iza višegodišnje odsutnosti sa austrijskom vojskom natrag dopratio u njezino kraljestvo, dozvolio mu je kralj Ferdinand I. dekretom od 17. lipnja 1817., da može na svoj trošak izvoditi iskapanje kod mjesta Traetto na Gariglianu, gdje je negda stojao grad Minturnae, a nadene spomenike da si može pridržati i eventualno sobom ponijeti. Znade se, da je grof Nugent po kasnijem kanoniku Don Gaëtanu Ciuffi-u g. 1818. dao kopati blizu staroga amfiteatra minturnskoga u razvalinama neke znatnije antikne zgrade. Tu se je u ožujku 1819. blizu rijeke Garigliana, a na zemljištu gaëtanske nadbiskupske menze našla mramorna ploča sa napisom, koji spominje caricu Juliju Maesu, a u blizini još i jedna glava i drugi ulomci, za koje je Ciuffi mislio, da

---

¹ S. Ljubić: *Inscriptiones quae Zagrabiae in museo nationali asservantur*. Zagrabiae 1876. str. 77. Preštampano iz Rada jugoslav. akademije XXXIV.—

XXXVI., gdje je umetnut još i jedan list predgovora.

² *Archaeolog. epigr. Mitth.* III. 1879. str. 164.—170.

pripadaju kipu, koji je prikazivao caričin portret¹. Kanonik Cinffi za čudo ne spominje nikakvih drugih spomenika, što bi ih on tečajem iskapanja Nugentova bio iskopao, dok inače priopćuje i ulomke antiknih napisa, koji su se prije ili poslije u Traettu našli. Biti će, da mu nije bila namjera o Nugentovu iskapanju potanje pisati, jer iz nekih kasnijih izvještaja, koje su napisale bez dvojbe dobro upućene osobe, doznajemo, da je barem veći dio Nugentovih škulptura u Minturnama iskopan. Dalo se je ustanoviti, da je bilo komada i od druguda; možda ih je bilo i iz Pulja, gdje je navodno maršal u amfiteatru dao kopati, a sigurno i iz riječke okoline. Nije pravo vjerojatno, da bi štogod u Nugentovoj zbirki bilo potjecalo iz Pompejâ, kako se je to posjetiocima Trsata u novije doba stalo pričati, a kako im se pripovijeda još i sada, gdje tamo više ništa antiknoga nema.

Ostaviv napuljsku službu, odnese general Nugent svoju zbirku u Mletke, gdje je neko vrijeme u Palazzo Pisani smještena bila. Već je u Napulju na nekim kipovima nešto bilo kararskim mramorom i cementom nadopunjeno, a sada se je general po savjetu komisije, sastojeće od članova mletačke umjetničke akademije, odlučio, da će manjkajuće dijelove kod ostalih dati sadrom nadopuniti. Posao je povjerio mladu mletačkomu kiparu Giacomu Paronuzziju, koji je kasnije načinio i poprsja raznih članova grofovske obitelji, od kojih se neka nalaze u lapidariju narodnoga muzeja. Paronuzzijevi dopunjci neukusno su i sasma kriyo izvedeni, a najviše mu se mora prigovoriti, što je prema običaju talijanskih restauratora onoga vremena veoma bezobzirno postupao sa spomenicima, koji su mu bili povjereni. Kojekako nadopunjene kipove vidio je g. 1831. u Mlecima Em. Wolff, koji ih je u jednom listu na profesora Gerharda u kratko opisao².

Iz Mletaka dade grof Nugent zbirku prenijeti u svoj grad na Trsatu kod Rijeke, gdje je namjeravao načiniti mausolej za svoju obitelj. Ovdje se je zbirka već god. 1838. nalazila, kada ju je posjetio saski kralj Fridrik August. O tome putovanju napisao je kraljev pratioc Dr. Bartolomeo Biasoletto opširan izvještaj³, u kojem se na str. 168—180. opširno bavi trsatskim starinama prema uputama, što ih je dobio od Paronuzzija. Zbirka je već onda bila u sjeveroistočnom tornju staroga frankopanskoga grada, koji je za nju bio pretijesan, a ostale prostorije grada imale su se priudeliti za ostale zbirke prema osnovi, koja se nikada nije ostvarila. U putopisima i putnim vodama trsatska se je zbirka često spominjala i opisivala, pa su ju stoga posjetioci hrvatskih kvarnerskih predjela mnogo posjećivali.

Iza maršalove smrti († 1862.) počeo je trsatski grad propadati, pa je tako ponešto trpila i zbirka starina. Bura je oštećivala krov tornja, u kojem su

¹ G. Ciuffi: Memorie storiche ed archeologiche della città di Traetto. Napoli 1854. str. 73, 101. i 103. Ploča sa napisom nalazi se u muzeju; na koju glavu i ulomke Ciuffi smijera, ne da se ustanoviti.

² Bullettino dell' istituto di corrispondenza archeologica. Vol. III. 1831. str. 65—68.

³ Relazione del viaggio fatto nella primavera dell'anno 1838 della maestà del re Federico Augusto di Sassonia nell' Istria, Dalmazia e Montenegro. Trieste 1841. p. 264. — Netačna je tvrdnja, da su kipovi već g. 1812. iskopani.

bile škulpture, a kako se nije uredno popravljao, procurivala je kiša i slijevala se po kipovima. Na sreću su uslijed toga trpili skoro samo sadreni dopunjci; samo mjestimice su počeli hrdati željezni čavli, pa je uslijed toga popucao mramor, u koji su se učvrstili. Nekoliko manje važnih kamenih spomenika u to je doba dapače i nestalo. Biti će, da su se prodali zajedno sa numizmatičkom zbirkom, te bronsanim figurama i drugim bronsanim predmetima. Zbirka je bila veoma zapuštena; kada su ju g. 1880. na brzu ruku u vrijeme od nekoliko ura popisali mladi bečki arheolozi Schneider, Domaszewski, E. Loewy, Maionica i Boissevain. Njihove bilješke, koje je na licu mjesta prof. Benndorf pregledao, služile su Robertu pl. Schneideru uz neke starije bilješke prof. Conzea kao podloga za opis trsatske zbirke¹. Ovomu opisu nisu bile priložene slike, a i na drugim mjestima su samo četiri komada iz Nugentove zbirke objelodanjena, što će se kod pojedinih brojeva već posebno naznačiti.

Uz Nugentovu zbirku škulptura nabavila se je za narodni muzej i njegova zbirka grčkih vaza iz Dolnje Italije (Minturnae). Ja sam te posude našao u jednoj prizemnoj prostoriji još u sanducima, u kojima su prije pedeset i više godina iz Mletaka dopremljene bile. Većina ih se je na transportu razlupala ili se je — u koliko su iz komada sastavljene bile — opet raspala. Slama, što se je rabila za spravljanje, bila je sasna istrunula, a djelomice i sami sanduci, jer je i u tu prostoriju vlaga prodirala.

A. Kipovi i dijelovi kipova.

1—3. Natječaj između Apollona i Marsyje. Dijelovi statuarne grupe.

Među figurama bivše Nugentove zbirke, koje su se u Minturnama (Traetto) u Italiji iskopale, nalaze se dva kipa i glava od trećega, za koje se je dalo ustanoviti, da pripadaju jednoj statuarnoj grupi, koja je prikazivala natječaj između Apollona i Marsyje. Za najbolje sačuvanu od tih figura, koja se obično nazivala samo Silenom, najprije sam ja došao na pomisao, da prikazuje Marsyju. U tobožnjoj Arijadni Nugentove zbirke prepoznao je za tim K. Hadaczek (*Zu einer neuen Marsyasgruppe. Röm. Mitth. XVII 1902 str. 173—178.*) Muzu Kalliopu, koja je pri natječaju izrekla sud. Konačno sam još opazio, da će jedna Apollonova glava iste zbirke biti glava Marsyjina protivnika. Sve tri figure bile su izradene nešto preko naravne veličine, potječu sa istoga mjesta, od istoga su mramora, a i posao im je od prilike isti, tako da je vjerojatno, da su potekle iz iste radione. Da zaista spadaju skupa, posvjedočuju uza to još i reljefi na nekim antiknim sarkofazima, za koje je prilično izvjesno, da stoje pod uplivom statuarne uzoraka.

¹ Antikensammlung auf Schloss Tersatto bei Fiume. *Archaeolog. epigr. Mitth. V. 1881. str. 157.—174.*

I. **Marsyas.** Kip iz Minturna u Italiji; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina sačuvanih antiknih dijelova 173 m. Bijeli mramor.

Manjka: desna ruka povrh lakta sa frulama, lijeva ispod lakta sa komadima panterova krzna, lijeva noga od polovine lista i desna nešto povrh članka, udo, vrh od pinijina stabla, baza. Sadrom je nadopunjen nos, lijevo koljeno sa komadom bedra i donji dio stabla. Otučen je komad pinijina vijenca na tjemenu, komadi krzna i desno koljeno. Slomljeni su: vrat, desna noga ispod koljena, a

lijeva dva puta oko koljena. Kip je negda bio krivo nadopunjen kao Silen sa malim Dionysom u naručju, ali su se dopunjci većim dijelom pouklanjali.

Figura preko naravne veličine naslonila se na desno do nje stojeće stablo, u kojem ćemo valjda imati prepoznati piniju (ili omoriku), na kojoj je Marsyas pretrpio smrt; desnom je nogom pristajala na tle, a lijeva je bila nešto napred metnuta. Odlomljena ali tačno pristajuća glava sa šiljatim životinjskim ušima nešto je na desno podignuta. U njezinu se licu odražuje kao neki strah, a poluotvorena usta kao da jadikuju. Kao obično kod satyrskih figura poredana je prednja kosa u oštrim čupama, a ostrag se uvijeno spušta u zatiljak; ovjenčana je vijencem od pinijinih grančica. Starije lice sa duboko ležećim očima, jakom uvojitom bradom i kosmatim sraslim obrvama, znatno se razlikuje od običnih ži-
vinskih lica satirskih.

Figura je skoro sasvim naga; samo ispod vrata joj je prednjim nogama svezano panterovo krzno (nebris), koje prekriva leđa, a onda se, obavijajući negda lijevu podlakticu, spušta niz stablo dole, te je repom završavalo kod lijevoga koljena. Što je Satir u rukama imao, sada se ne može posvema sigurno reći. Na desnoj se strani njegova tijela nalaze puntelli na nebridi odmah ispod ramena, na donjem dijelu prsiju i na kuku. Dok je potonjim sigurno bila vezana ruka sa tijelom, na ostala je dva pristajao neki uzak duguljasti predmet, naime dupla frula, što ju Marsyas u taj par više ne rabi. U laktu previnuta lijeva ruka valjda nije držala

1.

ništa, nego je samo u gestu govora ispružena bila. Obrve i bradavice na sisama bile su plastički izražene; u kosi i u bradi opaža se obilna uporaba svrdla; zjenice u očima su izdubljene.

Lijepa kopija iz rimskoga vremena po originalu helenističkoga doba, od kojega se inače znade samo za jednu glavu u Berlinu (Besch. d. ant. Sk. br. 206) i jednu u kapitolskom muzeju u Rimu (Helbig I. str. 330 br. 427).

Em. Wolff Interno diverse sculture di Venezia u Bull. dell' inst. III 1831 str. 66. — Biasoletto n. d. str. 172. — Schneider u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 159 br. 2.

Našemu kipu posvema odgovara figura na reljefu jednoga sarkofaga navodno iz Assisija (Robert Die antiken Sarkophagreliefs. Bd. III. Abth. 2. str. 264 br. 209!), koji nam daje podatke za tumačenje grupe. Bio je prikazan prizor odmah iza natječaja, koji se prikazuje samo na tom reljefu i u našoj statuarnoj grupi. I na reljefu naslanja se Marsyas na piniju posve jednako kao na našoj figuri. Glava mu je slično na desno podignuta, odjeven je panterovim krznom, a desna ruka drži koso preko prsiju položenu duplu frulu. Za lijevu ruku, koja manjka, mislim, da nije bila sa frulom ni u kakvoj svezi. Desno do Marsyje stoji na Assisijskom reljefu Apollon, odjeven chlamydom, koja je na desnom ramenu prikopčana, sa lirom u lijevoj ruci i velikim plektrom u spuštenoj desnici. Bog gleda lijevo na svoga protivnika, a u to je s desna pristupila jedna Nika, da mu podignutom desnicom metne vijenac na glavu. Dok se od ove Nike med Nugentovim skulpturama valjda nije ništa sačuvalo, ima med njima jedna Apollonova glava, koja po svome držanju posvema odgovara onoj na assisijskom reljefu, a po veličini, mramoru, tehnic i nalazištu može da pripada kipu iz štatuarne grupe, od koje su se barem dvije figure sasama sigurno ustanoviti dale.

2. Glava sa Apollonova kipa. Iz Minturna, negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0'32 m. (visina lica 0'18 m.). Bijeli mramor.

Sačuvala se samo glava s vratom. Manjka nos, od kojega su se ostanci ravno otklesali, da se lačlje može nastaviti nadopunjak od sadre. Manje ozljede na lijevom obrazu.

Glava je bila nešto na lijevo okrenuta, a pogled uperen u pobjedena protivnika Marsyju, koji se je tamo nalazio. Usta su poluotvorena. U bujnoj kosi, od koje uvojci padaju u zatiljak, a po jedan se spušta i na obraze, nalazi se lovorov vijenac. U njemu i u kosi opaža se obilna uporaba syrdla, kojim su načinjene i male udubine u zjenicama. Obrve su plastički izradene.

Lijep posao. Ostrag su samo glavni oblici označeni.

E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 164 br. 19.

3. Muza Kalliope. Kip iz Minturna u Italiji; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina antiknoga dijela sa bazom 1'17 m. (totalna sadanja visina sa dopunjcima 1'715 m.). Duljina ovalne baze 1'16 m., širina 0'63 m., visina 0'105 m. Bijeli mramor.

2.

Sadrom je krivo nadopunjena glava sa cijelim gornjim tijelom od lijeve sise do desnoga kuka te cijelom desnom rukom i gornjom polom lijeve nadlaktice sa dijelovima himatija oko nje; srednji prst, dolnji članci kažiprsta i jedna krhotina na malom prstu lijeve ruke; dijelovi himatija, što su preko leđa prevučeni i dolnji okrajci napred; dijelovi oko članka i desna polovica stopala lijeve noge sa prva dva i sa malim prstom; mali prst na desnoj nogi; prednja strana ovalne baze i dio stražnje sa pristajućim dijelovima pećine, na kojoj figura sjedi. Od-

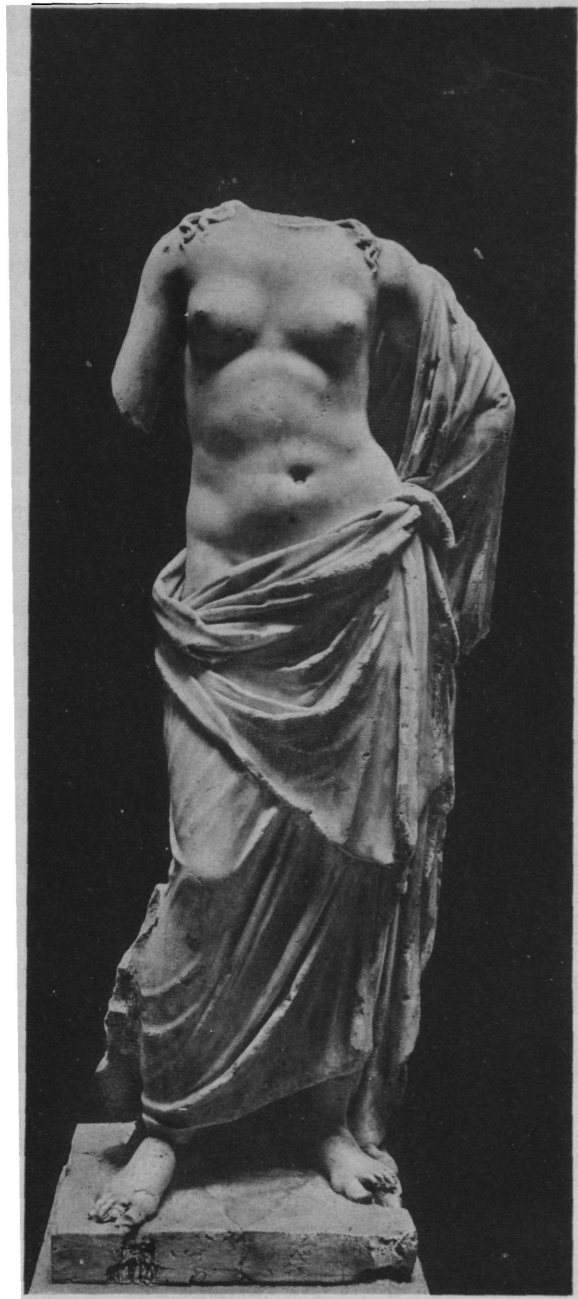
3.

lomljeni su i opet prisastavljeni: dolnji komad lijeve sise; lijeva ruka počam od lakta na tri mjesta; puntello, na koji pristaje diptychon, na dva mjesta; komad baze lijevo sa dijelovima stopala lijeve noge. Otkrhali se komadi plašta, prednji komad diptycha, gornji i dolnji dio stabla.

Snažna ženska figura sjedi na krševitu kamenu, iza kojega je izraslo neko stablo. Lijevu je nogu ispružila i metnula na poviše mjesto na zemlji, a desnu je gore povukla i uprla na zaravanak svoga kamenoga sjedala. Tijelo je u svojoj gornjoj polovici nago, jer se je himation, kojim je figura odjevena, spuznuo; sjedeć na njem prebacila je jedan dio preko nogu i utisnula jedan kraj pod lijevo bedro; drugi se okrajak penje preko leđa k lijevoj nadlaktici, oko koje se jedanput obavija. Na gornjoj strani desnoga bedra nalazi se veće otklesano mjesto, gdje je negda

pristajao lakat desne ruke, na koju je Muza bila prisionila svoju glavu. Spuštena lijeva ruka drži pačetvorinastu pločicu sa žljebovima na sva četiri ruba, u kojem se lako može prepoznati diptychon, atribut Muze Kalliope. S lijevim ga je bedrom vezao sada polomljen puntello, a kraj ovoga se nalazi još i drugi manji, koji je stojao u svezi sa kažiprstom i srednjim prstom ruke.

Sasma su slične replike ovoga kipa jedna figura u Dresdenu (Becker Augusteum T. 16 = Clarac 584, 1263), jedna u Palazzo Giustiniani u Rimu (Clarac 590, 1277) i jedna, koja se prije nekoliko godina našla u palatinskom stadiju u Rimu (Gatti Monumenti antichi dei Lincei V 75—76). Već se

APHRODITA IZ MINTURNA U ITALIJI (NAR. MUZ. U ZAGREBU).

APHRODITE AUS MINTURNAE IN ITALIEN (NAT.-MUS. AGRAM).

je prije opazila (Friederichs-Wolters 1576.) velika sličnost ovoga lika sa jednom sjedećom ženskom osobom na jednom sarkofagu pariškoga Louvrea (Robert Die antiken Sarkophagreliefs III. 2 Taf. LXIV 198), na kojem je prikazan natječaj između Apollona i Marsyje, pa je pošlo K. Hadaczeu (Zu einer neuen Marsyasgruppe. Röm. Mitth. XVII 1902 str. 173—178) za rukom ustanoviti, da sve te figure prikazuju jednu Muzu sudinju u tom natječaju i da je za neke reljefe na sarkofazima sa sličnim likovima izvjesno, da im je kao uzorak služila statuarna grupa od više figura. Po diptychu, koji se je jedino kod zagrebačkoga kipa sačuvao, moglo se ustanoviti, da je ta Muza Kalliope, a i inače taj primjerak ima nešto, što se samo još na spomenutom sarkofagu opetuje, naime jedno stablo iza kamena, na kojem Muza sjedi. Nešto se čudno dojmlje, da je jedna od Muza prikazana sa nagim gornjim tijelom i odjevena samo himatijem, dok ih inače obično nalazimo sasvim odjevene, ali takovih iznimaka imade (sr. Hadaczek n. m.) i inače, a mislim, da će se dosele poznatim moći dodati i jedna druga figura iz palatinskoga stadija u Rimu (Gatti n. m. str. 77—78), koja će prikazivati drugu sjedeću Muzu iz iste grupe.

Na pariškom reljefu i u štaturnim likovima prikazana je Muza, kako duboko razmišlja, prije nego što će sud da izrekne. Oba protivnika pariški reljef u drugom času prikazuje, nego što ih vidimo na reljefu iz Assisija i na zagrebačkom kipu Marsyje. Dok ovdje Marsyas već miruje, tamo još svira na svoju frulu. Čini se prema tomu, da je bilo raznovidnih štaturnih grupa, kojima je ovaj natječaj bio predmetom

E. Wolff u Bull. dell'inst. III 1831 str. 65. Bisoletto n. d. str. 170. R. v. Schneider u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 158 br. 1. C. Hadaczek Zu einer neuen Marsyasgruppe u Röm. Mitth. XVII 1902 str. 173—178 (sa slikom).

Sa Nugentovom zbirkom dospješe u narodni muzej osim većega broja manjih ulomaka od velikih kipova, još i dva velika ženska torza, za koje se doduše ne može sigurno ustvrditi, da pripadaju grupi sa natječajem između Marsyje i Apollona, ali je to ipak moguće. Kod jednoga kipa (br. 4) je mramor isti kao u Marsyje i Muze, dok se to za drugi (br. 5) ne može tako sigurno reći, ali je vjerojatno.

4. **Aphrodite (?)**. Kip iz Minturna u Italiji; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 1.465 m. Bijeli mramor.

Cementom nadopunjena baza, kojoj je antikni dio na tri mjesta prelomljen. Manjkaju: glava s vratom, desna ruka nešto povrh lakta, stopalo desne noge počam od članka i prednja polovica stopala lijeve noge, skoro cijeli dječak osim komadića njegove lijeve noge. Odijelo je na više mjesta otučeno. Cijeli je kip negda od kipara Giaçoma Paronuzzija bio sadrom nadopunjen, ali su se neljepi dopunjeni u novije doba uklonili.

Upravljeno stojeća božica pristaje lijevom nogom na tle, dok je desnu nešto postrance metnula. Odjevena je samo himatijem, koji se sa lijeva ramena preko leđa spušta do desnoga kuka, a onda opet do lijevoga penje, gdje ga je prihvatila o kuk uprta lijeva ruka. Tako je cijeli donji dio tijela posvema u odjeću zamotan, s koje se na prednjoj strani spušta trouglast prekićen komad

dole. Desna je ruka bila postrance spuštена. Na oba ramena nalaze se okrajci od po dva uvojka kose, koji silaze skoro do pazuha. Tjelesne su forme nježne, djevojačke. Uz desnu nogu nalaze se ostanci lijeve noge maloga dječaka, valjda Erosa, a jedna njegova ruka valjda se je nešto dalje gore doticala figure, gdje su tragovi pristajanju otklesani.

Lijepa kopija ukusnoga originala iz druge polovine IV. vijeka pr. Kr., od kojega se je sačuvalo više primjeraka (Bernoulli *Aphrodite* str. 366. i sl.).

5.

Nazvalo ih se Aphroditom, Nymphom, Amymonom ili drugom kojom morskou božicom. Slična figura (nošnja je ista kao i kod Muze pod br. 3) nalazi se među gledaocima natječaja između Apollona i Marsyje na jednom sarkofagu u Louvru (Robert n. d. br. 203), a ima se shvatiti kao lokalna Nympha

E. Wolff u *Bull. dell' inst.* III 1831 str. 66. Biasoletto str. 170. E. Loewy u *Arch. epigr. Mitth.* V 1881 str. 160. br. 4. uz neke netačnosti.

5. Ženska odjevena figura. Iz Minturna u Italiji; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina antiknoga dijela 1:435 m.; cijela visina kipa bez moderne baze 1:71 m. Bijeli mramor.

Sadrom nadopunjena: glava sa komadom vrata, oba stopala i komad donjega dijela himatija. Manjka lijeva ruka sa komadima odjeće, od koje se je mnogo i na naborima okrhalo. Restaurator s ovim je kipom veoma bezobzirno postupao, te ga je sasna pokvario; ne samo da je desnu ruku sa odjećom oko nje i veći dio leda ravno otklesao, da tamo nastavi nezgrapne svoje nadopunjke, koji su se u novije vrijeme opet uklonili, nego je još i sam kip na oba ramena, na ledima i u naborima plašta na prednjoj strani dljetom tako predjelao, da kip nema više mnogo od prvobitnoga svoga antiknoga oblika.

Ženska figura nešto preko naravne veličine lijevom je nogom pristajala na svoje podnožje, a desnu je natrag metnula. Desna na prsa položena ruka valjda je provirivala,

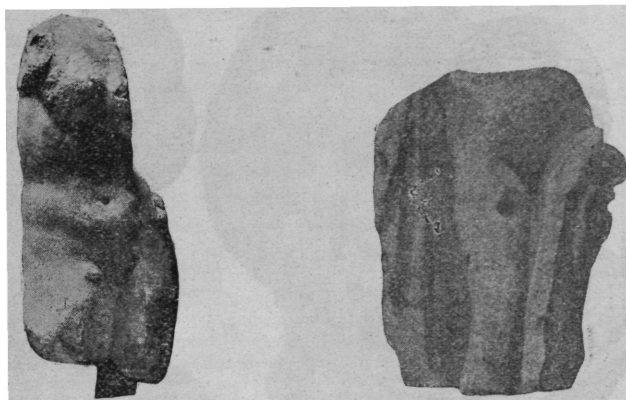
te je ispod vrata bila prihvatila rub himatija, u koji je figura posvema zamotana. Lijeva je ruka bila spuštена pa je podizavala bogato nabranu odjeću.

Figura je možda replika jednoga helenističkoga tipa Muze Polyhymnije, od kojega se je sačuvalo više primjeraka. Po držanju odgovara joj: jedna sasna u plašt zamotana Muza bez atributa u Vatikanu (Visconti Il Museo Pio Cle-

mentino I. t. XXIII.), jedna slično odjevena figura u Vatikanu, koja je napisom označena kao Mnemosyne, mati Muza (Visconti n. m. I t. XXVII.), jedan nedavno u Beneventu nađen kip bez glave (Notizie degli scavi 1904 str. III fig. 5.), jedna kao Uranija nadopunjena Muza u Parizu (Clarac 354, 1109) i figura jedne Muze na ulomku jedne aretinske posude (Notizie degli scavi 1884 tav. VIII.). Znatnija razlika je samo u tom, što su vatikanska Mnemosyne i pariški kip osim himatija odjeveni još i chitonom. Muza sa sličnim držanjem ima i na reljefima na sarkofazima, što prikazuju natječaj između Apollona i Marsyje (Robert, Die antiken Sarkofag-Reliefs 200 i 209), ali su i tu odjevene chitonom i himatijem.

Biasoletto n. d. str. 170 (Mnemosine). E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 162 br. II. (Weibliche Gewandstatue).

6. Aphrodite. Torzo kipića iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu. Visina 0'295 m. Bijeli mramor.

6.

7.

Manjkaju: glava s vratom, obje ruke, lijeva strana gornjega tijela, obje noge od polovine bedara; otučene su obje grudi, a okrhan velik komad na desnom bedru; površina kipića nešto izgrebana. Na desnom ramenu dvije luknje od kojih će prednja (koja se na slici vidi) biti antikna. Glava je valjda u novije vrijeme bila nastavljena, kako bi se to po sačuvanom željeznom čavlu moglo zaključivati, ali je sada nema.

Uspravljeno držanje. Neodjevena božica stajala je na lijevoj nozi, a desna je bila nešto napred postavljena. S desnicom pokrivala si grudi, a krilo s ljevicom, od koje ima tragova na lijevom kuku i desnom bedru, gdje je uz tijelo pristajala. Na lijevom bedru ostrag nekakovi oklesani tragovi, možda od delfina.

Kipić je po svome držanju i oblicima odgovarao medicejskoj Aphroditi, a bio je dosta dobro rađen.

7. Aphrodite. Ulomak maloga kipića iz Prozora kod Otočca.

Visina 0'085 m. Bijeli mramor.

Manjka gornja polovina tijela i baza s nogama počam od polovine listova. Otučeni su komadi odjeće.

Božica je stala na lijevu nogu, a desnu je napred metnula. Podignutom

desnom rukom svoj je himation nešto bila odmaknula, tako da joj se vidi nago skoro cijelo tijelo osim lijeve noge, gdje lijeva ruka na kuku pridržaje sabran komad odjeće.

8. Glava sa Aphroditina kipa. Iskopana u Solinu u Dalmaciji; nabavljena g. 1870. iz ostavine Viska Solitra u Spljetu.

Visina sa čunjastim nastavkom, kojim se je glava u trup kipa umetala, 0·39 m. Visina lica 0·7 m. Bijel krupnozrni mramor.

Otučen je šiljak nosa, lijeva obrva i prigodom potresa g. 1880. neznatno kosa na desnoj strani. Sačuvala se glava s vratom. Na čunjastom nastavku za umetanje nalazi se duboka udubina za čavao, na koji se je glava učvrstila

Glava je ponešto k desnom ramenu prignuta. Po srijedi raščesljana i vrpcom povezana kosa u širokim se valovitim partijama spušta s čela prama zatiljku

8.

9.

pokrivajuć skoro posvema oba uha; ostrag je u čvor svezana. Tragovi crvenkaste boje na tjemenu dokazuju, da je kosa bila bojadisana. U licu se izražuje prijatnost.

Ova krasna glava, koja je rađena po starijem grčkom originalu, u novije je doba bila umetnuta u trup jednoga Apollonova kipa, s kojim se je navodno zajedno našla. Nema sumnje, da je glava ženska i to Aphroditina.

Sr. literaturu kod Apollona pod br. 13. Slika same glave priopćena je u Glasniku društva za umj. i umj. obrt I 1886 str. 108. Schneider u Arch. epigr. Mitth. IX 1885 str. 47. Overbeck Atlas. Apollon. XX 2 i 3.

9. Popsje sa Aphroditina kipa. Iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0·35 m. Bijeli mramor.

Cementom nadopunjena lijeva strana čela sa okom i uhom, te većim dijelom tjemena. Ostatak glave sastavljen je iz tri ulomka i nastavljen na pripadajući komad vrata s gornjim dijelom prsiju. Otučeni su nos, gornja usnica i brada, a trpjela je i površina lica.

Figura božice u naravnoj veličini u svom je gornjem dijelu bila neodjevena. U kosi, koja je ostrag u čvor svezana, nalazi se vrpca.

Dobar posao.

10. **Glava sa Aphroditina kipa.** Iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0·29 m.; visina lica 0·16 m. Bijeli mramor.

Sačuvala se iz tri komada sastavljena glava s vratom, ali manjka, pa je cementom nadopunjeno čelo sa nešto kose, oba oka, nos i dio gornje usnice, te komadi kose povrh zatiljka.

Glava je bila nešto k lijevom ranienu prignuta; puna valovito naređena kosa povrh čela je povezana širokom vrpcom, koja je dva put oko glave obavijena.

Dosta dobar posao.

Schneider u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 165 br. 20.

10.

11.

12.

11. **Glava sa Aphroditina kipa.** Iskopana u Zemunu u parku blizu realke. Darovalo ravnateljstvo zemunske realke.

Visina 0·26 m. Žučkast mramor

Sačuvala se glava s vratom od kipa skoro naravne veličine. Otučeni su nos, brada, čelo povrh desne obrve, a okrhao se oveći komad kose povrh lijeve sljepočnice.

Na sredini raščešljana kosa valovito se spušta prema zatiljku, gdje je u čvor svezana; od tjemena prema zatiljku izdubljen je sredinom glave odulji plitak žljebić, u kojem je valjda nešto učvršćeno bilo.

Dobar provincijalan posao.

Brunšmid u Vjesniku n. s. I. str. 169. (sa slikom).

12. **Glava sa maloga Aphroditina kipića.** Nadena g. 1904. u Surduku u srijemskoj županiji.

Visina 0·08 m. Bijeli mramor.

Sačuvala se samo glava s vratom. Otučen je nos i kosa na tjemenu i u zatiljku.

Glava je znatno k lijevom ramenu prignuta. Po srijedi raščesljana kosa na tjemenu je u petlju svezana, a u zatiljku u čvor; odavle su se valjda uvojci spuštali niz ramena.

Dekorativan posao.

13.

grimizne boje, kojom je ona negda naličena bila. Spuštena desna ruka također

13. Kip Apollona. Iskopan između g. 1820. i 1825. kod crkvice sv. Dujma u Solinu u Dalmaciji; nabavljen g. 1870. iz ostavine Viska Solitra u Spljetu. Ulomke je pod nadzorom prof. Conzea sastavio O. König, profesor kiparstva u austrijskom muzeju u Beču.

Visina (bez glave, ali sa bazom) 1,57 m., od čega otpada 0,07 na 0,60 m. široku bazu. Bijeli mramor.

Manjkaju: Glava s vratom¹, koji se je u odgovarajuću udubinu na trupu umetao; obje ruke povrh lakata; udo; komad odjeće i tijela na lijevom boku; desno koljeno sa komadom noge (ali je sadrom nadopunjeno); stražnja polovina šesterostrane baze. Otučen je: dio palca na lijevoj nozi i mjestimice chlamyda i površina tijela.

Prelomljen je kip na više mjesta: tijelo poprijeko na pupku, desna nadlaktica na sredini, desna noga na polovini bedra, a zajedno sa pristajućim lovorovim stablom i na koljenu; lijeva noga na sastavu uz tijelo, na koljenu i na članku, gdje su se osim toga još i neki komadi mramora okrhali.

Uspravljeno mirno držanje. Figura nešto preko naravne veličine stoji na desnoj nogi, dok je lijeva nešto postrance napred metnuta. Bog je prikazan skoro posvema gol. Odjeven je samo chlamydom, koja je povrh desnoga ramena velikom okruglom kopčom pričvršćena; silazeć sa leđa negda se omotavala oko podlaktice u laktu previnute lijeve ruke, a odavle se spuštao debeo komad odjeće, koji je jedna (sada manjkajuća) prječka vezala sa donjim dijelom bedra, na kojem se vidi trag pristajanja. U naborima odjeće, koja se ovako naredena češće nade na Hermesovim kipovima, ima ostanaka

¹ Vidi br. 8.

je prječkom bila vezana sa odgovarajućim bedrom, a držala je valjda lovorovu grančicu, dok su u lijevoj valjda bili luk i strjelica. Uz desnu nogu je lovorovo stablo. Oblici tijela su snažni, ali dosta ukočeni; dlaka povrh uda u arhajske je kovrčice uvijena.

Dosta dobra kopija prvoga carskoga doba po boljem originalu. Najbliže mu je jedan jednako velik kip berlinskoga muzeja (Besch. d. ant. Skulpt. br. 51.) iz zbirke Polignac, na kojem se sačuvala i glava, te jedan u Louvru (Clarac pl. 269, 908). Dolnji dio tijela nešto je spram trupa predugačak. Zagrebačkomu se kipu bila nastavila glava, koja se je također u Solinu našla, navodno s njime zajedno¹. Ta je glava po sudu skoro svih stručnjaka, koji su ju sami vidili, ženska, naime Aphroditina, i iz mnogo boljega vremena, nego što je tijelo. Ona je nadalje za ovoliko tijelo razmjerno premalena, a i ne stoji simetrijski spram krajeva obiju ramena (udaljenost od podgrlja k desnom ramenu od prilike 19,5 cm., a do lijevoga 25 cm.). Uza sve to naravno da nije nemoguće, da se je ova Aphroditina glava, u pomanjkanju odgovarajuće Apollonove, u rimsko carsko doba mogla u Solinu nalaziti na trupu Apollonova kipa, za koji bez sumnje nije bila rađena.

Neugebauer *Die Südslaven* str. 141. Fr. Pulszky u *Pester Montagsblätter* 1871 br. 256. A. Conze u *Lützowovom Zeitschr. f. bild. Kunst* 1872 str. 260. (S. Ljubić) u *Viencu IV* 1872 str. 477; k tomu slika u *Viencu VII* 1875 str. 100. E. Loewy u *Arch. epigr. Mitth.* III 1879 str. 165 br. 1. I. Kršnjavi *Apollo u zagrebačkom narodnom muzeju*. *Rad jugosl. ak.* LV 1881 str. 207—219. R. Schneider u *Arch. epigr. Mitth.* IX 1885 str. 47. J. Overbeck *Griech. Kunstmythologie. Apollon*. Leipzig 1889 str. 128. Reinach *Répertoire de la statuaire grecque et romaine II* 103, 5 (slika).

14. **Apollon Kitharodes.** Kipić iz Italije; negda u Nugentovoj zbirci na Trsatu.

Visina 0,75 m. Bijel krupnozrni mramor.

Manjka glava s vratom, desna ruka povrh lakta, prsti lijeve ruke i jedan ugao kitare; otučeni su komadi nabrane odjeće, odlomljen ugao baze desno. Na više mjesta nove rupe od čavala, kojima su se bili pričvrstili dopunjci, koji su u novije doba pospadali.

Vitki lik boga, izrađen nešto preko polovine naravne veličine, stoji uspravljeno pristajuć lijevom nogom čvrsto na tle, dok je desna nešto postrance metnuta. Odjeven je sa tri odijela, naime jonskim chitonom sa dugim rukavima, zatim visoko pasanim dorskim chitonom sa prekitom, koji je povrh ramena sa

14.

¹ Na ovdje priopćenoj slici ta je glava na kip nastavljena.

dvije okrugle pločaste kopče prikopčan, a na ramenima još je i himation, koji niz leđa dole visi. Lijeva je ruka prebivala po žicama velike kitare, što ju je figura prislonila na lijevu stranu prsiju, a spuštena je desnica držala plektron. Na leđima su dva okrajka od vrpce, a između njih krajevi od tri uvojka. Na nogama su kajišima povezane sandale.

Dobra replika mirno stojećega Kitharoda sa dugom odjećom.

E. Wolff u Bull. dell'inst. III 1838 str. 67. (Tersicore). Biasoletto n. d. str. 174. (Tersicore). Boissevain u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 161. br. 6.

15. **Glava sa maloga Asklepijeva kipića.** Iz Dalmacije (valjda iz Solina); negda u zbirki Lanzinoj.

Visina 0'06 m. Bijeli mramor.

Otučen je nos i uvojci površ čela; površina dijelom pokrivena naslagom vapna

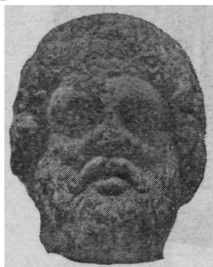
Običan tip sa omanjim uvojcima u kosi i bradi, te špiralno smotanom vrpcom oko glave

16. **Ulomak kipića Cautopata.** Iz Siska.

Visina 0'35 m. Vapnenac.

Sačuvala se samo glava s vratom i desnim ramenom. Otučen je šiljak kape, nos, brada i lijeva strana lica.

Figura ima na glavi frigijsku kapu,

15.

16.

17.

ispod koje proviruju kovrčasti uvojci. Odjevena je chitonom sa rukavima, a preko nje ima chlamydu, koja je na desnom ramenu okruglom pločastom kopčom prikopčana. Na lijevoj strani vrata nalazi se velika kvrga, koja će potjecati od lijeve ruke, na koju se je mladić bio upro; lakat te ruke bio je uprt o spuštenu baklju, koju je ovaj mithrejski bakljonoša desnom rukom držao. Sasma slično to ima Cautopates na jednom mithrejskom reljefu iz Teténya kod Budapešte (Cumont, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra* II. str. 233, sl. 190.), ali se u sličnom držanju prikazuje i Attis uprt o svoj štap.

Surov provincijalan posao.

17. **Dionysos.** Torzo kipića iz Italije (Minturnae?); negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina antiknoga dijela 0·40 m ; totalna visina sa bazom 0·67 m. Bijeli mramor.

Manjka glava s vratom, obje ruke odmah ispod ramena, udo. Od kararskoga je mramora novo načinjena baza sa većim dijelom dvostruka panja od nekoga stabla, desna noga od koljena i cijelo lijevo stopalo; sadrom je nadopunjen komad lijeve nadlaktice, lijeva noga od koljena do članka i veća zakrpa oko desnoga koljena.

Uspravljeno stojeća figura, načinjena u pol naravne veličine, pristala je na tle desnom nogom, uz koju se nalazi odebeo panj nekoga stabla; lijeva je noga bila nešto postrance natrag metnuta. U spuštеноj desnici imao je bog kantharos, a na bedru se još vide ostanci oklesanoga puntella, na koji je pristajao; visoko podignuta ljevica bila se uprla o thyrsos. Sa glave su na oba ramena padali uvojci, od kojih su se krajevi sačuvali. Kraj panja lijevo valjda je negda čučio panter.

18.

19.

20.

Lijep dobro raden primjerak tipa, od kojega ima veoma mnogo replika.

E. Wolff u Bull dell'inst. III 1838 str. 67. Biasoletto n. d. str. 173.
E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 7.

18. Poprsje mladolika Dionysa. Iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0·31 m. Bijeli mramor.

Otučen nos, gornja usna i komad brade. Restaurator je u licu i kosi mnogo oklesao, a cijeli donji dio poprsja moderno je priudešen.

Kosa je u sredini raščešljana i ostrag u čvor svezana; po jedan deblji uvojak spušta se iz zatiljka na prsa.

Dekorativan posao.

19. Poprsje mladolika Dionysa. Sa jedne herme iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0 39 m.; visina lica 0 19 m. Bijeli mramor.

Otučen nos; cijela površina valjda od vatre trpjela.

Mladolika glava k desnom je ramenu prignuta; u kosi joj je vijenac od bršljanovih grančiča, s kojega su se negda na ramena spuštali okrajci vrpce, kojom je bio povezan. Na tjemenu je odjelana okrugla ravna ploha sa udubinom, u koju je neki nastavak pričvršćen bio.

Poprsje je bilo nastavljeno na stup jedne herme; na stranama ima udubina sa čavlima, gdje kao da su bile učvršćene od posebnih komada kamena radene ruke.

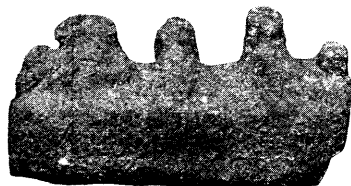
Schneider u Arch. epigr. Mitth V 1881 str. 165. br. 22.

20. **Ulomak bakhičke grupe.** Iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0 42 m. Bijeli mramor.

Sačuvao se torzo Satyra sa gornjom polovicom lijeve nadlaktice i obim nogama do koljena, pa lijeva ruka Dionysova.

Neodjevena figura bezrepa Satyra, izradena u pol naravne veličine, pristajala je desnom nogom na tle, a lijevom je daleko zakoračila. Dionysos se je bio o nj upro položiv mu lijevu ruku na zatiljak.

21.

22.

Dobar posao.

E. Wolff u Bull. dell' inst. III 1838 str. 68. Maionica u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 162 br. 8.

21. **Baza Dionysova kipića.** Iz Siska.

Visina 0 18, širina 0 33. m. Bijel krupnozrni mramor.

Na ovalnoj bazi vide se noge jedne figure u pol naravne veličine; desnom je pristajala, a lijevu je nešto postrance natrag metnula. Kraj lijeve noge malen je ostatak od thyrsa, na koji se je bog bio upirao, a do desne čaporci i komadić tijela na jednom kamenu čučućega pantera. Na prednjem licu baze u dva je reda uklesan napis:

VICTORINOTSE
VEROCOS

a na donjoj je strani velika četverouglasta udubina, kojom se je baza na neko podnožje učvrstila.

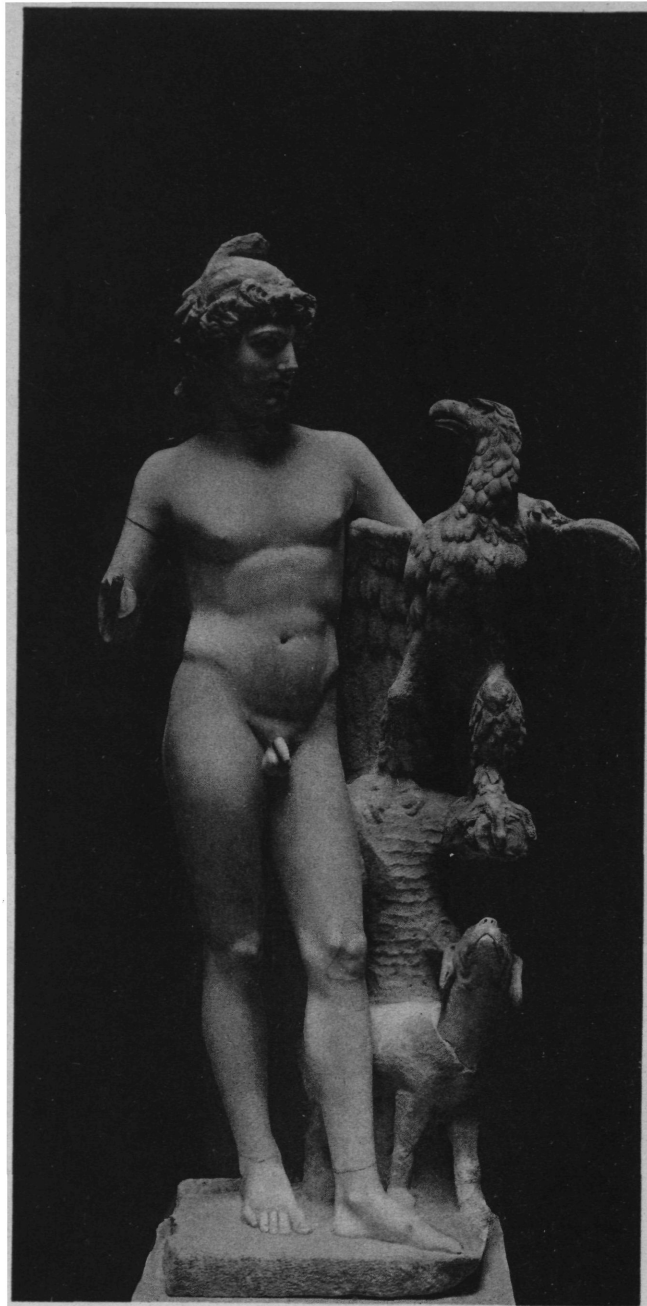
Spomenik je posvećen g. 200, koje su bili konzuli Ti. Claudius Severus i C. Aufidius Victorinus.

Napis je priopćen u CIL III 3967. Ljubić Inscriptiones musei nationalis 14.

22. **Spavajući Eros.** Kipiće iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu. Duljina 0 65 m., širina 0 40 m. Bijeli mramor.

GANYMEDES IZ MINTURNA U ITALIJI (NAR. MUZ. U ZAGREBU).

GANYMEDES AUS MINTURNAE IN ITALIEN (NAT.-MUS. AGRAM).

Manjka: desna ruka; lijeva podlaktica; stopala obijuh nogu, koja su bila rađena od posebnih komada kamena i prisastavljena; komad baze desno napred. Otučeno je lice, oba koljena i baklja.

Krilati božanski dječak zaspao je na zemlji; nagnuo se je malo k lijevoj strani, a pod glavu je metnuo desnu ruku, koja se nije sačuvala. Na njegovu ležaju razastrta je lavlja koža, na kojoj kraj lijeve ruke leži goruća baklja (Eros kao bog smrti). Napred desno ostatak luknje, koja je služila za učvršćenje na nekom podnožju.

Običan dekorativni posao sa tragovima porabe svrdla u kosi i lavljoj koži.

Boissevain u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 164 br. 17.

23 **Ulomak Erosova kipića.** Iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0·185 m. Bijel krupnozrni mramor.

Manjka gornja polovina tijela; desna noga ispod koljena i cijela lijeva sa susjednim dijelovima trbuha i leđa; baza.

Dječak je pristajao desnom nogom na tle, a bio je sasvim neodjeven. Ne može se reći, je li figura bila za se ili je bila sastavnim dijelom kakove grupe.

Dobar posao.

24. **Torzo Fortune.** Iz Solina u Dalmaciji; negda u zbirki V. Solitra u Spljetu. Visina 0·44 m. Bijeli mramor.

Manjkaju: glava s vratom, desna ruka s komadom leđa, donji dio lijeve ruke, donji i gornji kraj roga obilja, neke partije odjeće, cijelo donje tijelo počam od kukova sa obje noge. Otučena je površina prsiju.

Uspravljeno stojeća figura, rađena u pol naravne veličine, odjevena je jonskim chitonom bez prekita, koji je visoko pasan debelom napred u čvor svezanom uzicom. Na leđima se vide ostanci nekoga plašta, koji je sezao i preko stražnjega dijela glave, a omotao se i oko lijeve ruke. Uz lijevo rame prislonila je figura rog obilja.

Provincijalna replika običnoga tipa rimskoga carskoga vremena.

Spomenuo Neugebauer Die Südslaven str. 141. Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 167 br. 12.

25. **Ganymedes.** Kip iz Minturna u Italiji; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina (sa 0·07 m. visokom bazom) 1·71 m. Bijeli mramor.

Mramorom je nadopunjen: nos, komadić vrata, udo i zakrpe na lijevom koljenu i odmah ispod njega, vršak od palca na lijevoj nogi; kamenom vapnencem: komad baze ostrag; sadrom: orlova glava i lijeva noga sa granom panja, na kojem sjedi, glava s vratom od psa. Manjkaju: stražnji okrajak kape, prsti lijeve ruke, desna ruka od lakta sa pastirskim štapom, lijevo orlovo krilo. Otučena baza desno

23.

24.

na uglu i postrance. Prelomljen je vrat i desna ruka ispod ramena, a poprijeko su pukle obje noge povrh članaka.

Posvema neodjeveni dječak pristaje desnom nogom na tle, a lijevu je nešto naprijed metnuo. Lice mu okružuje uvijena kosa, a na njoj je frigijska kapa, kojoj su postrana dva okrajka gore svrnuta. U zatiljku ima jedan nastavak, gdje je nešto pristajalo, po svoj prilici pastirski štap, što ga je dječak u desnoj ruci držao. Desno do njega je onizak panj sa ogrankom, na koji je sjeo orao. Ganymed se je u nj zagledao, pristupio je k njemu, pa ga je lijevom rukom obuhvatio. Kraj panja stoji pastirski pas, koji digav glavu prizor motri.

Figura je sa svih strana pomno izvedena, te je sigurno negdje tako smještena bila, da se je mogla sa svih strana promatrati. Može biti je grupa služila kao nastavak na kakovu bunaru. Oblici su veoma ukusno izvedeni, osobito srednje partije; lice ima umiljat izražaj. Kapa, životinje i panj samo su u glavnim potezima označeni; moguće da se je tu bojom postizavao neki efekat. Od dosele poznatih grupa, što prikazuju Ganymeda sa orlom, ovoj zagrebačkoj još je najbliža jedna u Napulju (Clarac 408, 698).

26.

E. Wolff u Bull. dell'inst. III 1831 str. 66. Biasoletto str. 172. Domaszewski u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 160 br. 3.

26. Genius. Kipić iz Siska.

Visina 0.635 m. Bijel krupnozrni mramor.

Manjka: glava s vratom, desna ruka od ramena, desna noga počam od članka sa komadom baze, na koji je pristajala

Mlada muška figura u pol naravne veličine pristaje lijevom nogom na tlo, koje se prema stražnjoj strani nešto diže; desna je noga bila postrance nešto natrag metnuta. Gornje je tijelo golo, a dolnje omata himation, koji s lijeva ramena silazi preko leđa do desnoga boka, a napred je prebačen preko lijeve podlaktice. Na nogama su sandale. Manjkajuća desna ruka bila je visoko podignuta, pa je držala nekakov predmet, od kojega je na desnom ramenu preostao samo neznatan uzan okrajak. Lijeva ruka drži o rame naslonjen rog obilja, koji je pun jabuka i grožđa. Do lijeve noge pred jednim kršem uspravlja se više puta smotana zmija. Na donjoj strani baze veća je četverouglasta udubina, koja je služila u tu svrhu, da se figura na nekom podstavku pričvrsti.

Dobar ponešto prerađen primjerak veoma običajna tipa, na koji se u rimskim pokrajinama veoma često nailazi.

E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 166 br. 5.

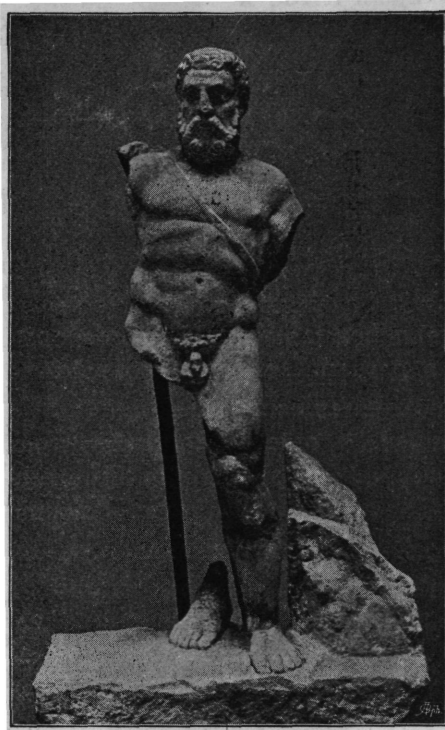
27. Herakles. Izvađen g. 1897. u komadima iz antiknoga temeljnoga zida u vrtu Josipe Kezman u Vinkovcima.

Visina (sa 0.10 m. visokom bazom) 1.23 m. Bijel krupnozrni mramor.

Manjkaju obje ruke sa atributima, desna noga od kuka do članka, stražnji

komad stegna lijeve noge, gornji okrajak tobolca, gornji dio pećine sa lavljom kožom, ugao baze napred desno. Odlomljena glava s vratom, lijeva noga na tri mjestu i baza izmed lijeve noge i pećine. Okrhani su prsti i jedan dio površine na stopalu lijeve noge. Restaurator, koji je sastavljao ulomke, svoj je posao loše izveo okrenuv desnu stranu figure previše napred.

Snazna muška neodjevena figura, izrađena u dvije trećine naravne veličine, pristajala je desnom nogom na tle, a lijevom je napred zakoračila. Glavu, koja stoji na kratkom debelom vratu, pokriva kraća kovrčasta kosa, a kovrčasto je naređena i brada. S desna ramena silazi preko jakih prsiju remen tobolca, koji proviruje povrh desna ramena. Desna ruka kao da je bila nešto podignuta,

27.

28.

pa je valjda držala luk; spuštenu valjda u laktu svinuta lijeva ruka upirala se o buzdovan, oko kojega je bila omotava lavlja koža, od koje kao da se raspoznaju ostanci na pećini, što se do figure nalazi.

Dosta nedotjeran pokrajinski posao.

Brunšmid u Vjesniku n. s. VI str. 140. (sl. 63.).

28. **Herakles.** Kipić iskopan u Osijeku.

Visina 0'37 m. Numulitni vapnenjak.

Manjka baza sa obje noge počam od cjevanica.

Umorni heros prikazan je u držanju poznate Glykonove figure. Lijevom je nogom pristajao na tle, a lijevom se pazuhom upire o buzdovan, koji stoji na jednom kamenu. Desna ruka, položena ostrag na krsta, valjda je držala hesperidske jabuke.

Posao je ostao nedovršen, te je pokrajinski klesar samo dospio, da glavno obličje označi. Ostrag u opće još ništa nije radeno, pa se stoga ne može sigurno reći, da li je ovo visoki reljef, ili je imao da bude kipić.

29.

Brunšmid u Vjesniku n. s. IV str 32. (sl. 10.).

29. Glava sa jednoga Heraklova kipa. Iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0·28 m., visina lica 0·16 m. Bijel krupnozrni mramor.

Sačuvala se iz dva komada sastavljena glava sa dijelom lavljega krzna i komad vrata. Otučen je nos, gornja usnica i lijeva strana brade.

Bradata herojeva glava malo je spram lijevoga ramena nagnuta; pokrita je glavom lavljega krzna, koje je na prsima bilo svezano. Zjenice su označene udubinama.

Dobar dekorativan posao.

Schneider u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 165 br. 21.

30. Hermes. Torzo kipića iz Siska. Visina 0·47 m. Bijeli mramor.

Manjkaju: glava s vratom, desna noga ispod koljena i lijeva od sredine lista, gornji okrajak kerykeja i baza s pijetlom.

30.

Figura, izrađena u pol naravne veličine, desnom je nogom pristajala na tle, a lijevu je natrag metnula. Odjevena je samo chlamydom, te je veći dio tijela ostao gol; prikopčana okruglom kopčom na desnom ramenu, silazi odjeća k lijevoj ruci, a s nje se spušta niz tijelo dole. U lijevoj ruci ima bog kerykeion, koji je prislonio uz rame; spuštena desnica drži veliku kesu s novcima.

Običan pokrajinski posao.

Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 166 br. 7 uz neke netačnosti.

31. Hermes. Torzo kipića iz Siska.

Visina 0·57 m. Bijel krupnozrni mramor.

Manjkaju: glava s vratom, obje ruke, okrajak odjeće uz lijevu stranu, obje noge počam od koljena i baza. Otučena draperija odjeće i udo.

Nešto veći i bolje raden primjerak istoga tipa kao sto je i prediduću.

Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 167 br. 8.

32. **Hygieia.** Ulomak kipića iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu. Visina (sa 0·07 m. visokom bazom) 0·745 m. Bijeli mramor.

31.

Bijelim mramorom sa tamnijim pjegama nadopunjen je gornji dio tijela do pojasa, a na taj su komad negda bili nastavljeni od sadre načinjena glava s vratom i komad desne ruke sa zmijom. Manjka još i donji dio lijeve ruke sa zdjelicom, a otučeni su komadi odjeće.

Figura, izradena od prilike u pol naravne veličine, pristaje lijevom nogom na tle, a desnu je postrance nešto natrag metnula. Odjevena je u dug visoko pasan chiton, a povrh njega ima himation, koji silazi s lijeva ramena niz leđa do desnoga kuka, a napred je prebačen preko lijeve ruke. Na desnoj strani tijela ostrag vidi se stražnji dio zmije, koju je božica u desnoj ruci držala; u laktu previnuta lijeva ruka držala je zdjelicu. Na nogama su sandale.

Dobar dekorativni posao.

E. Wolf u Bull. dell' inst. III 1838 str. 67. Biasoletto str. 167. Schneider u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 163 br. 14.

33. **Ikaros.** Kipić naden 1892. kod Vugrovca blizu Zagreba. Darovao tamošnji učitelj Popović.

Visina 0·61 m. Bijel krupnozrni mramor.

32.

33.

Manjka glava s vratom, komadi desnoga krila, stopala obiju nogu sa prednjom polovicom baze. Otučena je desna cjevanica, površina trbuha i udo.

Dječak pristaje lijevom nogom na tle, a desnu je nešto postrance metnuo. Skoro cijelo mu je tijelo golo; chlamyda mu je ispod vrata na prsima okruglom pločastom kopčom skupčana, pa se preko ramena spušta niz leđa dole do nogu. Na leđima se vide simetrijski naređena velika krila, koja su bila umjetna, te ih je dječak mogao pomicati pomoću dviju poveza, kojih se je rukama prihvatio. Na krilima su naprijed označena pera, dočim su ostrag glatko oklesana.

34.

Dosta dobar pokrajinski posao. Komad je po svoj prilici služio kao nastavak na nadgrobnom spomeniku, a da ga se uzmogne pričvrstiti ima odozdol u bazi veću udubinu.

Reinach Rép. de la stat. gr. et rom. II 477, 5.

34. Isis. Kip iz Nina u Dalmaciji.

Visina sa bazom 1365 m. Bijel krupnozrni mramor, koji je na površini požutjeo.

Manjka: glava s vratom, načinjeni od posebna komada kamena i umetnuti u odgovarajuću udubinu; obje ruke od lakata, koje su i dalje gore znatno okršene. Znatno je okrhana baza napred i desno zajedno sa prstima lijeve i prednjom polom stopala desne noge i manji komadi na odjeći.

Mlada ženska figura, izrađena u naravnoj veličini, desnom je nogom pristala na svoje podnožje, a lijevu je nešto natrag metnula. Odjevena je u jonski chiton, povrh kojega nosi lijepo nabran plašt, izmed grudiju u čvor svezan. Na lijevu stranu prsiju i na desno rame pada po jedan karakteristično uvijen uvojak kose. U spuštenim rukama bili su sigurno obični Izidini atributi sistrum i nilski kabao.

35.

Dobra replika običnoga tipa.

Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 166 br. 3.

35. Glava sa kipa Izide ili Izidine svećenice. Iz Mitrovice.

Visina 0,285 m. Bijeli mramor.

Sačuvala se glava s vratom i neznatnim dijelovima leđa. Manjka nos, koji je prije bio nespretno nadopunjen, a otučena je brada i komad odjeće povrh lijevoga ramena.

Figura je bila izrađena od prilike u naravnoj veličini. Kosa joj je na sredini raščesljana i valovito silazi niz glavu pokrivajući do polovice oba uha.

Ponešto na lijevo nagnutu glavu pokriva debeo plašt; u ovećoj udubini na tjemenu negda je bio učvršćen polumjesec sa lotosovim cvijetom. Na ramenima preostadoše ostanci chitona.

Nedotjeran pokrajinski posao.

36. Glava sa kipa Izidine svećenice. Iz Siska.

Visina 0·20 m. Bijeli mramor.

Sačuvala se samo glava bez vrata. Otučen je nos, gornja usna, brada, lijevo uho i mjestimice kosa.

Prikazana je bila mlada ženska u dvije trećine naravne veličine sa umjetno naredenom kosom. Ostrag su dvije pletenice smještene na oblik vijenca; povrh čela dva puta se unakrštavaju druge dvije veoma tanke pletenice i onda spajaju sa onima ostrag. Na tjemenu velika je luknja za manjkajući sada polumjesec sa lotosovim cvijetom.

Spominje E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 167 br. 21.

37. Muza Thaleia. Kipić iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina (bez moderne baze) 0·69 m. Bijeli mramor.

Mramorom nadopunjen: komad zatiljka, lijeva podlaktica, stopalo desne noge, komadi plašta i veći komad baze, nastavljen lijevo na antikno kameno podnožje. Sadrom nadopunjen komad desno na kamenu, na kojem figura sjedi. Manjka veći dio desne ruke i komad plašta iza desnoga bedra. Otučeni i od restauratora otklesani: nos, brada, atribut na lijevoj nogi, komadi odjeće i antikne baze. Na popucani vrat nastavljena valjda pripadajuća glava radena je bila zajedno s vratom od jednoga komada kamena i umetnuta u odgovarajuću udubinu.

Mladolika figura, izradena u pol naravne veličine, sjedi na jednom kršu; desnu je nogu napred ispružila, a lijevu natrag povukla. K lijevoj strani zakrenuta glava ima široku vrpču u kosi, koja je ostrag u čvor svezana. Desna je ruka spuštena, a lijeva je bila položena na neki predmet, koji najprije da je bio tympanon; na lijevom bedru i na odjeći ispod ruke raspoznaju se mjesta, gdje je taj atribut pristajao. Figura je odjevena visoko pasanim jonskim chitonom, a na lijevom ramenu visi joj himation, koji obavija lijevu ruku; drugi okrajak leži na desnom bedru.

Dosta dobro radena replika rimskoga vremena po običnom tipu, kojoj je najbliža jedna figura iz kazališta u Philippama u parižkom Louvru (Reinach Statuaire gr. et rom. II 308, 8).

36.

37.

E. Wolff u Bull. dell' inst. III 1838 str. 67 (Talia). Biasoletto n. d. str. 175 (Juno). Boissevain u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 164 br. 16.

38. Ulomak kipa Muze Erato. Iz Mitrovice. Darovao opat Pajo Miler. Visina 0'37 m. Bijeli mramor.

Sačuvao se ulomak baze sa desnom nogom počam od koljena, te odgovarajućim partijama odjeće.

Figura je pristajala desnom nogom na tle, a lijeva je noga bila natrag metnuta. Odjevena je bila u lijepo nabran chiton i umotana u himation, od kojega se neznatan ostatak vidi lijevo gore. Na nogama je imala sandale. Na bazi je urezan grčki napis ΕΡΑΤΩ Μ[ῆ[οῦσα].

Ulomak dobra primjerka veoma običnoga typa iz grupe Muza, kojoj je tvorcem valjda bio Philiskos iz Rhoda u II. stoljeću prije Krista. Dobar pokrajinski posao.

Brunšmid u Vjesniku n. s. I str. 166 (sl. 121).

38.

39. Nike. Kipić iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina antiknoga torza 0'44 m; cijela visina sa dopunjcima i modernom bazom 0'76 m. Bijeli mramor.

Mramorom nadopunjen donji dio figure ispod koljena sa bazom. Sadrom nadopunjena glava s većim dijelom vrata, komad desne ruke i veća krhotina na modernom dijelu ispod desnoga koljena. Manjkaju obje ruke sa atributima, oba krila i manji komadi na odjeći.

U pol naravne veličine izradena mladolika figura pristaje desnom nogom na tle, a lijeva je nešto postrance metnuta. Odjevena je visoko pasanim dorskim chitonom sa prekitom, koji se je s lijeva ramena tako spuznuo, da se vidi nago rame i komad lijeve strane prsiju. U visoko podignutoj desnici bo-

žica je držala vijenac; spuštena ljevica imala je palminu grančicu, od koje se vidi neznatan ostatak na ramenu i puntello na bedru, gdje je pristajala. Na ledima je restaurator oklesao ono što je bilo preostalo od krila osim maloga komadića na lijevom ramenu.

Ukusan posao.

E. Wolff u Bull. dell' Inst. III 1831 str. 67 (una figura donnesca ristaurata a guisa di Diana). Biasoletto n. d. str. 174. E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 163 br. 15.

40. Nike. Torzo kipića iz Mitrovice.

Visina 0'40 m. Bijeli mramor.

Manjkaju: glava s vratom, obje ruke sa atributima, lijevo rame sa komadom leda, obje noge od koljena i krila. Otučena je desna sisa i komadi odjeće. Ulomak je na trbuhu prelomljen.

Leteća figura u pol naravne visine kao da je lijevom nogom pristala na zemlju; natrag postavljena desna noga ne staje u odjeći. Božica je odjevena

39.

liepo nabranim, a visoko pasanim kratkim dorskim chitonom, iz kojega proviruje lijeva noga nešto povrh koljena; na desnom se je ramenu chiton otkopčao i spuznuo, tako da je ostalo nago rame i cijela desna strana prsiju. Desna je ruka bila podignuta, a držala je sigurno vijenac. Na leđima je širok nastavak, s kojega su izilazila krila.

Ukusao pokrajinski posao.

E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 167 br. II.

41. Nike. Ulomak kipića iz Mitrovice.

Visina 0·35 m. Bijeli mramor.

Manjka gornji dio tijela sa glavom i obadvjema rukama.

Na četverouglastoj bazi, koja se polagano uzdiže, naglo je stala mlada ženska figura, pristajući desnom nogom na tle, dok je lijevu nešto napred met-

39.

nula. Odjevena je chitonom sa prekitom, koji je naročito na stranama veoma ukusno nabran. Kraj desnoga je bedra jedan puntello, pa je tamo valjda pristajao

jedan atribut, što ga je figura držala (palma?). Lijeva je ruka možda bila u svezi sa jednim mjestom na lijevom kuku, ispod kojega se je komad odjeće okrhao. Na nogama ima figura sandale.

Ukusao posao.

E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 167 br. 10 (Diana?).

42. Nike. Kipić iz Siska.

Visina (sa 0·14 m. visokom bazom) 0·76 m. Bijeli mramor.

Manjkaju: glava s vratom, desna ruka, veći dio desnoga krila i komad lijevoga. Okrhana je baza napred desno dole.

40.

41.

Figura, izradena u pol naravne veličine, pristaje lijevom nogom na tle, a desnu je postavila na jednu kruglju. U spuštеноj lijevoj ruci drži palminu gran-

42.

43.

čicu, koja pristaje na rame; desna je ruka bila u vis podignuta, pa je valjda držala vijenac. Dolnji je dio tijela umotan u himation, iz kojega proviru od koljena naga lijeva noga. S glave spustili se na prsa dugi uvojci. Na nogama su sandale. Na lijevoj ruci nalaze se dvije narukvice, od kojih je jedna povrh lakta.

Pokrajinski posao srednje ruke. Desno je bedro skraćeno izvedeno.

E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 166 br. 6.

43. Herma sa prsjem Nike. Valjda iz Čakovca (Metulum) kod Josipdola.

44.

Visina 108 m. Sivi pješčenjak.

Manjka lijeva ruka, koja je bila sa dva željezna čavla na stup nastavljena i veći komad od donjega dijela podnožja. Lice je otučeno, a vrat prelomljen.

Na 0.54 m. visokom, dole napred i lijevo proflovanom četverostranom stupu nastavljeno je odjeveno božičino poprsje, koje drži u desnoj ruci palminu grančicu, položenu preko prsiju i desnoga ramena.

Veoma surov posao.

44. Pan i Daphnis. Ulomak grupe iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0.68 m. Bijeli mramor.

Od Pana manjka gornje tijelo do pupka i veći dio desne noge; od Daph-

nisa gornje tijelo do pupka, cijela lijeva noga i desna od polovine bedra. Okrhan je komad baze napred i lijevo.

Na velikom komadu krša, na kojem je razastrto neko krzno, s kojega napred vise dvije noge sa četiri čaporaka, sjedi lijevo Pan, a desno do njega Daphnis. Pan je lijevu nogu gore povukao, dočim je ispruženom desnom pristajao dole na bazu. Do njega sjedeći neodjeveni Daphnis bio je natrag naslonjen.

Dosta dobro raden primjerak obične grupe.

E. Wolff u Bull. dell' Inst. III 1831 str. 68. Schneider u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 162 br. 9.

45. Pan. Ulomak kipića iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu. Visina 0,48 m. Bijeli mramor.

Manjka gornji dio tijela od pupka, dolnja polovica desne noge i papak od lijeve noge, komadi stabla gore i dole i baza. Slomljena je desna noga na kuku, a otučeno lijevo bedro i desno koljeno.

Panova figura stajala je uz panj jednoga stabla.

Dobar dekorativan posao.

46. Glava sa kipa jednoga Paniska. Iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0,19 m. Bijeli mramor.

Sačuvala se glava s vratom. Otučen je nos i dolnja usna.

Glava je bila k desnom ramenu nagnuta, a oči gledaju gore. Na čelu je poprječan nabor, a na tjemenu dva mala kozja roščića.

Slabiji posao.

E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 165 br. 23.

47. Perseus. Kipić iz Petrovaca kod Rume. Dar biskupa J. J. Strossmayera.

Visina bez moderne baze 0,68 m. Bijeli mramor.

Manjka: baza sa desnom nogom od polovine bedra i lijevom ispod koljena; gornji kraj frigijske kape, koji je bio od posebna komada kamena načinjen i nastavljen. Otučeno lice i chlamyda na prsima.

Mladolika muška figura u pol naravne veličine, prikazana u času, kada se odmara, pristaje lijevom nogom na tle, a desna je nešto napred stajala. Heros je odjeven dugom povrh desnoga ramena prikopčanom chlamydom, tako da je skoro cijelo prednje tijelo nago, jer je odjeća s lijeva ramena provučena ispod pazuha; obavijajući zatim podlakticu spušta se niz tijelo dole. Na glavi je frigijska kapa, ispod koje proviruju kovrčasti uvojci. Desna ruka, kojoj su prsti predugačko ispali, drži na rame prislonjenu harpu, koja ima oblik ravna mača sa zubom na gornjem kraju. Spuštena lijeva ruka za čupe drži krilatu kosmatu Meduzinu glavu, kojoj su ispod brade dvije zmijske na oblik petlje svezane. Ispod te glave nalazi se gore okrenut stražnji dio uvijena delfinova tijela.

45.

46.

Dosta dobar pokrajinski posao

(J. J. Strossmayer) u Vijencu VI 1874 br. 47—48. (sa slikom). Brunšmid i Kubitschek u Arch. epigr. Mitth. IV 1880 str. 101—102.

48. Perseus. Kipić nepoznate provenijencije.

Visina 0'69 m. Bijeli mramor.

Manjka: baza sa cijelom lijevom nogom i desnom od sredine bedra, te donjim dijelom odjeće, što niz tijelo dole visi; skoro cijela desna ruka sa harpom. Otučen je obraz, frigijska kapa napred i ostrag, udo, na Meduzinovoj glavi kosa i zmije.

Figura je zamišljena u istom držanju kao predašnja, ali ima u njoj mnogo više života a i oblici su joj puniji. Lijeva je noga pristajala na tle; desna je bila natrag metnuta. Chlamyda pokriva skoro cijela prsa i lijevu ruku. Ispod fri-

47.

48.

gijske kape izlaze debeli uvojci, od kojih se je jedan slegao na desno rame. Desna se je ruka negda doticala bedra i držala je harpu, od koje se šiljak sa zubom ispod ramena sačuvao. U laktu previnuta lijeva ruka počiva na nekom podnožju i drži veliku Meduzinu glavu sa dva krila povrh čela, obrubljenu debelim uvojcima kose i zmijskim tjelesima, koja su ispod brade svezana. Potezi njezina lica dosta su ukočeni. Na lijevoj je podlaktici nekakova luknja; da li je tu nešto bilo učvršćeno, ne može se reći, ali je dvojbeno.

Običan pokrajinski posao.

E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 166 br. 4.

49. Poseidon. Kip izvađen g. 1897. u komadima iz antiknoga temeljnoga zida u vrtu Josipe Kezman u Vinkovcima (njemačka ulica.)

Visina 0'92 m. Bijel krupnozrni mramor.

Manjka: desna ruka počam od ramena sa trozubom; baza sa obje noge ispod koljena, ali je od lijeve sačuvan jedan ne pristajući komad lista; rep delfina. **Otučen:** komad kose povrh desne strane čela, desna obrva, nos i prsti lijeve ruke. Prelomljena je lijeva ruka na tri mjesta i lijeva noga ispod kuka. Kip je na svoj novi kameni podstavak pričvršćen sa tri željezne šipke.

Snažna posve neodjevena muška figura stala na desnu nogu, a lijevu je podigla i uprla o kamen ili brod, koji se nije sačuvao. Na koljenu te noge počiva lijeva ruka, u kojoj bog drži delfina, a visodo podignuta desna ruka obuhvatala je trozub.

Kip, rađen u nešto više od dvije trećine naravne veličine, replika je poznatoga tipa Poseidonova lika sa motivom uprte noge, što ga je po običajnom shvaćanju stvorio kipar Lysippos. Oblici su samo u glavnim potezima izvedeni, a površina dosta nedotjerano uglađena. Vrijedi to naročito za bujnu kosu i u čupe poredanu bradu, na koju se brci tako spuštaju, kao da se htjelo označiti, da su vlažni. U plastički slabo označenim očima zjenica je izdubljena. Stražnja strana lika kao obično u izvođenju je sasvim zanemarena.

Brunšmid u Vjesniku n. s. VI str. 140 (sa slikom 62).

50. Priapus. Poprsje sa kipića
Visina 0,36 m. Bijeli mramor.

Sačuvalo se samo poprsje do polovine trupa a bez rukuh. Otučen nos, lijeva obrva i komad kose povrh čela.

Starija bradata figura ima na glavi nekakovu kapu. Odjevena je nekom odjećom sa rukavima, preko koje je obukla drugu bez rukava.

E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 167 br. 14.

51. Satyr sa frulom. Kip iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina bez moderne glave, ali sa 0,07 m. visokom bazom 1,115 m. Bijeli mramor.

Sadrom nadopunjena: glava s većim dijelom vrata, obje ruke sa komadima podlaktica i frula. Mramorom nadopunjeno: komadić na desnoj ruci ispod ramena, udo i po jedna zakrpa na trbuhu i na desnom ramenu. Okrhana: baza

49.

50.

sprijeda, lijevo i ostrag, komad palca na lijevoj nogi i manji komadi na pante-rovu krznu. Odlomljena je bila desna ruka ispod ramena.

51.

52.

53.

Mlad Satyr pristao je desnom nogom na tle, a lijevu je preko nje prebacio. Lijevim laktom naslonjen na panj jednoga stabla držao je sa obje ruke frulu, na koju svira. Glava mu je bila k desnom ramenu nagnuta. Na desnom je ramenu prednjim nogama svezano panterovo krzno, koje se preko prsiju i lijeve nadlaktice spušta niz stablo dole. Na jednom kamenu pred panjem počiva jarac.

Dobra kopija veoma običnoga tipa iz početka helenističkoga vremena. Oblici dječaka su puni i snažni. Krzno, panj, jarac i kamen, na kojem počiva, samo su u glavnim potezima označeni.

E. Wolff u Bull. dell' inst. III 1831 str. 66. Biasoletto n. d. str. 169. Schneider u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 161 br. 5.

52. **Glava bradata Satyra.** Iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0,20 m. Bijeli mramor.

Sačuvalo se samo lice sa komadom tjemena. Valjda je odbijeno sa kakova reljefa.

Lice ima navorano čelo, izbuljene oči, tubast naprčen nos, šiljate životinjske uši i otvorena usta. Kosa je nakostrušena, brci se okomito spuštaju na jedva označenu bradu.

Dobar posao.

E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 165. br. 25.

53. **Glava mladoga Satyra** Iz Italije; negda u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina 0,20 m. Bijeli mramor.

Površina mjestimice trpjela. Nos i brada ponešto otučeni.

Glava mladoga Satyra bez brkova sa nakostrušenom kosom, velikim šiljatim životinjskim ušima i otvorenim ustima.

Valjda akroterij na uglu jednoga sarkofaga. Dosta dobar posao.

E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 166 br. 26.

54. **Silvanus.** Gornji dio kipića iz Italije; negda kod vojvode Riarija u Napulju, zatim u Nugentovoj zbirki na Trsatu.

Visina antiknoga komada 0·55 m. Bijeli mramor.

Manjkaju obje ruke od lakata, donji dio grane i udo. Sadrom su u razmjerno premalenom mjerilu nadopunjene obje noge od polovine bedara sa odgovarajućim dijelom stabla uz lijevu nogu i baza. U obim rukama i udu noviji željezni čavli, ali su dopunjci pospadali. Otučeni su nos i komadi panterova krzna.

Bradata figura u nešto više od polovine naravne visine pristaje lijevom nogom na tle, a desnu je nešto napred metnula. U punoj kosi je vijenac od pinijinih grančica. Na desnom ramenu sa dvije je noge svezano panterovo krzno; napunjeno raznim voćem (grozd, jabuke i pinijin plod) prelazi preko lijeve ruke i spušta se na panj jednoga stabla, kraj kojega figura stoji. Lijeve ruke drži dugu pinijinu grančicu, na kojoj se izmjenjuju četinje i plodovi. Desna je ruka bila u laktu previnuta, pa je možda držala pastirski štap. Na stražnjoj u radnji zanemarenoj strani nalazi se velika ovalna rupa od prječke, kojom je figura bila uz zid pričvršćena.

Dobar dekorativan posao. Obilna uporaba svrdla.

Guattani Mon. antichi inediti II giugno 1787 t. 3. Wolff u Bull. dell' inst. III 1838 str. 67. Biasoletto n. d. str. 176. Maionica u Arch. epigr. Mitth. V 1881 str. 162 br. 10. Reinach Rép. de la stat. gr. et rom. II str. 43, 8.

55 **Ulomak sjedećega Zevsova kipića.** Iz Siska; kupljen sa zbirkom Fr. Diericha.

Visina sa 0·03 m visokom bazom 0·20 m. Bijeli mramor.

Manjka: od Zeusa cijelo gornje tijelo do trbuha sa rukama i atributima; od prijestolja sva tri naslona do neznatnih ostanaka; od orla veći dio tijela sa glavom. Otučena je Zevsova odjeća na desnom koljenu i lijevoj cjevanići.

Bog mirno sjedi na visoku prijestolju. Odjeven je lijepo nabranim himatijem, koji je pokrivao desno rame i omata dolnje tijelo i noge; jedan se okrajak odjeće spušta lijevo sa sjedala, a slično padaju i skupljeni komadi odjeće desno i izmed obijuh nogu. Desna je ruka bila podignuta, pa je valjda držala žezlo. Noge, na kojima su sandale, počivaju na profilovanu ostrag nešto uzdignutu podnošku;

54.

55.

lijeva je napred metnuta, a desna natrag povučena. Visoko prijestolje imalo je ostrag i na stranama naslone. Stražnji je sastojao od jake daske, koja se je zavojito uspinjala, a oba postrana od po jedne prječke, koje su naprijed bile poduprte sfingama. Sjedalo prijestolja počiva na jakim zavojitim nogama sa jednim parom voluta u donjem dijelu; prednje noge vežu sa stražnjima po dvije prječke. Lijevo pred prijestoljem stajao je na oniskom kamenu orao, od kojega se sačuvaše čaporci i komad tijela sa dijelom jednoga krila. Četverouglasta baza napred je zaobljena.

56.

Dobar posao.

E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 167 br. 15.

56. **Kolosalno poprsje Zeusa:** Iz Mitrovice. Visina 0·60 m. Vapnenac.

Manjka komad lijeve strane prsiju i leđa. Otučeno je lice, dijelovi kose i brade i ponešto površina prsiju, uslijed čega je napis teško čitljiv.

Poprsje je radeno od prilike u dvostrukoj naravnoj veličini. Čelo mu obrubljuju debeli uvojci, a jaki su kovrčasti uvojci i u punoj bradi. Na prsima se nalazi napis:

TI·IVLIO·CAND
C·IVLIO·QVAD
II·COS

p. Chr. 105.

= Ti(berio) Iulio Cand(ido), C(aio) Iulio Quad(rato) (iterum) co(n)s(ulibus). U 1. retku

druga tačka nije sigurna, a iza slova D kao da je bilo još koje slovo. U 2. retku je slovo D malo okrhano, a iza njega je na odlomljenom komadu prsiju bilo još mjesta za slovo R. Okrugla slova osim slova C u 3. retku sva su nešto manja od ostalih.

Dekoratívni posao. Poprsje je posvećeno (ili načinjeno) g. 105 p. Kr., kada su redovnim konzulima bili Ti. Iulius Candidus Marius Celsus i C. Antius A. Iulius A. f. Quadratus, obojica po drugi put.

Brunšmid u Arch. epigr. Mitth. IV 1880 str. 116, odakle je netačno čitani napis preuzet u CIL III 10218.

57.

57. **Glava sa muškoga kipića (Zeus?).** Iz Osijeka.

Visina 0·12 m. Bijel krupnozrni mramor.

Po bujnoj uvojitoj kosi i bradi veoma je vjerovatno, da je kipić prikazivao lik Zevsov. Na lijevom je obrazu velika luknja, koja se je već od prije u kamenu nalazila, ali to klesara nije priječilo, da upotrijebi tako manjkav komad materijala. Valjda je luknju kakovim mazom začepio, a površinu kipa možda je bio bojama naličio.

Veoma nedotjeran posao.

Spominje E. Loewy u Arch. epigr. Mitth. III 1879 str. 167 br. 16. Brunšmid u Vjesniku n. s. IV str. 33 (sa sl. 12).

Dr. J. Brunšmid.

GLAVNA SKUPŠTINA HRVATSKOGA ARHEOLOŠKOGA DRUŠTVA

držana dne 7. veljače 1904. u ravnateljskoj pisarni narodnoga arheološkoga muzeja.

Predsjednik: Dr. Isidor Kršnjavi.

Zapisnik vodio: Dr. Viktor Hoffiller.

Predsjednik otvara skupštinu u 11 sati ovim govorom:

Slavna glavna skupštino!

Otkako je naša domovina postala autonomnom, prešle su mnoge dužnosti od nekadašnje centralne vlasti na našu kr. zemaljsku vladu, ali i na naše općinstvo. Istraživanje naše zemlje gledom na starine i uzdržavanje starina u našoj zemlji takove su dužnosti. Naša je vis. kr. zem. vlada učinila po koji važan korak. U prvom redu je omogućila svojim prinosom gradnju ove akademijske palače, te je u nju smjestila arheologijski muzej. Ona je tekom godina namještaj toga muzeja nabavila. Ona je izdala naredbe proti izvažanju starina. Ona je kupila razne zbirke, među njima važne numizmatске. Ona je namaknula zbirku kipova od grofa Nugenta, a tim je naš muzej učinila glede skulptura iza muzeja carske kuće u Beču najznamenitijim skulpturalnim muzejem u monarkiji. Vis. je kr. zem. vlada počela sastavljati sbirku sadrenih odlijeva, za koju je u novoj gimnazijskoj zgradi posebnu dvoranu sagradila, a druge je smjestila na sveučilištu. Sigurno je vis. vlada i tim učinila mnogo, što je sistematizovala profesorsku stolicu arheologije na sveučilištu, te što je svela arheologijski muzej sa sveučilištem u organičnu svezu.

Općinstvo je sa svoje strane upravo utemeljilo zbirku arheologijskoga muzeja i njegovu knjižnicu, namaknulo je znamenitu egipatsku zbirku, osnovalo i razvilo arheologijsko društvo.

Ovim putem se daje još mnogo šta dobra učiniti, nu prva i najbliža skrb, na koju se usudujem svratiti pozornost visoke kr. zemaljske vlade i slavnoga općinstva, jesu: sistematično iskopavanje i konservisanje starina u zemlji.

Iskopine iz Prozora kod Otočca za znanost su preznamenite, ali bi se tamo u daljnoj okolini

moralo još i više sistematično kopati. Sisačka našašća su vrlo znamenita, ali bi se tu u velikom stilu morali istraživati ostanci stare Siscije. Od starih Cibala nađeni su pod zemljom ostanci rimskih kuća, koji su opet zatrpani; tamo se našlo i nekoliko znamenitih kipova i grobnoga kamenja, ali bi se još mnogo toga otkriti dalo. Isto se može reći o staroj Mursi i o mnogim drugim nekadašnjim majdanima kulture.

Bosanska zemaljska vlada dala je iskopati u velikom stilu, pa je tim znanosti i poznavanju zemlje u velike poslužila. S naše je strane još pod zemljom zapretano mnogo važnih spomenika iz naše vlastite prošlosti, koje bi trebalo iskopati i u muzej spremiti. Naravna je stvar, da bi prema tomu onda trebalo i proširiti arheologijski muzej.

Za konservisanje starina brinu se u Austriji i u Ugarskoj centralne komisije. U nas postoje glede toga samo neke naredbe, ali nema organa, koji bi te naredbe sistematično provadao. Potrebno bi bilo, da se i za naš autonomni politički teritorium sastavi ovakova autonomna komisija za znanstveno istraživanje zemlje i za sačuvanje starina.

Ovakova bi komisija i za sam razvoj naših muzeja veoma znamenita bila.

Mi danas u Zagrebu imademo arheologijski muzej, imademo učiteljski muzej, obrtni muzej, a u najnovije doba i trgovačko-obrtni muzej. To je svakako vrlo lijepa i dobra pojava. Željeti bi bilo, da se svaki od tih muzeja zdravo i sustavno razvije.

Tomu zdravomu i sustavnomu razvoju prvi je uslov, da je svrha svakoga od tih muzeja jasno obilježena, da se ide dosljedno za provadanjem te svrhe, da se izbjegavaju konflikti između tih muzeja, da uprava svakoga od tih muzeja ono, što od koga dobije, a ne spada u njegovu zbirku, lojalno preda onamo, kuda spada.

Tomu bi centralna komisija vrlo mnogo doprinijeti mogla.

Za sada, dok je nema, naše je društvo, kao organ arheologijskoga muzeja, dužno da posreduje, gdje je potrebno.

Zato s ovoga mjesta moram govoriti o prvom koraku trgovačko-obrtnoga muzeja, kojim je uprava toga zavoda segnula u krug kompetencije arheologijskoga društva i arheologijskoga muzeja. Centralna komisija bi imala da spomene i obrtni muzej, koji je prvim korakom trgovačko-obrtnoga također povrijeđen u sferi svoga djelovanja, ali mi se ovdje u arheološkom društvu moramo zadovoljiti tim, da očuvamo naša prava.

Trgovačko-obrtna komora je još prije, nego li je stvoren njezin muzej, razaslala 50.000 poziva po zemlji, neka se pošalju starine i iskopine, a taj poziv je našao već i odziva, te se sada šalju za trgovačko-obrtni muzej predmeti, koji bi spadali u arheološki ili umjetno-obrtni muzej.

Trgovačko-obrtna komora je organ zajedničke vlade, a sabiranje starina dozvoljeno je naredbama vis. kr. zem. vlade samo za muzeje, koji stoje pod upravom autonomne kr. zem. vlade. Ovo je važan obzir, jer se radi o tom, da starine iz naše zemlje za uvijek ostanu u našoj zemlji. Nu sve, da nema toga obzira, naše bi društvo, kao organ narodnoga arheologijskoga muzeja, moralo zamoliti trgovačko-obrtnu komoru neka preda sve predmete, što ih je na temelju svojih 50.000 poziva dobila, onim zbirkama, kamo spadaju, jer sakupljanje starina i iskopina nije zadaća trgovačko-obrtnoga muzeja. Trgovački muzej ima zadaću, da daje potpunu sliku svega onoga, što naša zemlja eksportirati može, tako da tuđi trgovci mogu ovdje naći i primjerke robe i sve nužne statističke i narodno-ekonomske podatke. Trgovački muzej bi s druge strane morao imati permanentnu izložbu one robe, koja se u našu zemlju uvažava, te bi ova našim trgovcima morala pokazati najbolje i najjeftinije izvore one robe, koju iz vana uvažati moramo. Trgovački muzej bi morao poticati obrtnike, da po mogućnosti što više sami ovakovu robu produciraju, a najbolje bi ih mogao potaknuti time, da im dokaže vjerojatnost dobitka na temelju pouzdanih podataka.

To bi bila zadaća trgovačkoga muzeja.

Zadaća pako obrtnoga s obrtnom školom spojenoga muzeja bila bi da obrtnicima pokaže, kako bi se narodno-ekonomskom poukom trgovačkoga muzeja okoristiti mogli. U obrtnom muzeju je historična zbirka obrtnina na mjestu i nigdje drugdje. Takva zbirka ne smije biti „Sammelsurium“ slučajno pobranih starih stolica, se-

dalá ili tkanina, ne smije biti zbirka kurioziteta, nego mora biti zbirka, koja ilustrira razvoj stila i tehnike u prvom redu onih grana umjetnoga obrta, koje u nas cvatu.

Kako će trgovačko-obrtni muzej u jednoj agrikulturnoj zemlji izgledati, to je sasvim uzgredno pitanje, tamo nema riječ estetika, jer taj muzej nije osnovan, da odgaja uкус općinstva; nego tamo ima riječ narodna ekonomija, jer trgovačko-obrtni muzej ima da unapređuje samo materijalne interese produce-nata, konsumentenata i trgovaca u našoj zemlji.

Želim trgovačko-obrtnomu muzeju povoljan uspjeh u njegovom izvanredno teškom nastojanju, a nadam se, da će se ove u najboljoj namjeri izrečene riječi dobrohotno primiti.

Želim, da se što prije osnuje centralna komisija za iztraživanje zemlje i za čuvanje i uzdržavanje starina“.

Iza toga pročitao je tajnik i blagajnik društva i ujedno urednik „Vjesnika“ Dr. Josip Brunšmid ovaj izvještaj:

„Hrvatsko arheološko društvo, o kojem imam ovome slavnome zboru da podnesem izvještaj, postoji u svom sadanjem obnovljenom obliku već 26. godinu. Osnivači društva u prvom su redu išli za tim, da stvore neki pomoćni organ za arheološki odjel narodnoga muzeja, koji će osobito imati tu zadaću, da namakne sredstva za izdavanje muzejskoga stručnoga časopisa i da tako za zemaljski zavod uredi svezu i zamjenu publikacija sa srodnim vanjskim zavodima, društvima i časopisima. Ovomu cilju udovoljavalo je društvo uvijek od kako postoji, u koliko su mu to sredstva dopuštala, te je izdavanje arheološkoga časopisa jedino onda na nešto više od dvije godine bilo obustavljeno, kada se je bivši urednik „Vjesnika“ i ravnatelj muzeja S. Ljubić iza svoga umirovljenja iz Zagreba odselio. Ljubić je svega uređivao i većinom sam napisao 14 godišta „Vjesnika“, koji se je izdavao u četvrtgodišnjim brojevima od dva štampana arka.

Kada je sadanji odbor stupio na čelo društva, odlučio, da će izdavanje „Vjesnika“ u promijenjenom obliku nastaviti, a uređivanje toga časopisa povjerio je meni. Od nove serije našega organa izišlo je dosele šest svezaka, a prije kratka vremena dobiše članovi i prvu polovinu sedme sveske. Ispoređujući novu seriju društvenih publikacija sa starom, svaki će objektivan čovjek morati priznati, da je u tom pogledu društvo napredovalo. Svaka sveska nove serije za više nego dva puta je opsežnija od pojedinoga godišta stare serije, format i vanjska oprema znatno su ugled-

niji, a časopis je obilno ilustrovan, čime postaje čitaocu sve jasnije, a poradi toga ga mogu donekle rabiti i drugi stručnjaci, koji hrvatski ne razumiju.

Što se sadržaja tiče, to u „Vjesniku“ ima članaka iz područja cijele arheologije i srodnih znanosti, u koliko se iste odnose na prošlost hrvatskih zemalja i hrvatskoga naroda. Ako i nisu ti članci, prema stanovištu „Vjesnika“ kao stručno-znanstvena časopisa, pisani popularno, to su ipak tako sastavljeni, da ih svaki naobraženiji čovjek može čitati i razumjeti. Najviše je članaka iz područja prethistorijske i klasičke arheologije i epigrafike hrvatskih zemalja, pa numizmatičkih, historijskih, topografskih i umjetnohistorijskih, ali ih ima i genealogijskoga, diplomatskoga, heraldičkoga, sfragističkoga, bibliografskoga i folklorističkoga sadržaja. „Vjesnik“ je pripočavao i izvještaje „Bihaća“, hrvatskoga društva za istraživanje domaće povjesti u Spljetu, koje je društvo naš časopis izabralo svojim organom. Uza to pripočivali su se i izvještaji društvenih povjerenika i prijatelja o raznim nahodajima, koji imaju već stoga neku vrijednost, što su ih u većini slučajeva napisali očevici. Spomenem li još književne i manje vijesti, to sam iscrpio sve, što se je uz čedna društvena sredstva uradilo i uraditi moglo.

Društvo je stajalo u svezi sa 181 znanstvenim društvom, zavodom ili uredništvom u tuzemstvu i inozemstvu, a od velike većine istih redovito je dobivalo njihove publikacije u zamjenu za „Vjesnik“. Te se knjige u smislu društvenoga zaključka uvrštaju u knjižnicu arheološkoga odjela narodnoga muzeja, gdje ih društveni članovi u vrijeme uredovnoga vremena mogu da rabe.

Da uzmogne vršiti svoju zadaću, ima hrv. arheološko društvo glavnica, koja se je za vremena naše uprave redovito svake godine u smislu pravila ponešto umnožala, ali je žalibože još uvijek tako malena (koncem godine 1903 K 13101.96), da joj kamati niti za 4—5 godina nebi donijeli toliku svotu, da bi se mogla jedna sveska društvenoga časopisa u onom opsegu izdati, kako to društvo čini. Što časopis može prilično redovno da izilazi, za to imademo u prvom redu da zahvalimo kr. zemaljskoj vladi, od koje počam od g. 1899 dobivamo redovitu potporu u iznosu od 600 K za izdavanje „Vjesnika“, za što se i na ovom mjestu izrazuje kr. zemaljskoj vladi najtoplija zahvalnost. U računima za g. 1900 nije se ta svota mogla iskazati, jer ju od toga vremena primamo naknadno na početku mjeseca si-

ječnja svake godine, ali za prediduću godinu. Jednaku smo svotu i ove godine već primili za g. 1903. Godine 1897. darovala nam je I. hrv. štediona 20) for. a g. 1898 poglavarstvo grada Zagreba 300 for.

Uz dohodak od glavnice i subvenciju unilazi nešto i u ime članarine, ali ne onoliko, koliko bi valjalo očekivati i koliko bi trebalo, a da se uzmogne društveni rad proširiti. Na Zageb, gdje imademo oko 100 članova, ne bi se baš toliko imali tužiti, ali vani nalazimo dosta malo odziva. Pokušalo se tu nešto učiniti pomoću društvenih povjerenika i na nekim mjestima uz požrtvovne i patrijotičke ljude, kojima se i ovdje izrazuje zahvalnost, postiglo dosta lijep uspjeh. Sa drugim povjerenicima imali smo žalibože manje sreće, pa ih ima, od kojih ne možemo dobiti niti novaca, a neće ni da nam povrate primljene knjige. Tn nam naravno neće preostati drugo, nego da sudbenim putem društvo sačuvamo od materijalne štete.

Na koncu godine 1903. imalo je društvo 35 članova utemeljitelja (koji uplatiše najmanje 100 K), 13 počasnih članova i od prilike 215 članova radnika i podupirajućih (koji plaćaju po 4 K godišnje). Tečajem zadnje godine umrješe društveni članovi Dr. Franjo Maixner, mnogogodišnji odbornik i radnik, pa Fran Folnegović i Antun Kögl. (Slava im!) Dva člana izjavila su, da iz društva istupaju.

Što se imovinskih prilika hrv. arheološkoga društva tiče, imam da izvjestim slijedeće: Na koncu godine 1895., koje sam preuzeo društvenu blagajnu, imalo je društvo imetak od 11.614 K. 76 f., od čega je otpadalo na glavnica 10.457 K. 66 f. Na koncu godine 1903. iznosi društveni imetak 15.353 K. 54 f. (više za 3.738 K. 78 f.), odnosno glavnica 13.101 K. 96 f. (više za 2.644 K. 30 f.). Uza to se izdala za tih devet godina, od kako društvom upravljamo za izdavanje „Vjesnika“ i za iskanjanja svota, koja je još veća, nego što iznosi sadanja glavnica.

Makar da je okvir, u kojem se društvo kreirati može, prilično uzan, to se ipak ne može reći, da se nije sve uradilo, što se je uz naše prilike uraditi moglo, pa da se je pomišljalo i na budućnost i nastojalo, ne samo da se u društvenu glavnica ne dira, nego da se ista prema ustanovama društvenih pravila i poveća. O tom, kako se je društvom imovinom upravljalo u godinama 1897—1903., poučit će vas slijedeći računi:

B. Rashod.

	1897.	1898.	1899.	1900.	1901.	1902.	1903.
	for.	for.	for.	Kruna	Kruna	Kruna	Kruna
Za papir, štampanje i vezanje „Vjesnika“	532·80	200—	594·80	1383·10	1508·30	1493—	300—
Za slike i klišeje „Vjesnika“	327·24	118·87	285·74	97·39	493·66	357·72	186·04
Honorari piscima	262·24	130·74	363·50	762·20	766·52	802·56	548—
Iskapanja	—	53·66	—	—	—	—	—
Muzejskom podvorniku za posluđu	15—	—	15—	30—	30—	30—	30—
Razne poštarine	64·86	38·79	87·09	143·98	137·30	107·12	19·01
Manji izdatci	19·69		25·26	42·60	3·16	2·02	3·44
Vjeresijsko poslovanje (uloženo u štedionu)	575—	1130—	520—	500—	1240—	1350—	1100—
Gotovina koncem godine	5·94	53·49	69·44	574·11	633·24	52·40	42·07
Ukupno	1802·77	1725·55	1960·83	3533·38	4812·18	4194·82	2228·56

Revizijonalni odbor, u koji su bila izabrana gospoda Gj. Crnadak, Gj. Deželić i dr. A. Müller, pregledao je račune i pošto ih je našao u redu, primila je glavna skupština izvještaj blagajnikov za godine 1897—1903. jednoglasno na znanje i podijelila mu absolutorium.

Blagajnik predlaže, da se društvena imovina, koja je sada uložena u štedioni, uloži u vrijednosne papire. Skupština ovlašćuje odbor, da tu stvar prouči i po svojoj uvidavnosti riješi.

Predsjednik iznosi dva prijedloga: 1. da se društvo obrati na trgovačko-obrtnu komoru u Zagrebu sa molbom, da iskopane starine, koje bi se poslale u trgovačko-obrtni muzej, preda onamo, kuda spadaju, t. j. arheološkomu muzeju i 2. da se poglavarstvo grada Zagreba zamoli za potporu. Skupština usvaja oba prijedloga.

Član dr. Karlo Horvat pita, da li bi se mogao sazvati u Zagreb sastanak hrvatskih učenjaka, koji se bave arheološkim studijama. Predsjednik izjavljuje, da bi društvo i onako moglo ove go-

dine proslaviti 25-godišnjicu svoga opstanka, pa da bi se tom prilikom možda moglo i na takav sastanak pomisliti. Uslijed ove izjave predsjednikove zaključuje skupština, da se riješenje ovoga pitanja prepusti odboru.

Na to se pristupa izborima. U revizijonalni odbor budu izabrana gg.: Gjuro Crnadak, Gjuro Deželić i dr. Nikola Gržetić, a u upravni odbor gg.: dr. Isidor Kršnjavi, dr. August Musić, dr. Josip Brunšmid, F. Ž. Miler, dr. A. Müller, Emilij Laszowski, dr. Viktor Hoffiller i Antun Jiroušek.

Pošto je tim bio dnevni red iscrpljen, zaključio je predsjednik glavnu skupštinu.

U odborskoj sjednici, koja je slijedila neposredno iza glavne skupštine, konstituisao se je novo izabrani odbor ovako: Predsjednik: dr. Is. Kršnjavi, potpredsjednik: dr. Jos. Brunšmid, tajnik: Emilij Laszowski, blagajnik: dr. Viktor Hoffiller.

IZLET BEČKOGA ANTROPOLOŠKOGA DRUŠTVA U ZAGREB, KRAPINU I DOLNJU DOLINU U BOSNI.

(22—24. svibnja 1904.)

Bečko antropološko društvo poduzima gotovo svake godine izlete u razne krajeve monarkije, a zadaća je tim izletima dvojaka. Prije svega imaju od toga koristi članovi društva, koji gledanjem novih predmeta obogaćuju svoje znanje, a osim toga ovi izleti mnogo doprinose popularizovanju znanosti. Ovogodišnji duhovski izlet imao je trajati tri dana. Prvi dan Duhova imao se pregledati Zagreb sa svojim zbirakama, drugi dan Krapina, a za treći dan bio je određen posjet u Dolnjoj Dolini, gdje su se imale proučiti iskopane prehistorijske sojenice. Većina je izletnika prispjela u Zagreb u nedjelju u jutro, nu nekolicinu smo vidjeli već dan prije. U 10 sati prije podne skupiše se u gradskoj vijećnici osim gostiju zastupnici kr. zemaljske vlade i glavnoga grada i izaslanici raznih učenih zavoda i društava: jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, kr. sveučilišta, zbora liječnika kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, hrvatskoga naravoslovnoga društva, hrvatskoga arheološkoga društva i dr. Goste je pozdravio profesor dr. Gorjanović, koji je ujedno predložio, da sjednicom ravna predsjednik bečkoga antropološkoga društva dvorski savjetnik dr. C. Toldt, a tajnikom da se izabere član društva dr. Fran Gundrum iz Križevaca. Pošto je prijedlog jednoglasno primljen, zahvalio se je predsjednik na srdačnom dočeku, te je podijelio riječ prof. dru. Gorjanoviću, da drži svoje predavanje »o varijacijama na skeletu krapinskoga čovjeka«. Predavač je potanko proučio sve ostanke krapinskoga čovjeka, sravnio ih sa ostancima diluvijalnoga čovjeka, što su se drugdje našli (Spy i Neanderthal), te je ne samo istaknuo, u čem se skelet krapinskoga čovjeka razlikuje od recentnoga, nego je upozorio i na to, da se i na ostancima diluvijalnoga čovjeka iz Krapine dadu ustanoviti neke razlike na nekim jednakim kostima. Ovo je predavanje pobudilo kod prisutnih velik interes,

a predsjednik, koji je nekoliko riječi nadovezao priznao je osobito veliki mar, što ga je predavač bio uložio u svoje istraživanje.

Iza predavanja pošli su gosti u geološki muzej, gdje im je prof. dr. Gorjanović pokazao sve, što se je u Krapini našlo, a osim toga ih je upozorio na mnoge druge zanimljive predmete, što ih muzej posjeduje. Oko 12 sati prispjeli su učesnici izleta u arheološki muzej, gdje ih je dočekao cijeli odbor hrvatskoga arheološkoga društva, a pozdravio ih je muzejski ravnatelj i potpredsjednik društva prof. dr. Jos. Brunšmid. Tu ih je bogata skulpturalna zbirka očito iznenadila, a i druge zbirke su ih veoma zanimale. Najveću su pažnju posvetili prehistorijskoj zbirci, osobito predmetima iz raznih neolithičkih naseobina i rijetkim t. zv. halštatskim predmetima iz okolice Otočca. Nekolicinu zanimala je i kolekcija lubanja, što ju muzej posjeduje, a sadržaje lubanje iz prehistorijskog i rimskog doba i iz srednjega vijeka. Mnogo je smetalo, što prostor u našem muzeju već davno ne dostaje za dostojno smještenje naših zbiraka, te se je više puta spomenulo, da bi sama prehistorijska zbirka, u kojoj je toliko rijetkih predmeta više naslagano, nego izloženo, trebala tri puta više prostora, nego što ga ima.

Vrijeme, što su ga gosti proboravili u našim muzejima, bilo je odveć kratko, a da bi ih mogli dobro proučiti; tek o tom su se mogli osvjedočiti, da ni mi nismo mirno sjedili i gledali, dok su drugi radili, nego da smo i mi nastojali, da uzdignemo taj naš narodni zavod premda smo za to imali tek veoma neznatna sredstva.

U 1 sat bio je zajednički objed, a u 3 sata se je pošlo u Stenjevec. Tu se je u godinama 1896—1898 iskopalo rimsko groblje, iz koga je većina predmeta dospjela u arheološki muzej. Jedna mala kolekcija nalazi se još kod župnika stenjevečkoga, veleč. g. Lj. Ivančana, koji je

iskapanje jedno vrijeme o svom trošku vodio. Srdačni doček g. župnika gostima je veoma godio. U zbirci njegovoj našao se gdjekoji komad, koji je pobudio njihovu pažnju, ali im se je još mnogo više svidjelo tumačenje domaćinovo, koji im je pokazao sve svoje notice i nacрте te im u kratko razložio, što se je od nekadašnje rimske naseobine moglo otkriti. Ovakav pijetet za domaće spomenike ne nalazi se često, a kod nas su mu se izletnici možda najmanje nadali.

Oko 5 sati ostaviše gosti Stenjevec te se provezoše okolicom Zagreba, koja je svojom krasotom učinila na nje dubok dojam. Pred večje stigoše u sv. žaversku dolinu, gdje ih je presv. g. banski savjetnik dr. Ivo Mallin srdačno dočekaо. Ovo večje, što su ga izletnici proživjeli pod njegovim krovom, ostati će im sigurno u ugodnoj uspomeni.

Drugi dan u pol devet krenuše gosti u Krapinu. Tu im je bio priređen upravo sjajan doček, a trgovišno zastupstvo se je tim dočekom na veoma dostojan način odužilo korporaciji, koja je za publikaciju ostanaka diluvijalnoga čovjeka u Krapini veoma zaslužna. U vijednici pozdravi goste načelnik trgovišta g. Vilibald Sluga, a zahvalio mu se u ime bečkoga antropološkog društva predsjednik njegov dr. C. Toldt. Iza toga predao je g. načelnik prof. dru. Gorjanoviću diplomu, kojom ga je trgovišno zastupstvo jednoglasno imenovalo začasnim građaninom trga Krapine radi zasluga njegovih, što ih je stekao upoznavši sav znanstveni svijet sa tako rijetkim nalazom, radi kojega će se i Krapina morati često u znanosti spominjati. Iza doručka uspeli su se gosti na stari grad, gdje je prof. Klaić držao predavanje »Ueber mittelalterliche Burgen in Krapina«. Ugodna forma, u koju je predavač svoje predavanje zaodjeo, mnogo je tomu doprinijela, da su ga slušatelji pozorno pratili i da su se uvjerali o tom, kako je bogata povjest Krapine i kako Krapinčani imaju potpuno pravo da svoju tradiciju brižno čuvaju. U Kneippovom lječilištu, kamo su gosti iza predavanja krenuli, tumačio je sve uredbe liječenja hladnom vodom sam ravnatelj zavoda g. Okić. Na to je prof. Gorjanović odveo izletnike na mjesto, gdje su se našli ostanci krapinskoga čovjeka, te je tumačio, kako je tekao rad oko istraživanja toga nalaza i dao donekle sliku geološkoga razvoja ovoga predjela. Tim je znanstveni dio dnevnoga reda bio iscrpljen, te se oko četiri ure mogao servirati objed, što ga je krapinska op-

ćina priredila svojim gostima. Tu se je izrekla gdjekoja zanosna zdravica, a domaće pjevačko društvo »Zagorac« zabavljalo je goste pjevanjem i tamburanjem. Udivljeni krasnim dočekom ostaviše gosti u večje Krapinu, te se povratili u Zagreb, gdje su prenoćili.

Treći dan u jutro padala je kiša, ali je večina izletnika ipak nastavila put. Iz Zagreba podoše s njima ravnatelj arheološkoga muzeja prof. dr. Brunšmid, župnik stenjevački Lj. Ivančan, prof. Purić i potpisani. U Novoj Gradiški ih je dočekaо ravnatelj bosansko-hercegovačkoga zemaljskoga muzeja dvorski savjetnik Kosta Hörmann, te kustos dr. Ćiro Truhelka i posjednik g. Prugovečki, koji si je za otkriće prehistorijskih sojenica u Dolnjoj Dolini stekao velikih zasluga. Iza objeda pošlo se je na kolima do savske obale, odakle se je na čamcima prešlo do mjesta, gdje su se izvodila iskapanja. Tu je goste pozdravio domaći g. župnik, koji je bio došao sa cijelim svojim stadom, a iza toga pozdravio ih je još jednom dvorski savjetnik Hörmann i to u ime zemaljske vlade, muzeja i kao član bečkoga antropološkog društva.

Izletnici su doduše mogli znati, što će ovdje vidjeti, već po publikacijama, što su izašle o toj naselbini sa mnogobrojnim ilustracijama u više godišta »Glasnika« bosan.-herceg. muzeja. Ono, što su vidjeli, ipak ih je iznenadilo, ne samo za to, što su se uvjerali, da je za izvedbu ovakvoga posla nužna velika energija, nego i za to, što su uvidjeli, da su odlučujući krugovi znali cijeniti važnost toga otkrića te prema tomu i dozvolili sredstva, da se ono prouči. Dr. Truhelka tumačio je izletnicima iskopine prijašnjih godina, a kod ovogodišnjih upozorio ih je osobito na jedan čamac, dug kojih 12 metara, od koga je asistent muzeja g. Ćurčić, koji je vodio iskapanja, već dvije trećine bio iskopao. Iza toga pogledali su si izletnici narodno kolo, a na to su posjedali oko sinije, te im je pružena po bosanskom običaju priređena južina. U večje vratili se izletnici iza srdačnoga rastanka u Novu Gradišku, odakle je u ime bečkoga antropološkog društva poslana zajedničkom financijalnom ministru barunu Buriānu brzojavka, u kojoj mu se izriče zahvalnost i priznanje za skrb, što ju je i u tom slučaju pokazao za znanstveni napredak Bosne i Hercegovine. Poslije ponoći vratili su se izletnici, jedni preko Osijeka i Budimpešte, a drugi preko Zagreba svojim kućama.

Premda je ovaj izlet bečkoga antropološkoga društva trajao samo tri dana i premda je program bio dosta opširan, ipak je uspjeh izleta bio u svakom pogledu veoma povoljan. Mi u tom uspjehu možemo naći neko zadovoljstvo, jer je to siguran dokaz, da smo i u tom pogledu znatno napredovali. Tko zna, koliko smo godine morali sakupljati, dok smo sastavili ove zbirke, u kojima se nalazi toliko blago, tko poznaje poteškoće, koje pri svakom radu moramo svladavati, taj će lako moći pro-

suditi, koliko je trebalo ljubavi za stvar, koliko požrtvovnoga i ustrajnoga rada, dok se je sve to moglo postići. Za nas Hrvate bio je osobito poučan izlet u Dolnju Dolinu. Nijesmo doduše tamo vidjeli mnogo nepoznata, jer nam je hrvatskim jezikom pisana literatura lako pristupna, ali smo se uvjerali više nego igdje drugdje, da za uspješno istraživanje nije potrebna samo velika energija, nego da za to treba i mnogo većih sredstava, nego što ih mi imamo.

Dr. V. H.

KNJIŽEVNE VIJESTI.

Bullettino di archeologia e storia dalmata pubblicato per cura di Fr. prof. Bulić. Anno XXVI. Spalato 1903. Nro 12. — Fr. Bulić Ritrovamenti nel cimitero antico cristiano a Crikvine (str. 177—186). Iscrizioni inedite (str. 186—198). Nomi e marche di fabbrica su tegoli e mattoni acquistati dall' i. r. Museo in Spalato durante l'a. 1903 (str. 198—199). G. Alačević La Liburnia ed i Liburni di Scilace Cariandeno (str. 199—204). Giuseppe de Bersa Le lucerne fittili romane di Nona conservate al Museo archeologico di S. Donato di Zara (Continuazione str. 204—210). La Dalmatie de 1797 à 1815. Episode des conquêtes Napoléoniennes par l'abbé Paul Pisani (str. 210—213). A difesa del Padre Bonaventura Cossovich juniore (str. 213—215). Ristauro al Campanile del Duomo di Spalato (str. 216—217). Elenco degli oggetti d' arte acquistati dall' i. r. Museo in Spalato (str. 218). Notizie riguardanti il Palazzo di Diocleziano a Spalato (str. 219). — — — Anno XXVII. 1904. Nro 1—4. — Fr. Bulić La capsella reliquiaria plumbea trovata nella confessione della basilica cimiteriale di Monastirine nell'a. 1903 (str. 3—13). L'ampolla d'oglio di S. Menas martire nella collezione dei PP. Francescani di Sinj (str. 14—17). Ritrovamenti antichi cristiani a Sinj (str. 17—20). Ritrovamenti di una antica chiesa cristiana a Traù nell'a. 1903 (str. 20—26). Nomi e marche di fabbrica su tegoli e mattoni acquistati dall' i. r. Museo in Spalato durante l' a. 1903. (str. 26). G. Alačević Gli Illiri (str. 27—34). Giuseppe de Bersa Le lucerne fittili romane di Nona conservate al Museo archeologico di S. Donato di Zara (str. 34—38). † Giuseppe Alačević (str. 38—40). — Prilozi: S. Gregorio Magno Papa nelle sue relazioni colla Dalmazia (a. 560—604) p. 1—47). Accessiones

et correctiones ad Illyricum Sacrum del P. Farlati di Coleti (p. 65—72).

Vjestnik kr. hrvatsko - slavonsko - dalmatinskog zemaljskog arkiva. Uređuje dr. Ivan pl. Bojničić Kninski. God. VI. svezak 1 i 2. Zagreb 1904. — Dr. Ferdo pl. Šišić Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga (str. 1—59). Emilij Laszowski Šest listina za povjest grada Zagreba (str. 60—63). Dr. Franjo Kos Iz arhiva grofa S. Attemsa u Podgori pri Gorici (str. 64—77). Ivan Tkalčić Prinosi k progonu vještica u Hrvatskoj (str. 80—96). Dr. L. Jelić Isprave o prvotnoj uroti za oslobođenje Klisa i kopnene Dalmacije od Turaka g. 1580—1586 (str. 97—113). Dr. Artur Schneider Prilozi za život i književni rad Pavla Rittera Vitezovića (str. 114—126). Emilij Laszowski Popis dohodaka crkava i župa u arhidjakonatu ličko-krbavskom god. 1768 (str. 127—134). Svaštice (str. 135—140). Književnost za god. 1903 i 1904 (str. 144).

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. Urednik Kosta Hörmann. XVI. 1904. 1—3. — M. Medić. Tri ljekaruše (str. 1—32, 195—224). Karlo Patsch Arheološko epigrafska istraživanja o povjesti rimske pokrajine Dalmacije (str. 33—60). Dr. Đorđe Protić. Prilog k poznavanju flore kriptogama (tajnocvjetaka) okoline Sarajeva. (str. 61—90) Dr. Ćiro Truhelka Sojenica u Dônjoj Dolini (str. 91—98, 225—236, 441—448). Dr. Gavro Manojlović Nešto o crkvenoj lirici vizantinskogrčkoj (str. 99—124). Otmar Reiser Izvještaj o uspjehu ornitoloških putovanja u Srbije godine 1899. i 1900. (str. 125—152). Dr. L. Jelić Grada za životopis Magdalene Pereš-Vuksanović, poznate pod imenom Franice Slavonke (str. 161—194). Karlo barun Pinter Apollonia i Dyrrhachium-novci iz moje zbirke

(str. 237—244). Prof. Hermann Engelhardt Prilog poznavanju tercijarne flore okoline Prozora (str. 245—250). Dr. F. M. Dva savremena izvještaja o Bosni iz prve polovine XVII. stoljeća (str. 251—266, 449—456). Vjekoslav Jelačić Iz prepiske Francuskog generalnog konzula u Travniku u godinama 1807.—1814. (str. 267—284, 457—484). Dr. Karlo Patsch Prilog topografiji i povjesti Županjsko-Delminiuma (str. 307—366). Prof. Vid Vuletić-Vukasović Rodoslovlje porodice Ohmućevića plemenite gospode bosanske (str. 367—374). Dr. H. Rebel Sistematski spisak lepidoptera (lepirova) Bosne i Hercegovine (str. 375—416). Dr. Friedrich Katzer Historičko razvijanje i današnje stanje geološkog proučavanja Bosne i Hercegovine (str. 417—440). — Književnost. Različito.

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 153. Razredi historičko-filološki i filozofičko-juridički 60. U Zagrebu 1903. — Dr. Ferdo Šišić Miho Madijev de Barbazanis (str. 1—46). Matej Milas Današnji mostarski dijalekat (str. 47—97). Dr. Milorad Medini Prvi dubrovački pjesnici i zbornik Nikole Ranjine (str. 98—114). R. Strohal Osobine današnjega delničkoga narječja (str. 115—208). And. Gavrilović Prvo istorisko doba narodne poezije (str. 209—226.).

Knjiga 156. — 61. U Zagrebu 1904. — Борђе Магарашевић Живот и књижевни рад Никанора Грујића пакрачког владике (str. 1—134). Ivan Kasumović, Izvori Palmotićevih drama „Ipsipile“ i „Akila“ (str. 135—172). Dr. Ivan Strohal Opravdanost vlasnosti. Prvi dio (str. 173—239).

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Na svjet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti Urednici Dr. T. Maretić i Dr. D. Boranić. Knjiga VIII. svezak 2. U Zagrebu 1903. — Dr. Đ. Polívka Paralele narodnim pripovijetkama u Strohalovu zborniku II. (str. 161—182). Fr. Ivanišević Poljica. Narodni život i običaji.

Knjiga IX. svezak 1. U Zagrebu 1904. I. Milčetić Sitniji prilozii (str. 1—22). Fr. Ivanišević Poljica. Narodni život i običaji (Nastavak) (str. 23—144). Manji prilozii (str. 145—147). Prijegled časopisa (str. 148—160).

Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. Vol. IX. Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272. Cum legibus aetate posteriore insertis atque cum summariis, adnotationibus et scholiis a veteribus iuris consultis Ragusinis additis, nunc primum protulerunt, praefatione et apparatu critico instruxerunt, indices

adjecerunt V. Bogisić et C. Jireček. Sumptibus academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Zagreb 1904. — Izdanje, sastavljeno na osnovu svijuh sačuvanih rukopisa, upravo je uzorno. U uvodu (Prolegomena) iznose izdavači ponajprije glavne vijesti o dubrovačkim zakonima i njihovim zbirkama, o bibliografiji, to jest ono što se o tom predmetu dosada pisalo kod sviju naroda, a onda prelaze na statut sam, njegove izvore, njegove dodatke, njegovoga kasnijega urednika Franju Gundulića (* 1539. † 1589.), rukopise i o ovom izdanju. Iza toga skupljeni su oni pravni dubrovački spomenici, što se odnose na doba prije g. 1272, a zatim slijedi statut sam na 421 strani. Podroban „index“ imena i stvari zaključuje ovu odličnu tekovinu naše historiografije. F. Šišić.

Ljetopis jngoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1903. 18. svezak. U Zagrebu 1904.

Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria. Vol. XVIII. 3. 4. Parenzo 1902. — Senato Rettori (cont. str. 213—247). Processi di luteranismo in Istria (cont. str. 248—273). Giov. Vesnaver I privilegi della chiesa di Grisignana (str. 274—280). Camillo De Franceschi Il comune polese e la signoria dei Castropola (cont. str. 281—361). Bernardo dott. Schiavuzzi Cenni storici sull' etnografia dell' Istria (str. 362—379). Silvio prof. Mitis La contea di Pisino dal decimosesto al decimonono secolo (cont. str. 380—403).

Vol. XIX. Parenzo 1903. Senato Rettori (cont. str. 1—34). Processi di luteranismo in Istria (cont. str. 35—55.). Silvio prof. Mitis La contea di Pisino dal decimosesto al decimonono secolo (fine str. 56—146). Camillo De Franceschi Il comune polese e la signoria dei Castrapola (cont. str. 147—227). Bernardo dott. Schiavuzzi (cont. str. 228—252). Atti della società (str. 253—289).

Indice generale 1884—1902. Parenzo 1903.

Letopis Matice srpske. Knjiga 217—222. za godinu 1903. U Novom Sadu 1903. — Čedo Mijatović Ko je kraljica Jelena? Josip Karasek, Češka literatura u novije doba. Drag. M. Pavlović Kultura i ratovi. Jovan N. Tomić O crnogorskom ustanku u početku morejskog rata. Marko Car Ljubomir P. Nenadović. A. Đukić Tri pisma srpskog patrijarha Arsenija Crnojevića. S. Matavulj Bilješke jednog pisca. Stevan Pavlović Raspust preobraženskog narodno-crkvenog sabora 1872. godine. Petar Marković Odnosaji između Srbije i Ugarske (1331—1355). Jovan Škerlić Bogoboj Atanacković. Marko Car Ljubomir Nedić. Jovan Živojnović Ugarske statistike i Srbi u

Ugarskoj. — Književnost. — Bilješke. — Nove knjige.

Knjige 223—225. (1—3. za god. 1904.) — Stojan Novaković Vaskrs države srpske. Iz pesniške ostavine Branka Radičevića. Jovan Hranilović Hrvatska lijepa književnost u početku XX. vijeka. Petar Marković Odnosaji između Srbije i Ugarske (1331—1355). Jovan Radonić Prilošci istoriji Srba u Ugarskoj krajem XVII. i početkom XVIII. vijeka. Marko Car Nikola Tomazeo prema srpstvu. — Književnost. — Bilješke. — Nove knjige.

Knjige Matice srpske. Broj 7. i 8. St. Stanojević Bizantija i Srbi. Knjiga prva. — Br. 9. Branislav Đ. Nušić Kosovo. Opis zemlje i naroda. Izdanje sa slikama. II. sveska. U Novom Sadu 1903.

Glas srpske kraljevske akademije. LXIV. Drugi razred 40. Beograd 1901. Dr. Drag. M. Pavlović Financije i privreda za vreme austrijske vladavine u Srbije (1718—1739). Po gradi iz bečkih arhiva (str. 1—74). Lj. Jovanović Prilošci hronologiji života Stevana Nemanje i Svetoga Save (str. 75—108). Božidar Prokić Početak Samuilove vlade (str. 109—146). Janko Lukić Nominativ i vokativ u srp. i lat. jeziku (str. 147—170). Dr. M. V. Smiljanić Otmice, dobeglice i tragovi kupovine devojaka u srpskog naroda (str. 171—244).

LXVI. Drugi razred 41. Beograd 1903. Ljub. Stojanović Prilozi bibliografiji starih srpskih štampanih knjiga (str. 1—24). St. Novaković Ičkov mir. Pokušaj neposrednog izmirenja Srbije i Turske 1806—1807. Dr. Mih. V. Vujić Najnoviji obrt u trgovinskoj politici.

Spomenik srpske kraljevske akademije. XXXIX. Drugi razred. 35. Beograd 1903. — Čed. Mijatović Prilozi za istoriju Srbije 1815 (str. 1—11). Andrija Gavrilović Buna Karafejzića (str. 12—15). Steva M. Dimitrijević Dokumenti, koji se tiču odnosa između srpske crkve i Rusije u XVI. veku (str. 16—42). Nik. Vulić Fr. Ladek i An. von Premerstein, Antički spomenici u Srbiji (str. 43—88). At. Pejatović Spisak fermana, buruntija, huđeta itd. u manastiru sv. Trojice kod Pljevalja (str. 89—106). Dimitrije Ruvarac Geografske beleške o Turskoj mitropoliti Stevana Stratimirovića iz g. 1803. i 1804. (str. 107—116). Vid Vuletić-Vukasović Ćirilica kod pristaša rimo-katoličke crkve do svršetka XVIII. v. u Bosni, u Dalmaciji itd. (str. 117—125).

Srpska kraljevska akademija. Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga

naroda. Prvo odeljenje. Knjiga II. Stari srpski zapisi i natpisi. Skupio ih i sredio Ljub. Stojanović. Knjiga II. Beograd 1903.

Izvestja muzejskoga društva za Kranjsko. Urejuje Anton Koblar. Letnik XII. 5. 6. V Ljubljani 1902. — Dr. Fr. Kos Iz arhiva grofa Sig. Attemsa v Podgori (dalje str. 97—131 i konec str. 137—176). M. Slekovec Dr. Jožef Ivan Knole (str. 131—135 i 176—181). Mali zapiski.

Letnik XIII. V Ljubljani 1903. — Dr. Vladimir Levec Iz furlanskih arhivov (str. 1—39). Anton Koblar Šole v Kranju (str. 40—48). Frančišek Pokorn Cerkev na Šmarjetini gori pri Kranju (str. 49—52). P. pl. Radics Iz nekdanjih samostanskih knjižnica v Štičini, Kostanjevici, Bistri in Pleterjah (str. 53—64). Konrad Črnologar Grobni spomeniki v Šmartnem pri Litiji (str. 65—69). Dr. Fr. Kos Iz arhiva grofa Sig. Attemsa v Podgori (str. 70—101 i 109—134). Viktor Steska, Nekaj kamenitih spomenikov v Ljubljani (str. 135—141). Fr. Pokorn Še nekoliko duhovnikov, rojenih v Kranju (str. 141—148). Mali zapiski. Slovestvo. Slike.

Mitteilungen des Musealvereins für Krain. Geleitet von Dr. Oskar Gratzky Edlen von Wardenegg. XV. Jahrgang. V. und VI. Heft Laibach 1902. — Dr. Seraphine Puchleitner Die Territorialeinteilung der illyrischen Provinz Krain unter französischer Verwaltung (1809—1814). Schluss (str. 129—144). — Notizen über die administrative Leitung der Provinzen Krain, Kärnten, Görz und Gradiska seit 1747 bis zur Errichtung des Königreiches Illyrien. — Kleine Mitteilungen.

XVI. Jahrgang. I—VI. Heft. Laibach 1903. — Radics P. von Familien-Chroniken krainischer Adeliger im 16. und 17. Jahrhundert (str. 1—27 i 137—152). Črnologar Konrad Das Schloss Prapreče bei Grosslupp (str. 28—31). Eine Pestverordnung vom Jahre 1786 (str. 32). — Professor Simon Rutar † (str. 65—66). — Zuber E. L. K. Schulz von Strassnitzky (str. 66—69). — Laibachs Bürgerschaft von 1720 bis 1786 (str. 70—88). — Aus dem Archive des laibacher k. k. Landesgerichtes (str. 89—108). — Zur Geschichte des Handels im 18. Jahrhundert (str. 109—126). Črnologar K. Die Schlossbibliothek in Weissenstein (str. 120—136). Komatar Fr. Das laibacher Privilegienbuch (str. 153—168). Levec Wl. Die ersten Türkeneinfälle in Krain und Steiermark (str. 169—200). Kleine Mitteilungen.

XVII. Jahrgang 1—4. Heft. Laibach 1904. — P. v. Radics Familien-Chroniken krainischer Adeliger im 16. und 17. Jahrhundert (str. 3—13). Konrad Črnologar Die Civiltrauungen unter

der französischen Herrschaft (str. 14—19). Fr. Komatar Das laibacher Privilegienbuch (str. 20—33). Archiv-Inventare (str. 34—50). P. Walter Šmid O. S. B. Über Entstehung und Herausgabe der Bibel Dalmatins (str. 71—146). Literaturberichte. Kleine Mitteilungen.

Klaić: Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća. Svezak drugi: dio treći. Treće doba: vladanje kraljeva iz raznih porodica (1301—1526). Treća knjiga: doba kralja Matijaša Korvina i Jagelovića (1458—1526). Sa 102 ilustracije. Zagreb 1904. (Cijena 7 K). Ovo je naslov najnovije (četvrte) sveske Klaićeve poznate historije, a obuhvata doba od 1458—1526. Doba vladanja kralja Matijaša Korvina obrađeno je do sada u hrvatskoj historiografiji baš najmanje, ili pravije reći, nikako. Klaić je našao ne samo slabo već nikako obrađeno polje. Ovo vrijedi u glavnom i za izvore, jer ne samo da oni nijesu skupljeni u jednom preglednom i lako pristupnom djelu, nego su rastepteni i rastureni svakuda. Velika je zasluga autorova, što ih je sakupio. U mađarskoj historiografiji bilo je u tom bolje, jer je izvrsni i pouzdani historik Vilmoš Fraknói izradio krasno djelo o kralju Matijašu Korvinu, koje je i na njemački jezik prevedeno. Dakako, Fraknói brine se samo za ugarske poslove, a za hrvatske tek u toliko, u koliko ih nije mogao mimoći. No i toga je vrlo malo. Odatle je jasno, da se Klaić mogao Fraknóijem tek u glavnim i općenitim stvarima poslužiti, a inače najveći dio knjige, izraditi sam. I doista, Klaićevim trudom prvi put izlazi pred nas u jasnoj slici prošlost hrvatska za kralja Matijaša.

To je on učinio s banovanjem Jana Vitovca i vojvode Nikole Iločkoga, te Pavla Špirančića i njegovim odnosima prema hercegu Stjepanu Vukčiću i Veneciji (1459—1463), ratovanjem kralja Matijaša Korvina u Bosni poslije propasti njezine (1463—1465), biskupom zagrebačkim Osvaldom Tuzom i bratom mu banom Ivanom Tuzom u odnosima između kralja i Frankapana, naročito radi Senja, koji im je grad oteo da dobije bar komad mora nakon gubitka čitave obale dalmatinske (1444), te napokon u borbama Hrvata s Turcima sve do god. 1480. Osobito je zanimljivo izrađen sabor i opći kraljevinski sud u Zagrebu početkom 1481, kad je kralj odsudio silesiju glavnih naših velikaša na smrt radi nasilja i zločina, no već ih sjutra dan pomilovao. Konačno treba istaknuti i banovanje Matijaša Gereba (1483—1489) u Hrvatskoj. Sve su to sasvim nove i dosada potpuno nepoznate ili tek slabo poznate dogodovštine, što

nam ih je Klaić u tom poglavju iznio. Dosadanje povjesničko prikazivanje u nas ograničilo se poglavito na ono, što je bilo napisano u Fessler-Kleina (Geschichte Ungarns Vol. II.) i Katone.

O vladanju kralja Vladislava II. Jagelovića i sina mu Ludovika II., koji je poginuo na Mohaču, radio je kod nas mnogo Matija Mesić, a u Ugarskoj već pomenuti Fraknói. No onda, kad je Mesić radio (1864—1874), bilo je vrlo malo vrela poznato, s toga su mu radnje, što se odnose na vladanje Vladislava II., već sasvim zastarjele. Klaić je i ovdje morao najveći dio sam tek proučavati.

Sasvim je novo i prvi put ispravno prikazana uloga Ivaniša Korvina za izbora kralja Vladislava i njegov ugovor s velikašima, a isto tako i borba između Maksimilijana i Vladislava Jagelovića obzirom na Hrvatsku. Boj na krbavskom polju (9. rujna 1493) bio je doduše i dosada poznat, no Klaić pokazao je bolje i jasnije ono, što se je prije boja zgodilo: kako su naime s opaka jezika poznati Senjani raširili klevetu svijetom, da su Frankapani tobože pozvali Turke, a onda posljedice kobnoga boja, kad se Hrvati prvi put obraćaju radi pomoći na Habsburgovca Maksimilijana. Nadalje je sjajna partija rat Vladislava II. protiv Lovre Iločkoga (1494—1496), a isto tako banovanje Andrije Bota i Franje Balaše i ostalih nutrašnjih hrvatskih prilika do banovanja Petra Berislavića (1513), u koje smo već temeljitije bili upućeni od Mesića.

Sve to vrijedi i za vladanje Ludovika II. Na osnovu originalne studije Klaić je dao novu i jasnu sliku o banovanju Ivana Karlovića, o vojevanju s Turcima oko Jajca i u sjevernoj Dalmaciji. Napose treba još istaknuti, kako nas autor sve to većma vodi do upoznanja onih sveza, što su bile nastale između Hrvata i Habsburgovaca još prije Mohača (1526), tako da je cestinski sabor i izbor Ferdinandov (1527.) tek jedna prirodna posljedica, a nipošto nenadan događaj.

Ovu vješto i temeljito obrađenu građu potmažu mnogobrojne ilustracije, koje su mahom savremene, to jest one prikazuju ličnosti i pisma prema originalnim sačuvanim nam slikama i predmetima. Važna je za nas slika kralja Ludovika II. (str. 273), gdje se prvi put javlja hrvatski grb, to jest crvene i bijele kocke. Konačno je dodano jedno posebno poglavje, u kojem Klaić upućuje čitatelje u izvore i literaturu za ovu knjigu.

Ferdo Šišić.

Tkalčić I. Slavenko bogoslužje u Hrvatskoj. Zagreb 1904. (Cijena 2 K). Glavna tendencija ove rasprave našega vrijednoga historika jeste uputiti

čitatelja u povijest slavenskoga bogoslužja u Hrvatskoj u opće, a u nadbiskupiji zagrebačkoj napose i to „na podlozi autentičnih izvora i nepobitnih vijesti.“ Kako se Tkalčić tim pitanjem već od 1861. bavi, pristupio je svom poslu kao pravi stručnjak. Rasprava razdijeljena je najprije na kratki „Uvod“, u kojem se govori o postanku trijuh bogoslužnih jezika prije rada sv. braće Ćirila i Metoda, naime o siro-kaldejskom, grčkom i latinskom, za koje se držalo, da su posvećeni time, što je u ova tri jezika napisana bila Pilatova osuda na ploči pribijenoj na križ Spasiteljev.“ Potom raspravlja prvo poglavje o životu i radu svete braće isključivo na osnovu poznatih „Žitija“ i legenda; jezik stari slovenski Tkalčić pripisuje onim Slavenima, koji su stanovali u Solunu i okolicu, a drži i to, da su sv. braća pokrstila neke Hrvate na prolazu kroz Hrvatsku u Rim god. 864. Drugo poglavje radi o slavenskom bogoslužju u Hrvatskoj u opće od poč. X. vijeka do danas; izrijekom ističe, da je kralj Zvonimir umr'o pri jednom smrću, kako to pripovijeda stara hrv. kronika. Treće poglavje govori o slav. bogoslužju u zagrebačkoj biskupiji; najprije dokazuje, da se na teritoriju kasnije zagrebačke biskupije još od poč. X. vijeka upotrebljavala slav. služba, onda vrlo duhovito pokazuje, da je sv. Ladislav za utemeljenja iste biskupije pridržao to bogoslužje i baš toga radi postavio joj za prvog biskupa Čeha glagolaša Duha. Po tom nabraja glagolske župe u zagrebačkoj biskupiji od g. 1448. do 1743. većim dijelom na osnovu arhivalnog materijala, a onda iznosi razloge, s kojih je slavensko bogoslužje prestalo. Četvrto poglavje prikazuje novi i najnoviji pokret za uspostavu slavenskog bogoslužja u zagrebačkoj biskupiji, naročito god. 1848. i 1861. Podaci, izneseni u ovom poglavju, mahom su novi i nepoznati. Peto poglavje konično govori o slavenskim bogoslužnim knjigama od najstarijih dana do danas. „Imenik“ gradova i župa u zagrebačkoj biskupiji, gdje se glagolalo, zaključuje ovu najnoviju radnju Tkalčićevu, kojom se naše znanje o tom pitanju, naročito obzirom na zagrebačku biskupiju u velike proširilo.

F. Šišić.

Hrvatski građevni oblici. Izdaje hrvatsko društvo inžinira i arhitekta u Zagrebu pod redakcijom arhitekta Janka Holjca, a tiskom umjetničkoga zavoda R. Mosingera u Zagrebu. Sv. I. 1904.

Hrvatsko je društvo inžinira i arhitekta počelo pod ovim naslovom izdavati svoju bogatu zbirku nacrtu hrvatskih seljačkih kuća s namjerom, da pobudi interes za proučavanje naših seljačkih domova. Pitanje o proučavanju naših građevnih oblika pokrenuo je u osamdesetim godinama prof. dr. Kršnjavi. Svoje zanimive škeice, što ih je kroz više godina sakupljao, publikovao je on u „Glasniku“ društva za umjetnost i umjetni obrt (god. 1888). Istodobno bavio se je tim pitanjem i inžinir Doljak objelodanivši svoje snimke seljačkih zgrada u „Viestima“ hrv. društva inžinira i arhitekta. Potaknuti tim pokušajima pošli su g. 1885. Janko Holjac i Martin Pilar potporom inžinirskoga društva u Slavoniju, gdje su snimili velik broj raznih kuća, hambara i drugih zgrada sa cjelokupnim i detaljnim njihovim građevnim i dekorativnim oblicima. Taj je materijal društvo inžinira pohranilo, te je tek sada moglo početi sa njegovim izdavanjem. Djelo je zasnovano na 5 svezaka (svaki sa 10 listova), a izdavanje će trajati do tri godine. Prvi svezak ima deset velikih kartona sa uspješnim reprodukcijama originalnih građevnih oblika i arhitektonskih ukrasa, što su ih snimili Holjac, Pilar, Dryák, Doljak i Žagar, što perom, što olovkom i fotografijom. Ističe se krasni kolorisani zabat neke kuće u Kraljevcima u srijemskoj županiji, za tim snimci raznih građevnih objekata iz Mitrovice, St. Pazove, Štitara, Oprisavaca, Gušća, Bukevja i sisačkoga kotara, te reprodukcija po fotografiji stare kamene kuće iz sela Pavića kod Sinja iz g. 1810. Kad bude objelodanjen cijeli materijal, izdati će se u posebnoj svesci točni podaci o svakom objektu, pri čem će se osobita pažnja posvetiti narodnomu tehničkomu nazivlju i mjesnim prilikama, koje su djelovale na razvoj i način gradnje.

A. Jiroušek.

INHALT DES „VJESNIK“

der kroatischen archaeologischen Gesellschaft in Zagreb (Agram).

Neue Serie Band VII. 1903/4.

	Seite
Brunšmid Dr. Josef: Kroatische Altertümer aus dem Mittelalter I—V.	30
— — — Die Steindenkmäler des kroatischen Nationalmuseums in Zagreb (Agram)	209
— — — Die ältesten Münzen Kroatiens	182
Celestin Vjekoslav: In Osijek (Essek) gefundene griechische und römische Colonialmünzen	15
Gundrum Dr. Franz: Die angebliche Krone von Malino	124
Hoffiller Dr. Victor: Antike Bronzegefäße aus Kroatien und Slavonien im Nationalmuseum zu Zagreb (Agram)	98
— — — Fund eines römischen Grabes in Dolnja Lomnica bei Velika Gorica	207
— — — Gegenstände aus dem römischen Friedhofe in Stenjevac	166
Klaić Vjekoslav: »Castrum antiquum Paganorum« bei Kašina im Zagreber Gebirge	10
— — — Materialien zur mittelalterlichen Topographie des Comitatus Lika-Krbava (Schluss)	129
— — — »Indagine« und »Portae« in Kroatien und Slavonien	1
Koch Ferdinand: Mikroskopische Untersuchung einiger neolithischer Steingegenstände	179
Laszowski Emil: Geschichtliche Notizen über die Burg Bela im Comitate Varaždin	191
— — — Geschichtliche Daten über die Familie Vragović von Maruševac	203
Šišić Dr. Ferdinand: Über die Abstammung und die Gefangennahme des kroatischen Königs Slavić (1074—1075). Eine historische Studie	145
Generalversammlung der kroatischen archaeologischen Gesellschaft vom 7. Februar 1904.	241
Excursion der Wiener anthropologischen Gesellschaft nach Zagreb, Krapina und Dolnja Dolina in Bosnien (22—24. Mai 1904).	248
† Theodor Mommsen	128
Literarische Nachrichten	126, 250
Inhalt des »Vjesnik« der kroatischen archaeologischen Gesellschaft in Zagreb (Agram). Neue Serie. Band VII. 1903/4.	255
Verzeichnis der Abbildungen	255

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN.

Abb. 1. Arpadenmünzen aus dem XI. Jahrhundert aus den altkroatischen Gräbern in Bijelo brdo. Nat. Gr. „ 2. Verschiedene Gegenstände aus den altkroatischen Gräbern in Bijelo brdo. Nat. Gr. 1 und 2 halbmondförmige Anhänger. 3 Griff eines eisernen Gerätes. 4 Anhänger aus Bein. 5 u 6 Bruchstücke einer römischen Fibel. 7 Bruchstücke eines mittelalterlichen Ringes (als Anhänger verwendet). 8—11 Durchlochte römische Münzen. „ 3. Eiserne Geräte aus den altkroatischen Gräbern in Bijelo brdo $\frac{1}{2}$ nat. Gr. 1—3 Messer. 4 Beschlag von einer Messerscheide. 5 Bruchstück einer Sichel. 6 Scheere. 7 Löffel. 8 Vorhängeschloss. „ 4. Thongefässchen und ornamentierte Scherben aus den altkroatischen Gräbern in Bijelo brdo. $\frac{2}{3}$ nat. Gr. 1—3 mittelalterlich, 4 römisch. „ 5. Das altkroatische Grab Nr. 78 in Bijelo brdo bei Osijek.	Abb. 6. Schläfenringe und Ohrringe aus den altkroatischen Gräbern in Bijelo brdo. Nat. Gr. „ 7. Fingerringe aus dem altkroatischen Grabfelde zu Bijelo brdo. Nat. Gr. „ 8. Glasperlen und durchlochte Kaurischnecken aus den altkroatischen Gräbern von Bijelo brdo. Nat. Gr. „ 9—18. Hals- und Armringe aus dem altkroatischen Grabfelde zu Bijelo brdo. $\frac{1}{2}$ nat. Gr. „ 19, 20. Geflochtene Armringe aus dem altkroatischen Grabfelde zu Bijelo brdo. Nat. Gr. „ 21. Armreif aus dem altkroatischen Grabfelde zu Bijelo. Nat. Gr. „ 22. Bronze- und Eisenschellen aus den altkroatischen Gräbern in Bijelo brdo. Nat. Gr. „ 23. Verschiedene Bronzegegenstände aus den altkroatischen Gräbern in Bijelo brdo. Nat. Gr. 1 Fragment einer Haarnadel. 2 Fragment einer Gürtelschnalle.

- 3 u. 4. Fibeln. 5 Gürtelschnalle. 6 7 Anhänger.
- Abb. 24. Vorgeschichtliches Thongefäß aus dem Grab 121 in Bijelo brdo. $\frac{1}{2}$ nat. Gr.
- „ 25. Vorgeschichtliche Gegenstände aus dem Grabe 121 in Bijelo brdo. Nat. Gr. 1 2 Gold. 3 4 Bronze. 5 Bein.
- „ 26. Vorgeschichtlicher Bronzearmreif aus dem Grabe 121 in Bijelo brdo. $\frac{2}{3}$ nat. Grösse.
- „ 27. Ornament auf dem Armreif Abb. 26 und Bronzhaarnadel aus dem Grabe 121 in Bijelo brdo. $\frac{2}{3}$ nat. Gr.
- „ 28. Vorgeschichtliche Thonurne aus dem Grabe 157 in Bijelo brdo. $\frac{1}{3}$ nat. Gr.
- „ 29. Schläfenringe und Ohring aus dem altkroatischen Grabfelde bei Kloštar. Nat. Gr.
- „ 30. Fingerringe aus dem altkroatischen Grabfelde bei Kloštar. Nat. Gr.
- „ 31. Schmuckgegenstände aus dem altkroatischen Grabfelde bei Kloštar. Nat. Gr. 1 Glasperlen, ornamentierte Bronzeplättchen und Schellen. 2 u. 3 Bronzeohrringe. 4 Kreuz aus Bronze. 5—7 Silberne Fingerringe.
- „ 32. Bronzehalsreif aus dem altkroatischen Grabfelde bei Kloštar. $\frac{1}{2}$ nat. Gr.
- „ 33. Ohringe aus Silber und Bronze aus dem altkroatischen Grabfelde bei Kloštar. Nat. Gr.
- „ 34. Mittelalterlicher goldener Ohring aus Novi Banovci. Nat. Gr.
- „ 35. Anhänger aus dem altkroatischen Grabfelde bei Kloštar. Nat. Gr.
- „ 36. Schmuckplättchen aus Bronze aus dem altkroatischen Grabfelde bei Kloštar. Nat. Gr.
- „ 37. 38. Verschiedene Schmuckgegenstände aus dem altkroatischen Grabfelde in Veliki Bukovac. Nat. Gr.
- „ 39. Schmuckgegenstände aus den altkroatischen Gräbern bei Svinjarevci. Nat. Grösse.
- „ 40. Arpadenmünzen aus den altkroatischen Gräbern bei Svinjarevci. Nat. Gr.
- „ 41—46. Silberne Schmucknadeln aus Slakovci. Nat. Gr.
- „ 47. Ornamentierte silberne Gürtelplättchen aus Slakovci. Nat. Gr.
- „ 48. Silberne Schläfenringe aus Slakovci. Nat. Gr.
- „ 49. Silberne Gürtelschnalle aus Slakovci. Nat. Gr.
- Abb. 50. Silberne Ringe aus Slakovci. Nat. Gr.
- „ 51. Silberne Knöpfe aus Slakovci. Nat. Gr.
- „ 52. Bronzegefäße aus dem Grobište bei Grobnik. $\frac{1}{3}$ nat. Gr.
- „ 53—54. Bauchige Bronzezeimer aus Sisak. Ungefähr $\frac{1}{4}$ nat. Gr.
- „ 55. Walzenförmiger Bronzezeimer aus Sisak. $\frac{1}{4}$ nat. Gr.
- „ 56. Bronzezeimer aus Sisak. Ungefähr $\frac{1}{4}$ nat. Gr.
- „ 57. Bronzegefäße aus Sisak. Ungefähr $\frac{1}{5}$ nat. Gr.
- „ 58. Bronzekasserolen aus Sisak. $\frac{1}{3}$ · $\frac{1}{4}$ nat. Gr.
- „ 59. Bronzekasserolen aus Sisak. Ungefähr $\frac{1}{4}$ nat. Gr.
- „ 60. Bronzekasserole aus Sisak. $\frac{1}{3}$ nat. Gr.
- „ 61. Bronzeseiher aus Sisak. $\frac{1}{3}$ nat. Gr.
- „ 62. Bronzocyathi. 1—4 aus Sisak, 5 aus Brdovac. Etwas über $\frac{1}{2}$ nat. Gr.
- „ 63. Römisches Bronzegefäßchen aus Sisak. $\frac{2}{3}$ nat. Gr.
- „ 64. Antike Bronzegefäße im Nationalmuseum zu Zagreb. 1 u. 10 aus Bakar, 8 aus Zagreb, die übrigen aus Sisak.
- „ 65. Bruchstück einer goldenen Spirale aus Malino.
- „ 66 u. 67. Thongefäße aus dem römischen Grabfelde in Stenjevac. Nr. 5 u. 22 beim Pfarrer L. Ivančan in Stenjevac, die übrigen im Nationalmuseum zu Zagreb.
- „ 68. Glasgefäße aus dem römischen Grabfelde in Stenjevac. Nr. 1, 4, 7, 11 und 14 beim Pfarrer L. Ivančan in Stenjevac, die übrigen im Nationalmuseum zu Zagreb.
- „ 69. Bronzefibeln aus dem römischen Grabfelde in Stenjevac. Im Nationalmuseum zu Zagreb. Nat. Gr.
- „ 70. Eiserne Geräte aus dem römischen Grabfelde in Stenjevac. Im Nationalmuseum zu Zagreb.
- „ 71. Bruchstück einer terra sigillata Schüssel aus der römischen Ansiedlung in Stenjevac. Im Besitze des Pfarrers von Stenjevac L. Ivančan.
- „ 72. Bronzebeschlag aus der römischen Ansiedlung in Stenjevac. Im Nationalmuseum zu Zagreb. $\frac{2}{3}$ nat. Gr.
- „ 74. Münzen des kroatischen Herzoges Andreas (1197—1204).

- Abbildungen der Steindenkmäler des kroatischen Nationalmuseums in Zagreb (Agram):
1. Marsyasstatue aus Minturnae in Unteritalien.
  2. Kopf einer Apollostatue aus Minturnae.
  3. Kalliopestatue aus Minturnae.
  4. Lichtdrucktafel 1. Aphrodite (?). Statue aus Minturnae.
  5. Weibliche Gewandfigur (Polymnia?). Statue aus Minturnae.
  6. Aphrodite. Torso einer Statuette aus Italien.
  7. Aphrodite. Bruchstück einer Statuette aus Prozor bei Otočac.
  8. Kopf einer Aphroditestatue aus Solin (Salona) in Dalmatien.
  9. Büste einer Aphroditestatue aus Italien.
  10. Kopf einer Aphroditestatue aus Italien.
  11. Kopf einer Aphroditestatue aus Zemun (Semlin).
  12. Kopf einer kleinen Aphroditestatue aus Surduk.
  13. Apollostatue aus Solin (Salona) in Dalmatien.
  14. Apollo Kitharodes. Statuette aus Italien.
  15. Kopf einer kleinen Asklepiosstatuette aus Dalmatien (wahrscheinlich aus Solin).
  16. Bruchstück einer Cautopatesstatuette aus Sisak.
  17. Dionysos. Torso einer Statue aus Italien.
  18. Büste eines jugendlichen Dionysos aus Italien.
  19. Hermenbüste eines jugendlichen Dionysos aus Italien.
  20. Bruchstück einer bacchischen Gruppe aus Italien.
  21. Basis einer Dionysosstatuette aus Sisak.
  22. Schlafender Eros. Statuette aus Italien.
  23. Bruchstück einer kleinen Erosfigur. Aus Italien.
  24. Torso einer Fortunastatuette aus Solin (Salona) in Dalmatien.
  25. Lichtdrucktafel 2 Ganymedes. Statue aus Minturnae.
  26. Genius. Statuette aus Sisak.
  27. Heraklesstatue aus Vinkovci.
  28. Heraklesstatuette aus Osijek (Essek).
  29. Kopf einer Heraklesstatue aus Italien.
  - 30 u. 31. Torsi zweier Hermesstatuetten aus Sisak.
  32. Bruchstück einer Hygieiastatuette aus Italien.
  33. Ikaros. Statuette aus Vugrovac bei Zagreb.
  34. Isisstatue aus Nin (Nona) in Dalmatien.
  35. Kopf einer Isisstatue (oder Isispriesterin) aus Mitrovica.
  36. Kopf einer Isispriesterinstatue aus Sisak.
  37. Thaleia. Statuette aus Italien.
  38. Bruchstück einer Statuette der Muse Erato. Aus Mitrovica.
  39. Nike. Torso einer Statuette aus Italien.
  40. Nike. Torso einer Statuette aus Mitrovica.
  41. Nike Bruchstück einer Statuette aus Mitrovica.
  42. Nikestatuette aus Sisak.
  43. Herme mit Nikebüste. Wahrscheinlich aus Čakovac (Metulum) bei Josipdol.
  44. Pan und Daphnis. Bruchstück einer Gruppe aus Italien.
  45. Pan. Bruchstück einer Statuette aus Italien.
  46. Kopf einer Paniskenstatue aus Italien.
  47. Perseusstatuette aus Petrovci bei Ruma.
  48. Perseusstatuette. Unbekannte einheimische Provenienz.
  49. Poseidonstatue aus Vinkovci.
  50. Büste einer Priapusstatuette.
  51. Flötenspielender Satyr. Statue aus Italien.
  52. Kopf eines bärtigen Satyrs aus Italien.
  53. Kopf eines jugendlichen Satyrs aus Italien.
  54. Silvanus. Obertheil einer Statuette aus Italien.
  55. Bruchstück einer sitzenden Zeusstatuette aus Sisak.
  56. Colossale Zeusbüste aus Mitrovica.
  57. Kopf einer Statuette (Zeus?) aus Osijek (Essek).

ČLANOVI UTEMELJITELJI

HRVATSKOGA ARHEOLOŠKOGA DRUŠTVA U ZAGREBU.*

1. Antolković pl. Josip, vladin ravnatelj u miru u Zagrebu.
2. Brunšmid Dr. Josip, sveučilišni profesor i ravnatelj arheološkoga odjela narodnoga muzeja u Zagrebu.
3. Bulić Franjo, ravnatelj muzeja u Spljetu.
4. Crnadak Gjurio u Zagrebu.
5. Cseh Ervin de Szentkatolna, hrvatski ministar u Budimpešti.
6. † Devčić Dr. Virgil, odvjetnik u Zagrebu.
7. Deželić Gjurio, gradski senator u Zagrebu.
8. Grad Karlovac
9. Gugler Pavao, biskup i prior vranski u Zagrebu.
10. Janković grof Julijo, veleposjednik u Budimpešti.
11. Karić Pavao, potpukovnik u miru u Zagrebu.
12. Knjižnica biskupskoga sjemeništa u Djakovu.
13. Knjižnica zbora duhovne mladeži u Zagrebu
14. Knjižnica muške učiteljske škole u Zagrebu.
15. Knjižnica okružna učiteljska u Mitrovici.
16. Knjižnica obitelji Vitezić u Vrbniku.
17. Knjižnica središnjega bogoslovnoga sjemeništa u Zadru.
18. Kolar Nikola, arhitekt u Zagrebu.
19. Kušević Svetozar, veliki župan u miru u Blackom.
20. Mikčić Dujam, općinski bilježnik u Spljetu.
21. Neumann Dr. Dragutin, odvjetnik u Osijeku.
22. Normann grof Rudolf Ehrenfelski, vlastelin u Valpovu.
23. Imovna općina brodska u Vinkovcima.
24. Imovna općina otočka u Otočcu.
25. Pleše Ferdo, kanonik i župnik u Fužini.
26. Ružić Dr. Ivan, branitelj u Zagrebu.
27. Slamnik Ljudevit, gimn. ravnatelj u miru na Rijeci.
28. Smičiklas Tade, sveučilišni profesor u Zagrebu.
29. Strossmayer Josip Juraj, biskup u Djakovu.
30. Suk Dr. Feliks, kanonik u Zagrebu.
31. Šestak Ivan, kanonik u Djakovu.
32. Šilović Dr. Josip, sveučilišni profesor u Zagrebu.
33. Šrepeš Dr. Milivoj, sveučilišni profesor u Zagrebu.
34. Prva hrvatska štedionica u Zagrebu
35. Turković Milan, vlastelin u Kutjevu.
36. Žerjavić Dr. Juraj, župnik u Mariji Bistrici.

---

* Članovi utemeljitelji uplaćuju na jednom ili u pet godišnjih obroka najmanje 100 kruna.

